

ДЭЛХИЙН БАНК
ОУСБХБ • ОУХА | ДЭЛХИЙН БАНК ГРУПП

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГА ХЭРЭГСЛҮҮД

Нийгмийн эгэх хариуцлагын
санаачилгыг хэрэгжүүлэгчдэд
зориулав

ГАРЫН АВЛАГА 2

Улаанбаатар хот
2017 он

НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГА ХЭРЭГСЛҮҮД

*Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг
хэрэгжүүлэгчдэд зориулав*

ГАРЫН АВЛАГА II

Улаанбаатар хот
2017 он

ISBN: 978-99978-1-561-3

НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГА ХЭРЭГСЛҮҮД

*Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг
хэрэгжүүлэгчдэд зориулав*

ГАРЫН АВЛАГА II

Зохиогч:

Түмэндэмбэрэлийн ТҮМЭНЦОГТОО • Доктор
Ядмаагийн БЯМБАСҮРЭН • Доктор, дэд профессор
Чогдонгийн ЭРДЭНЭЧИМЭГ • Доктор, дэд профессор
Мөнхбаатарын АМАРТҮВШИН • Доктор
Цагаачийн ЭНХМАНДАХ • Докторант
Доржготовын НАМХАЙДАГВА • Магистр

Хянан тохиолдуулсан:

Пэрэнлэйн ДОРЖСҮРЭН • Доктор, профессор
Ядмаагийн БЯМБАСҮРЭН • Доктор, дэд профессор

Хэвлэлийн эхийг бэлтгэсэн:

Милрагчаагийн ЭНХТУУЛ • Магистр

Хэвлэлийн дизайнер:

Ж.Батбаатар • ProPhoto Design

Дэлхийн банкны Монгол дахь Суурин Төлөөлөгчийн
Газар, Сөүлийн гудамж 4, MCS Плаза 5 давхар
Утас: 976+7007 8200, Факс: 976-7007 8215

И-мэйл: adorj@worldbank.org,
ibaatarkhuu@worldbank.org,

Вэб: www.irgen-tur.mn, www.worldbank.org/mn

© 2017,

Монгол Улс, Улаанбаатар хот,
2017 он

МОНГОЛ УЛСАД
НИЙГМИЙН ЭГЭХ
ХАРИУЦЛАГЫГ
БЭХЖҮҮЛЭХ
ТӨСӨЛ

МУНЭХБТ

1

Хуудас:
9-37

НЭГДҮГЭЭР
БҮЛЭГ

МОНГОЛ УЛСЫН ТӨРИЙН САНХҮҮГИЙН УДИРДЛАГЫН ОРЧИЛ

- 1.1. Төлөвлөлтийн үе шат
- 1.2. Төсөвлөлтийн үе шат
- 1.3. Зарцуулалтын үе шат
- 1.4. Гүйцэтгэлийн үнэлгээний үе шат

2

Хуудас:
41-67

ХОЁРДУГААР
БҮЛЭГ

ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН ҮЕ ШАТАНД ХЭРЭГЛЭГДЭХ НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГУУД

- 2.1. Оролцоот бодлого боловсруулалт
- 2.2. Оролцоот төлөвлөлт

3

Хуудас:
71-86

ГУРАВДУГААР
БҮЛЭГ

ТӨСӨВЛӨЛТИЙН ҮЕ ШАТАНД ХЭРЭГЛЭГДЭХ НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГУУД

- 3.1. Оролцоот төсөвлөлт
- 3.2. Төсвийн хараат бус
хяналт-шинжилгээ

4

Хуудас:
91-109

ДӨРӨВДҮГЭЭР
БҮЛЭГ

ЗАРЦУУЛАЛТЫН ҮЕ ШАТАНД ХЭРЭГЛЭГДЭХ НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГУУД

- 4.1. Худалдан авах
ажиллагааны хяналт
- 4.2. Төрийн зарцуулалтыг
мөшгих судалгаа

5

Хуудас:
113-127

ТАВДУГААР
БҮЛЭГ

ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН ҮНЭЛГЭЭНИЙ ҮЕ ШАТАНД ХЭРЭГЛЭГДЭХ НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГУУД

- 5.1. Иргэдийн онооны карт
- 5.2. Хэрэглэгчийн үнэлгээний
карт

6

Хуудас:
131-145

**ЗУРГААДУТААР
БҮЛЭГ**

НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН САНААЧИЛГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ НЬ

- 6.1. Асуудал тодорхойлох
- 6.2. Зорилго, зорилт тодорхойлох
- 6.3. Оролцогч талуудыг тодорхойлох
- 6.4. НЭХ-ын санаачилгыг хэрэгжүүлэх чадавхыг бүрдүүлэх
- 6.5. Эгэх хариуцлагын арга хэрэгсэл сонгох, боловсруулах

7

Хуудас:
149-190

**ДОЛООДУТААР
БҮЛЭГ**

МОНГОЛ УЛСАД НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН САНААЧИЛГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЖ БУЙ ЗАРИМ ТУРШЛАГА

Кейс 1. Увс аймгийн эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагаанд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлсэн нь

Кейс 2. “Өвөрхангай аймгийн боловсролын үйлчилгээнд нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлсэн туршлага”

Кейс 3. “Говьсүмбэр аймгийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлсэн туршлага”

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

ӨМНӨХ ҮГ

Нийгмийн эгэх хариуцлагын тухай ойлголт, түүнийг хэрэгжүүлэх санаачилгын талаарх нэгдүгээр гарын авлагын үргэлжлэл болох хоёрдугаар гарын авлагыг уншигч танд толилуулж байна. Энэ гарын авлага нь илүү Монголын нөхцөл байдал болон нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэх арга хэрэгслийн талаар өгүүлэх болно.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын асуудал Монгол улсын хувьд төдийлөн шинэ ойлголт биш боловч түүнийг хэрэгжүүлэх явцад нэршлийн алдаатай оноолт хийсэн нь уншигчдыг нилээд будилуулж магадгүй юм. Иймд нэг, хоёрдугаар гарын авлагад нийгмийн эгэх хариуцлага гэсэн шинэ нэршлийг хэрэглэсэн нь тухай ойлголтын шинэ нэршлээр хэвшүүлэх гэсэн оролдлого болно. Хэрэв уншигч үүнтэй адил эсвэл төсөөтэй агуулгатай зүйлийг нийгмийн хариуцлага нэрийн дор уншсан бол ямар агуулга илэрхийлж байгаагаас нь хамааруулан ялгаатай ойлгох шаардлагатай юм.

Хэрэв тухайн сэдэв хувийн хэвшлээс нийгмийн өмнө хүлээх агуулгыг илэрхийлж байгаа бол үүнийг нийгмийн хариуцлага гэсэн агуулгын дор ойлгох нь зүйтэй. Харин тухайн сэдэв төрөөс хийх ажил, үйлчилгээг шаардан хийлгүүлэх талаар байгаа бол энэ нийгмийн эгэх хариуцлага гэсэн ойлголт гэдгийг салган ойлгох нь ирээдүйд будилаан үүсгэхгүй хялбар байх болно. Энэ гарын авлагад монгол улсын санхүүгийн орчил, уг орчлын үешат бүрт тохирох нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэхэд ашиглагдах арга хэрэгслийг танилцуулна.

Гарын авлагатай холбоотой санал зөвлөмжөө багийн ахлагч Т.Түмэнцогтоод дараах цахим хаягаар ирүүлнэ үү.

Цахим шуудангийн хаяг: tumentsogtoo@naog.gov.mn
institute_pd@naog.gov.mn

Хуудас:
9-37

**НЭГДҮГЭЭР
БҮЛЭГ.**

МОНГОЛ УЛСЫН ТӨРИЙН САНХҮҮГИЙН УДИРДЛАГЫН ОРЧИЛ

- 1.1. Төлөвлөлтийн үе шат
- 1.2. Төсөвлөлтийн үе шат
- 1.3. Зарцуулалтын үе шат
- 1.4. Төрийн санхүүгийн удирдлагын
гүйцэтгэлийн үнэлгээний үе шат

МОНГОЛ УЛСЫН ТӨРИЙН САНХҮҮГИЙН УДИРДЛАГЫН ОРЧИЛ

Төсвийн тухай
хуульд зааснаар
“санхүүгийн
жил гэж тухайн
оны 01 дүгээр
сарын 01-нээс 12
дугаар сарын 31
хүртэлх хугацаа”-г
ойлгоно.

Төрийн санхүүгийн удирдлага нь төлөвлөлт, төсөвлөлт, зарцуулалт, гүйцэтгэлийн үнэлгээ гэсэн харьцангуй бие даасан, харилцан уялдаатай дөрвөн үе шатнаас бүрдэнэ. Нийгмийн эгэх хариуцлагын тухай ойлголт гэсэн нэгдүгээр гарын авлагад төрийн санхүүгийн удирдлагын тухай ерөнхий ойлголтыг нийгмийн эгэх хариуцлагын арга хэрэгсэлтэй холбон тайлбарласан. Мөн тэнд эгэх хариуцлага, нийгмийн эгэх хариуцлага, нийгмийн эгэх хариуцлага нь ардчилсан засаглалыг хэрэгжүүлэх нэг арга хэрэгсэл болох, нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлэх тулгуур нөхцөл болон нийгмийн эгэх хариуцлагын монголын нөхцөл байдал, эрх зүйн зохицуулалт зэрэг ойлголтыг тайлбарласан.

Энэ гарын авлагын эхэнд Монгол улсын төрийн санхүүгийн удирдлагын талаар өгүүлэх болно. Төрийн санхүүгийн удирдлагын бүтэн мөчлөг тухайн санхүүгийн жилээс нэг жилийн өмнө эхэлж, санхүүгийн жил дууссанаас хойш хагас жил буюу УИХ-ын хаврын чуулганаар улсын төсвийн гүйцэтгэлд үнэлгээ, дүгнэлт гаргах хүртэлх 2.5 жил үргэлжлэх үйл явц юм. Тухайн санхүүгийн жилд зарцуулалтын удирдлага хэрэгжихтэй зэрэгцэн өмнөх оны төсвийн гүйцэтгэлд үнэлгээ дүгнэлт өгөх, ирэх оны төлөвлөлт, төсөвлөлт хийх зэрэг үе шат хэрэгжинэ.

Зураг 1. Төрийн санхүүгийн
удирдлагын орчил

Төрийн санхүүгийн удирдлагатай холбоотой харилцааг Монгол улсын үндсэн хууль, Монгол улсын засгийн газрын тухай хууль, Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль мөн Төсвийн тухай хууль, Шилэн дансны тухай хууль, Төрийн аудитын тухай хууль, Нийтийн сонсголын тухай хууль болон тэдгээрийг дагаж гарсан журмаар зохицуулж байна.

Монгол улсын үндсэн хууль болон засгийн газрын тухай хууль нь төрийн санхүүгийн удирдлагын зохицуулалтын суурь харилцааны удирдамж болж байгаа бол Төсвийн тогтвортой байдлын тухай болон Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тухай хуулиуд нь төлөвлөлтийн үе шатанд холбогдох харилцааг тодорхойлж байна.

Харин төсвийн тухайн хууль нь төрийн санхүүгийн удирдлагын бүхий л үе шатанд холбогдох харилцаанд нарийвчилсан зохицуулалт хийж байгаа хууль юм. Төрийн санхүүгийн зарцуулалт болон гүйцэтгэлийн үнэлгээний үе шатны харилцааг Төрийн болон орон нутгийн хөрөнгөөр бараа үйлчилгээ худалдан авах тухай, Шилэн дансны тухай, Төрийн аудитын тухай, Төрийн хяналт шалгалтын тухай болон Нийтийн сонсголын

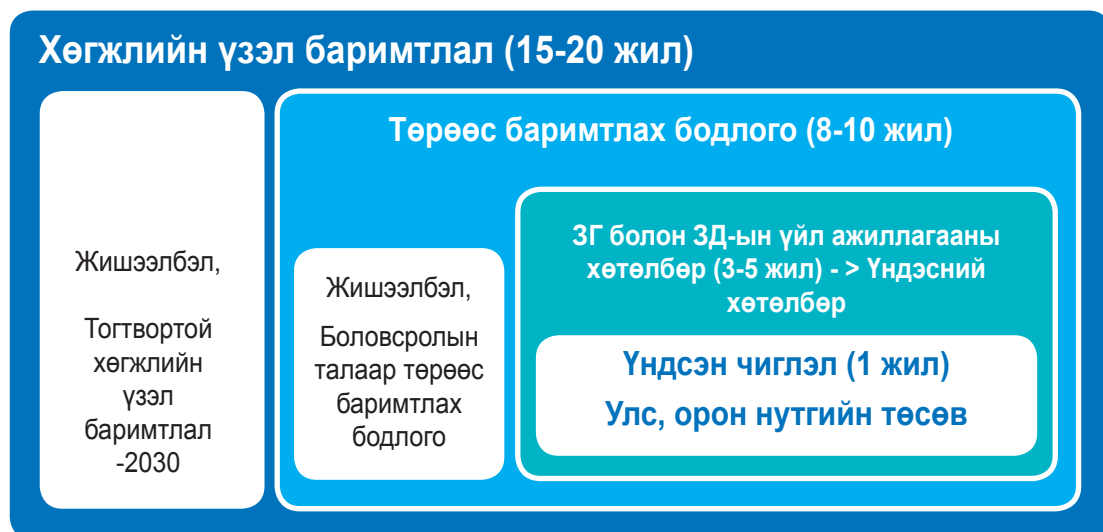
тухай хуулиуд болон бусад холбогдох хууль, тэдгээрийг дагаж гарсан журмаар зохицуулж байна.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэхийн тулд төрийн санхүүгийн удирдлагын орчлыг сайн ойлгохоос гадна төрийн бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх орчлыг сайтар ойлгох шаардлагатай. Учир нь аль шатанд ямар асуудлыг төрөөр шийдвэрлүүлэхээр хандаж байгаагаа санаачилга гаргагч мэдэж байх нь зөв байгууллага, албан тушаалтанд, зөв цаг хугацаанд хандаж нийгмийн эгэх хариуцлагын шаардах, тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх боломжтой болно.

Зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд шилжсэнээр төрийн бодлого боловсруулах хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд ихээхэн өөрчлөлт гарсан. Өмнөх нийгмийн үед төвлөрсөн төлөвлөгөөний дагуу бодлого боловсруулалт, хэрэгжүүлэлт нягт уялдаатай явагддаг байсан бол зах зээлийн харилцаанд шилжсэнээр олон асуудлыг зах зээлийн зохицуулалтад үлдээж төр хийх зайлшгүй шаардлагатай ажил, зах зээлийн доголдлыг залруулахад чиглэсэн үйлдэл, үйл ажиллагаанд төрийн бодлого чиглэгдэх болсон.

Ингэснээр салбарын яамд бодлого боловсруулах ажлыг хариуцан өөрийн харьяалах агентлагаар бодлого хэрэгжүүлэлтийг гүйцэтгүүлж, зарим бодлогыг нутгийн удирдлагын байгууллагад гэрээний үндсэн шилжүүлэн гүйцэтгүүлж байна. Салбарын яам, агентлаг бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх нь олон талын ач холбогдолтой ч салбарын ашиг сонирхол, засгийн газрын бүтцийн өөрчлөлтийг даган зарим бодлого хариуцах эзэнгүй орхигдох, зарим нь давхардах зэрэг улс орны хөгжлийн урт хугацааны бодлогын зохицуулалт орхигдох, 4 жилийн намын сонгуулийн хөтөлбөрт хэт уяагдах зэрэг олон бэрхшээлтэй асуудлыг бий болгосон.

Иймд төрөөс Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн хуулийг 2015 онд баталсан нь, улс төрийн намын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр, засгийн газрын хөтөлбөр, хөгжлийн бодлогыг харилцан уялдаатай боловсруулж байхад чиглэгдсэн.

Энэ хууль гарснаар улс орны хөгжлийг урт, дунд, богино хугацаанд уялдуулах арга зам эрэмбэ тодорхой болсон. Энд 15-20 жилийн урт хугацааны бодлогын хөгжлийн үзэл баримтлал байхаар зохицуулсан бөгөөд хөгжлийн үзэл баримтлалд тодорхойлсон зорилго, зорилт түүнийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа нь бусад бодлогын удирдамж байхаар зохицуулсан.

Дунд хугацааны бодлогыг 8-10 жилд хэрэгжүүлэхийг төрөөс баримтлах бодлого, 3-5 жилийн хугацаанд хэрэгжүүлэхийг нь Засгийн газар болон засаг даргын үйл ажиллагааны хөтөлбөр гэж зааж өгсөн.

Энэ нь улс төрийн намын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хөгжлийн үзэл баримтлал болон салбарт төрөөс баримтлах бодлоготой уялдуулах

хэрэгжих боломжгүй зүйлийг сонгуулиар амлахгүй байхыг зохицуулах учиртай юм.

Харин богино хугацааны бодлогыг улс, орон нутгийн хөгжлийн үндсэн чиглэл байхаар зохицуулжээ. Үндсэн чиглэл нь ирэх оны төсөв боловсруулах суурь баримт бичиг болно.

Хөгжлийн үзэл баримтлал нь “Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлыг бататган бэхжүүлэх, дэлхий нийтийн хөгжлийн түгээмэл хандлагыг өөрийн орны онцлогт тохируулан тусгасан, эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийг ахисан түвшинд хүргэх, байгаль орчны тэнцвэрт байдлыг хадгалах, хүний хөгжлийг хангахад чиглэсэн баримт бичиг” байхыг хуульчлан тодорхойлсон.

Энэ баримт бичигт 15-20 жилийн дараа монголын нийгэм, эдийн засаг ямар

ахисан түвшинд хүрсэн байхыг тодорхойлон заасан байдгаараа бусад бодлогын баримт бичгийн суурь болж өгнө. Хөгжлийн үзэл баримтлалд суурилан төрөөс баримтлах бодлого боловсруулагдах бөгөөд засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр нь хөгжлийн үзэл баримтлал болон төрөөс баримтлах бодлогод суурилсан байна.

Харин аймгийн Засаг даргын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн хувьд бүсчилсэн хөгжлийн бодлого болон аймаг, нийслэлийг хөгжүүлэх хэтийн зорилгыг суурь болгон авч үзэхийг шаардсан байна. Засгийн газар үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн хүрээнд үндэсний хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлнэ.

Хөгжлийн үзэл баримтлал

Төрөөс баримтлах бодлого -> Бүсчилсэн хөгжлийн бодлого
->Аймаг нийслэлийг хөгжүүлэх хэтийн зорилго

Засаг даргын үйл ажиллагааны хөтөлбөр -> дэд хөтөлбөр

Аймаг нийслэл, сум дүүргийн
эдийн засаг, нийгмийн хөгжүүлэх
үндсэн чиглэл

Аймаг нийслэл, сум
дүүргийн төсөв

Харин Засаг дарга дэд хөтөлбөрийг өөрийн үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн хүрээнд боловсруулан хэрэгжүүлж болно. Богино хугацааны бодлого нь улс, аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн эдийн засаг, нийгмийг хөгжүүлэх үндсэн чиглэл байна. Энэ үндсэн чиглэлд тулгуурлан тухайн жилийн

төсвийг боловсруулна. Орон нутгийн хувьд төрөөс баримтлах бодлогыг орон нутаг, бүс нутгийн онцлогт тохируулан уялдуулах, бодлогын давхардал, орхигдлыг арилгах зорилго бүхий бүсчилсэн хөгжлийн бодлого чухал суурь бодлого бөгөөд үүнд тулгуурлан дунд хугацааны аймаг, нийслэлийг хөгжүүлэх хэтийн зорилтыг тодорхойлохоор зохицуулалт хийсэн.

Хэтийн зорилт нь төрөөс баримтлах бодлого, бүс-

чилсэн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхэд аймаг, нийслэлийн оруулах хувь нэмэр, аймгийн хөгжлийн хүрэх дунд түвшний зорилтыг тодорхой харах боломжийг бодлого боловсруулагч, иргэдэд олгоход оршиж байна.

Төрийн бодлого боловсруулалт, хэрэгжүүлэлт болон төрийн санхүүгийн удирдлагын орчлын хоорондын уялдааг хугацааны хязгаараа авч үзвэл ихээхэн ойлгомжтой болно.

Зураг 4-т төрийн бодлогын орчлыг төрийн санхүүгийн удирдлагын нэг удаагийн орчлын хүрээнд харьцуулан үзүүлсэн.

Урт хугацааны бодлого боловсруулалт, хэрэгжүүлэлтийн орчил 15-20 жилийн хугацаанд төрийн санхүүгийн удирдлагын 6 аас 8 бүтэн орчил багтаж байгаа юм.

Харин нэг удаагийн төрийн санхүүгийн удирдлагын орчлын хувьд авч үзвэл урт хугацааны бодлого зохицуулалтын хэсгээс төрийн санхүүгийн удирдлагын төлөвлөлтийн үе шаттай давхцаж байна.

Учир нь төрийн санхүүгийн орчил эхлэх үед бодлогын шийдвэр аль эрт гарсан тодорхой хэмжээнд хэрэгжсэн цаашид тухай орчлын хүрээнд ямар хэсгийг хэрэгжүүлэх тухай зохицуулалтыг төлөвлөлтийн үе шатанд хийнэ.

Зураг 4. Төрийн бодлого болон төрийн санхүүгийн удирдлагын орчлын уялдаа

Төрийн бодлогын орчил	Төрийн санхүүгийн удирдлагын орчил		
Асуудал тодорхойлох	Хөгжлийн үзэл баримтлал (15-20 жил), <i>Жишээлбэл, Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030</i>	Төрөөс баримтлах бодлого (8-10 жил), ЗГ болон Засаг даргын үйл ажиллагааны хөтөлбөр (3-5 жил)	Үндсэн чиглэл (Улс, аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн)
Хувилбар боловсруулах			Төлөвлөлт
Бодлогын баримт бичгийн төсөл боловсруулах		Төлөвлөлт	Төсөвлөлт
Бодлогын шийдвэр гаргах		Төсөвлөлт	Зарцуулалт
Бодлогын зохицуулалт	Төлөвлөлт	Зарцуулалт	
Бодлогын хэрэгжүүлэлт	Төсөвлөлт	Гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Гүйцэтгэлийн үнэлгээ
Бодлогын хяналт-шинжилгээ	Зарцуулалт		
Бодлогын үнэлгээ	Гүйцэтгэлийн үнэлгээ		

Урт хугацааны бодлогын бүтэн орчлын хувьд төрийн санхүүгийн удирдлагын бүтэн 8 орчлын хугацаа давхцаж байгаа учир хэдийгээр бодлого зохицуулалт нь төлөвлөлттэй гүйцэтгэлийн үнэлгээ нь бодлогын үнэлгээтэй давхцаж байгаа боловч тухай орчлын хугацаанд хамаарах урт хугацааны бодлогын хэрэгжилтын 2.5 жилийн бодлогын тодорхой зорилго, зорилтын хэрэгжүүлэлт түүнд холбогдох үнэлгээ хийгдэнэ.

Энэ нь нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилга урт хугацааны бодлогын зорилго, зорилтонд хамаарах асуудлыг хөндөж байвал төрийн санхүүгийн удирдлагын харилцааг үндэс

болгох бус төрийн бодлогын орчлыг үндэс болгон авч үзэх ач холбогдолтой болохыг харуулж байна.

Дунд хугацааны бодлогын орчлын хувьд төрийн санхүүгийн орчлын нэг бүтэн орчлоос 4 бүтэн орчлын хугацаа давхцаж байгаа юм.

Хэрэв төрийн санхүүгийн удирдлагын орчлын нэг удаагийн орчлын хугацаанд дунд хугацааны төрийн бодлогын орчилтой давхцуулан харвал төрийн санхүүгийн удирдлагын эхний үе шат болох төлөвлөлт нь бодлогын баримт бичиг боловсруулах үе шаттай тохирч байгаа юм. Дунд хугацааны зарим бодлогын шийдвэр аль эрт гарсан байдаг ч цөөнгүй тохиолдолд

тулгамдсан асуудал, хувилбар боловсруулагдсан бодлогын баримт бичгийг боловсруулах үе шаттай давхцаж байдаг.

Тухайлбал, Засгийн газрын болон үндэсний хөтөлбөр боловсруулах нь төрийн санхүүгийн удирдлагын төлөвлөлттэй давхцаж байна.

Дунд хугацааны бодлогын үндэсний болон аймгийн засаг даргын боловсруулан хэрэгжүүлдэг дэд хөтөлбөрийн тулгамдсан асуудал тодорхойлох, хувилбар боловсруулахаас хойших хэсэг нь төрийн санхүүгийн удирдлагын орчлын нэг удаагийн эргэлтийг бүтэн багтаана.

Харин богино хугацааны бодлогын бүхий л үе шат төрийн санхүүгийн удирдлагын орчлын бүтэн эрэлттэй давхцаж байдгаар онцлогтой юм. Богино хугацааны бодлого нь улс, орон нутгийн эдийн засаг, нийгмийн үндсэн чиглэл, түүнд тулгуурлан боловсруулан төсөв хэсэгтэй. Энд бодлогын тулгамдсан асуудал тодорхойлохоос аваад бодлогын үнэлгээний бүх үе шат төрийн санхүүгийн удирдлагын бүх үе шаттай зэрэгцэн хэрэгжинэ.

Энд төрийн санхүүгийн удирдлагын төлөвлөлтийн үе шатанд богино хугацааны бодлогын тулгамдсан асуудлыг тодорхойлж, хувилбар боловсруулах

нь төлөвлөлтийн үе шаттай, бодлогын баримт бичиг боловсруулалт, шийдвэр гаргалт нь төсөвлөлттэй, бодлогын зохицуулалт, хэрэгжүүлэлт нь зарцуулалт, бодлогын хяналт шинжилгээ, үнэлгээ нь гүйцэтгэлийн үнэлгээтэй зэрэгцэн хэрэгжиж байна. Иймд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилга нь богино хугацааны бодлогын асуудалтай илүү холбоотой.

Иймд нийгмийн эгэх хариуцлагыг бэхжүүлэх үйл ажиллагааны үр дүн нь төрийн санхүүгийн удирдлагын мөчлөг бүрийн харилцааг зохицуулсан хууль эрх зүйн зохицуулалтыг бүрэн ойлгох, зарим харилцааг орхигдуулсан бол түүнийг бий болгох талаар санаачилга гарган ажиллах, хуулиар тогтоогдсон ажил үйлчилгээг холбогдох төрийн байгууллага, ажилтнаас шаардах, зарим тохиолдолд хэрэгжүүлэх ажлыг хамтран зохион байгуулж чадах эсэхээс шууд хамаарна.

Төрийн санхүүгийн удирдлагын суурь харилцааг зохицуулж байгаа төсвийн тухай хуульд нийгмийн эгэх хариуцлагыг бэхжүүлэх зорилгоор дараах заалт орсон нь төрийн санхүүгийн удирдлагын бүх үе шатанд иргэд төрөөс эгэх хариуцлага шаардах эрх зүйн орчныг бүрдүүлж байна.

Энэхүү зохицуулалт нь нийгмийн эгэх хариуцлагын а) олон нийт хяналт тавих, б) иргэний/иргэний нийгмийн

Шигтгээ 1.

Төсвийн ил тод байдлыг хангах зарчмын хүрээнд нийгмийн эгэх хариуцлагыг бэхжүүлэх суурь зарчим 6.5.Энэ хуулийн 5.1.4-т заасан төсвийн ил тод байдлыг хангасан байх зарчмыг дараах байдлаар хэрэгжүүлнэ:

6.5.1.төсөв хэлэлцэх, батлах үйл ажиллагааг нийтэд нээлттэй байлгаж, төсвийн төлөвлөгөө, гүйцэтгэл, тайлагналын талаар тогтоосон хугацаанд нийтэд ойлгомжтой, хүртээмжтэй байдлаар мэдээлэх;

6.5.2.төсвийг төлөвлөх, бүрдүүлэх, хуваарилах, тайлагнах үйл ажиллагаанд олон нийтийн оролцоог хангах;

6.5.3.төсвийн гүйцэтгэл, зарцуулалт нь батлагдсан төлөвлөгөөний дагуу хэрэгжиж байгаа эсэхэд олон нийт хяналт тавих боломжоор хангах;

6.5.4.төрөөс үзүүлж байгаа аливаа ажил, үйлчилгээ, хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээ, тэдгээрийн хүрээнд худалдан авч байгаа бараа, ажил, үйлчилгээнд олон нийт хяналт тавих боломжоор хангах;

6.5.5.хөтөлбөр, төсөл, арга хэмжээний ач холбогдлын эрэмбэ, хэрэгжүүлэх дараалал, арга замыг тодорхойлох шийдвэрт олон нийтийн саналыг харгалзан үзэх;

6.5.6.төсвийн асуудлаар иргэд, төрийн бус байгууллагаас гаргасан санал, дүгнэлтийг эрх бүхий этгээд нь шийдвэртээ хэрхэн тусгасан тухай, төсвийн үйл ажиллагаан дахь олон нийтийн оролцоог хангаж ажилласан дүнг тэдэнд тухай бүр мэдээлж байх. Эх сурвалж: Төсвийн тухай Монгол улсын хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийн 6 дугаар зүйл, 2011.

байгууллага/ санал хүсэлт шаардлагад төр хариу өгөх, в) орон нутаг, улсын хөгжлийн талаар төр-иргэн/иргэний нийгмийн байгууллага/ харилцан ярилцах, г) иргэдийг мэдээллээр хангах зэрэг бүрэлдэхүүн хэсгийг төр, төрийн байгууллага, албан хаагчид ханган ажиллах үүрэг хариуцлагыг бий болгосон байна. Нөгөө талаас энэ нь иргэнд олгогдсон эрхийн дагуу хүсэлт шаардлага тавих эрх зүйн үндсийг бүрдүүлсэн.

Төрийн санхүүгийн удирдлагын үе шат бүрт нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэх олон арга байдаг. Төрийн

санхүүгийн төлөвлөлтийн үе шатанд орон нутгийн хэрэгцээ шаардлага, хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл, орон нутагт тулгамдаж буй асуудлын шийдлийг тодорхойлох зорилгоор оролцоот төлөвлөлт, оролцоот бодлого боловсруулалт зэрэг нийгмийн эгэх хариуцлагын аргыг хэрэглэж болно. Төсөвлөх үе шатанд төлөвлөгдсөн бодлогыг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай төсвийн хуваарилалт хийгдсэн үү, энэ нь эрх зүйн хүрээнд явагдсан уу гэсэн асуулт дэвшүүлэн уг асуултын хүрээнд оролцоот төсөвлөлт болон төсвийн

хяналт шинжилгээний аргыг хэрэглэж болно. Төрийн санхүүгийн зарцуулалтын үе шатанд хуваарилагдсан төсвийн хөрөнгийг зөв зарцуулсан байдал, төсвийн зарцуулалт дүрэм, журам болон хууль эрх зүйн хүрээнд хийгдсэн эсэхийг тодорхойлох, хийхийг шаардах зорилгоор худалдан авах ажиллагааны хяналт, төрийн зардлыг мөшгих судалгааг хийдэг бол гүйцэтгэлийн үнэлгээ хийх үе шатанд иргэдийн онооны карт, иргэдийн үнэлгээний карт, иргэдийн тайлангийн карт, иргэдийн оролцоот аудит, нийгмийн аудитын аргыг хэрэглэнэ.

Зураг 5. Төрийн санхүүгийн удирдлагын орчил, нийгмийн эгэх хариуцлагын арга хэрэгсэл

Төр засгийн хувьд төрийн санхүүгийн удирдлагын үйл явцыг ил тод болгосноор иргэдийн төрд итгэх итгэлийг нэмэгдүүлж, иргэдийн өөрсдөд нь хамаатай асуудлаар санал хүсэлтээ илэрхийлэх боломжийг бүрдүүлдэг үр дүнтэй арга юм.

1.1.

Төлөвлөлтийн үе шат

Төрийн санхүүгийн төлөвлөлт нь үндсэндээ ямар асуудал байна вэ? ямар хэрэгцээ шаардлага байна вэ? асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх вэ? иргэдийн тулгамдсан хэрэгцээг хэрхэн хангах вэ гэсэн асуултад хариулах үйл явц юм.

Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн хуульд зааснаар “Үндсэн чиглэл гэж тухайн жилд дэвшүүлсэн зорилго, зорилт, хэрэгжүүлэх арга хэмжээнг тодорхойлсон баримт бичиг”-ийг ойлгоно.

Иймд төрийн санхүүгийн удирдлагын төлөвлөлтийн үе шат нь хөгжлийн бодлого төлөвлөлт буюу урт, дунд болон богино хугацааны бодлого боловсруулалт, хэрэгжүүлэлттэй шууд холбоотой байдаг. Өмнө өгүүлснээр Монгол улсын

хувьд хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тухай хуулиар 15-20 жилийн хугацаанд хэрэгжүүлэх бодлогын баримт бичгийг Монгол улсын хөгжлийн үзэл баримтлал байна гэж заасан. Дунд хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийг хугацаагаар нь 8-10 жилд болон 3-5 жилд хэрэгжих гэж ангилсан.

8-10 жилд хэрэгжих хөгжлийн бодлогын баримт бичиг нь төрөөс баримтлах бодлого, бүсчилсэн хөгжлийн

“Улсын хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр” гэж Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр болон үндэсний хөтөлбөрт тусгагдсан хөрөнгө оруулалтын төсөл, арга хэмжээг төсөв, санхүүгийн тооцоо, эх үүсвэртэй нь уялдуулан нарийвчлан төлөвлөсөн

бодлого, аймаг, нийслэлийг хөгжүүлэх хэтийн зорилт гэсэн төрөлтэй байх бол 3-5 жилийнх нь засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр, засаг даргын үйл ажиллагааны хөтөлбөр, үндэсний хөтөлбөр болон дэд хөтөлбөр болон улсын хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр гэсэн төрөлтэй байхаар тодорхойлсон. Харин богино хугацааны буюу нэг жилийн хугацаанд хэрэгжүүлэх бодлогын баримт бичгийг Улсын эдийн засаг, нийгмийг хөгжүүлэх үндсэн чиглэл, Аймаг, нийслэл, сум дүүргийн эдийн засаг, нийгмийг хөгжүүлэх үндсэн чиглэл болон тэдгээрт нийцүүлэн боловсруулсан Улс, орон нутгийн төсөв гэсэн төрөлтэй байхаар зохицуулсан байна.

Иймд энэ үе шатанд нийгмийн эгэх хариуцлагыг бэхжүүлэх ажил нь бодлого боловсруулалтанд иргэдийн оролцоог хангах, эрх ашиг нь хөндөгдөж байгаа иргэдийн санал, хүсэлтийг хүлээн авах үйл ажиллагаанд оролцох, бодлого боловсруулалтанд холбогдох улсын, байгууллагын болон хувь хүний нууцад хамаарах бусад мэдээллийг нээлттэй болгон баримт нотолгоонд тулгуурлан бодлого боловсруулалт хийхийг төрөөс шаардах зэрэг чиглэлээр хийгдэж болно.

Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн хуульд бүх бодлого боловсруулахад иргэд, эрдэм шинжилгээний

“аймаг, нийслэл,
сум, дүүргийн
эдийн засаг,
нийгмийг
хөгжүүлэх үндсэн
чиглэл” гэж
Засаг даргын
үйл ажиллагааны
хөтөлбөр, дэд
хөтөлбөрийн
хүрээнд тухайн
жилд дэвшүүлсэн
зорилго, зорилт,
хэрэгжүүлэх арга
хэмжээг тодор-
хойлсон баримт
бичгийг;

байгууллага, төрийн бус
болон төрийн байгууллагын
оролцоог хангах, эрх ашиг нь
хөндөгдөж байгаа бүлгийн
оролцоог заавал бий болгох
ажлыг төв, орон нутгийн
захиргааны байгууллага
зохион байгуулахаар
зохицуулж өгсөн.

Харин богино буюу нэг
жилийн хугацаатай бодлогын
баримт бичиг (Улсын эдийн
засаг, нийгмийг хөгжүүлэх
үндсэн чиглэл, Аймаг,
нийслэл, сум дүүргийн эдийн
засаг, нийгмийг хөгжүүлэх
үндсэн чиглэл болон тэдгээрт
нийцүүлэн боловсруулсан
Улс болон Орон нутгийн
төсөв) боловсруулах
зохицуулалтыг “Хөгжлийн
бодлогын баримт бичиг

боловсруулах нийтлэг
журам”-ын 10 дугаар хэсэгт
зааж өгсөн бөгөөд иргэдийн
оролцоог хэрхэн хангах
тухай асуудлыг нарийвчлан
зохицуулаагүй ерөнхий
зохицуулалтын хүрээнд
орхисон байна. Энэ нь
иргэдийн оролцоо нутгийн
болон төрийн захиргааны
төв байгууллагаар
дамжуулан хэрэгжих боломж
байгааг илэрхийлж байна.

“Хөгжлийн
бодлогын
баримт бичиг
боловсруулах
нийтлэг журам”
ЗГ тогтоол №249,
2016.05.09

Харин 2015 онд батлагдсан
“Хууль тогтоомжийн тухай
хууль”-ийн 38.1. зүйлд
“Хууль санаачлагч хууль
тогтоомжийн төслийг
Улсын Их Хуралд өргөн
мэдүүлэхээс өмнө олон
нийтийн хэлэлцүүлэг
зохион байгуулж, холбогдох
материалыг баримтжуулан
хууль тогтоомжийн төслийн
бүрдүүлбэрт хавсаргана”
гэж зохицуулжээ. Хэдийгээр
үндсэн чиглэлийн
бүрдүүлбэрт иргэдийн
саналыг тусгана гэсэн
шаардлага байхгүй боловч
төсөв өөрөө хууль учир Хууль
тогтоомжийн тухай хуулийн
дээрхи (38.1) заалтыг
баримтлан иргэн, иргэний
нийгмийн байгууллага
санаачилгатай байвал

“Хууль
тогтоомжийн
тухай хууль”-
ийн 38.1.
зүйлд “Хууль
санаачлагч хууль
тогтоомжийн
төслийг Улсын
Их Хуралд өргөн
мэдүүлэхээс өмнө
олон нийтийн
хэлэлцүүлэг
зохион байгуулж,
холбогдох
материалыг
баримтжуулан
хууль
тогтоомжийн
төслийн
бүрдүүлбэрт
хавсаргана”

бодлого боловсруулалтанд
оролцох боломж бүрэн
байна.

Хэрэв иргэд богино
хугацааны бодлогын
боловсруулалт буюу төрийн
санхүүгийн удирдлагын
ирэх жилийн төлөвлөлтөнд
оролцохоор бол ирэх
жилийн төсвийн суурь
болох Улсын эдийн засаг,
нийгмийн үндсэн чиглэлийг
боловсруулах дараах
цаглабрыг сайн ойлгож
үе шат бүрийн дуусгавар
болохын өмнө оролцох эсвэл
санал хүргүүлэх боломжтой
болно.

Шигтгээ 1.

Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтөд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэх эрх зүйн үндэс

Хөгжлийн бодлого төлөвлөлт дэх иргэн, иргэний нийгмийн байгууллагын оролцоо . . .

- 7.3. Засгийн газар Монгол Улсын хөгжлийн үзэл баримтлалын төслийг төрийн захиргааны төв болон нутгийн захиргааны байгууллага, төрийн бус байгууллага, эрдэм шинжилгээ, судалгааны байгууллага, мэргэжлийн холбоод, хувийн хэвшил, иргэдийн оролцоог ханган боловсруулна.
- 8.3. Төрөөс баримтлах бодлогын төслийг боловсруулахдаа төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, эрдэм шинжилгээ, судалгааны байгууллага, мэргэжлийн холбоодын оролцоог хангана.
- 19.1. Монгол Улсын хөгжлийн үзэл баримтлал, төрөөс баримтлах бодлого, бүсчилсэн хөгжлийн бодлого, аймаг, нийслэлийг хөгжүүлэх хэтийн зорилтын баримт бичгийн төслийг хэвлэн нийтлэх, олон нийтэд танилцуулах, мэдээлэх, хэлэлцүүлэх, санал авах үйл ажиллагааг холбогдох төрийн захиргааны төв байгууллага болон нутгийн захиргааны байгууллага зохион байгуулна.
- 19.2. Энэ хуулийн 19.1-д заасан хөгжлийн бодлогын баримт бичгийг боловсруулахдаа холбогдох төрийн захиргааны төв байгууллага болон нутгийн захиргааны байгууллага дараах хэлбэрээр хэлэлцүүлэг зохион байгуулж болно:
- 19.2.1.хууль ёсны эрх, ашиг сонирхол нь хөндөгдөх бүлгийн хүрээнд;
- 19.2.2.эрдэмтэн судлаач, шинжээч зэрэг мэргэшсэн хүрээнд;
- 19.2.3.тодорхой нутаг дэвсгэрийн хүрээнд;
- 19.2.4.төрийн болон төрийн бус байгууллагын хүрээнд.
- 19.3. Холбогдох төрийн захиргааны төв байгууллага болон нутгийн захиргааны байгууллага энэ хуулийн 19.2-т заасан хэлэлцүүлгийн үр дүнд гарсан саналыг хөгжлийн бодлогын баримт бичигт тусган боловсруулж, төслийг олон нийтэд нээлттэй, ил тод мэдээнэ.

Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тухай Монгол улсын хуулийн 7, 8 болон 19 дүгээр зүйл

Хүснэгт 1. Улсын эдийн засаг, нийгмийг хөгжүүлэх үндсэн чиглэл боловсруулахад иргэний нийгмийн байгууллага, иргэдийн санал хүргүүлэх цаглабар

Санал хүргүүлэх, хамтран ажиллах захиргааны байгууллага	Боломжит хугацаа	Иргэд, ИНБ-ын оролцох боломж, нөхцөл
Нутгийн захиргааны байгууллага/Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн ЗДТГ болон түүний харьяа байгууллагууд/	Жил бүрийн 02 дугаар сарын 15 наас өмнө*	Тухайн орон нутагт шаардлагатай төсөл, арга хэмжээний саналыг ТББ, иргэдээс шууд хүргүүлж болно. Гэвч санал нь бодлогын үндсэн чиглэлийн дагуу, хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрийн хязгаарыг даваагүй байх шаардлагатай.
Төрийн захиргааны төв байгууллага болон холбогдох төрийн захиргааны байгууллага /Жишээлбэл, Яам, агентлаг болон УИХ, ЗГ-ын харьяа байгууллага/	Жил бүрийн 03 дугаар сарын 01 нээс өмнө*	Салбарт шаардлагатай төсөл, арга хэмжээний санал хүргүүлэх, төрийн захиргааны байгууллагын иргэдийн санал хүсэлтийг хүлээн авах сувгаар дамжуулан хүргэж болно.
Санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага /2017 засгийн газрын бүтцээр Сангийн яам/	Жил бүрийн 04 дүгээр сарын 01 нээс өмнө*	Улсын хэмжээнд хэрэгжих шаардлагатай төсөл, арга хэмжээний санал хүргүүлэх, шийдвэр гаргах түвшний төрийн албан хаагчидтай хамтран ажлын хэсэгт нөлөөлөх байдлаар оролцох боломжтой.
Засгийн газар	Жил бүрийн 05 дугаар сарын 01 нээс өмнө*	Засгийн газрын гишүүний тусламжтайгаар үндсэн чиглэлд санал, өөрчлөлт оруулах боломжтой. Түүнчлэн олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр дамжуулан нөлөөлөх боломжтой.
Улсын их хурал	Жил бүрийн 06 дүгээр сарын 01 нээс өмнө*	УИХ-ын гишүүнээр дамжуулан үндсэн чиглэлд санал оруулах боломжтой. Түүнчлэн олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр дамжуулан нөлөөлөх боломжтой.

Эх сурвалж: Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тухай хууль, 12-р зүйл

* “Хуулинд тухайн өдөр дээд байгууллагадаа өргөн барих тул бодит байдалдаа тухайн өдрөөс өмнө гэдэг нь дор хаяж 7 хоногийн өмнө хүргүүлэх ёстойг анхаарах шаардлагатай. Жишээлбэл, 02 дугаар сарын 15 өмнө гэсэн бол мөн сарын 8 ны өдрөөс өмнө саналаа хүргүүлсэн байх шаардлагатай гэсэн үг юм. Учир нь тухайн байгууллага бүх талаас ирсэн саналыг боловсруулан ангилж, нэгдсэн санал болгон 02 дугаар сарын 15-нд дээд шатны байгууллагад хүргүүлэхэд тодорхой хугацаа шаардлагатай юм.”

Жил бүрийн 06 дугаар сарын 1-нд Улсын эдийн засаг, нийгмийг хөгжүүлэх үндсэн чиглэлийг УИХ-аар баталснаар санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага ирэх жилийн төсвийн төслийг боловсруулах суурь мэдээлэл бэлэн болно. Хэрэв нийгмийн өмнө тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх саналыг үндсэн чиглэлд тусгагдаагүй бол төсөвт орох магадлал маш бага болно.

Төлөвлөлтийн үе шатны нийгмийн эгэх хариуцлагын арга болох оролцоот бодлого боловсруулалт, оролцоот төлөвлөлтийн аргыг богино хугацааны бодлогод хэрэглэх хугацаа нь төсөвлөлтийн үе шат эхлэхийн өмнө буюу өмнөх оны 06 сарын 01 дуусгавар болж байна. Мэдээж урт хугацааны бодлого боловсруулалтад оролцоход ямар нэгэн хугацааны хязгаар байхгүй боловч хамгийн гол нь зөв холбогдогч талыг олж тулгамдсан асуудлыг танилцуулж, шийдвэр гаргах эрх мэдлийнх нь хүрээнд шаардлага тавьснаар төлөвлөлтийн үе шатанд оролцох нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг илүү үр дүнтэй болгоно.

Төсөвлөлтийн үе шатны нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилга төлөвлөлтийн үе шатыг бодвол илүү богино хугацаанд илүү эрчимтэй ажиллах, түүнчлэн нарийн мэдлэг мэдээллийг иргэн, иргэний нийгмийн байгууллагаас шаардах болно.

1.2. Төсөвлөлтийн үе шат

Төсөвлөлтийн үе шат бол өмнө тодорхойлогдсон бодлогын асуудлыг шийдвэрлэх, иргэдийн хэрэгцээг хангах ажил, үйлчилгээнд ямар хэмжээний нөөцийг хэрхэн хэний эрх мэдэлд хуваарилах тухай санал боловсруулах үйл явц юм. Бодлогын боловсруулалт сайн болж, түүнийг хэрэгжүүлэхээр баталсан боловч хэрэгжүүлэхэд хүрэлцэхүйц нөөц хуваарилагдахгүй бол төлөвлөсөн үр дүнд хүрэх боломжгүй юм.

Иймд төсөвлөлтийн үе шатанд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилга нь богино хугацаанд илүү нарийвчилсан мэдээ, мэдээллийг шаарддаг онцлогтой үе шат болно. Тиймээс төсөвлөлт нь хуульчлагдсан цаглабрыг баримтлан хэрэгждэг бөгөөд зарим үе шатанд нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачилгыг хэрэгжүүлэх ажил нь сайн төлөвлөлт, хурд, онцгой мэдлэг чадварыг шаарддаг онцлогтой.

Хэдийгээр хуулийн зохицуулалтаар төсөвлөлт улсын эдийн засаг, нийгмийг хөгжүүлэх үндсэн чиглэл батлагдсанаар эхлэхээр байгаа боловч бодит байдалдаа дараа оны

төсөвлөлт тухайн оны нэгдүгээр сарын нэгнээс эхлэн үндсэн чиглэлийг шат тус бүрт хэлэлцэн дээш өргөн барих үетэй давхцан дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдэл боловсруулах ажлын хүрээнд суурь нь тавигдана. Төсөвлөлтийн гол тулгуур баримт бичиг бол дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдэл бөгөөд энэ нь үндсэн чиглэлийг хэлэлцэх явцад 01 дүгээр сарын 01 нээс 04 дүгээр сарын 15 хүртэл Санхүү төсвийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага буюу Сангийн яам боловсруулан Засгийн газарт хүргүүлнэ.

“дунд хугацааны
төсвийн хүрээний
мэдэгдэл” гэж
тухайн төсвийн
жилийн хүлээгдэж
байгаа макро
эдийн засгийн
болон төсвийн
гүйцэтгэлийн төлөв
байдал, дунд
хугацааны макро
эдийн засгийн ба
төсвийн үндсэн
үзүүлэлтийн
төсөөлөлд
суурилсан төсвийн
бодлогын баримт
бичгийг; /Төсвийн
тогтвортой
байдлын хууль/

Засгийн газар тухайн төслийг хэлэлцэн 05 дугаар сарын 01-ний дотор УИХ-д хүргүүлнэ. Харин УИХ тухай төслийг 06 дугаар сарын 01-ний дотор хэлэлцэн дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдэл болон стратегийн баримт бичгийг хэлэлцэн батлана. Ингэснээр төсөв боловсруулах макро эдийн засгийн нөхцөл байдлын таамаглал бүхий дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, нэг жилийн хугацааны улсын хөгжлийн зорилго, зорилтыг багтаасан улсын эдийн засаг, нийгмийг хөгжүүлэх үндсэн чиглэл гэсэн бодлогын баримт бичиг батлагдан ирэх оны төсөвлөлтийг хийх ажлыг эхлүүлэх боломж бүрдэнэ.

Дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдэл нь улс орны эдийн засгийн нөхцөл байдлыг 3 жилийн хугацаанд таамаглах боломж олгодог бол улсын эдийн засаг, нийгмийг

хөгжүүлэх үндсэн чиглэл нь төсөвлөлт хийх хөтөлбөр, арга хэмжээг нарийвчлан гаргаж өгнө. Төсөвлөлтийг тухайн жилийн төсвийн удирдамж, Монгол Улсын Сангийн сайдын 2012 оны 11 дүгээр сарын 19-ний өдөр 244 тоот тушаалаар баталсан “Орон нутгийн төсвийн төсөл боловсруулах журам” зэргийг үндэслэн боловсруулна.

Төсөвлөлт нь

- Төсвийн хязгаарт санал хүргүүлэх
- Төсвийн санал боловсруулах
- Төсвийг батлах зэргээс бүрдэнэ.

Төсөвлөлтийн үе шат нь дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, улсын эдийн засаг, нийгмийг хөгжүүлэх үндсэн чиглэлийг баталсны дараа төсвийн байгууллага тус бүр төсвийн хязгаарын санал боловсруулах ажлаар эхэлнэ.

Төсвийн хязгаарын санал боловсруулах нь төсөвлөлтийн цаг хугацааны нарийн зохицуулалтад төрийн байгууллага бүр урьдчилсан саналтай байж, хуульд заасан хугацаанд багтан төсвийн саналаа боловсруулан дээд байгууллагадаа өргөн мэдүүлэх боломжийг олгох зорилготой үйл ажиллагаа юм. Энэ хэсэгт төсвийн хяналт шинжилгээний аргаар дамжуулан нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлж болно.

Төсөвлөлтийн үе шатанд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, Улс болон аймаг, нийслэлийн нийгэм, эдийн засгийг хөгжүүлэх үндсэн чиглэлтэй танилцан сайн ойлгосон байх нь туйлын чухал юм.

Хүснэгт 2. Төсвийн хязгаарт санал хүргүүлэх цаглабар

Санал хүргүүлэх, хамтран ажиллах захиргааны байгууллага	Боломжит хугацаа	Иргэд, ИНБ-ын оролцох боломж, нөхцөл
Нутгийн захиргааны байгууллага, болон бусад байгууллага	Жил бүрийн 06 дугаар сарын 10 наас өмнө*	Тухайн орон нутаг, тухайн салбарын нийгмийн эгэх хариуцлагад шаардлагатай төсөл, арга хэмжээг санхүүжүүлэх төсөв хязгаарт багтаах талаар ТББ, иргэдээс санал шууд хүргүүлж болно.
Санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага	Жил бүрийн 06 дүгээр сарын 20 ноос өмнө*	Улсын хэмжээнд хэрэгжих шаардлагатай төсөл, арга хэмжээг санхүүжүүлэх төсвийг хязгаарт багтаах талаар санал хүргүүлэх, шийдвэр гаргах түвшний төрийн албан хаагчидтай хамтран ажлын хэсэгт нөлөөлөх байдлаар оролцох боломжтой.
Засгийн газар	Жил бүрийн 07 дугаар сарын 01 нээс өмнө*	Засгийн газрын гишүүний тусламжтайгаар төсөл, арга хэмжээг санхүүжүүлэх төсвийг хязгаарт багтаах талаар санал хүргүүлэх, өөрчлөлт оруулах боломжтой.

Эх сурвалж: Төсвийн тухай хууль, 8 дугаар зүйл

Төсвийн хязгаарын санал хүргүүлэх хэсэг тухайн оны 07 дугаар сарын 01-нд Засгийн газар төсвийн ерөнхийлөн захирагчийн жилийн төсвийн хязгаарыг баталснаар дуусгавар болж төсвийн санал боловсруулах хэсэг эхэлнэ. Төсвийн санал боловсруулах үйл явцад нийгмийн эгэх хариуцлагын хүрээнд бодлогыг хэрэгжүүлэхэд зориулсан төсөв хөрөнгө зөв газраа тусгагдах эсэхийг шийдвэрлүүлэхийн тулд боломжтой төсвийн хязгаарт өөрчлөлт оруулах саналаа

иргэн, иргэний нийгмийн байгууллага зохих албан тушаалтанд хүргүүлэх нь чухал юм.

Хэрэв бодлогыг хэрэгжилтэд шаардлагатай санхүүжилт төсвийн хязгаарт багтаагүй бол түүнийг хэрэгжүүлэх тухай асуудлыг төрийн санхүүгийн удирдлагын бусад үе шатанд тавиад амжилт олохгүй байх магадлал өндөр юм.

Энэ үе шатанд оролцоот төсөвлөлтийн аргыг хамгийн доод шатны төрийн байгууллагын төсвийн

санал боловсруулах үед хэрэгжүүлэх боломжтой. Удирдлагын түвшин дээшлэх тутам төсвийн хяналт шинжилгээний аргыг ашиглан нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлж болно.

Төрийн захиргааны байгууллагаас иргэнд хүргэх үйлчилгээтэй холбоотой асуудлаар нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилга гарган ирэх оны төсөвт багтаах боломж нь УИХ-аар улсын төсөв батлагдсанаар дуусгавар болно.

Хүснэгт 3. Төсвийн санал хүргүүлэх цаглабар

Санал хүргүүлэх, хамтран ажиллах захиргааны байгууллага	Боломжит хугацаа	Иргэд, ИНБ-ын оролцох боломж, нөхцөл
Орон нутгийн төсөвт байгууллагын төсвийн шууд захирагч, /Жишээлбэл, аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн ЗДТГ-ын дарга/ Орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж байгаа улсын төсөвт байгууллагын төсвийн шууд захирагч /Жишээлбэл, ЕБС-ын захирал/	Жил бүрийн 07 дугаар сарын 15 наас өмнө*	Орон нутаг болон улсын төсвийн байгууллагын төсвийн саналд нийгмийн эгэх хариуцлагын хүрээнд оролцоот төсөвлөлтөөр санал болгосон төсөл, арга хэмжээг санхүүжүүлэх төсөвт багтаах талаар ТББ, иргэдээс санал шууд хүргүүлж болно.
Төсвийн төвлөрүүлэн захирагчид / Жишээлбэл, Сум, дүүргийн Засаг дарга/	Жил бүрийн 7 дугаар сарын 25-ны дотор*	Орон нутгийн төсөвт байгууллага болон тусгай зориулалтын гэрээний үндсэн дээр санхүүжих улсын төсвийн байгууллагын суурь төсвийн саналд ТББ, иргэдээс санал шууд хүргүүлж болно.
Төсвийн төвлөрүүлэн захирагч, төсвийн төвлөрүүлэн захирагчид харьяалагддаггүй төсвийн шууд захирагч /Жишээлбэл, Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга/	Жил бүрийн 8 дугаар сарын 1-ний дотор	Саналаа төсвийн шууд захирагч буюу орон нутагт аймаг, нийслэлийн засаг даргын тамгын газрын олон нийттэй харилцах сувгаар дамжуулан хүргүүлэх боломжтой.
Төсвийн ерөнхийлөн захирагч /Жишээлбэл, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга нь тухайн шатны орон нутгийн ИТХ-аас бусад байгууллагын/	Жил бүрийн 8 дугаар сарын 15-ны дотор	Саналаа төсвийн ерөнхийлөн захирагчийн олон нийттэй харьцах сувгаар дамжуулан хүргүүлэх боломжтой.

“төсвийн шууд захирагч” гэж төсвийн ерөнхийлөн захирагч болон төсвийн төвлөрүүлэн захирагчаас хуваарилсан чиг үүргийн (1) төсвийг төлөвлөх, (2) хууль тогтоомжийн дагуу захиран зарцуулах, (3) гүйцэтгэлийг тайлагнах эрх бүхий этгээдийг;

“төсвийн төвлөрүүлэн захирагч” гэж төсвийн ерөнхийлөн захирагчаас хуваарилсан чиг үүргийн (1)төсвийг төлөвлөх, (2)төсвийн шууд захирагчид хуваарилах, (3)хяналт тавих, (4) хууль тогтоомжийн дагуу захиран зарцуулах, (5)гүйцэтгэлийг тайлагнах эрх бүхий этгээдийг

Хүснэгт 3. Төсвийн санал хүргүүлэх цаглабар /үргэлжлэл/

Санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага	Жил бүрийн 9 дугаар сарын 15-ны дотор	Саналаа Санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын олон нийттэй харилцах сувгаар дамжуулан хүргүүлэх боломжтой.
Засгийн газар	Жил бүрийн 10 дугаар сарын 01-ний дотор	Санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн яаманд саналаа хүргүүлэх эсвэл улсын төсвийн саналыг нэгтгэх үйл явцад оролцож амжаагүй бол Засгийн газарт саналаа хүргүүлэх хугацаа 15 хоног байна.
Шилэн данс болон http://www.iltod.gov.mn/	Засгийн газар улсын төсвийн саналыг өргөн мэдүүлснээс хойш 3 хоногийн дотор нийтэд мэдээлэх үүрэгтэй	Улсын төсвийн төсөлтэй танилцан саналаа УИХ болон төрийн аудитын байгууллагад хандан хүргүүлэх боломжтой.
Төрийн аудитын төв байгууллагад, “15.1.9.Засгийн газраас Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлсэн Монгол Улсын жилийн төсвийн төсөлд хийсэн аудитын дүгнэлт, уг төсөлтэй холбогдуулан Улсын Их Хурлын Байнгын хороо, нам, эвслийн бүлгээс гаргасан саналын талаарх дүгнэлтийг Улсын Их Хуралд оруулж танилцуулах;” Төрийн аудитын тухай хууль 2003	Жил бүрийн 10 дугаар сарын 01-15 ны хооронд	Төрийн аудитын төв байгууллагын улсын төсвийн төсөлд хийх дүгнэлтэнд иргэд, ИНБ-ын санал шаардлагын тусгуулах ажлыг тухайн байгууллагын иргэд саналыг хүлээн авах сувгийг ашиглан нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэх боломжтой.
Улсын Их Хурал	Жил бүрийн 11 дүгээр сарын 15-ны дотор батлах	Жил бүрийн 10 сарын 01-нээс 11 сарын 15-ны хооронд УИХ улсын төсвийг хэлэлцэн батлах үүргийг хүлээсэн. Энэ хугацаанд төсвийн хэлэлцүүлэгт санал оруулах, УИХ-ын гишүүдээр дамжуулан оролцох хэлбэрээр төсөвлөлтөнд оролцох боломжтой.

Эх сурвалж: Төсвийн тухай хууль, 8 дугаар зүйл

“төсвийн ерөнхийлөн захирагч” гэж өөрийн эрхлэх асуудлын хүрээний (1)төсвийг төлөвлөх, (2)батлагдсан төсвийг хууль тогтоомжийн дагуу хуваарилах, (3) хяналт тавих, (4) захиран зарцуулах, (5) гүйцэтгэлийг тайлагнах эрх бүхий этгээдийг;

Төрийн аудитын
байгууллага
улсын төсвийн
төсөлд аудит
хийсэн тайлангаа
нийтэд мэдээлэх
тухай тусгайлсан
зохицуулалт
байхгүй боловч
Төрийн аудитын
тухай хуулийн 23,
24, 25 зүйлийн
дагуу иргэн,
ИНБ аудитын
дүгнэлттэй
танилцах
боломжтой

Орон нутгийн төсвийг батлах

Улсын төсөв батлагдсаны дараа аймаг, нийслэлийн төсөв түүний дараа сум дүүргийн төсвийг холбогдох шатны Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал хэлэлцэн батлана.

Монгол Улсын Сангийн сайдын 2012 оны 11 дүгээр сарын 19-ний өдөр 244 тоот тушаалаар баталсан “Орон нутгийн төсвийн төсөл боловсруулах журам”- д орон нутгийн төсвийн төсөл боловсруулахад баримтлах зарчим, төсвийн удирдамж, орон нутгийн суурь төсвийн санал боловсруулах, тусгай сангуудыг төлөвлөх, төсвийн тодотголын төсөл

боловсруулах, төсвийн төслийг боловсруулахад иргэдийн оролцоог хангах зэрэг асуудлыг тусгажээ.

Орон нутгийн төсвийг хэлэлцэн батлах үе шатанд төсвийн тухайн хуулийн 64.1.2 нийтэд мэдээлэх гэсэн зохицуулалт байгаа бөгөөд энэ хүрээнд нийгмийн эгэх хариуцлагыг ИТХ-ын хурлаас шаардах иргэн, иргэний нийгмийн байгууллагын эрхийг баталгаажуулж байна.

Шигтгээ 3.

ИТХ-ын бүрэн эрх

64.1.Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал орон нутгийн төсвийн удирдлага, санхүүжилтийн талаар дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

64.1.1.Засаг даргын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэлэлцэн батлах, хэрэгжилтэд хяналт тавих

64.1.2.Тухайн жилийн төсөв, түүний тодотголын төслийг хэлэлцэн батлах, хэрэгжилтэд хяналт тавих, нийтэд мэдээлэх;

64.1.3.Төсвийн гүйцэтгэлийг хэлэлцэн батлах;

64.1.4.Төсвийн гүйцэтгэлийн болон санхүүгийн тайлангийн талаарх Засаг даргын мэдээллийг сонсох.

Төсвийн тухай Монгол Улсын хуулийн
64 дүгээр зүйл

Орон нутгийн төсвийг батлах үйл явц нь дараахь цаглабрыг баримтлана.

Хүснэгт 4. Орон нутгийн төсвийг батлах цаглабар

Санал хүргүүлэх, хамтран ажиллах захиргааны байгууллага	Боломжит хугацаа	Иргэд, ИНБ-ын оролцох боломж, нөхцөл
Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга Жилийн төсвийн төслийг Сангийн яамнаас ирүүлсэн мэдээлэлд үндэслэн боловсруулж, танилцуулгын хамт	Жил бүрийн 11 дүгээр сарын 25-наас өмнө	Нийгмийн эгэх хариуцлагын хүрээнд аймаг нийслэлийн засаг даргын төсвийн төсөл боловсруулах үйл ажиллагаанд ИНБ, иргэдээс санал шууд хүргүүлэн оролцож болно.
Аймаг, нийслэлийн аудитор Жилийн төсвийн төсөлд аудит хийх	Жил бүрийн 11 дүгээр сарын 10-наас 25-ны хооронд	Аймаг нийслэлийн аудиторын газарт төсвийн төсөл боловсруулалтын талаарх санал, хүсэлт, хэрэв санхүүгийн аудитын мэдлэг чадвартай бол аудит хийх үйл ажиллагаанд ИНБ, иргэдээс санал шууд хүргүүлэн оролцож болно.
Аймаг нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал	Жил бүрийн 11 дүгээр сарын 25-наас 12 дугаар сарын 05-наас өмнө*	Аймаг нийслэлийн ИТХ-ын төлөөлөгчөөр дамжуулан нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэх боломжтой.
Сум, дүүргийн засаг даргад	Жил бүрийн 12 дугаар сарын 05-10 хооронд	Сум, дүүргийн ЗДТГ-ын иргэдтэй харилцах сувгаар дамжуулан нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачилгыг хэрэгжүүлэх боломжтой.
Сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал	Жил бүрийн 12 дугаар сарын 10-20 хооронд	Сум, дүүргийн ИТХ-ын төлөөлөгчөөр дамжуулан нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэх боломжтой.

Эх сурвалж: Төсвийн тухай хууль, 8 дугаар зүйл

Төсвийн төслийг иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар хэлэлцэх явцад нэмж тусгах хөрөнгө оруулалтын төсөл, арга хэмжээг тухайн шатны төсвийг өргөн мэдүүлсэн этгээдээс төсвийн тухай хуулийн 29 дугаар зүйлд заасан шаардлагыг хангаж байгаа эсэх талаар санал, дүгнэлтийг авсны үндсэн дээр тусгана гэж хуульчлагдсан байна. Иймд нийгмийн эгэх хариуцлагын шаардлага тавихад мөн оролцоот төсөвлөлтийг хэрэгжүүлэхэд 29 дугаар зүйлийн шаардлагыг нарийвчлан мэдэж байж үр дүнд хүрнэ.

Тухайлбал, орон нутгийн хөгжлийн сангийн хөрөнгө оруулалтын хувьд иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар хэлэлцэх явцад иргэдийн саналыг аваагүй төслийг шинээр нэмж тусгасан эсэхэд хяналт тавьж болно.

Иймд оролцоот төсөвлөлтийн аргыг хэрэглэн орон нутагт нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлэн гэвэл төсвийн тухай хуулийн 68 дугаар зүйлд заасан ИТХ-ын бүрэн эрхийг сайтар ойлгох шаардлагатай.

Шигтгээ 4.

Орон нутгийн төсөв батлах талаар ИТХ-ын бүрэн эрх

- 68.1. Орон нутгийн төсөвт энэ хуулийн 33.2.1-33.2.7-д заасныг тусгаж, батална.
- 68.2. Төсвийн төслийг иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар хэлэлцэх явцад нэмж тусгах хөрөнгө оруулалтын төсөл, арга хэмжээг тухайн шатны төсвийг өргөн мэдүүлсэн этгээдээс энэ хуулийн 29-р зүйлд заасан шаардлагыг хангаж байгаа эсэх талаар санал, дүгнэлтийг авсны үндсэн дээр тусгана.
- 68.3. Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас баталсан тухайн жилийн төсвийг ил тод, олон нийтэд хүртээмжтэй байдлаар мэдээлнэ.

Төсвийн тухай Монгол улсын хуулийн
68 дугаар зүйл

Орон нутгийн төсвийг батлах үе шатанд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэгч иргэн, иргэний нийгмийн байгууллага өргөн барьсан төсвийн төсөл нь төсвийн тухай хуулийн 33.2.1-8 зүйл, 29 дугаар зүйлд тавьсан шаардлагыг хангасан эсэхэд төсвийн хяналт шинжилгээ хийх хүрээг тодорхойлсон байна.

Харин энэ хяналт шинжилгээ хийхийг төрийн аудитын байгууллага ерөнхийд нь хариуцаж байгаа бөгөөд тухайн аудитын үйл ажиллагааны үр дүнг нийтэд мэдээлэх үүрэгтэй хэдий ч иргэн, иргэний нийгмийн байгууллагыг аудитын үйл ажиллагаанд оролцох зохицуулалт төрийн аудитын тухай хуульд байхгүй байна.

Энэ төсвийн хяналт шинжилгээний үр дүнгээ мэдээлэх, санал хүргүүлэх байдлаар нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэх боломж байгааг харуулж байна. Гэвч иргэн, ИНБ бие даан төсвийн мэдээлэлд тулгуурлан хяналт шинжилгээ хийн үр дүнгээ төрийн аудитын байгууллагад танилцуулж болно.

1.3.
Зарцуулалтын
үе шат

Зарцуулалт нь төлөвлөгөөт санхүүжилтийг бүрдүүлж, зориулалтын дагуу үр ашигтай, үр дүнтэй зарцуулах үйл ажиллагаа юм. Энэ үе шат нь төсвийн жилд буюу тухайн оны 1 дүгээр сарын 1-нээс 12 дугаар сарын 31-ний хооронд үргэлжилдэг бөгөөд нэн тэргүүнд хийгдэх ажил нь төсвийн хуваарийг сар, улирал, жилээр гарган батлах юм.

Хүснэгт 5.Төсвийн хуваарь батлахад оролцох цаглабар

Санал хүргүүлэх, хамтран ажиллах захиргааны байгууллага	Боломжит хугацаа	Иргэд, ИНБ-ын оролцох боломж, нөхцөл
Төсвийн төвлөрүүлэн захирагч болон төсвийн төвлөрүүлэн захирагчид харьяалагддаггүй төсвийн шууд захирагч	Өмнөх жилийн 12 дугаар сарын 15 наас өмнө	Нийгмийн эгэх хариуцлагын хүрээнд төсвийн хуваарьт өөрчлөлт оруулах талаарх саналыг ТББ, иргэдээс тухайн захирагчид хүргүүлэн оролцож болно.
Төсвийн ерөнхийлөн захирагч	Өмнөх жилийн 12 дүгээр сарын 25 наас өмнө	
Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Өмнөх жилийн 12 дүгээр сарын 25 наас өмнө	
Сангийн сайд	Жил бүрийн 01 сарын 01 нээс өмнө	

Эх сурвалж: Төсвийн тухай хууль, 8 дугаар зүйл

“тухайн жилийн төсөв, худалдан авах ажиллагааны төлөвлөгөө, орон нутгийн хөгжлийн сангийн төлөвлөлтийг жил бүрийн 01 дүгээр сарын 10-ны өдрийн дотор” байрлуулна.

Төсвийн тухай хууль, шилэн дансны хуульд төсвийн хуваарийг нийтэд мэдээлэх үүргийг төсвийн байгууллагад олгоогүй боловч худалдан авалтын төлөвлөгөө, гүйцэтгэлийг шилэн дансанд байрлуулахыг үүрэг ногдуулсан. Шилэн дансны хуулийн 6.1.1-д зааснаар “тухайн жилийн төсөв, худалдан авах ажиллагааны төлөвлөгөө, орон нутгийн хөгжлийн сангийн төлөвлөлтийг жил бүрийн 01 дүгээр сарын 10-ны өдрийн дотор” байрлуулна.

Энэ нь нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэгч иргэн, ИНБ худалдан авах ажиллагааны суурь мэдээллийг чөлөөтэй олж авах, жилийн турш ашиглах боломж нөхцлийг бий болгож байна. Зарцуулалт нь төсвийн байгууллага бүр хуулинд заасан орлогыг өөрийн эрх мэдлийн хүрээнд бүрдүүлж, түүнийг зохистой зарцуулах гэсэн хоёр үндсэн үйл ажиллагаа зэрэгцэн явагддаг онцлогтой.

Зарим төсвийн байгууллагын хувьд орлого бүрдүүлэлт байхгүй зөвхөн зарцуулалт байна. Төсвийн байгууллагын аливаа гүйлгээ төрийн сангаар дамжин хийгдэнэ. Энэ нь төсвийн хэрэгжилт-гүйцэтгэлийг хянах, зохицуулалт хийн

нэгдсэн удирдлагаар хялбар хангах боломжийг засгийн газарт олгоно. Төрийн сан нь бүх төсвийн захирагчид санхүүгийн үйлчилгээг үзүүлж ажиллана.

Төсвийн тухай хуулийн 41-р зүйлийн дагуу бүх шатны төсвийн захирагчид зарцуулалтыг зохион байгуулах дараах үүрэгтэй ажиллана. Үүнд:

- Хуулийн дагуу улс, орон нутгийн төсөвт оруулах болон тухайн төсвийн байгууллагын өөрийн үйл ажиллагааны орлогыг бүрэн төвлөрүүлэх
- Батлагдсан төсвийн хүрээнд зарлага гаргах
- Төсвийн гүйцэтгэлийг хууль тогтоомжийн дагуу хэрэгжүүлж, тайлагнах;
- Төсвийн сар, улирлын хуваарийг баримталж ажиллах
- Төсвийн сар, улирлын хуваарьт үндэслэн төсвийн байгууллагын бүртгэлийн дансанд санхүүжилтийн болон зарцуулалтын эрхийн хүрээнд төсвийн байгууллагын зардлыг санхүүжүүлэх
- Төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр худалдан авах бараа, ажил, үйлчилгээний гүйцэтгэлийн санхүүжилтийг бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах ажиллагааны гэрээ, төлбөрийн хуваарийг үндэслэн санхүүжүүлэх
- Хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд хяналт тавих, хүрэх үр дүнг хангаж ажиллах.

Түүнчлэн төсвийн хэрэгжилтийн үе шатанд хийгддэг нэг чухал ажил бол засгийн газрын зарим чиг үүргийг орон нутагт төлөөлөн хэрэгжүүлэх гэрээ байгуулах үйл ажиллагаа юм. Энэ гэрээг улсын төсөв батлагдсанаас хойш ажлын 14 өдрийн дотор байгуулна. Харин Аймаг, нийслэлийн дарга нар сум дүүргийн засаг дарга нартай аймаг, нийслэлийн төсөв батлагдсанаас хойш ажлын 14 өдрийн дотор гэрээг байгуулна. Төлөөлүүлэн хэрэгжүүлэх чиг үүрэгт дараах ажил, үйлчилгээ орно. Үүнд:

- Сургуулийн өмнөх боловсрол
- Ерөнхий боловсрол
- Соёлын үйлчилгээ
- Эрүүл мэндийн анхан шатны тусламж үйлчилгээ
- Газрын харилцаа кадастр
- Хүүхдийн хөгжил хамгааллын үйлчилгээ
- Нийтийн биеийн тамир

Эдгээр үйлчилгээг улсын төсвөөс олгох тусгай зориулалтын шилжүүлгээр санхүүжүүлнэ. Энэ шилжүүлгийн санхүүжилтын хуваарь, дүнг аймаг, нийслэл, сум дүүргийн ИТХ батлах боловч дүнг өөрчлөхгүйгээр батлахаар төсвийн тухайн хуульд зааж өгсөн.

Хэрэв эдгээр ажил, үйлчилгээнд холбогдох нийгмийн эгэх хариуцлагыг шаардах асуудал төсөвтэй холбоотой байвал энэ нь яамны түвшинд шийдвэрлэгдэх болно. Иймд хаана хандаж ямар асуудлыг шийдвэрлүүлэхээ иргэн, иргэний нийгмийн байгууллага сайн мэдэж байх нь тухайн асуудлыг хурдан, үр дүнтэй шийдвэрлэх боломжийг бий болгоно.

Харин үйлчилгээнд батлагдсан төсвийг хуваарийн дагуу зөв зарцуулж байгаа эсэхийн талаар нийгмийн эгэх хариуцлагыг үйлчилгээний байгууллагаас шаардвал төлөөлөн гүйцэтгэх гэрээ байгуулсан Засаг даргатай үр дүнгийн гэрээ байгуулсан төсвийн шууд захирагчид хандан шийдвэрлүүлнэ.

Тухайлбал, сумдын Засаг дарга нар аймгийн Засаг даргатай байгуулсан төлөөлөн гүйцэтгэх гэрээгээ хэрэгжүүлэхийн зорилгоор тухайн орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй улсын төсөвт байгууллагуудын шууд захирагчтай үр дүнгийн гэрээ байгуулан ажиллана.

Иймд иргэд, иргэний нийгмийн байгууллага сумын сургуулийн сургалтын үр дүнд сэтгэл ханамжгүй байвал сургуулийн захиралд хандах ба захирлын хариу хангалтгүй гэж үзвэл сумын ЗД-аас нийгмийн эгэх хариуцлагыг шаардах нь зохистой юм.

Зарцуулалтын үе шатанд батлагдсан төсвийг хэрэгжүүлэх нарийвчилсан хуваарь, төсвийн дэлгэрэнгүй хуваарилалт хийж, төсвийн зарцуулалт, бүрдүүлэлтэд тавих хяналтыг төсвийн сар, улирлын батлагдсан хуваарийн дагуу хэрэгжүүлнэ.

Төсвийн тухай хуулийн 5-7 дугаар зүйлд төсвийн зарчим, түүнийг хэрэгжүүлэх, төсвийн жилийн талаар, 6 дугаар бүлгийн 35-47 дугаар зүйлд төсвийн гүйцэтгэл, хэрэгжилтийн явцын гол зохицуулалт болох төрийн сангийн нэгдсэн данс, төрийн сангийн тогтолцоо, төрийн сангийн нийтлэг чиг үүрэг, Засгийн газрын зарим чиг үүргийг орон нутагт төлөөлөн хэрэгжүүлэх гэрээ, үр дүнгийн гэрээ, төсвийн хэрэгжилтийг зохион байгуулах, төсвийн захирагчийн төсөвт зохицуулалт хийх, төсвийн жил дамжин хэрэгжих арга хэмжээний зохицуулалт, төсвийн байгууллагын туслах үйл ажиллагаа, төсвийн зарлагын хэмнэлт, төсвийн урамшуулал, нэмэлт төсвийн асуудлыг нарийвчлан тусгаж өгсөн байна.

Иймд нийгмийн эгэх хариуцлагын талаарх санаачилга төсвийн гүйцэтгэлтэй холбогдож байвал эдгээр зүйл, заалтыг нарийвчлан уншиж судлах нь түүний үр дүнг сайжруулахад тустай болно.

Төрийн санхүүгийн удирдлагын зарцуулалтын үе шатанд хийгдэг нэг чухал үйл ажиллагаа нь зохицуулалт юм. Зохицуулалтыг төсвийн захирагчийн шатлалаас хамааран дараах байдлаар хэрэгжүүлдэг.

Төсвийн ерөнхийлөн захирагч нь:

1. Өөрийн төсвийн багцад хамаарах хөтөлбөр хооронд;
2. Түүнд шууд харьяалагдах төвлөрүүлэн захирагчдын төсөв хооронд;
3. Төсвийн төвлөрүүлэн захирагч болон төсвийн шууд захирагчдын төсөв хооронд;
4. Түүнд шууд харьяалагдах төсвийн шууд захирагчдын төсөв хооронд зохицуулалт хийнэ.

Төсвийн төвлөрүүлэн захирагч нь түүнд хамаарах төсвийн шууд захирагчдын төсөв хооронд зохицуулалт хийнэ.

Төсвийн шууд захирагч нь зөвхөн өөрийн урсгал зардалд зохицуулалт хийнэ.

Хэдийгээр төсвийн захирагч бүрт зохицуулалтын эрх олгосон боловч хөрөнгийн болон урсгал зардлыг хооронд нь шилжүүлэх, төсөвт тусгагдаагүй шинэ хөтөлбөр, арга хэмжээг санхүүжүүлэхийг төсвийн хуулиар хориглодог байна. Энэ нь төсөв төлөвлөгдсөн ажил, үйлчилгээндээ зарцуулагдаж байгаа эсэхэд нийгмийн эгэх хариуцлагын хүрээнд санаачилга гаргахад анхаарах ёстой асуудал юм.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын төсвийн хэрэгжилт-гүйцэтгэлийн үе шатанд анхааралдаа байлгах нэг зүйл нь төсвийн гүйцэтгэлийн тайлагналт юм. Төсвийн тайлангаас төсөв төлөвлөгдсөн ажил, үйлчилгээндээ зарцуулагдсан эсэхийг тодорхойлох боломжтой юм.

Төсвийн тухай хуулийн 8.8 дахь заалтад төсвийн сарын гүйцэтгэлийн мэдээг боловсруулж, хүргүүлэх, 8.9 дэх заалтад төсвийн улирал, хагас, бүтэн жилийн төсвийн гүйцэтгэл, санхүүгийн тайланг тайлагнах хугацаа, цаглабрыг мөрдөж ажиллах үүргийг төсвийн захирагч бүрээр зааж өгсөн. Харин нэгдсэн төсвийн гүйцэтгэл боловсруулах цаглабрыг 8.10 заалтад тодорхойлсон.

Шилэн дансны тухай хууль батлагдсантай уялдан төсвийн тухай хуулийн 2014 оны 07 сарын 01 ний өөрчлөлтөөр төсвийн гүйцэтгэлийн тайлан, аудитын дүгнэлтийн хамт олон нийтэд хэвлэн мэдээлэх заалтыг хүчингүй болгосон байна.

Иймд төсвийн гүйцэтгэлийн мэдээг шилэн дансны тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн дагуу төрийн байгууллага байрлуулах ёстой бөгөөд үүнийг иргэн, иргэний нийгмийн байгууллага танилцах бүр боломжтой юм.

Шигтгээ 5.

Мөнгөн дүнгээс хамаарсан орон нутгийн төсвийн зохицуулалт:

Төсвийн байгууллагын эдийн засгийн ангиллаар тогтмол зардал, байгууллагын хэвийн үйл ажиллагааг хангах зардал, эд хогшлын зардал, томилолт зочны зардал, бусад бараа үйлчилгээний зардлын бүлгүүдэд ангилах болсон бөгөөд батлагдсан төсвийн тухайн зардлын бүлгийн дүнг 20 хувиар нэмэгдүүлэх зохицуулалтын хүсэлт гаргах, түүнийг нь санхүүжилтийн хуваариар баталж хэрэгжүүлэх боломжтой болсон байна.

Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн төрийн сан нь төсвийн байгууллагаас ирүүлсэн 10 сая төгрөг хүртэлх зохицуулалт хийх хүсэлтийг судлан, зөвшөөрөгдсөн зардлын бүлэг хооронд зохицуулалтыг хийх бол төв төрийн сан нь аймаг, нийслэлийн төрийн сан болон төсвийн байгууллагаас ирүүлсэн 20 сая төгрөг хүртэлх зохицуулалтыг хийнэ.

Төсвийн шинэ харилцаанд шилжсэнээр орон нутгийн төсвийн зарлагын 64 орчим хувийг улсын төсвөөс орон нутагт олгох (санхүүгийн дэмжлэг, тусгай зориулалтын шилжүүлэг, орон нутгийн хөгжлийн санд олгох орлогын шилжүүлэг) шилжүүлгүүд эзэлж байгаа ба тус шилжүүлгийн нийт дүнгийн хуваарьт өөрчлөлт оруулах саналыг сум, дүүрэг нь аймаг, нийслэлдээ гаргах бол аймаг, нийслэл нь тусгай зориулалтын шилжүүлгийг хариуцсан салбарынхаа Төсвийн ерөнхийлөн захирагчид нь, санхүүгийн дэмжлэг, орлогын шилжүүлгийг Сангийн яаманд гаргаж, санхүүжилтээ шийдвэрлүүлнэ.

Сум, дүүргийн төсвийн орлогын улирлын чанартай дутагдлыг санхүүжүүлэх зорилгоор аймаг, нийслэлийн төсвөөс богино хугацаатай зээл олгож болох төдийгүй санхүүжилтийн хуваарьт өөрчлөлт оруулан тухайн сарын санхүүжилтээ нэмэгдүүлэх хүсэлтийг аймаг, нийслэлдээ гаргах боломжтой. Орлогын дутагдлыг аймаг, нийслэлийн хувьд орлогын эх үүсвэрийн боломждоо нийцүүлэн авч үзэн шийдвэрлэх боломжтой бол шийдвэрлэх, эсвэл улсын төсвийн санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх хүсэлтийг гаргах байдлаар санхүүжилтийн дутагдлаа шийдвэрлэх боломжтой байна.

Эх сурвалж: Отгонтуяа Л, Орон нутгийн төсөв, санхүүгийн удирдлага, НҮБХХ, “Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын төлөөлөгчдөд зориулсан үндэсний сургалтын агуулгыг сайжруулан боловсруулсан нь” сургагч багшийн гарын авлага, 2016

Шилэн дансны цахим хуудсанд тавих мэдээллийн агуулга, нийтлэг стандартыг тогтоох журам ЗГ тогтоол №29, 2016 он

Шилэн дансанд ямар мэдээлэл хэн тавих үүрэгтэйг 2016 оны ЗГ-ын 29 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Шилэн дансны цахим хуудсанд тавих мэдээллийн агуулга, нийтлэг стандартыг тогтоох журам” нарийвчлан тодорхойлсныг сайн уншиж судалсны үндсэн дээр нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлбэл шилэн данснаас хангалттай мэдээлэл авах боломж бүрдсэн байна.

Иргэн худалдан авах үйл ажиллагааны сургалтанд сууж шалгалт өгч тэнцсэнээр Үнэлгээний хороонд ажиллах эрхтэй АЗ сертификаттай болно.

Төсвийн харилцаанд нийгмийн эгэх хариуцлагыг шаардах нэг чухал хэсэг нь худалдан авах үйл ажиллагаа юм. Энэ харилцаа нь төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах тухай хууль түүнийг дагаж гарсан журмаар зохицуулагдана.

Худалдан авах үйл ажиллагаатай оролцох сонирхолтой нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэгч нь худалдан авах үйл ажиллагааны талаар мэргэшсэн байх шаардлагатай.

Тухайлбал тендерийн сонгон шалгаруулалтын багт орж ажиллахын тулд АЗ сертификаттай байх шаардлагатай байдаг.

1.4. Гүйцэтгэлийн үнэлгээний үе шат

Гүйцэтгэлийн үнэлгээг төсвийн захирагч өөрөө болон дээд шатны төвийн захирагч хийж байхаар төсвийн тухай хуульд зохицуулсан.

Мөн төсвийн гүйцэтгэлийн үнэлгээг төрийн аудитын байгууллага хянаж, тайлангаа дээд шатны төсвийн захирагч, нэгдсэн төсвийн хувьд УИХ-д тайлагнах зохицуулалттай.

Шилэн дансны тухай хуульд төсвийн гүйцэтгэлийн үнэлгээний тайлан мэдээг олон нийтэд мэдээлэх цаглабрыг тодорхой зааж өгсөн байна.

Харин тухайн тайлан мэдээг татаж авах боломжтой байхаас гадна цахим хуудастай эсэхээс үл хамааран тухайн байгууллагын мэдээллийн самбарт байруулахыг энэ хуульд тусгаж өгсөн байна.

Төрийн үйл ажиллагааг үнэлж дүгнэх нь зөвхөн төсвийн зарцуулалтыг үнэлэх тухай асуудал биш бөгөөд энэ нь төсөв зарцуулагдсанаар ямар өөрчлөлтийг нийгэмд, иргэдэд авчирсан вэ гэдгийг үнэлэх нь чухал юм.

Шигтгээ 6.

Гүйцэтгэлийн үнэлгээний мэдээлийг олон нийтэд мэдээлэх тухай:

6 дугаар зүйл. Шилэн дансны мэдээлэл

6.1.1. тухайн жилийн төсөв, худалдан авах ажиллагааны төлөвлөгөө, орон нутгийн хөгжлийн сангийн төлөвлөлтийг жил бүрийн 01 дүгээр сарын 10-ны өдрийн дотор;

6.1.2. хагас жилийн төсвийн гүйцэтгэлийг жил бүрийн 08 дугаар сарын 15-ны өдрийн дотор, өмнөх оны төсвийн гүйцэтгэлийг жил бүрийн 04 дүгээр сарын 25-ны өдрийн дотор, сар, улирлын гүйцэтгэлийг дараа сарын 08-ны өдрийн дотор;

6.1.3. дараа жилийн төсвийн төслийг жил бүрийн 09 дүгээр сарын 15-ны өдрийн дотор;

6.1.4. жилийн эцсийн санхүүгийн тайланг дараа жилийн 04 дүгээр сарын 25-ны өдрийн дотор, хагас жилийн тайланг 08 дугаар сарын 15-ны өдрийн дотор;

6.1.5. төсвийн ерөнхийлөн захирагчийн төсвийн багцад хийсэн аудитын дүгнэлтийг бүрэн эхээр нь тухайн жилийн 04 дүгээр сарын 25-ны өдрийн дотор, аудитын тайлан, дүгнэлтэд тусгагдсан асуудлаар авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээг тухайн жилийн 07 дугаар сарын 01-ний өдрийн дотор;

Эх сурвалж: Шилэн дансны хууль, 6 дугаар зүйл, 2016

Өөрөөр хэлбэр төр бодлого хэрэгжүүлснээр иргэд, нийгэмдээ амласан үр дүнгээ бий болгосон эсэх тухай асуудал юм.

Энэ ажил нь ЗГХЭГ-аас удирдан зохион байгуулж явуулдаг хяналт шинжилгээ үнэлгээ юм.

Хяналт шинжилгээ үнэлгээ нь Засгийн газрын 2017 оны 03 дугаар сарын 15-ны 89 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Бодлогын баримт бичгийн хэрэгжилт, захиргааны байгууллагын үйл ажиллагаанд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх нийтлэг журам”-аар зохицуулагдаж байна.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны хүрээнд хийгддэг хэрэглэгчийн үнэлгээтэй холбогдох

“Бодлогын
баримт бичгийн
хэрэгжилт,
захиргааны
байгууллагын
үйл ажиллагаанд
хяналт-
шинжилгээ,
үнэлгээ хийх
нийтлэг журам”
ЗГ-ын 2017
оны 89 дугаар
тогтоол

харилцааг энэ журмаар зохицуулахаар зааж өгсөн. Төсвийн гүйцэтгэлд хийх үнэлгээ нь хөтөлбөрийн гүйцэтгэлийн үнэлгээгээр тухайлбал, төсвийн захирагчийн үр дүнгийн гэрээгээр дамжин иргэдийн хүсэн хүлээсэн ажил, үйлчилгээг төрийн байгууллага иргэдэд хүргэсэн эсэхийг нотлох баримт бичиг юм.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэгч нь гүйцэтгэлийн үнэлгээний баримт бичигтэй танилцах арга, цаг хугацаагаа мэдэж байж сая үр дүнтэй ажиллаж чадна.

Иймд энд төсвийн захирагч бүрийн ангиллаар гүйцэтгэлийн үнэлгээний баримт бичиг боловсруулагдах цаглабар нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлэгч хэрхэн ашиглах боломжийг хүснэгт 6-д үзүүлэв. Төсвийн шууд захирагчдын хувьд дараах цаглабрыг баримтлан гүйцэтгэлийн үнэлгээг өөрийн байгууллагын төсвийн гүйцэтгэлд хийнэ.

Хүснэгт 6. Гүйцэтгэлийн үнэлгээний хүрээнд төсвийн шууд захирагчтай харилцах цаглабар

Санал хүргүүлэх, хамтран ажиллах захиргааны байгууллага	Боломжит хугацаа	Иргэд, ИНБ-ын оролцох боломж, нөхцөл
Төсвийн шууд захирагч Сарын гүйцэтгэлийн мэдээ	Сарын бүрийн 08 – ноос хойш	Шилэн дансны хуулийн 6.1.2 дагуу гүйцэтгэлийн мэдээллийн шилэн дансанд байруулсан байх шаардлагатай учир энэ хугацаанд төсвийн гүйцэтгэлтэй холбоотой мэдээллийг иргэн, ИНБ танилцах дүгнэлт хийх боломжтой.
Төсвийн шууд захирагч Улирлын гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Дараа улирлын эхний сарын 15 наас өмнө	Төсвийн шууд захирагчтай тохиролцсоны үндсэн дээр нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг ТББ, иргэд хэрэгжүүлэх боломжтой. Түүнчлэн шилэн дансны хуулиар хагас жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээг 08 дугаар сарын 15-ны өдрийн дотор, өмнөх оны төсвийн гүйцэтгэл-ийг жил бүрийн 04 дүгээр сарын 25-ны өдрийн дотор шилэн дансанд мэдээлэхээр зааж өгсөн.
Төсвийн шууд захирагч Жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Дараа оны 01 дүгээр сарын 25 наас өмнө	
Тухайн шууд захирагчийг харьяалах төрийн аудитын байгууллага Жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Дараа оны 02 дугаар сарын 25 наас өмнө	

Эх сурвалж: Төсвийн тухай хууль, 8 дугаар зүйл

Гүйцэтгэлийг үнэлэхдээ төсвийн шууд захирагчийн дээд шатны төсвийн захирагчтай байгуулсан үр дүнгийн гэрээг үндэс болгоно. Дээд шатны төсвийн захирагч нь үр дүнгийн гэрээний биелэлтийг хагас бүтэн жилээр үнэлнэ. Төсвийн тухай хуулийн 40 дүгээр зүйлд зааснаар гэрээний биелэлтэд тулгуурлан дараах арга хэмжээг авна.

Үүнд:

- Төсвийн үр дүнг сайжруулах, хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх талаар үүрэг өгч, хяналт тавьж ажиллах
- Хуульд заасан бүрэн эрхийнхээ хүрээнд урамшуулах, хариуцлага тооцох
- Шилэн дансны хуулийн хэрэгжилтийг үнэлгээнд тусгах

Төсвийн гүйцэтгэлийн тайлан нь дараах бүрэлдэхүүн хэсэгтэй байна (Төсвийн тухай хуулийн 54.5).

Үүнд:

- Тухайн жилийн төсвийн орлого, зарлагын гүйцэтгэл (нийт дүнгээр, хөтөлбөрөөр, төсвийн захирагчаар, хөрөнгө оруулалтын арга хэмжээ бүрээр);
- Татварын зарлагыг хуулийн этгээд, салбар бүрээр, холбогдох эрх зүйн үндэслэлийн хамт;
- Тухайн жил худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээний гүйцэтгэл;
- Хөтөлбөр, арга хэмжээнд зарцуулсан төсөв, хүрсэн үр дүн, түүний танилцуулга (хөтөлбөрийн гүйцэтгэлийн биелэлт, бодлогын зорилтын хэрэгжилт, түүний үр нөлөөнд хийсэн дүгнэлт, хөтөлбөрийн хүрээнд хэрэгжүүлсэн хөрөнгө оруулалтын арга хэмжээний биелэлт, тасарсан бол шалтгаан);
- Нэмэлт төсвийн гүйцэтгэл, түүний танилцуулга зэрэг хамаарна.

Төсвийн ерөнхийлөн захирагч нь төсвийн гүйцэтгэл болон жилийн эцсийн санхүүгийн нэгтгэсэн тайланг нягтлан бодох бүртгэлийн олон улсын стандартын дагуу гаргана. Төсвийн ерөнхийлөн захирагчийн төсвийн гүйцэтгэлийн мэдээ, тайланг холбогдох шилэн данснаас иргэн, ИНБ авч үзэх, шинжилгээ хийх боломжтой юм.

Хүснэгт 7. Гүйцэтгэлийн үнэлгээний хүрээнд төсвийн төвлөрүүлэн захирагчтай харилцах цаглабар

Санал хүргүүлэх, хамтран ажиллах захирагчтай байгууллага	Боломжит хугацаа	Иргэд, ИНБ-ын оролцох боломж, нөхцөл
Төсвийн төвлөрүүлэн захирагч Сарын гүйцэтгэлийн мэдээ	Сарын бүрийн 04 –нөөс хойш	Шилэн дансны цахим хуудсанд тавих мэдээллийн агуулга, нийтлэг стандарт тогтоох журмын 3.2.2-т “төсвийн байгууллагын батлагдсан төсвийг жил бүрийн 1 дүгээр сарын 10-ны дотор, гүйцэтгэл, хэтрэлт, хэмнэлтийн шалтгаан, тайлбарын хамт сар, улирал, хагас болон бүтэн жилийн мэдээг дараа сарын 8-ны дотор энэ журмын 2 дугаар хавсралтад заасан маягтын дагуу тус цахимаар,” гэж зааж өгсөн байна. Хэрэв нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачилга төсвийн төсвийн гүйцэтгэлтэй холбоотой бол тухайн шатны захирагчид хандан заасан хугацаанаас өмнө танилцах боломж байна.
Төсвийн төвлөрүүлэн захирагч Хагас жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	07дугаар сарын 25 наас өмнө	
Төсвийн төвлөрүүлэн захирагч Жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Дараа оны 03 дугаар сарын 05 наас өмнө	
Тухайн төвлөрүүлэн захирагчийг харьяалах төрийн аудитын байгууллага Жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Дараа оны 03 дугаар сарын 25 наас өмнө,	
Сум, дүүргийн төрийн сангийн удирдлага Хагас жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	07дугаар сарын 25 наас өмнө	
Сум, дүүргийн төрийн сангийн удирдлага Жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Дарааны оны 03 дугаар сарын 05 наас өмнө	

Эх сурвалж: Төсвийн тухай хууль, 8-р зүйл

Хэдийгээр шилэн дансны хууль түүнийг хөтлөх журамд төсвийн захирагч бүр тодорхой мэдээллийг заасан хугацаанд оруулсан байхаар зохицуулсан боловч жилийн гүйцэтгэлийн мэдээг олж үзэхийн тулд багагүй чармайлт гаргах шаардлагатай байна.

Хүснэгт 8. Гүйцэтгэлийн үнэлгээний хүрээнд төсвийн ерөнхийлөн захирагчтай харилцах цаглабар

Санал хүргүүлэх, хамтран ажиллах захирагч байгууллага	Боломжит хугацаа	Иргэд, ИНБ-ын оролцох боломж, нөхцөл
Төсвийн ерөнхийлөн захирагч Сарын гүйцэтгэлийн мэдээ	Сарын бүрийн 06 –наас хойш	Шилэн дансны цахим хуудсанд тавих мэдээллийн агуулга, нийтлэг стандарт тогтоох журмын 3.2.2-т “төсвийн байгууллагын батлагдсан төсвийг жил бүрийн 1 дүгээр сарын 10-ны дотор, гүйцэтгэл, хэтрэлт, хэмнэлтийн шалтгаан, тайлбарын хамт сар, улирал, хагас болон бүтэн жилийн мэдээг дараа сарын 8-ны дотор энэ журмын 2 дугаар хавсралтад заасан маягтын дагуу тус тус цахимаар,” гэж зааж өгсөн байна.
Аймаг, нийслэлийн төсвийн ерөнхийлөн захирагч /ИТХ-ын дарга, Засаг дарга гэх мэт/ Жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	04 дүгээр сарын 01 нээс өмнө	
Аймаг, нийслэлийн ерөнхийлөн захирагчийг харьяалах төрийн аудитын байгууллага Жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	04 дүгээр сарын 20 ноос өмнө	
Төсвийн ерөнхийлөн захирагч Хагас жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Жил бүрийн 08 дугаар сарын 15-наас өмнө	
Санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төсвийн ерөнхийлөн захирагч /Сангийн сайд/ Хагас жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Жил бүрийн 08 дугаар сарын 25 –ны өмнө	
Төсвийн ерөнхийлөн захирагч Жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Дараа оны 04 дүгээр сарын 05 наас өмнө	
Тухайн ерөнхийлөн захирагчийг харьяалах төрийн аудитын байгууллага Жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Дараа оны 04 дүгээр сарын 25 наас өмнө,	
Санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төсвийн ерөнхийлөн захирагч /Сангийн сайд/ Жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Жил бүрийн 04 дүгээр сарын 15 өмнө	
Төрийн аудитын төв байгууллага Жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Жил бүрийн 05 дугаар сарын 05 өмнө	
Санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төсвийн ерөнхийлөн захирагч /Сангийн сайд/ Нэгдсэн төсвийн жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Жил бүрийн 05 дугаар сарын 10 өмнө	
Төрийн аудитын төв байгууллага Нэгдсэн төсвийн жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Нэгдсэн төсвийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ хүргүүлсэнээс хойш 1 сарын дотор /гэвч хамгийн сүүлийн хугацаа 06 сарын 10 байна./	Хэрэв нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачилга төсвийн гүйцэтгэлтэй холбоотой бол тухайн шатны захирагчид хандан заасан хугацаанаас өмнө танилцах боломж байна.
УИХ Нэгдсэн төсвийн жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээг батлах	УИХ-ын хаврын чуулганы эхлэхээс нэгдсэн төсвийн гүйцэтгэлийн үнэлгээг батлах хүртлэх хугацаа	

Эх сурвалж: Төсвийн тухай хууль, 8 дугаар зүйл

Тухайлбал, 2017 оны 5-р сарын 19 ний өдөр шилэн www.shilendans.gov.mn хандаж үзэхэд төсвийн орлогын мэдээллээс бусад мэдээлэл байхгүй байна. Зарим байгууллага гүйцэтгэлийг оруулсан боловч хэмнэлт, хэтрэлтийн талаар тодорхой тайлбар бичээгүй байна.

Түүнчлэн өмнөх оны санхүүгийн мэдээлэл, аудитын дүгнэлтийг шилэн данснаас үзэж болно. Гэвч зарим байгууллага аудитын дүгнэлтээ бүтнээр нь зарим нь зөвхөн товч дүгнэлтийн тавьсан байна.

Иймд гүйцэтгэлд үнэлгээ хийх нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилга нь зайлшгүй тухай шатны төсвийн захирагчтай холбогдож байж илүү дэлгэрэнгүй мэдээлэл авч хийвэл бодит үр дүнд хүрэх боломжтой юм.

Төсвийн гүйцэтгэлийн санхүүгийн аудитын дүгнэлттэй шилэн дансаар дамжуулан танилцаж болох бол төсвийн хөтөлбөрийн үр дүн, үр нөлөөний гүйцэтгэлийг тухайн шатны төрийн байгууллагын хяналт шинжилгээ үнэлгээний тайлангаас үзэж болно. Гэвч хөтөлбөрт төсвийн тавигдсан зорилго, зорилт төсвийн гүйцэтгэлтэй уялдуулсан байдлаар хийгдсэн тайлан нээлттэй эх сурвалжаас олдохгүй байгаа тул энэ чиглэлээр нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилга хэрэгжүүлбэл илүү үр дүнд хүрч болохоор байна.

УИХ-ын хаврын чуулганаар нэгдсэн төсвийн гүйцэтгэлийн үнэлгээ, түүнд хийсэн төрийн аудитын дүгнэлтийг хэлэлцэн батласнаар төрийн санхүүгийн удирдлагын нэг бүтэн орчил дуусгавар болно.

Төрийн санхүүгийн удирдлагын орчил нь төлөвлөлтийн үе шатаар эхлэн гүйцэтгэлийн үнэлгээний үе шатаар дуусгавар болж байгаа төсвийн хуулийг үндэс болговол 2.5 жилийн хугацаатай үйл ажиллагаа юм. Нөгөө талаас энэ нь төрийн бодлого боловсруулалтын орчилтой хугацааны интервалаас хамааран давхцах, тодорхой үе шатаас эхлэн хэрэгжих байдлаар явагдаж байдаг.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг иргэн иргэний нийгмийн байгууллага хэрэгжүүлэхдээ үе шат бүрт тавигдаж байгаа нийгмийн эгэх хариуцлагыг асуудлыг танин мэдэж зөв төрийн байгууллагатай хамтран санаачилгаа хэрэгжүүлвэл илүү үр дүнд хүрнэ.

Энэ хэсэг төрийн санхүүгийн удирдлагын орчлыг суурь болгон авч үзсэн бөгөөд номын дараагийн хэсгүүдэд тухайн үе шат бүрт хэрэглэгдэх нийгмийн эгэх хариуцлагын аргын талаар авч үзэх болно.

Тэмдэглэл

**Хуудас:
41-67**

**ХОЁРДУГААР
БҮЛЭГ**

ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН ҮЕ ШАТАНД ХЭРЭГЛЭГДЭХ НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГУУД

- 2.1. Оролцоот бодлого боловсруулалт
- 2.2. Оролцоот төлөвлөлт

ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН ҮЕ ШАТАНД ХЭРЭГЛЭГДЭХ НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГУУД

Иргэдийн оролцоо
бол “Иргэд ахуй
амьдралдаа
нөлөөлөхүйц
эдийн засаг,
нийгэм, соёл, улс
төрийн үйл явцад
оролцох үйл
ажиллагаа” юм.
1993 оны НҮБХХ-
ийн “Хүний
хөгжлийн илтгэл”

Сүүлийн жилүүдэд хөгжиж буй олон оронд төвлөрлийг сааруулах чиглэлээр төрөл бүрийн санаачилга өрнөв.

Төвлөрлийг сааруулах нь улс төрийн тогтвортой байдлыг хангах, төрийн үйлчилгээний үр нөлөөг нэмэгдүүлэх, ядуурлыг бууруулахад чухал ач холбогдолтой байдаг байна. Гэхдээ хамгийн чухал нь “...төвлөрлийг сааруулснаар гарч болох нааштай үр дүн нь засгийн газрын байгууллагуудын иргэдтэй харилцах харилцааг ойртон нягтруулах явдал (Садватор Шиаво-Кампо ба Пачампет Сундарам, 2010:172)” юм.

Өөрөөр хэлбэл, улс орны хөгжил, цэцэглэлт нь төр засгийн нээлттэй байдал болон төр иргэн хоёрын хоорондын түншлэл, хамтын ажиллагаанаас ихээхэн хамаарна.

Зүүн Өмнөд Азийн хөгжиж буй улс орнуудад Нийгмийн эгэх хариуцлагын механизмыг нэвтрүүлэн төрийн бодлого боловсруулах, төлөвлөх үйл явцад иргэд, олон нийтийн оролцоог бодитой хангаж чадсанаар эерэг үр дүнд хүрсэн туршлагауд нилээдгүй байдаг. Эдгээр орнуудын туршлагаас үзэхэд хамгийн гол нь нийгмийн эгэх хариуцлагын арга хэрэгслийг оновчтой сонгож хэрэгжүүлэх явдал чухал ажээ.

Ялангуяа төлөвлөлтийн үйл явц нь аливаа улс, орон нутагт өөрчлөлтийг эхлүүлэх анхдагч үндсэн нөхцөл нь болдог. Энэ үе шатанд төрийн бодлого боловсруулах, төлөвлөх ажил эхэлдэг.

Төрийн бодлого боловсруулах, төлөвлөх үйл явцад иргэдийн идэвхтэй оролцоог хангах боломжийг бүрдүүлснээр иргэдийн төрд итгэх итгэл дээшлэх сайн талтай.

Гэхдээ өнөө үед төрийн бодлого боловсруулж, төлөвлөх үйл явцад иргэдийн оролцоог хангах тухайд ерөнхий тайлбар хийх нь илүүц бөгөөд харин оролцоог хэрхэн хангаж, үр нөлөөг нэмэгдүүлэх талаар авч үзэх нь чухал болоод байна.

Иймд энэ бүлэгт төрийн санхүүгийн удирдлагын эхний үе шат буюу төлөвлөлтийн үйл явцад хэрэглэдэг нийгмийн эгэх хариуцлагын аргуудын талаар танилцуулна (Зураг 6).

Зураг 6. Төрийн санхүүгийн удирдлагын төлөвлөлтийн үе шатанд хэрэглэгдэх нийгмийн эгэх хариуцлагын арга

Асуулт:

- Орон нутгийн хэрэгцээ, асуудал, тэргүүлэх чиглэл юу вэ?
- Асуудлыг ямар аргаар шийдвэрлэж болох вэ?

Арга:

- Оролцоот бодлого боловсруулалт
- Оролцоот төлөвлөлт

Өмнөх бүлэгт дурьдсанчлан төрийн санхүүгийн удирдлагын төлөвлөлтийн үе шат нь ямар асуудал байна вэ? ямар хэрэгцээ шаардлага байна вэ? асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх вэ? иргэдийн тулгамдсан хэрэгцээг хэрхэн хангах вэ? гэсэн асуултад хариулах үйл явц юм.

Энэ үе шатанд нийгмийн эгэх хариуцлагын арга хэрэгсэл болох “оролцоот бодлого боловсруулалт” ба “оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргыг ашиглах нь илүү тохиромжтой. “Оролцоот бодлого боловсруулалт” ба “оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргын гол онцлог нь иргэдийн санаачилга дээр илүү тулгуурласан байдаг.

Эдгээр аргууд нь нийгмийн идэвхигүй (буюу ядуу, эмзэг бүлгийн хүмүүс) оролцогчдыг гол тоглогчоо болгоход чиглэдэг. Ингэхдээ төрийн бодлого боловсруулах, төлөвлөх үйл ажиллагаанд иргэд, олон нийтийн байгууллагыг идэвхтэй татан оролцуулж, тэдний санал бодлыг бодлого боловсруулж, шийдвэр гаргах үйл ажиллагаанд тусгадаг.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын арга хэрэгслүүдийг үр дүнтэй ашиглах эсэх нь тухайн харилцаанд оролцогч талууд (төр, иргэн, ТББ)-ын идэвхи санаачилга, хичээл зүтгэлээс ихээхэн хамаарна. Ер нь аливаа арга хэрэгслийг ашиглаад тодорхой үйл ажиллагааг шууд сайжруулна гэж ойлгох нь өрөөсгөл юм. Хамгийн гол нь түүнийг процедурын дагуу алдаа мадаггүй хийх нь чухал байдаг.

Хэдийгээр “оролцоот бодлого боловсруулалт” ба “оролцоот төлөвлөлт” нь асуудал тодорхойлж, түүнийг шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлдэг талаараа адил төстэй зорилготой боловч

Төрийн санхүүгийн орчил эхлэх үед бодлогын шийдвэр аль эрт гарсан тодорхой хэмжээнд хэрэгжсэн, цаашид тухайн орчлын хүрээнд ямар хэсгийг хэрэгжүүлэх тухай зохицуулалтыг төлөвлөлтийн үе шатанд хийдэг. (Я.Бямбасүрэн, 2017).

эдгээр нь хэрэглэгдэх нөхцөл байдлаараа хоорондоо ялгаатай. Тухайлбал, энэ хоёр арга нь бодлогын үйл явцын өөр өөр үе шатанд ашиглагддаг.

“Оролцоот бодлого боловсруулалт” нь бодлогын шийдвэр гарахаас өмнө, харин “оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргыг шийдвэр гарсаны дараа хэрэглэхэд илүү тохиромжтой байдаг байна. Иймд эхлээд бодлогын үйл явцыг товч дурьдая.

Төрийн бодлого, түүний үйл явц

Төрийн бодлогын талаар олон эрдэмтэн судлаачид өөр өөрсдийн тодорхойлолтыг өгсөн байдаг ч эдгээрээс хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг нь Томас Дайгийн тодорхойлолт юм.

Томас Дай төрийн бодлого гэдгийг “төрөөс хийхээр эсвэл эс хийхээр сонгосон зүйл” хэмээн тодорхойлжээ. Эндээс үзвэл “...нэгдүгээрт, төрийн бодлогын субъект бол төр, хоёрдугаарт, төрөөс тодорхой үйл ажиллагаа явуулах, эсвэл ямар нэг зүйлийг шинээр хийхгүй байх буюу одоогийн байдлыг хадгалах гэсэн үндсэн ойлголтыг төрийн бодлого агуулж болохыг хэлжээ (Я.Бямбасүрэн, П.Доржсүрэн, 2006)”.

Товчхондоо төрийн бодлого бол шийдвэр юм. Улс орны хөгжил, иргэдийн аж амьдрал төр засгийн гаргаж

буй бодлого шийдвэрээс шууд хамааралтай байдаг.

Ардчилсан нийгэм дэх төрийн гол онцлог нь аливаа бодлого шийдвэр нь иргэдийн амьдралаас урган гарсан, тэдний төлөө үйлчилдэг байх явдал юм.

Энэ нь ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа төлөөллүүдийг оролцуулснаар хэрэгжих нөхцөл бүрддэг. Өөрөөр хэлбэл, “төрийн бодлого нь нийгэм болон иргэдийн өмнө тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхийг эрмэлздэг юм (Я.Бямбасүрэн, П.Доржсүрэн, 2006)”.

Бодлого нь
иргэдийн
хэрэгцээ,
шаардлагаас
урган гарч,
тэдний
оролцоотойгоор
боловсруулагдаж,
улмаар
хэрэгжилт нь
шууд иргэдийн
амьдралд
тусгалаа олж,
эцэст нь
иргэд бодлого,
шийдвэрийн
хэрэгжилт, үр
дүнд үнэлгээ
дүгнэлт өгдөг.

Гэхдээ “төрийн бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх нь нарийн төвөгтэй, өргөн цар хүрээтэй үйл явц учраас түүнд олон оролцогч талууд байдаг бөгөөд гол үүргийг (Бямбасүрэн, Я., Доржсүрэн, П. 2006)”:

- Төрийн хууль тогтоох байгууллага /УИХ/
- Гүйцэтгэх эрх мэдлийн байгууллага /Засгийн газар/
- Иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагууд гүйцэтгэдэг байна.

Хамгийн чухал нь бид бодлогын үйл явцын загварыг ойлгох нь бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэхэд үнэхээр хэрэгтэй байдаг (Зураг 7).

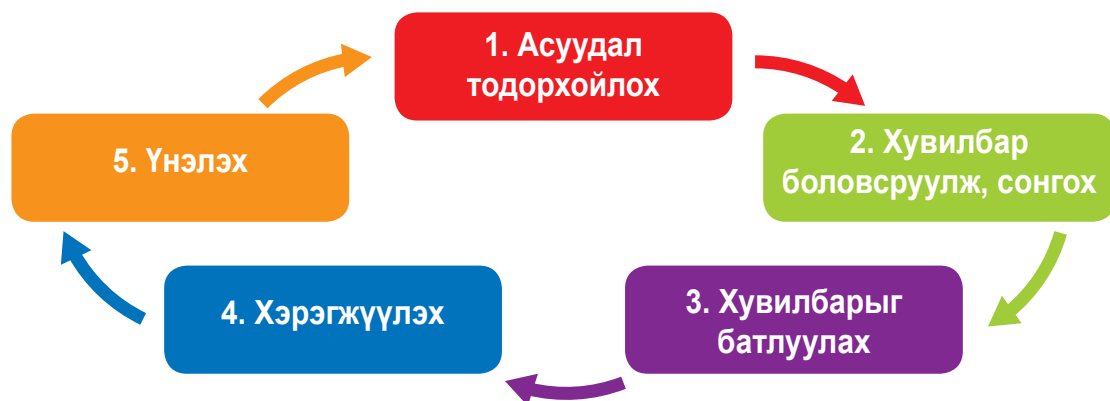
“Төрийн бодлогын үйл явц гэдгийг зөвхөн эрх баригчдын хийж буй үйлдлээр хязгаарлан ойлгож болохгүй бөгөөд энэ нь системтэй үйл явц юм.

Харин иргэд тэрхүү системийн үе шат бүхэнд оролцох нь ардчилал, иргэний нийгмийн хөгжилд бодит хувь нэмрийг өгнө” (Н.Мягмарцоож, 2012).

Мэдээж бодлого боловсруулах шийдвэр гаргах үйл явцад иргэд оролцох нь тэдний улс төрийн эрхээр тодорхойлогдоно.

Ер нь иргэдийн оролцооны нөхцөл боломж нь нэг талаас төрийн зүгээс бүрдүүлвэл зохих нөхцөл, нөгөө талаас иргэдээс шалтгаалсан хүчин зүйлсээс шууд хамаардаг.

Зураг 7. Бодлогын орчил

Эх сурвалж: William N. Dunn, *Public Policy Analysis: An Introduction*. Prentice Hall. Englewood Cliffs, New Jersey, 1994, p. 16

Дээрх зургаас үзвэл бодлогын орчил нь бодлогоор шийдвэрлэх асуудлыг тодорхойлох, бодлогын хувилбаруудыг боловсруулах, төрийн зохих байгууллагаар бодлогын хувилбарыг батлуулах, бодлогыг хэрэгжүүлэх, үр дүнг үнэлэх гэсэн үе шатанд хуваагдсан байна. Тухайлбал,

1. **Асуудал тодорхойлох.** Энэ үе шатанд бодлогоор шийдвэрлэх асуудлыг тодорхойлдог. Шийдвэрлэх асуудлыг хэрхэн тодорхойлсноос бодлогын үйл явцын дараагийн бүх үе шатууд, түүний үр дүн шалтгаалдаг. “Асуудлаа муу тодорхойлсон, эсвэл огт тодорхойлж чадаагүй бол бодлого хичнээн сайн хэрэгжсэн ч амжилт олдоггүй байна (Я.Бямбасүрэн, П.Доржсүрэн, 2006)”.
2. **Хувилбар боловсруулж, сонгох.** Өмнөх үе шатанд тодорхойлсон асуудлыг шийдвэрлэх хэд хэдэн хувилбарыг боловсруулж, улмаар урьдаас сонгон авсан шалгуураар үнэлж дүгнэдэг. Гэхдээ хязгаарлагдмал нөөцөөр бүх асуудлыг шийдвэрлэх боломжгүй учраас зөвхөн тэргүүн зэргийн ач холбогдолтой зарим асуудлыг сонгон авч түүнийг шийдвэрлэх хувилбарыг боловсруулж, сонголт хийнэ.
3. **Хувилбарыг батлуулах.** Энэ нь илүү шийдвэр гаргах үйл явцтай холбоотой юм. Өөрөөр хэлбэл, өмнө сонгосон бодлогын

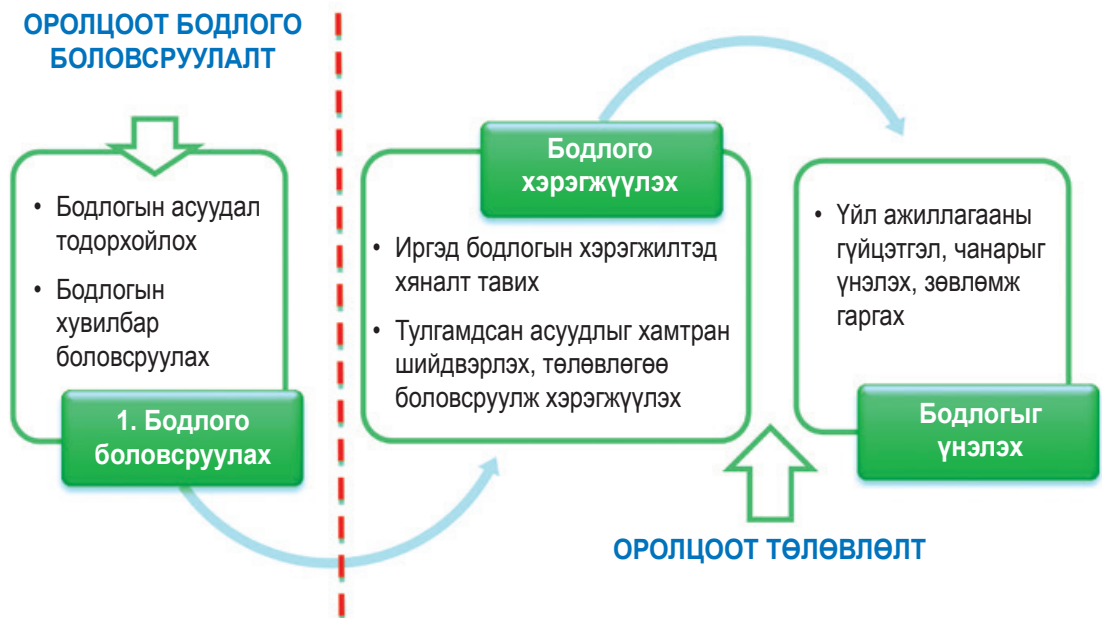
хувилбарыг эрх бүхий этгээд батлана гэсэн үг. “Төрийн бодлогын шийдвэр гаргах субъект нь улс төрч эсвэл захиргааны албан хаагч байхаас хамааран шийдвэр гарах ерөнхий процесс нь өөр өөр байдаг (Я.Бямбасүрэн, П.Доржсүрэн, 2006)”.

4. **Хэрэгжүүлэх.** “Төрийн бодлогыг хэрэгжүүлэх ажлын бүрэлдэхүүн хэсэг бол тавьсан зорилттой уялдуулан төлөвлөсөн арга хэмжээг хангах хэрэгсэл, арга зам, нөөцийг багтаасан бодлого хэрэгжүүлэх механизмыг тодорхойлох явдал юм (Я.Бямбасүрэн, П.Доржсүрэн, 2006)”. Хэрэгжүүлэх үйл явц нь олон талт үйл ажиллагаа бөгөөд янз бүрийн салбарыг хамардаг тул түүнд олон талууд татагдан ордог.
5. **Үр дүнг үнэлэх.** Бодлогын үнэлгээ нь төрийн бодлогыг сайжруулах зорилгоор хэрэгжиж дууссан буюу хэрэгжиж буй бодлого, хөтөлбөрийн үр дүнг хэмжих үйл ажиллагаа юм. “Үнэлгээний гол зорилго нь эцсийн болон завсрын үр дүнгийн тухай мэдээлэл цуглуулан дүн шинжилгээ хийж улмаар түүнийг бодлогоо сайжруулах, гаргаж буй шийдвэрийн чанарыг дээшлүүлэх, явуулж буй бодлогын үр дүн, үр дагаврыг тодорхойлоход ашиглахад оршино (Я.Бямбасүрэн, П.Доржсүрэн, 2006)”.

Дээрх төрийн бодлогын үйл явцыг багцлан авч үзвэл бодлого боловсруулах, бодлого хэрэгжүүлэх, бодлогыг үнэлэх гэсэн гурван үе шат байна (Зураг 8). “Төрийн бодлогын үйл явц дахь иргэдийн оролцоог ерөнхийд нь хоёр хэсэгт хуваан авч үздэг (Н.Мягмарцогж, 2012)” байна. Үүнд:

1. Бодлого боловсруулах үйл явц дахь оролцоо (мэдээлэл, зөвлөлдөөн, идэвхитэй оролцоо гэх мэт)
2. Бодлогын хэрэгжилт, үнэлгээн дэх иргэдийн оролцоо (бодлого шийдвэрийн биелэлт болон үр дүнд хяналт тавих, үнэлгээ өгөх)

Зураг 8. Бодлогын үйл явц дахь иргэдийн оролцоо

Мэдээж бодлогын шийдвэр гаргах бүхий л үе шатанд иргэдийн оролцоо чухал. Гэхдээ төрийн санхүүгийн удирдлагын төлөвлөлтийн үе шатны хүрээнд иргэд “оролцоот бодлого боловсруулалт” ба “оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргыг ашиглан бодлогын үйл явцад оролцож болно. Тухайлбал,

Бодлого боловсруулах үйл явцад иргэд оролцохдоо “оролцоот бодлого боловсруулалт”-ын аргыг хэрэглэж болох юм. Бодлого боловсруулах үйл явц гэдэг нь бодлогын асуудал тодорхойлох, тухайн асуудлыг шийдвэрлэх хувилбарыг боловсруулахад голлон чиглэж байдаг. Бодлого боловсруулах үе шатанд иргэд санал, бодлоо бодлогын шийдвэрт тусгуулахын тулд олон нийтийн хэлэлцүүлэг,

судалгаанд оролцож өөрийн санаа бодлыг бодлого боловсруулагчид хүргэх нь чухал юм. Харин бодлогын хэрэгжилтийн үйл явцад иргэд оролцохдоо “оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргыг хэрэглэж болно.

Учир нь бодлогын шийдвэр гарсаны дараа түүнийг хэрхэн хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулж ажиллах шаардлагатай болдог. Жишээлбэл, иргэд бодлогын хэрэгжилтэд хяналт тавих, тулгамдсан асуудлыг хамтран шийдвэрлэх, төлөвлөгөө боловсруулж хэрэгжүүлэх, цаашлаад үйл ажиллагааны гүйцэтгэл, чанарыг үнэлэх, зөвлөмж гаргах боломжтой.

Иргэдийг бодлогын үйл явцад оролцуулах нь ардчиллын хөгжил, сайн засаглалыг

бэхжүүлэхэд чухал алхам болох нь дамжиггүй юм. Бодлогын үйл явцад аль болох нийгэмд байгаа сонирхлын бүлэг тус бүрийг хамруулж оролцуулснаар ил тод байх нөхцөл бүрддэг.

Тиймээс ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа тэр бүх бүлгийг оролцуулж тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхдээ зөвшилцөх үйл явцыг чухалчилж үзэх хэрэгтэй. Учир нь иргэдийн оролцоо бол нэг талт харилцаа биш харин хоёр талын идэвхи санаачилгаар хангагдаж чадвал энэ жинхэнэ оролцоо байж чаддаг.

Гэхдээ оролцоог үр дүнтэй байлгахын тулд иргэд өөрсдөө мэдлэг, мэдээлэлтэй байх нь чухал.

Энэхүү мэдлэг, мэдээлэл дээр тулгуурлан иргэд болон иргэний нийгмийн байгууллагууд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг ямар зорилгоор өрнүүлэх, цаашлаад түүнд ямар арга хэрэгслийг ашиглах вэ? гэдгээ оновчтой сонгох боломж бүрдэнэ.

Иймд төрийн санхүүгийн удирдлагын төлөвлөлтийн үе шатанд ашиглагддаг нийгмийн эгэх хариуцлагын “оролцоот бодлого боловсруулалт” ба “оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргын талаар дараах хэсэгт товч танилцуулъя.

2.1. Оролцоот бодлого боловсруулалт

Оролцоот бодлого боловсруулалт гэж юу вэ?

Оролцоот бодлого боловсруулалт гэдэг нь хувь хүн ба иргэдийн бүлгийн оролцоог хангаж, зөвлөлдөх маягаар төрийн бодлогыг боловсруулах тухай ойлголт юм. Энэ нь төрийн бодлого боловсруулах үйл явцтай шууд холбогддог бөгөөд түүнд бодлогын асуудал тодорхойлох, хувилбар боловсруулах гэсэн хоёр үе шатыг багтаан ойлгоно.

Төрийн бодлогын гол онцлог шинж нь иргэд, олон нийтэд хамаатай байдаг. Бодлого боловсруулах үйл явцад бид яагаад оролцоог хүсдэг нэг шалтгааныг тодруулахдаа “оролцоогоор бид дэвшилтэт, урагш тэмүүлсэн бодлого боловсруулж чадна” гэсэн Их Британийн Засгийн газрын бодлогын баримт бичиг (Катерина Хадзи-Мичева, 2007)-ээс иш татаж болно.

Энэ нь асуудлыг шийдвэрлэхдээ бид өөрсдийн явцуу хүрээнд ажилласнаар хүрч чадах

шийдвэрээс илүү бүтээлч шийдвэрийг оролцооны ачаар олж харж чадна гэсэн үг юм.

Гэхдээ бодлого боловсруулах үйл явцад иргэдийг оролцуулах нь тэдний эрх ашгийг бодлогод шууд тусгах гэдэг ганц утгаар биш, харин төр иргэдийн эрх ашигт нийцсэн бодлого гаргахдаа тэднийг юун түрүүнд сонсох, мөн асуудлыг шийдэх олон хувилбарууд, нарийвчилсан мэдээллийг олж авахад гол зорилго нь оршдог.

Иргэдийн оролцоог хангаснаар бүхэл нийгмийн хэрэгцээг тусгасан бодлого боловсруулах боломжтой болно.

Бодлого боловсруулах үйл явц дахь иргэдийн оролцоо гэдэг нь “...хүлээж суух бус, аливаа асуудлыг шийдвэрлэхэд дуу хоолой өөрийн санал, бодлоо нэмэрлэх, хийж бүтээх, идэвхтэй хяналт тавих үйл ажиллагаа” (Оюунтуяа, С., Мөнхнаран, А. 2016) юм. Тиймээс бодлого боловсруулах, төлөвлөх үйл явцад иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагуудыг идэвхтэй оролцуулж, тэдгээрийн санал, зөвлөмжид тулгуурлан шийдвэр гаргавал энэ нь иргэдийн идэвхтэй оролцооны бодит хэлбэр болох юм.

Гэхдээ иргэдийн оролцооны түвшин тодорхой тохиолдол бүрт ялгаатай байдаг.

Оролцоот бодлого боловсруулалтын аргыг ямар тохиолдолд ашиглах вэ?

“Оролцоот бодлого боловсруулалт”-ын аргыг ашиглахын өмнө бид дараах гурван асуудлыг анхаарч үзэх нь зүйтэй юм. Үүнд:

1. Асуудлыг шийдвэрлэх эрх бүхий байгууллага байна уу?
2. Асуудлыг шийдвэрлэхэд чиглэсэн хөтөлбөр, нөөц байна уу?
3. Одоо байгаа эрх зүйн зохицуулалт, бодлого, хөтөлбөр нь асуудлыг шийдвэрлэхэд тохиромжтой байна уу?

Хэрэв дээрх гурван асуултад хариулт авч чадахгүй тохиолдолд асуудлыг хариуцан шийдвэрлэх эрх бүхий байгууллагыг тодорхойлох буюу эзэн биетэй болгож, түүнийг шийдвэрлэх арга механизмыг тодорхойлох учиртай.

Ийм тохиолдолд “оролцоот бодлого боловсруулалт”-ын аргыг ашиглах нь илүү үр дүнтэй.

Өөрөөр хэлбэл, иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагууд төрийн бодлого төлөвлөлтийн одоогийн болон цаашдын үйл ажиллагааны төлөвлөлтөд оролцох тухай юм.

**Нийгмийн өмнө
тулгамдсан
асуудлыг
хариуцан
шийдвэрлэх
эрх бүхий
байгууллага
эсвэл түүнийг
шийдвэрлэх
бодлого
зохицуулалт
байхгүй
тохиолдолд
оролцоот бодлого
боловсруулалтын
аргыг ашиглах
нөхцөл бүрдэнэ.**

Өмнө дурьдсанчлан төрийн санхүүгийн орчлын эхний буюу төлөвлөлтийн үе шатанд бодлогын шийдвэр аль эрт гарсан тодорхой хэмжээнд хэрэгжсэн байдаг.

Гэхдээ бодлогын шийдвэр нь нийгмийн өмнө тулгамдсан асуудлыг бүрэн зохицуулах боломжгүй эсвэл асуудлыг шийдвэрлэх ямар нэгэн бодлого, зохицуулалт байхгүй тохиолдолд бид бодлого боловсруулах ажлыг хийдэг.

Энэ тохиолдолд “оролцоот бодлого боловсруулалт”-ын аргыг ашиглан иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагууд бодлого боловсруулах үйл явцад оролцож болно.

Тэгвэл иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагууд “оролцоот бодлого боловсруулалт”-ын аргыг ашиглан бодлого боловсруулах үйл явцад хэрхэн оролцох вэ? гэдэг нь чухал юм.

Оролцоот бодлого боловсруулалт нь ямар үйл явцыг дамжин хэрэгждэг вэ?

Бодлого боловсруулах үйл явц нь асуудал тодорхойлох, түүнийг шийдвэрлэх хувилбар боловсруулах гэсэн хоёр үндсэн үе шатаас бүрддэг болохыг бид өмнө дурьдсан.

Харин иргэд, иргэний нийгмийн байгууллага бодлого боловсруулах үйл явцад оролцохдоо дараах алхмуудыг мөрдлөг болгон ажиллавал илүү үр дүнтэй байж болно.

Тухайлбал,

Алхам 1. Нөхцөл байдлыг таних, мэдээлэл түгээх.

Энэ үе шатанд нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачлагч нь нийгэм, иргэдийн өмнө ямар асуудал, нөхцөл байдал тулгараад байгааг тодорхойлж, түүнийг иргэд, олон нийтэд мэдээлж, тэдний анхаарлын төвд татан оруулах хэрэгтэй. Улмаар энэ нь бодлого боловсруулах үйл явцад оролцогч талуудын зураглалыг гаргахад дөхөм болно. Жишээлбэл, хэн уг асуудалд хамаатай вэ?, хэний эрх ашиг хөндөгдөж байна вэ?, хэн уг асуудлыг хариуцан шийдвэрлэх эрх бүхий этгээд вэ? гэх мэт асуултуудад хариулт авах боломж нэмэгдэх юм.

Гэхдээ энэ үе шатанд хамгийн гол нь бодлогын асуудал томъёолоход урьдчилан тавигдах шаардлага бол асуудлын нөхцлийг ойлгох явдал. Асуудлын өнөөгийн нөхцөл байдлыг тодорхойлохдоо тухайн асуудлын цар хэмжээ, түүний илэрч буй шинж төлөв, онцлог байдал, тухайн асуудалд өртөгдөж буй иргэд, нийгмийн бүлэг, давхаргын адил төсөөтэй болон ялгаатай байдал гэх мэтийг анхаарах хэрэгтэй. Жишээлбэл, ядуурал хэмээх нийгэмд тулгамдсан асуудлын өнөөгийн байдлыг тодорхойлж байна гэж үзвэл

улс орны хэмжээнд ядуурлын түвшин ямар хувьтай байна вэ? Газар зүйн байршил, нас, хүйс, ажил эрхлэлтийн байдал зэргээр ялгарч буй эсэх гэх мэт олон хүчин зүйлээр ангилан тодорхойлж болно.

Асуудлыг бий болгож буй нөхцөл байдлыг нэн тэргүүнд судлан үзэж, түүний талаар мэдээллийг иргэд, олон нийтэд түгээн танилуулах нь цаашдын ажлын гол үндэс суурь нь болдог.

Нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачлагч нь асуудлыг бий болгож буй нөхцөл байдлыг таньж мэдсэний дараа иргэд, олон нийтийн сонирхлыг татахын тулд оролцооны хамгийн эхний үе шатанд иргэдэд мэдээлэл түгээдэг. Гэхдээ олон нийтэд хүргэх мэдээлэл нь бид яагаад энэ асуудал, нөхцөл байдлыг сонгож авсан бэ? гэсэн энгийн асуултад хариулагдахаар боловсруулагдсан байх хэрэгтэй.

Учир нь тухайн асуудлын талаар мэдээлэлтэй байснаар уг асуудалд анхаарлаа хандуулах, сонирхож оролцох сэдлийг төрүүлж өгдөг байна. Ер нь нийгмийн өмнө тулгамдсан аливаа асуудал ихэвчлэн хүмүүсийн дундах ам дамжсан яриа, шүүмжлэл эсвэл хэн нэгний гомдол зэрэг албан бус харилцааны хэлбэрээр илэрдэг.

Мэдээлэл нь
төрийн бодлогын
үйл явцын туршид
чухал хэрэгсэл
болдог. Мэдээллийн
тухай асуудал
нь нэг талаас
төрийн зүгээс
мэдээллийг олон
нийтэд өгч байх,
нээлттэй байлгах
тухай асуудал,
нөгөө талаас
иргэд өөрсдийн
хүссэн мэдээллийг
хайх, олж авах
боломж нөхцөлийг
бүрдүүлсэн байх
тухай асуудал
байдаг.

Мэдээлэл түгээх энэ шатанд иргэдийн анхаарлыг татаж буй асуудлаар хүмүүс хоорондоо үзэл бодлоо харилцан солилцох нөхцөл боломжийг бүрдүүлэх, хэлэлцүүлэг, уулзалт зохион байгуулах нь дээрх аман яриа илүү албан харилцааны хэлбэрт шилжиж аль нь цуу яриа, аль нь бодитой баримт болохыг ялгаж салгах боломжийг бүрдүүлж өгдөг.

Ингэж чадвал ижил асуудал, ижил бэрхшээл тулгарсан хүмүүс мэдээллээ солилцсоноор нэг

ижил мэдээлэлтэй болохоос гадна иргэд олон нийт нэг зорилгын төлөө нэгдэж чадна. Мэдлэг, мэдээлэлтэй иргэд орон нутгийн төдийгүй улс үндэстний хэмжээнд бодлого боловсруулж, шийдвэр гаргах үйл явцад нөлөөлж, нийгэм, орон нутгийнхаа өмнө тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлүүлэх боломжтой.

Иргэд мэдээлэл багатайн улмаас эрхээ мэдэхгүй байх, эрх ашгаа хамгаалахын тулд юу хийхээ ойлгохгүй байснаар өөрсдөдөө байгаа боломж, хүчээ ашиглаж чаддаггүй байна.

Иймд иргэд, олон нийтэд мэдээлэл түгээх замаар тэдний сонирхол сэдлийг нь төрүүлэх нь хамгийн чухал юм. Иргэдэд мэдээлэл түгээх ажлын гол зорилго нь “иргэд тулгамдсан асуудлаа шийдвэрлэхэд өөрөө оролцогч нь байх, тухайн асуудал нь бусад хүмүүст ч мөн тулгарч байгаа гэдгийг ойлгуулах, (Оюунтуяа, С., Мөнхнаран, А. 2016)” үүний тулд бүгдээрээ нэгдэх, хамтран ажиллах хэрэгтэй гэдгийг ойлгуулахад чиглэдэг.

Иргэд, олон нийтэд мэдээлэл түгээх олон янзын арга байдаг. Жишээлбэл, олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, сонин сэтгүүл, радио, телевиз, олон нийтийн хурал цуглаан, мэдээллийн самбар, интернет, харилцаа холбооны хэрэгсэл ашиглах гэх мэт.

Алхам 2. Холбогдогч талуудын зураглалыг гаргах, үндсэн багийг бүрдүүлэх.

Энэ үе шатанд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачлагыг хэрэгжүүлэгчийн үндсэн зорилго нь Асуудал хэнд хамаатай вэ?, Асуудлыг шийдвэрлэх эрх бүхий байгууллага буюу субъект нь хэн бэ?, Хэний эрх ашиг хөндөгдөж байна вэ? гэсэн асуултуудад хариулт авахад чиглэнэ. Иргэд мэдээлэлтэй болсоны үр дүнд нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлэх идэвхи санаачилга нэмэгдэх, цаашлаад уг үйл ажиллагаанд оролцоход бэлэн болдог. Тиймээс энэхүү бодлогын үйл явцад хэрхэн оролцох нөхцөл боломжийг бүрдүүлж өгөх нь хамгийн чухал юм.

Үүний тулд эхлээд асуудалтай холбоотой бүхий л холбогдогч талуудын зураглалыг гаргана. Өөрөөр хэлбэл, хэн энэ асуудалд холбоотой байж болох вэ? (иргэд, ТББ, бизнес эрхлэгчид, орон нутгийн удирдлага, сонирхогч бүлэг, эрдэмтэн, судлаачид гэх мэт) гэдгийг тодорхойлохын зэрэгцээ тэдний ашиг сонирхол, гүйцэтгэх үүрэг, нөлөөллийн түвшин, чадавх зэргийг тодорхойлно. Ингэж харилцаанд оролцогч талуудыг бүхэлд нь тодорхойлон харах нь бодлого боловсруулагчдад

харилцааны болон тулгамдсан асуудлын нийт хамрах хүрээ, цар хэмжээ, оролцогч талуудын шинж чанар гэх мэт ерөнхий өгөгдлийг цуглуулах, мөн тэдний харилцааг бүхэлд нь тоймлон харах боломжийг олгодог.

Холбогдогч талуудын ерөнхий зураглалыг гаргасны дараа холбогдогч тал бүрийн төлөөллийг оролцуулан үндсэн багийг бүрдүүлэх хэрэгтэй. Учир нь эдгээр талуудын сонирхол, нөлөөлөл нь тэдний зорилгоос хамааран өөр өөр байдаг.

Иймд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд удирдан чиглүүлэх үүрэг бүхий холбогдогч талуудын төлөөллийг хангасан цөөн хүнтэй багийг бүрдүүлэн ажиллах нь чухал байдаг. Үндсэн багийг бүрдүүлэхдээ тухайн бодлогын нөлөөнд орж болох эсвэл магадгүй уг асуудлыг сонирхож байгаа оролцогч талуудтай зөвлөлдөх уулзалт хийх, хэлэлцүүлэг өрнүүлэх замаар мэдээллийг авна. Түүнчлэн энд тухайн салбарын мэргэжлийн байгууллага, судлаач, мэргэжилтнүүдийг татан оролцуулах явдал чухал юм. Учир нь салбарын судлаачид болон мэргэжилтнүүд өөрсдийн салбартаа судалгаа хийсэн туршлагатай хүмүүс байдаг. Энэ нь тухайн салбарт тулгамдаж буй асуудлын талаар холбогдолтой

бүхий л баримт мэдээллээр хангах нөхцөл боломжийг бүрдүүлдэг.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэх үндсэн багийн үүрэг чухал бөгөөд тэдний зорилго нь бодлогын асуудлыг судалгаа, нотолгоонд тулгуурлан үнэн зөв тодорхойлох, түүнийг шийдвэрлэх хувилбарыг оновчтой боловсруулах, хувилбаруудад шинжилгээ хийн оновчтойг нь сонгох, цаашлаад өөрсдийн боловсруулсан төслөө бодлого боловсруулагч, шийдвэр гаргагчдад үндэслэл нотолгоотой танилцуулж санал бодлоо бодлого шийдвэрт тусгуулж, бодитой ажил болгоход нөлөөлөх чадвартай байх гэх мэт олон үүргийг хүлээдэг.

**Алхам 3.
Асуудлыг
томъёолох, нэг мөр
ойлголттой болох.**

Энэ үе шатны үндсэн зорилго нь олон хүмүүсийн үзэл бодол, баримт мэдээллийг нэгтгэн яг ямар асуудал байгааг тодорхойлоход оршино. Өөрөөр хэлбэл, орон нутагт үүссэн нөхцөл байдал өнөөдөр яг ямар асуудал бий болгож байгааг тодорхойлох юм. “Хүмүүсийн хангагдаагүй хэрэгцээ, хэрэгжээгүй шаардлага, үнэт зүйл, тэдгээрийг төрийн бодлогоор шийдэх боломжийг бодлогын асуудал (Томас Дай, 1995)” гэнэ. Бодлогын тулгамдсан

асуудал тодорхойлох үе шатны хүрээнд бие биенээсээ зарчмын ялгаатай 2 ажил хийгддэг байна. Үүнд:

Нэгд, нийгмийн хязгаарлагдмал нөөцөөр бүх асуудлыг шийдвэрлэх боломжгүй учраас зөвхөн тэргүүн зэргийн ач холбогдолтой зарим асуудлыг нийгмийн тулгамдсан асуудлууд дотроос сонгон авч төрийн бодлогын тулгамдсан асуудал болгон дэвшүүлэн тавих үйл ажиллагаа, Хоёрт, сонгогдсон төрийн бодлогын тулгамдсан асуудлын шинж чанарыг танин мэдэж шалтгаан үр дагаврын гинжин холбоог тодорхойлох үйл ажиллагаа орно.

Бодлого

**боловсруулах үйл
явц тов тодорхой
илэрхийлэгдсэн
асуудлаас бус харин
сэтгэл дундуур байх
мэдрэмжээс эхэлдэг
(Томас Дай, 1995)**

Нийгмийн эрэлт хэрэгцээ хязгааргүй бөгөөд харин түүнийг төрийн зүгээс шийдвэрлэх нөөц боломж хязгаарлагдмал байдаг. Иймд нийгмийн эрэлт хэрэгцээ болон төрийн зүгээс уг хэрэгцээг хангах боломж хоёрын хооронд байнга зөрчил үүсч байдаг. Эндээс тулгамдсан асуудал тодорхойлох шатанд нийгмийн эрэлт хэрэгцээ, түүний хүрээнд бий болсон асуудлын шинж чанар, төлөв байдлыг нөөц боломжтойгоо уялдуулан судлаж тодорхойлох шаардлагатай болно.

Бодлогын тулгамдсан асуудлыг тодорхойлохын тулд эхлээд үндсэн багийнхан мэдээ, мэдээллийг цуглуулж, түүнд шинжилгээ хийнэ. Мэдээлэл цуглуулах олон янзын аргууд байдаг. Жишээлбэл, баримт бичиг судлах, ажиглалт хийх, ярилцлага хийх, санал асуулгын судалгаа хийх, фокус бүлгийн ярилцлага хийх, дуут болон дүрст бичлэг хийх гэх мэт. Ингээд үндсэн багийнхан цуглуулсан мэдээлэлдээ тулгуурлан тухайн асуудлын шалтгаан, түүний үр дагавар нь юу болохыг үндэслэл нотолгоотой тодорхойлох хэрэгтэй болно.

Гэхдээ асуудал томъёолоход урьдчилан тавигдах шаардлага бол асуудлын нөхцөлийг ойлгох явдал гэж өмнө бид дурьдсан билээ. Учир нь эл нөхцөлөөс үүдэн асуудлыг судалж эхэлдэг. Иймээс уг нөхцөл байдал нь ямар асуудлыг бий болгож байна вэ?, уг асуудал нь нийгэм, иргэдэд ямар үр дагавар учруулж байгааг олж тогтоох нь эхний алхам байдаг.

“Аливаа асуудал нь бодит амьдралын үзэгдэл, үйл явдлаас үүдэн бий болж, нийгэмд явагдаж буй үйл явцад шууд нөлөөлдөг нь тодорхой юм. Үйл явдал байхгүй бол асуудал үүсэхгүй” (Я.Бямбасүрэн, П.Доржсүрэн, 2006). Энэ нь бид ямар үйлдэл хийнэ, түүний үр дагавраар амьдардаг, үр дагавар нь

Асуудлыг амжилттай шийдвэрлэхийн тулд зөв тодорхойлсон асуудалд зөв шийдэл олох хэрэгтэй. Бид зөв тодорхойлсон асуудлыг буруу шийдвэрлэснээс болж алдахаасаа илүү буруу тодорхойлсон асуудлыг шийдвэрлэх гэж оролдсоны улмаас амжилт олохгүй байх нь их байдаг.

дараагийн үйлийг хийх нөхцөлийг бүрдүүлж байдаг гэсэн үг юм. Асуудлын үр дагаврыг тодорхойлох гэдэг нь тухайн асуудлаас урт болон богино хугацаанд ямар эерэг болон сөрөг үр нөлөө бий болж байна вэ? гэдгийг олж тогтоох явдал.

Үүний дараа тухайн асуудлын үндсэн шалтгаан, хүчин зүйлийг тодорхойлох хэрэгтэй болдог. Аливаа үзэгдэл, үйл явдал ямар нэгэн хүчин зүйлээс шалтгаалан бий болдог. Тэрхүү хүчин зүйлийг зөв тодорхойлж, түүнд төвлөрч бодлого, шийдвэр гаргах нь тухайн асуудлыг үндсээр арилгах нөхцөлийг бүрдүүлнэ. Иймд тулгамдсан асуудал тодорхойлох үйл явцын хамгийн чухал хэсэг нь асуудлыг үүсгэж буй шалтгаан, хүчин зүйлийг зөв олж тогтоох явдал байдаг.

Ингэж чадвал холбогдогч талууд нэгдсэн нэг ойлголттой болж, тухайн асуудлыг шийдвэрлэхэд хичээн зүтгэх болно.

Тиймээс асуудлыг шийдвэрлэж эхлэхийн өмнө уг асуудлыг зөв тодорхойлсон эсэхийг дахин хянан үзэх шаардлагатай. Хэрэв буруу тодорхойлсон гэж үзвэл асуудлыг шинээр томъёолж болно. Харин зөв тодорхойлсон асуудлыг шийдвэрлэх шатанд алдаа гаргавал дахин шийдвэрлэх замаар залруулж болдог.

Бодлогын асуудлыг тодорхойлохын тулд бүлгийн ярилцлага, нээлттэй хэлэлцүүлэг зохион байгуулж түүндээ мэргэжилтэн, судлаачдыг татан оролцуулж, тэдний хийсэн судалгааны баримтуудыг танилцуулах, бусад оролцогч талууд байр сууриа илэрхийлэх, зөвлөлдөх боломжийг бүрдүүлж өгөх нь чухал байдаг.

Мөн тухайн асуудал нь урьд өмнө нь тохиолдож байсан уу, эсвэл шинээр үүссэн асуудал уу гэдгийг анхаарах хэрэгтэй. Хэрвээ өмнө нь тохиолдож байсан асуудал бол тухайн үеийн нөхцөл байдлыг харуулсан видео, зураг кейс зэрэг олон талын мэдээллүүдтэй ажиллах үйл явц хэрэгтэй.

Мөн энэ үйл явцад бодлого боловсруулагч болон шийдвэр гаргагч нарыг оролцуулах замаар тэдний анхаарлыг асуудал руу чиглүүлэх нь чухал юм.

Цаашлаад бодлого боловсруулагчид болон засгийн газрын холбогдох байгууллагуудтай хэд хэдэн удаа зөвлөлдөх уулзалтыг зохион байгуулж бодлого боловсруулахтай холбоотой

гаргасан дүгнэлтүүдээ танилцуулж, бодлого шийдвэрт тусгуулах ажлыг зохион байгуулах шаардлагатай.

Товчхондоо, тулгамдсан асуудлыг тодорхойлох үйл ажиллагааны гол зорилго нь тухайн асуудлын шалтгаан ба үр дагаврын гинжин холбоог олж тогтооход оршино.

Гэхдээ асуудлыг судалгаа, шинжилгээнд тулгуурлан тодорхойлох нь бодит байдлыг зөв таньж мэдэхээс гадна амьдралын түвшингээ сайжруулахын тулд хийж чадах зүйл тэдэнд бий гэдгийг олон нийтэд ойлгуулахад маш чухал нөлөө үзүүлдэг.

Судалгааг хийхдээ өөрийн орон нутгийн онцлог, үүссэн нөхцөл байдал зэргийг харгалзан үзэх нь чухал юм. Учир нь нутгийн иргэд өөрсдийн орон нутгийнхаа хэрэгцээ шаардлагыг хэнээс ч илүү сайн мэддэг. Мөн тухайн орон нутаг, нийгмийн өмнө тулгарч буй олон асуудлаас тэргүүлэх ач холбогдолтойг нь ялгах хэрэгтэй болдог.

Алхам 4. Шийдлийн боломжит хувилбарыг тодорхойлох.

Энд өмнөх үе шатанд томъёолсон асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх гарц болон хувилбарыг хэлэлцэж шийдвэрлэнэ. Гэхдээ шийдэл нь нэг биш хэд хэдэн боломжит хувилбарыг боловсруулж гаргасан байх шаардлагатай. Бодлогын хувилбаруудын талаар онцгойлон анхаарч тохиромжтой хувилбарыг сонгож авахад чиглэсэн семинар, хэлэлцүүлгийг зохион байгуулж болно.

Ингэхдээ бодлогын хувилбар боловсруулах үйл явцыг сайтар ойлгох хэрэгтэй байдаг. Тухайлбал, бодлогын хувилбар боловсруулах үйл явц нь дараах дэс дарааллын дагуу хийгддэг байна. Үүнд:

1. Зорилго, зорилт тодорхойлж, холбогдох хувилбаруудыг боловсруулах. Төрийн бодлого боловсруулахдаа нөхцөл боломж, зохих нөөц байгаа үед асуудлыг шийдвэрлэх хэд хэдэн хувилбарыг санал болгож, улмаар урьдаас сонгон авсан шалгуураар үнэлж дүгнэдэг. Хувилбарыг тодорхойлохын чухал нь асуудлыг шийдвэрлэх оновчтой арга замыг сонгох урьдач нөхцөлийг бүрдүүлдэгт оршино.

Тиймээс тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх саналууд дээр

тулгуурлан тодорхой зорилго, зорилтыг боловсруулах хэрэгтэй байдаг. Зорилго, зорилт нь бодлогын хувилбар боловсруулалтын хамгийн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг юм. Зорилго нь төрийн үйл ажиллагааны чиглэлийг тогтоосон хүрэхээр тэмүүлж байгаа ерөнхий үр дүн, харин зорилт нь тодорхой хугацааны завсарт хүрэх ёстой тодорхой үр дүн юм. Зорилт нь бодлогын хүрээнд юу хийгдэх, ямар үр дүнд хүрэх вэ?, Үүнийг хэн, хэзээ, хаана, хэрхэн хийх вэ? гэсэн ерөнхий асуултад хариулт өгдөг.

Өөрөөр хэлбэл, хэтийн буюу урт хугацааны зорилго нь иргэд, олон нийтийг юу бүтээхийг хүсэж байгаагаа олж харахад нь тусалдаг. Хэрэв иргэд, олон нийт үүнийг олж харж чадвал хүрэх боломжоо илүү сайн мэдрэх болно. Харин тэрхүү зорилгод хүрэхийн тулд зорилгоо жижиг хэсгүүдэд буюу зорилт болгон хуваадаг. Хамгийн чухал нь бид зорилго, зорилтоо тодорхойлохдоо үндсэн хоёр асуултыг асууж үзэх нь зүйтэй. Тухайлбал,

- Хэрвээ бидний хүссэнээр өөрчлөлт болвол юу өөрчлөгдөх вэ?
- Хэний амьдрал яаж сайжрах вэ?

Гэхдээ иргэд юу бүтээхийг хүсч байгаагаа олж харж чаддаг хэдий ч хэтийн зорилгоо биелүүлэх боломж, цаг хугацаа хэр байх бол гэх мэт асуудалтай тулгардаг. Тиймээс зорилтыг тодорхойлохдоо тодорхой, хэмжигдэхүйц, бодитой, хүрч болохуйц, цаг хугацаатай байх шалгууруудыг баримтлах нь илүү үр дүнтэй байдаг.

2. *Хувилбар тус бүрийг үнэлэх.* Өмнөх шатанд боловсруулсан шийдлийн хувилбар тус бүр нь ирээдүйд эдийн засаг, нийгэмд ямар үр дагавар бий болгож болзошгүй вэ? гэдгийг урьдчилан үнэлнэ.

Жишээ нь, хэрэгжүүлэх явцад шаардагдах цаг хугацаа, хөрөнгө, техникийн боломж, хүний нөөц зэргийг үнэлж харьцуулж үзэж болно. Түүнчлэн, нэг багц шалгуур үзүүлэлт боловсруулж, уг үзүүлэлтийн дагуу хувилбар тус бүрийн давуу ба сул талыг үнэлэн харьцуулах боломжтой.

Бодлогын хувилбаруудыг үнэлэхийн тулд үнэлгээний шалгуур үзүүлэлтийг боловсруулах нь хамгийн чухал байдаг.

Хувилбарын үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт гэдэг нь тухайн хувилбарын хүрэхээр тэмүүлж байгаа ерөнхий үр дүн юу вэ? Бусад хувилбараас ямар давуу болон сул талтай вэ? гэдгийг тодорхойлох хэмжүүр юм. Хувилбарын үнэлгээний шалгуур үзүүлэлтийг боловсруулсны дараа хувилбаруудыг дараах аргыг ашиглан үнэлгээ хийж болно. Тухайлбал,

- Ирээдүйн гарц, үр дүн, үр нөлөөг таамаглах
- Өртөг ашгийн шинжилгээ хийх
- Нөөц боломжийг зорилготой харьцуулах
- Орчны шинжилгээ хийх
- Эрсдэлийн шинжилгээ хийх зэрэг олон аргуудыг ашиглана.

3. *Хувилбарын сонголт хийх.* Бодлогын хувилбаруудыг боловсруулж, тэдгээрийг үнэлсний дараа үндсэн хувилбар (хамгийн оновчтой хувилбар)-ыг сонгоно.

Тодорхой нэг хувилбарыг сонгох шийдвэр нь сонголт хийх шалгуураас хамаарна. Сонголт хийх шалгуур, хувилбарын үнэлгээг сайн боловсруулсан тохиолдолд хувилбарын сонголт хийхэд хялбар байх болно. Гэхдээ хувилбарын сонголтоос хамаарч эерэг, сөрөг үр дагавар, харилцаанд оролцогчдод тодорхой ашиг, алдагдал гарах учраас хувилбарын сонголт хийх нь амаргүй ажил байдаг. Мөн холбогдогч талуудын ашиг сонирхлыг нэгэн зэрэг хангахуйц хувилбар, шийдлийг боловсруулах боломжгүй байдаг нь төвөгтэй байдлыг үүсгэж болох юм.

Асуудал байна
гэж ярих амархан,
харин асуудлыг
шийдлийг
олох эсвэл өөр
сонголтуудыг санал
болгох нь илүү
ярвигтай. Ялангуяа
эдгээр сонголтуудын
аль нь ч төгс биш
байх тохиолдолд
энэ нь бүр ч
амаргүй байдаг.
(Монгол улсын
ерөнхийлөгчийн
тамгын газар ба
бусад, 2015)

Иймд шийдлийн хувилбар бүрийг сайтар харьцуулж дүн шинжилгээ хийх нь чухал юм. Хувилбаруудыг харьцуулсан судалгаа, шинжилгээний үр дүнд тулгуурлан тухайн шийдэл бүхий хувилбарыг бодлого боловсруулагч болон шийдвэр гаргагч нарт танилцуулж, тэдгээрийн давуу ба сул талуудыг үндэслэл, нотолгоотой хэлж өгөх нь оновчтой хувилбар сонгох боломжийг нэмэгдүүлдэг.

Нэг биш хэд хэдэн өөр шийдлийн хувилбарыг санал болгож байгаа нь түүнийг зайлшгүй шийдэх хэрэгтэй гэдгийг ажил хэрэгч бөгөөд боловсон хэлбэрээр хэлж буй хэрэг юм. Мөн шийдвэр гаргагчдаас үзэл бодлын ялгаатай байдал, зөрчилтэй хандлагад нээлттэй байх хэрэгтэй.

Гэвч энэ хэсгийн эцсийн зорилго бол шийдвэр гаргагчидтай тохиролцоо, шийдэлд хүрэх явдал юм. Иймд харилцан зөвшилцөл байхгүй бол уг ажил үр дүнд хүрч чадахгүй гэдгийг л ойлгуулах хэрэгтэй.

4. Хувилбарын сонголтыг шийдвэрийн төсөл болгон хувиргах. Хувилбарын сонголтыг хийсний дараа хийгдэх нэг ажил бол сонгосон хувилбарыг шийдвэрийн төсөл болгон хувиргах үйл ажиллагаа юм.

Бодлогын хувилбарын сонголтыг шийдвэрийн төсөл болгон хувиргах үйл ажиллагааны хүрээнд дараах зүйлсийг боловсруулна. Үүнд:

- Шийдвэрийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлагыг тодорхойлсон байх. (Нийгэм, эдийн засгийн төлөв байдал

болон түүнийг зохицуулж байгаа хуулийн хэрэгжилт, үр нөлөөг судласны үндсэн дээр уг асуудлаар шинээр шийдвэр гаргах болон дагаж мөрдөж байгаа хууль, шийдвэрт нэмэлт, өөрчлөлт оруулах үндэслэл, шаардлагыг тодорхойлсон байх)

- Шийдвэрийн төсөл боловсруулах. (Төслийн ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ, хэм хэмжээ, зүйл, заалт)
- Шийдвэрийн төсөл боловсруулах явцад боловсруулсан тооцоо, судалгаа, мэдээ баримт, шийдвэрийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах төсөв, санхүүгийн зардлын тооцоог гаргасан байх
- Шийдвэрийг хэрэгжүүлэх талаар цаашид авах арга хэмжээ, түүнийг хэрэгжүүлэх зорилгоор цаашид шинээр боловсруулах буюу нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болгох шийдвэрийн талаархи санал боловсруулах

Шийдвэрийн төслийг боловсруулсаны дараа түүнийг холбогдох эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд хүргүүлж, үндэслэл нотолгоотой танилцуулах нь чухал юм.

Ингэхдээ холбогдогч талуудын дунд хэлэлцүүлэг, семинар зохион байгуулах нь илүү үр дүнтэй.

Хэлэлцүүлэг зохион байгуулах нь бодлого боловсруулах үйл явц дахь иргэдийн оролцооны шууд хэлбэр болдог.

Иргэд өөрсдийн хэрэгцээг бүрэн хангасан оновчтой бодлого,

шийдвэр гаргуулахын тулд бусадтайгаа санал бодлоо хуваалцах, зөвшилцөх зайлшгүй шаардлагатай.

Тухайлбал, хэлэлцүүлэг нь боломжит шийдлийн хувилбарыг хэрхэн үндэслэлтэй боловсруулсан эсэх, уг шийдэл нь тулгамдсан асуудлыг үнэхээр шийдвэрлэх боломжтой эсэх, мөн түүнчлэн уг хувилбарыг хэрэгжүүлэх нөхцөл боломж, нөөц хүрэлцээтэй эсэх, судалгаа шинжилгээ нь үндэслэл, нотолгоотой хийгдсэн эсэх гэх мэт олон асуултуудад хариулт авах боломжийг өгнө.

Энэ нь эрх баригчидтай иргэд хэлэлцээр хийж, хамтран шийдэлд хүрэх арга замыг эрж хайх боломжийг бий болгоно. Гэхдээ иргэд нэгдсэн зохион байгуулалтад орж чадавхтай бүлэг үүсгэн

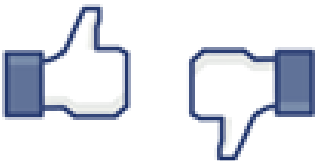
холбогдогч талуудтай хамтарч ажиллаж чадвал илүү үр дүнд хүрнэ.

Үүнээс гадна нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлэгчид нь бодлого боловсруулах үйл явцыг эцэслэхтэй холбоотойгоор иргэд болон бусад холбогдогч талуудад мэдээлэл өгөх стратеги боловсруулж хэрэгжүүлэх хэрэгтэй.

Тухайлбал, мэдээллийг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр хэвлэн нийтлэх, цахим хуудсанд байршуулах зэрэг олон хэлбэрээр олон нийтэд мэдээлж болох юм.

Оролцоот бодлого боловсруулалт нь ямар давуу ба сул талтай вэ?

Сонирхол, эрх ашиг нь нийтлэг иргэд сайн дурын үндсэн дээр эвлэлдэн нэгдэх агаад дан ганцаар

бус бүлгийн зохион байгуулалтаар өөрсдийн байр суурь, сонирхлоо төрд уламжлах нь илүү үр нөлөөтэй байдаг.

Иргэдийг бодлогын үйл явцад оролцуулах нь бодлогын чанарт эерэгээр нөлөөлж, наад зах нь хяналт, хэрэгжилт сайжирдаг байна. Гэхдээ аливаа зүйл хоёр талтай байдгийн адилаар “оролцоот бодлого боловсруулалт”-ын аргын давуу ба сул талыг дараах хүснэгтэд товч харуулъя.

Хүснэгт 6. “Оролцоот бодлого боловсруулалт”-ын аргын давуу ба сул тал

Давуу тал	Сул тал
• Орон нутгийн нөхцөл байдлыг тусгасан бодлогын үндэслэл сайн болох • Иргэдийн мэдээлэл сайжирч, тэдний санал бодлыг шууд сонсох • Тулгамдсан асуудлын хүндрэл, бэрхшээл, боломжийн талаар оролцогч талууд нэгдсэн ойлголттой болох • Нийгмийн эмзэг, ядуу бүлгийн идэвхи оролцоо нэмэгдэх • Бодлогын хэрэгжилтийг оролцогч талууд дэмжих, хяналт сайжрах • Засаглалын ил тод байдал сайжрах • Төр иргэний хамтын ажиллагаа, эргэх холбоо сайжрах • Хардлага багасах (итгэлцэл бий болох) • Илүү шударга хараат бус бодлого гаргах	• Цаг хугацаа, хөрөнгө мөнгө их шаардах • Оролцогч талуудын дунд зөрчил үүсэх магадлалтай (өөр өөрийн үзэмжээр хандах) • Төр засгийн эсрэг үйл ажиллагаа явуулж магадгүй гэсэн айдас бий болох • Иргэд мэдээлэлгүй байх (зохион байгуулалтын бэрхшээл) • Хэтийн бодлоготой уялдахгүй байх (хэт жижиг асуудлаар шийдвэр гарах) • Хэсэг бүлэг хүмүүсийн ашиг сонирхолд нийцсэн байх • Хэлэлцүүлэг нэр төдий болдог тал бий. Эцсийн шийдвэрт тусдаггүй.

2.2.

Оролцоот төлөвлөлт

Оролцоот төлөвлөлт гэж юу вэ?

“Оролцоот төлөвлөлт” гэдэг нь холбогдогч талууд нийгэм, орон нутгийн өмнө тулгамдсан асуудлыг хамтаараа тодорхойлж, түүнийг шийдвэрлэх стратеги боловсруулах үйл явц юм.

“Оролцоот төлөвлөлт” нь уламжлалт дээрээс доош чиглэсэн төлөвлөлтийн үйл явцаас өөр юм.

Харин энэ нь төвлөрлийг сааруулах үйл ажиллагааны нэгээхэн хэсэг бөгөөд доороос дээш чиглэсэн стратегийн үйл ажиллагаа гэж ойлгож болно.

Тухайлбал, Энэтхэгийн Андра Прабеш мужийн засаглалын төвийн судлаачийн тэмдэглэснээр “иргэдийн оролцоо бүхий төлөвлөлт нь иргэд

Оролцоот
төлөвлөлт нь
иргэд (ядуу,
эмзэг бүлэг)-ийг
хүчирхэгжүүлэх,
тэдний санал
бодлыг нэгтгэн
баримтжуулж
төсөл,
хөтөлбөрийн
шинж чанартай
болгон, тэдэнд
тулгамдсан
асуудлыг
шийдвэрлэх
боломж олгоход
гол зорилго нь
орыдог.

орон нутагт тулгамдаж буй асуудлаа өөрсдийн оролцоотойгоор тодорхойлох, төлөвлөх үйл ажиллагаа юм” (Г.Лувсанжамц ба бусад, 2011) гэжээ. “Оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргын үндсэн зорилго нь иргэд, олон нийтийн идэвхтэй оролцоонд тулгуурлан тэднийг хүчирхэгжүүлэх, тэдэнд шийдэр гаргах эрх мэдэл олгоход чиглэдэг.

“Оролцоот төлөвлөлт”-ийн арга нь

1) иргэд, олон нийтийн мэдлэгийг ашиглах, 2) янз бүрийн үе шатанд хүмүүсийг шууд оролцуулах, 3) иргэд өөрсдийн санал бодлоо илэрхийлэх, 4) олон талын ашиг сонирхлыг тусгасан байх гэсэн дөрвөн үндсэн шинжээр илэрхийлэгддэг байна. Гэхдээ “оролцоот төлөвлөлт” нь төр ба иргэдийн бүлэг идэвхитэйгээр хамтран ажиллах үед буюу иргэд шийдвэр гаргах үйл явцад нөлөөлөхүйц хэмжээнд байвал хамгийн үр дүнтэй байдаг.

Харин тухайн улс орны төр засаг тогтворгүй, иргэд төрийн үйл ажиллагаанд оролцох сонирхолгүй, төр ба иргэдийн аль аль нь тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхийн төлөө тууштай тэмцэж чадахгүй бол “оролцоот төлөвлөлт”-ийн арга төдийлөн үр дүнд хүрдэггүй байна.

Шигтгээ 9.

Төлөвлөлтийн үйл явц дахь иргэдийн оролцооны түвшин нь дараах хүчин зүйлсээс ихээхэн хамаардаг байна.

- Иргэдийн оролцооны зорилго, хамрах хүрээ (жиш: асуудал тодорхойлох, үр дүнг нотлох, баталгаажуулах, хөндлөнгийн оролцооны хэлбэрийг бий болгох гэх мэт)
- Холбогдох бодлого, хууль, дүрэм журам (жиш: төлөвлөх үйл явц дахь иргэдийн оролцоог хангах)
- Оролцогч талуудын төлөв байдал (жиш: засгийн газар, хувийн хэвшил, ТББ гэх мэт ямар холбогдогч талуудыг оролцуулах вэ?)
- Иргэний нийгмийн бүлгүүдийн чадавх (засгийн газарт итгэл төрүүлэхүйц бүтээлчээр оролцох чадвар)
- Боломжит нөөц (хүн, санхүү, техник хэрэгсэл гэх мэт)

Эх сурвалж: ANSA (2010), Manual for trainers on Social Accountability

Ер нь орон нутгийн засаг захиргааны үйл явцад иргэдийн оролцоо нь ихэнх тохиолдолд тухайн орон нутгийн иргэдийн өмнө тулгарч буй асуудлыг шийдвэрлэхэд чиглэдэг.

“Оролцоот төлөвлөлт” нь иргэд, олон нийтийн оролцоонд тулгуурлан хөгжлийн төлөвлөлт хийх, хүмүүст хамааралтай шийдвэр гаргалтад иргэдийг татан оролцуулахыг дэмждэг үйл явц юм. “Оролцоот төлөвлөлт”-ийн эцсийн зорилго нь нийгэм, орон нутгийн хөгжлийн төлөвлөлтийн үр шимийг иргэдийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэх, түүнийг бодит ажил болгоход чиглэдэг.

Оролцоот төлөвлөлтийг ямар тохиолдолд ашиглаж болох вэ?

“Оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргыг бодлогын шийдвэр гарсаны дараа буюу шийдвэрийн хэрэгжилтийг хангах үед ашиглах нь илүү тохиромжтой талаар өмнө бид товч дурьдсан билээ.

Өөрөөр хэлбэл, нэгэнт бодлогын шийдвэр гарсан бол түүний хэрэгжилтийг хангах хэрэгтэй болдог.

Тиймээс бодлогын шийдвэрийн хэрэгжилтийг хангахын тулд иргэдийн хувьд хэлэлцэж тохиролцсон шийдэл нь төрийн бодлого шийдвэрийн түвшинд хэрхэн хэрэгждэг талаар мэдээлэлтэй байх нь чухал юм. Зарим тохиолдолд иргэдийн хүсч, төсөөлж байснаас өөр байдлаар хэрэгжилт өрнөх нь бий.

Шинээр дүрэм журам хэрэгжих явцад олон нийтийн санаа бодол өөрчлөгдөх тохиолдол ч байдаг. Ийм учраас шийдвэрийг хэрэгжүүлэх шатанд иргэд, олон нийт оролцож санал бодлоо илэрхийлж байх хэрэгтэй.

“Оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргыг ихэвчлэн орон нутгийнхаа хөгжил, ахуй амьдралыг сайжруулах хэрэгцээ шаардлага бий болсон тохиолдолд иргэд идэвхи санаачилга гарган тухайн асуудлыг шийдвэрлэх үйл ажиллагаанд бодитойгоор оролцох үед ашигладаг байна.

Учир нь иргэд өөрсдийн амьдарч буй орон нутгийнхаа асуудлыг хэнээс ч илүү сайн мэддэг. Жишээлбэл, таны амьдарч буй орон нутагт ногоон байгууламж байхгүй, гудамж, зам талбай эвдэрсэн, цэвэр ус бохирдсон зэрэг асуудал тулгарсан байж болно.

Энэ тохиолдолд яагаад бид ийм орчин нөхцөлд амьдрах учиртай вэ? Бидний сонгосон төлөөлөгч, төрийн байгууллага (уг асуудлыг хариуцсан) үүнийг яагаад шийдэхгүй байна вэ? гэх мэт асуулттай тулгарч болох юм.

Иймд таны амьдарч буй орон нутагт ямар хэрэгцээ шаардлага байгааг хамтаараа тодорхойлж, түүнийг хэрхэн шийдвэрлэх төлөвлөгөөг боловсруулж хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. Эндээс үзвэл “оролцоот төлөвлөлт”-ийн арга нь 1) орон нутагт шийдвэрлэх ямар асуудал байна вэ?, 2) уг асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх вэ? гэсэн хоёр үндсэн асуултад хариулахаас эхэлдэг.

Мөн “оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргыг орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагаас

“оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргыг ихэвчлэн нийгмийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн төсөл, хөтөлбөр боловсруулах, түүнийг хэрэгжүүлэх үйл явцад хэрэглэдэг

хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагаа болон төрийн үйлчилгээний өнөөгийн нөхцөл байдлыг үнэлэх, түүний чанар хүртээмжийг сайжруулах хэрэгцээ шаардлага тулгарах үед хэрэглэдэг.

Тухайлбал, төрийн үйлчилгээний чанар, хүртээмж нь иргэдийн хүлээлт, хүсэл сонирхолд төдийлөн сайн нийцээгүй, тэдний хэрэгцээ шаардлагыг бүрэн хангаж чадахгүй тохиолдолд гарсан алдаа, зөрчил дутагдлыг арилгуулах зорилгоор иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагууд “оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргыг ашиглан өөрсдийн амьдарч буй орон нутгийнхаа нөхцөл байдал, төрийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг сайжруулах боломжтой.

Ийм учраас энэ арга нь орон нутгийн хөгжлийн төлөвлөлт хийх үйл явц (мэдээлэл цуглуулах, мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх, хөгжлийн төлөвлөгөөний хувилбар боловсруулах, төлөвлөгөөг эцэслэн батлуулах)-тай хамааралтай байдаг.

Шигтгээ 10.

Оролцоот төлөвлөлтийн аргыг ашиглах шалтгаан

- Орон нутгийн хөгжлийн төлөвлөлт хийх
- Иргэд өөрсдийн эрэлт хэрэгцээндээ нийцсэн хариулт, үйлчилгээг авахыг хүсэх (Төрийн үйлчилгээний чанар хүртээмжийг сайжруулах)
- Иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагуудын идэвхи санаачилгыг өрнүүлэх
- Иргэдийн өмнө тулгарч буй асуудлыг бодитой танин мэдэх
- Иргэд, олон нийтийг мэдлэг, мэдээллээр хангах
- Төсөл, хөтөлбөрийн тогтвортой байдлыг бий болгох
- Иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагуудыг хүчирхэгжүүлэх, тэдэнд шийдвэр гаргах эрх мэдлийг олгох
- Орон нутгийнхаа онцлог, нөхцөл байдалд тохирсон төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх
- Иргэд, албан тушаалтны үүрэг хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, нөөц хуваарилах

Оролцоот төлөвлөлт нь ямар үйл явцыг дамжин хэрэгждэг вэ?

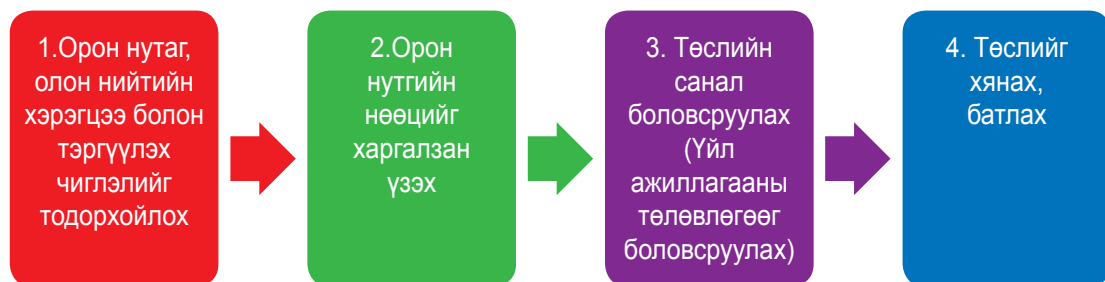
Орон нутагт тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэхэд иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагуудын оролцох

ёстой ажил байх боловч, мөн тэдний оролцоо шаардлагагүй, мэргэжлийн байгууллагын хэрэгжүүлэх ажил бас бий гэдгийг ойлгох нь чухал.

Тиймээс иргэд өөрсдийн амьдарч буй орон нутагт тулгамдсан асуудлыг ямар дэс дарааллаар, хэрхэн шийдвэрлэдэг, мөн иргэд болон орон нутгийн төр захиргааны байгууллагын үүрэг оролцоо нь чухам ямар хэсэгт нь байх вэ? гэдгийг сайн ойлгож оролцвол амжилтанд хүрэх боломжтой юм.

Иймд “оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргын үйл явцыг дараах хэсэгт товч тайлбарлая (Зураг 9).

Зураг 9. “Оролцоот төлөвлөлт”-ийн үйл явц

Алхам 1. Орон нутаг, иргэдийн хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох.

Энэ үе шатанд иргэд өөрсдийн амьдарч буй орон нутгийнхаа өнөөгийн нөхцөл байдлыг судлан үзэж ямар тулгамдсан асуудал байгааг тодорхойлох, түүнийг хэрхэн шийдвэрлэх, орон нутгийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл юу болохыг иргэд, олон нийтийн санаа бодолд тулгуурлан тодорхойлох зэрэг үйл ажиллагааг өрнүүлэх юм.

Үүний тулд эхлээд иргэд орон нутгийн нөхцөл байдлын талаар мэдээлэл цуглуулж, түүнд шинжилгээ хийх хэрэгтэй.

Энэ нь орон нутагт тулгамдсан асуудлын талаар шууд иргэд, олон нийтээс асуухаас өмнө тухайн орон нутгийн нөхцөлд байдлыг үнэлэх судалгаа хийнэ гэсэн үг.

Уг судалгааг хийхдээ мэдээлэл цуглуулах олон янзын арга (санал асуулгын хуудас бөглүүлэх, баримт материал судлах, фокус бүлгийн ярилцлага хийх, нөхцөл байдлыг ажиглах, дүрс бичлэг хийх, уулзалт цуглаан, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах гэх мэт)-ыг ашиглаж болно.

Шигтгээ 11.

Орон нутгийн хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтөд иргэдийн оролцоог хангах аргууд

- Баг, хороодын иргэдийн нийтийн хуралд оролцох
- Иргэдтэй уулзаж, санал солилцох
- Бичгээр санал, хүсэлт хүлээж авах
- Оролцогч талуудын дунд хэлэлцүүлэг өрнүүлэх
- Санал, асуулга явуулах
- Иргэний нийгмийн байгууллагуудтай хамтарч ажиллах гэх мэт.

Ингэхдээ нэн ядуу болон нийгмийн эмзэг бүлгийг хамруулсан зорилтот бүлгийн дунд судалгааг явуулж болно. Учир нь нийгмийн эмзэг бүлэг буюу ядуу иргэд орон нутгаас үзүүлж буй төрийн үйлчилгээг хүртэж чадахгүй тохиолдол их байдаг. Мэдээж орон нутгийн нөхцөл байдлыг үнэлэх судалгааг хийхдээ холбогдох төр захиргааны байгууллага, тухайн салбарт ажилладаг сайн дурын байгууллага болон бусад хүмүүстэй хамтран ажиллаж, хэлэлцүүлэг, уулзалт семинар зохион байгуулж, харилцан зөвлөлдөх нь илүү үр дүнтэй байж болно.

Орон нутгийн нөхцөл байдлыг үнэлэх судалгааны үр дүн нь цаашдын үйл ажиллагааны эхлэл болох бөгөөд орон нутгийн хувьд нэн тэргүүнд шийдвэрлэвэл зохих ямар асуудал байгааг тодорхойлоход дөхөм болно. Гэхдээ иргэд буюу нийгмийн зорилтот бүлгийн хувьд нийтлэг ямар хэрэгцээ, шаардлага байна, мөн ямар тулгамдсан асуудал байгааг зөв таньж мэдэх нь чухал юм. Учир нь иргэдийн хүсэл сонирхол харилцан адилгүй байдаг.

Шигтгээ 12.

Олон нийтийн цуглаан хэлэлцүүлэгт оролцох

Энэ бол хүмүүсийн хэдийн мэдэх болсон баг, хорооны Иргэдийн Нийтийн Хурал юм. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тамгын газраас 2014 онд Монгол Улсын бүх сум, дүүргүүдэд Иргэдийн танхим байгуулах тухай зөвлөмж өгсөн. Иргэний танхим нь ихэвчлэн тухайн сум, дүүргийнхээ төв хэсэгт байрладаг, иргэд цуглан уулзаж, асуудлаа хэлэлцдэг газар бөгөөд зарим үед Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, Иргэдийн Нийтийн Хурлыг энд зохион байгуулдаг. Түүнчлэн орон нутгийн засаг захиргаа нь сум, орон нутагтаа тулгамдаж буй асуудлаар иргэдийнхээ дунд хэлэлцүүлэг зохион байгуулдаг.

Ийм хэлэлцүүлгийн үеэр төр засгаас хэрэгжүүлж буй хөтөлбөр, төслүүдэд хэрхэн хамрагдах, бэлчээрийн менежмент, газрын гэрчилгээ олгох, сум дүүргийн хөгжлийн төлөвлөгөө зэрэг иргэдийн амьдралд нөлөөлөх асуудлуудтай холбоотой шийдвэрүүдийн талаар иргэдэд мэдээлэл өгдөг. Иргэний танхимын хэлэлцүүлгийн зарыг багийн Засаг дарга, хороодын хэсгийн ахлагч нараар дамжуулан тараадаг. Түүнчлэн олон нийтийн мэдээллийн самбар, электрон самбар, орон нутгийн радио, телевизээр иргэд, олон нийтэд зарыг хүргэдэг. Хэрэв Иргэний танхимын уулзалт, хэлэлцүүлгийг ажлын цагаар, эсвэл энэ арга хэмжээг таны амьдран суугаа газраас хол газарт зохион байгуулахаар төлөвлөсөн бол багийн Засаг дарга эсвэл Иргэдийн Хурлын төлөөлөгчөөрөө дамжуулан саналаа өгч, уулзалт, хэлэлцүүлгийн дараа тэднээс мэдээлэл авч болно. Учир нь та тэднийг өөрийн төлөөлөл болгохоор сонгосон тул тэдэнд хандах нь таны эрх юм.

Эх сурвалж: Монгол улсын ерөнхийлөгчийн тамгын газар,

Азийн сан, Швейцарын хөгжлийн агентлаг,
Нутгийн удирдлагын түвшинд иргэдийн оролцоо, гарын авлага, 2015

Алхам 2. Орон нутгийн нөөц хөрөнгийг харгалзан үзэх

Орон нутгийн өнөөгийн нөхцөл байдлыг үнэлж, нэн тэргүүнд шийдвэрлэвэл зохих тулгамдсан асуудлыг тодорхойлсоны дараа тухайн орон нутгийн нөөц хөрөнгөөр уг асуудлыг шийдвэрлэх боломжтой эсэхийг нарийн судлаж үзэх нь чухал байдаг. Өөрөөр хэлбэл, орон нутгийн хувьд иргэдийн оролцоотойгоор нэн тэргүүнд шийдвэрлэвэл зохих асуудлыг оновчтой зөв тодорхойлсон байж болох ч түүнийг шийдвэрлэхэд зарцуулах төсөв хөрөнгө байхгүй бол уг асуудлыг шийдвэрлэж боломжгүй гэдгийг сайтар ойлгох нь чухал юм.

Иргэн тантай
хамгийн ойр
оршиж, асуудлыг
шуурхай
шийдвэрлэж,
хамтран ажиллаж
чадах төр
захиргааны
байгууллага бол
нутгийн удирдлагын
байгууллага
буюу аймаг, сумын
ИТХ, Засаг дарга,
түүний Тамгын
газар, болон баг,
хорооны ИНХ, Засаг
дарга байдаг.

Тиймээс иргэд зөвхөн асуудлыг сөхөн тавьж, орон нутгийн төр захиргааны байгууллагад шаардлага хүргүүлээд хүлээж суух бус харин тухайн орон нутагт асуудлыг шийдвэрлэх нөөц хөрөнгө байгаа эсэх, хэрэв байхгүй бол түүнийг хэрхэн олох талаар нарийн судалж, холбогдох байгууллага, албан тушаалтантай хамтран ажиллаж орон нутгийнхаа ирээдүйн сайн сайхан байдлыг хамтдаа бий болгохын төлөө хичээнгүйлэн зүтгэх хэрэгтэй.

Орон нутгийн хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтөд оролцогч талууд

Эх сурвалж: Л.Лувсанжамц ба бусад, Орон нутгийн засаглалд ирээдүйн оролцоог хангах нь, гарын авлага, 2011

Иргэн бүрийн амьдралд чухал шаардлагатай төсвийг бүрдүүлдэг гол эх үүсвэр нь татвар юм. Иргэд орлогынхоо тодорхой хувийг татвар хэлбэрээр улсад төлж, улсын төсвийг бүрдүүлэхэд тодорхой хувь нэмэр оруулдаг. Ийнхүү "...бүрдсэн төсвийг бидний өдөр тутмын амьдралтай холбоотой чухал асуудал болох

эрүүл мэнд, аюулгүй байдал, боловсролд зарцуулах, үйлдвэр, аж ахуйн газрууд болон үндэсний хөгжлийг дэмжих зэрэг нийгмийн олон салбарт хуваарилдаг” (Монгол Улсын ерөнхийлөгчийн Тамгын газар ба бусад, 2015).

Харин орон нутгийн хувьд нэн тэргүүнд шийдвэрлэвэл зохих асуудалд зориулсан тодорхой төсөв хөрөнгө тухайн орон нутагт байх нь зүй ёсны хэрэг юм. Жишээлбэл, Монгол улсын хувьд 2011 онд батлагдсан Төсвийн тухай хуулиар орон нутагт жил бүр хэрэгжүүлэх хөрөнгө оруулалтын төслүүдийг санхүүжүүлэх зорилгоор “Орон нутгийн хөгжлийн сан”-г байгуулсан. Уг сангийн үндсэн зорилго нь орон нутгийн хөгжлийг дэмжих, бүс нутгийн тогтвортой байдлыг хангах замаар иргэдийн тогтвор суурьшилтай ажиллаж, амьдрах орчин бүрдүүлэхэд чиглэдэг байна.

Монгол Улсын Төсвийн тухай хуулийн дагуу Орон нутгийн хөгжлийн сангийн хөрөнгө оруулалт, хөтөлбөр, төсөл, арга хэмжээг сонгохдоо иргэдийн саналыг авсан байх ёстойг тусгаж өгсөн.

Орон нутгийн хөгжлийн сангийн үйл явцад иргэд дараах гурван аргаар оролцож болдог. Үүнд:

- Орон нутгийн хөрөнгөөр санхүүжигдэх тэргүүлэх чиглэлүүдийг тодорхойлох
- Батлагдсан төслийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай бараа, ажил, үйлчилгээг нийлүүлэх
- Орон нутгийн хөгжлийн сангийн зарцуулалт, ашиглалтад мониторинг хийх

Түүнчлэн иргэд орон нутгийн хувьд санал болгож байгаа төслүүдийг хянах, олон нийтийг мэдээллээр хангах, төслийн төлөвлөлт, хэрэгжүүлэх хугацаа, шаардлага, тендерийн баримт бичигтэй танилцах, худалдан авах ажиллагааны үйл явцыг зэргийг мэдэх боломжтой юм.

Орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн сангийн хэмжээ жил бүр өөр байдаг ба энэ нь нийгэм, эдийн засгийн нөхцөл байдлаас хамааран өөрлөгдөх тохиолдол бий. Дараах зурагт орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн санг бүрдүүлэгч эх үүсвэрийг үзүүлэв (Зураг 10).

Зураг 10. Орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн санг бүрдүүлэгч эх үүсвэр

Эх сурвалж: Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн Тамгын газар, Швейцарын хөгжлийн агентлаг, Азийн сан, Иргэдийн оролцоо гарын авлага, 2015. хуудас 37.

Алхам 3. Төслийн санал боловсруулах

Энэ ажлын хүрээнд орон нутгийн нөхцөл байдлыг үнэлсэн судалгааны үр дүнг иргэдийн дунд нээлттэй танилцуулах, мөн хэлэлцүүлэг зохион байгуулж тулгамдсан асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх ажлыг зохион байгуулах юм. Иргэд өөрсдийн хэрэгцээг бүрэн хангасан, чанартай ажил үйлчилгээг авахын тулд бусадтайгаа санал бодлоо хуваалцах, зөвшилцөх шаардлагатай байдаг.

Уг зөвшилцөлд иргэд хэлэлцүүлэг зохион байгуулж оролцох нь хамгийн үр дүнтэй юм. Иргэд санал бодлоо солилцож, хэлэлцэж хүрсэн шийдвэр нь хамгийн оновчтой байх боломжтой.

Харин нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэгч нь хэлэлцүүлгийн үр дүнд бий болсон хамгийн чухал гэсэн санал дүгнэлтийг нэгтгэн төслийн хэлбэрт оруулан цаашдын үйл ажиллагааны ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах хэрэгтэй.

Төсөл гэдэг нь аливаа үйл ажиллагааг тодорхой хугацааны дотор хийж гүйцэтгэх зохион байгуулалттай үйлдэл буюу асуудал шийдвэрлэх арга зам юм. Төсөл нь цаг хугацаа, зардал мөнгө, хамрах хүрээ зэргийг сайтар тооцож боловсруулагдсан байх ёстой.

Хамгийн чухал нь төслийн саналыг боловсруулахдаа түүний үндэслэл, шалтгааныг тодорхой, оновчтой дурьдах нь чухал байдаг. Тиймээс төслийн үндэслэл хэсэгт орон нутгийн нөхцөл байдлын үнэлгээг хийсэн судалгааны үр дүн, дүгнэлтийг тодорхой тусгаж, тухайн орон нутагт ямар асуудлыг шийдвэрлэх зайлшгүй хэрэгцээ шаардлага байгааг баримт нотолгоотой харуулах нь зүйтэй.

Харин төслийн зорилго, зорилтыг тодорхойлохдоо тухайн асуудлыг шийдвэрлэснээр ямар үр дүнд хүрэх боломжтой вэ? гэдгийг илэрхийлэх эцсийн үр дүн байхаар томъёолох хэрэгтэй. Ингээд уг зорилгод хүрэхийн тулд ямар стратеги, үйл ажиллагааг зохион байгуулах талаар төлөвлөгөө боловсруулж болно.

Эцэст нь боловсруулсан төслийн саналаа иргэд, олон нийтэд танилцуулах, тэднийг мэдээллээр хангах ажлыг зохион байгуулах нь чухал юм.

Дараах хүснэгтэд үйл ажиллагааны төлөвлөгөөний ерөнхий загварыг үзүүлэв (Хүснэгт 7).

Хүснэгт 7. Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөний ерөнхий загвар

№	Үйл ажиллагаа	Хариуцах эзэн	Хугацаа		Шаардлагатай нөөц (хүн, санхүү, техник хэрэгсэл гэх мэт)	Үр дүн (хүрэх түвшингийн үзүүлэлт)
			Эхлэх хугацаа	Дуусах хугацаа		

Алхам 4. Төслийн саналыг эцэслэн батлуулах

Энэ алхамын хүрээнд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгийг хэрэгжүүлэгчид иргэдийн хэлэлцүүлгийн үр дүнг тусган боловсруулсан төслийн саналаа холбогдох эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд уламжилна.

Холбогдох байгууллага нь үүнийг өөрийн шийдвэртээ тусгаснаар төслийн санал батлагдаж бодит ажил болох боломжтой болдог.

Гэхдээ бид зөвхөн боловсруулсан төслийн саналаа холбогдох байгууллагад хүргүүлсэнээр уг асуудал шийдэгдэхгүй гэдгийг сайн ойлгох нь чухал. Тиймээс асуудлыг шийдвэрлэхэд тусалж чадах бодлого боловсруулагч, шийдвэр гаргагчидтай амжилттай хамтран ажиллахын тулд иргэд нөлөөллийн ажилд оролцох нь чухал юм. Нөлөөллийн үйл ажиллагааны гол зорилго нь олон нийтийн анхаарлыг тодорхой чухал асуудал руу хандуулдаг. Энэ нь олон нийтийн эрх ашгийн төлөө шийдвэр гаргуулахын тулд эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд нөлөөлж, тухайн орон нутагт өөрчлөлт авчрах үйл ажиллагаа юм.

2.3.4. Оролцоот төлөвлөлт нь ямар давуу ба сул талтай вэ?

“Оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргын давуу ба сул талыг дараах хүснэгтэд хураангуйлан үзүүлэв (Хүснэгт 8).

Хүснэгт 8. “Оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргын давуу ба сул тал

Давуу тал	Сул тал
- Зорилтот бүлэгт чиглэсэн хөгжлийн бодит хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох - Иргэний нийгмийн бүлгүүдэд орон нутгийн мэдээ, өгөгдөл цуглуулах, түүнд шинжилгээ хийх боломж олгох - Тухайн нийгэм, орон нутаг дахь янз бүрийн бүлгүүдийн оролцоог дэмжих (эмэгтэйчүүд, ядуучууд) - Мэдээллийн урсгалыг нэмэгдүүлэх замаар нийгмийн эгэх хариуцлагыг сайжруулах - Тогтвортой хөгжлийн үйл ажилагаанд чиглэсэн нэн тэргүүнд шийдвэрлэвэл зохих асуудлуудыг тодорхойлоход холбогдогч талуудыг татан оролцуулах - Нийгмийн идэвхигүй оролцогчдыг гол тоглогч болгох (ядуу ба эмзэг бүлгийнхний дуу хоолойг хүчирхэгжүүлэх) - Оролцогч талуудад харилцан ойлголцол ба итгэлцэл бий болгох	- Иргэний нийгмийн бүлгүүдийн чадавхыг нэмэгдүүлэхэд хөрөнгө оруулалт шаардах - Цаг хугацаа их орох - Холбогдогч талуудын оролцоог зөв зохицуулж чадахгүй бол нөлөө бүхий бүлгийн нөлөөлөл орох магадлалтай - Шийдвэр гаргах, төлөвлөх үйл явцад хөндлөнгийн буюу мэргэжлийн оролцогч талуудыг шаардах - Төлөвлөлтийн үйл явц нь магадгүй нэлээд их нөөц шаардах

Blank lined area for notes.

Хуудас:
71-86

ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ.

ТӨСӨВЛӨЛТИЙН ШАТАНД ХЭРЭГЛЭГДЭХ НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГУУД

3.1. Оролцоот төсөвлөлт

3.2. Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээ

ТӨСӨВЛӨЛТИЙН ҮЕ ШАТАНД ХЭРЭГЛЭГДЭХ НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГУУД

Бодлого, хөтөлбөр, төсөл, үйл ажиллагааг боловсруулах, төлөвлөх шатнаас эхлээд хэрэгжээд дууссаны дараах үнэлгээ хүртэлх бүхий л үе шатанд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлж болно. Гэхдээ аль үе шатанд санаачилгаа хэрэгжүүлэх гэж байгаагаас хамааруулан нийгмийн эгэх хариуцлагын аргаа оновчтой сонгох нь чухал юм. Та бүхэн өмнөх бүлэгт төлөвлөлтийн үе шатанд хэрэглэгдэх нийгмийн эгэх хариуцлагын аргуудтай танилцсан бол энэ бүлгээр дараагийн үе шат болох төсөвлөлтийн шатанд хэрэглэгдэх аргуудтай танилцах болно (Зураг 11).

Номын 1-р дэвтрийн 4-р бүлэг, мөн номын 2-р дэвтрийн 1-р бүлгээс төрийн санхүүгийн удирдлагын циклийн ямар үе шатанд нийгмийн эгэх хариуцлагын ямар аргыг хэрэглэх нь тохиромжтой вэ гэдэгтэй холбоотой ерөнхий ойлголтыг авч болно.

Зураг 11. Төрийн санхүүгийн цикл ба төсөвлөлтийн шатанд хэрэглэгдэх нийгмийн эгэх хариуцлагын аргууд

Асуулт:

- *Тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд шаардлагатай төсвийн хуваарилалт хийгдсэн үү?*
- *Энэ нь хуулийн хүрээнд хийгдсэн үү?*

Арга:

- *Оролцоот төсөвлөлт*
- *Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээ*

Төлөвлөлтийн үе шатанд тодорхойлогдсон бодлогын асуудлыг шийдвэрлэх, иргэдийн хэрэгцээг хангах ажил үйлчилгээнд ямар хэмжээний нөөцийг хэрхэн, хэний эрх мэдэлд хуваарилах тухай санал боловсруулах үйл явц нь төсөвлөлтийн үе шатанд хийгдэнэ. Төсөвлөлтийн үе шатанд нийгмийн эгэх хариуцлагын дараах хоёр арга хэрэглэгдэнэ. Үүнд:

1. Оролцоот төсөвлөлт
2. Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээ

Эдгээр аргуудын онцлог, хэрхэн хэрэглэх тухай ойлголтыг дэлгэрүүлэн тайлбарлахын өмнө төсвийн талаар товчхон тайлбарлая.

ТӨСӨВ

ХҮИ зууны сүүлчээс парламентаар батлагддаг төрийн орлого, зарлагын төлөвлөгөөг багтаасан баримт бичгийг төсөв гэж нэрлэх болжээ. (Отгонтуяа Л., 2007, хууд. 3) Төсвийн орлого нь татварын болон татварын бус орлогоос, төсвийн зарлага нь урсгал зардал, хөрөнгийн зардлаас бүрддэг.

Төсвийн орлого, зарлага, төсвийн тэнцэл

Төсвийн орлого=татварын орлого+татварын бус орлого

Төсвийн зарлага=урсгал зардал+хөрөнгийн зардал

Төсвийн тэнцэл=төсвийн орлого-төсвийн зарлага

Зураг 12. Төсвийн цогц шинж

Эх сурвалж: (Отгонтуяа Л., 2007, хууд. 11)

Судлаач Э.А.Вознесенский төсөв бол "нийгмийн сайн сайхны төлөө зарцуулах санг бүрдүүлэх, төрийн санг зарцуулах, нөөцийн зарцуулалтыг хянах чиг үүрэгтэй санхүүгийн элемент" гэж тодорхойлсон байхад судлаач Д.Цэрэнпил, Д.Дуламсүрэн нар "Ирээдүйн цаг үед санал болгож байгаа зарлага, тооцож таамагласан орлогыг багтаасан санхүүгийн төлөвлөгөө"-г төсөв гэнэ хэмээн тодорхойлсон нь ч бий. Монгол улсын Төсвийн тухай хуульд "Төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах санхүүгийн эх үүсвэрийг бий болгох зорилгоор төрийн мэдэлд хуримтлуулан хуваарилж, зарцуулах хөрөнгө, орлого, зарлага, өр, төлбөр, санхүүгийн амлалт болон үүрэг, тэдгээртэй холбогдсон санхүүгийн үйл ажиллагаа, хэрэгжүүлэх арга хэмжээ, түүнд шаардагдах орц, хүрэх үр дүнгийн нийлбэр цогцыг төсөв гэнэ" (Төсвийн тухай хууль, 2011) хэмээн тодорхойлжээ.

Энэ мэтчилэн төсвийг тодорхойлсон олон тодорхойлолтууд байх бөгөөд эдгээр тодорхойлолтуудад тусгасан санааг нэгтгэн төсөв нь дараах асуудлуудыг багтаасан цогц шинжтэй тогтолцоо хэмээн судлаач Л.Отгонтуяа дүгнэсэн байдаг. (Отгонтуяа Л., 2007, хууд. 11) Түүний нэгтгэн дүгнэснийг схемлэн Зураг 12-д харууллаа.

Төсөв нь засгийн газар юу хийх, юу эс хийх талаарх сонголтыг илэрхийлэхийн зэрэгцээ юунд төсвийн хуваарилалт хийгдсэнээр нь тухайн улс, орон нутгийн хэмжээнд ямар бодлого барьж ажиллаж байгааг, юуг тэргүүлэх ач холбогдолтой чиглэл гэж үзэж дэмжиж ажиллаж байгааг харж болно. Түүгээр ч зогсохгүй төсөв нь

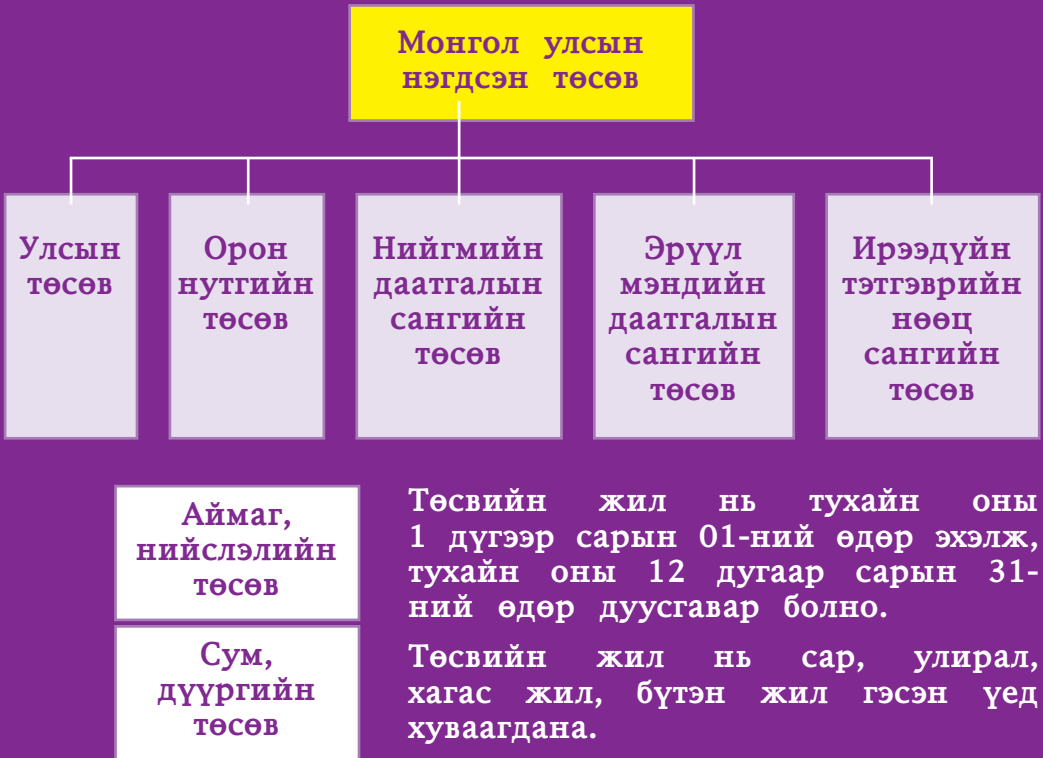
татвар төлөгчдийн мөнгийг хэрхэн зарцуулж байгаад иргэдийн зүгээс хянах, хариуцлага тооцох хэрэгсэл болдог гэдгийг зурагт тусган харуулсан байна.

Монгол улсын нэгдсэн төсвийн юунаас бүрддэгийг Төсвийн тухай хуульд зааснаар шигтгээ болгон дор харуулав.

Шигтгээ 13.

Монгол улсын нэгдсэн төсөв нь улсын төсөв, орон нутгийн төсөв, нийгмийн даатгалын сангийн төсөв, эрүүл мэндийн даатгалын төсөв, ирээдүйн тэтгэврийн нөөц сангийн төсвөөс бүрдэнэ.

Орон нутгийн төсөв нь аймаг, нийслэлийн төсөв, сум, дүүргийн төсвөөс бүрдэнэ.

Эх сурвалж: (Төсвийн тухай хууль, 2011)

3.1.

Оролцоот төсөвлөлт

Оролцоот төсөвлөлт нь төсөв боловсруулах шийдвэр гаргах, төсвийн хэрэгжилтийн хяналт-шинжилгээ хийхэд иргэдийг шууд оролцуулдаг үйл явц юм. (WorldBank) Төсөв боловсруулах үйл явцын туршид нээлттэй хэлэлцүүлгүүд хийж, төсвийн хөрөнгийг хуваарилах, өргөн хүрээтэй нийгмийн бодлогуудыг ач холбогдлоор нь эрэмбэлэх, улсын төсвийн хөрөнгийн зарцуулалтад хяналт тавих боломжийг олон нийтэд олгодог.

Төсөв бол хууль учраас батлагдсан бол биелүүлэх учиртай.

Төсөв нь хууль учраас нэгэнт батлагдсан бол биелүүлэх учиртай. Иймээс батлагдахаас нь өмнө төсвийн төлөвлөгөө, төсөл байхаас нь эхлээд хэлэлцүүлдэг, хэлэлцүүлэгт иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагууд, бизнес эрхлэгчид гэх мэт тухайн асуудалтай холбогдогч талууд идэвхитэй оролцдог байх нь чухал юм.

Оролцоот төсөвлөлт нь төрийн бодлогыг бүтээлчээр боловсруулах үйл явцыг орон нутгийн түвшинд олон нийтэд ойртуулах удирдлагын механизм бөгөөд төсвийн үйл явцад иргэдийг оролцуулах, тэднээр төсвийг хэлэлцүүлэх замаар үр шимийг хүртэгчдийн ашиг сонирхлыг төсөвт тусгах үйл явц юм. (MDG, 2010, хууд. 74) Энэ арга нь сайн засаглалын эрэлт талыг хүчирхэгжүүлэх, иргэдийг эрх мэдэлжүүлэх, оролцуулах, сургаж боловсруулах хэрэгсэл болдог.

Оролцоот төсөвлөлтийг иргэний эрх, үүргээ ухамсарлах болон засгийн газрын хариуцлагыг илүү сайн ойлгох боломжийг олгож иргэдийг идэвхижүүлдэг “иргэний сургууль- citizenship schools” гэж үзэх нь ч бий. (Shah, 2007, хууд. 22) Иргэд төсөвлөлтийн үйл явцад оролцсоноор төрийн бодлогыг ач холбогдлоор нь эрэмбэлэх, ховор хомс нөөцийг хуваарилах асуудлаар өөр хоорондоо төдийгүй захиргааны байгууллагатай хэлэлцээр хийхэд суралцдаг байна.

Оролцоот төсөвлөлтийн аргыг анх 1989 онд Бразил улсын Порто Алегре хотын захиргаанд хэрэгжүүлж эхэлсэн (Нээлттэй нийгэм форум, 2007, хууд. 81) бөгөөд улмаар Бразилд төдийгүй олон оронд төсвийн шийдвэр гаргалтанд ашигладаг шинэлэг арга болон хөгжжээ. 2005 он гэхэд дэлхийн 300 гаруй хотод энэ аргыг хэрэгжүүлсэн гэсэн статистик байдаг. (Shah, 2007, р. 22)

Оролцоот төсөвлөлтийн аргыг анх Бразилын Порто Алегре хотын захиргаанд хэрэгжүүлж эхэлжээ.

Оролцоот төсөвлөлтийн аргыг дараах зорилгоор ашиглана. Үүнд:

- Иргэдээр тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлуулж төсөвт тусгах замаар төсвийн хуваарилалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэх,
- Хязгаарлагдмал нөөцийн ашиглалтыг оновчлох, иргэд, засгийн газар хамтдаа төсвийн хязгаарлалтын талаар хэлэлцэх замаар удирдлага, хариуцлагыг сайжруулах
- Төсвийн ил тод байдлыг дэмжих
- Төсвийн зарцуулалт, иргэдийн хэрэгцээ, тэргүүлэх чиглэл зэргийг нийцэх боломжийг олгохын зэрэгцээ иргэд, захиргааны байгууллага хоорондын илтгэлцлийг нэмэгдүүлэхэд чиглэгдэнэ.

Оролцоот төсөвлөлтийн аргыг ихэнхдээ орон нутгийн түвшинд (хотын түвшинд) хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд түүнээс дээш түвшинд буюу муж улсын болон холбооны улсын түвшинд ч зарим тохиолдолд хэрэгжүүлж байна.

Дэлхийн банкны тодорхойлсноор оролцоот төсөвлөлтийн аргыг хэрэгжүүлэхэд дараах урьдач нөхцөл хангагдсан эсэхийг харгалзах хэрэгтэй. Үүнд:

- Захиргааны байгууллага нь иргэний нийгмийн байгууллагуудтай хамтарч ажиллах хүсэл, эрмэлзлэлтэй байгаа эсэх
- Оролцоот төсөвлөлтийг дэмжих улс төрийн орчин бүрдсэн эсэх (Shah, 2007, хууд. 24)
- Орон нутгийн удирдах ажилтны (хотын даргын) дэмжлэг байгаа эсэх (Shah, 2007, хууд. 24)
- Иргэд, иргэний нийгмийн байгууллага нь инкрементал шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох чадавхтай эсэх
- Захиргаа нь төсвийн хуваарилалтад уян хатан байж чадах эсэх
- Сонгосон ажлыг хийж хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай боломжит нөөц байгаа эсэх
- Иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагууд нь нөөц хуваарилах шаардлагатай тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлоход зориулсан диалогид оролцох боломжтой эсэх

Эдгээр нөхцөл хангагдсан байх нь оролцоот төсөвлөлт амжилттай хэрэгжих үндэс юм. Урьдач нөхцөл хангагдсан байхаас гадна бэлтгэл шатанд захиргааны ажилтнууд болон иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагуудад зориулсан төсөвлөх үйл явцын талаар ойлголт өгөх, чадавх бий болгох ажлыг зохион байгуулахгүйгээр оролцоот төсөвлөлтийг хэрэгжүүлэх боломжгүй юм. Иймээс энд чадавх бий болгоход чиглэгдсэн уулзалт, сургалт, семинар чухал байна.

Оролцоот төсөвлөлтийн аргыг ашигласнаар ямар давуу тал бий болох, ямар эрсдэл, хазгаарлалттай тулгарч болохыг дараах хүснэгтэд тусган харууллаа.

Инкрементал шийдвэр:
Тодорхой асуудлын талаар шийдвэр гаргахдаа өнөөгийн нөхцөл байдал, түүнтэй ижил төсөөтэй асуудлыг өмнө нь хэрхэн шийдэж байсан, эдгээр шийдлийн үр дагавар ямар байсан зэргийг харьцуулан судалж шийдвэр гаргах арга.
Эх сурвалж: Ц.Энхмандах, “Захиргааны шийдвэрт хамаарах зарим асуудлууд”, Удирдахуйн онол, практик сэтгүүл, 2016 №16

Хүснэгт 8. “Оролцоот төлөвлөлт”-ийн аргын давуу ба сул тал

Давуу тал	Сул тал
• Нутгийн иргэд хэрэгцээгээ илэрхийлж, тэдгээр хэрэгцээг эрэмбэлэх ба орон нутгийн төсвөө юунд зарцуулахыг тодорхойлох боломжийг иргэдэд олгоно. • Төсвийн үйл явцын ил тод байдлыг сайжруулахад дэмжлэг болно. • Орон нутгийн иргэдэд зориулсан диалог, форум хийх орон зайг бий болгоно. • Орон нутгийн түвшний төсвийн шийдвэр гаргах үйл явцын талаарх иргэдийн ойлголтыг нэмэгдүүлнэ. • Захиргаа ба иргэдийн хоорондын хамтын ажиллагааг дэмжинэ.	• Олонх тохиолдолд захиргааны байгууллагын чадавх сул, санхүүгийн менежмент тааруу гэх мэт шалтгааны улмаас оролцоот төсөвлөлтийг хэрэгжүүлэх боломжгүй байдаг. Үүнтэй холбоотойгоор оролцоот төсөвлөлтийн тогтвортой байдал алдагдах асуудал үүсч болно. • Иргэд захиргааны байгууллагын санхүүгийн хязгаарлагдмал байдлын талаар мэдлэггүй байгаагаас тэдний нийлүүлж чадахгүй бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг хүсч болох юм. Энэ нь ялангуяа захиргааны байгууллагын санхүүгийн мэдээлэл ил тод биш, төсвийн төслөө тэд мэдээлээгүй тохиолдолд үүсч болох бөгөөд ийм нөхцөлд оролцоот төсөвлөлт амжилтгүй болж болно. • Ядуучууд болон чинээлэг иргэдийн мэдлэгийн зөрүү их байвал энэ нь төсвийн хуваарилалтын шударга байдал, оролцооны чанар, цар хүрээнд нөлөөлж болно. • Иргэдийн эрэлт хэрэгцээ хангагдчихвал төсөвлөлтийн үйл ажиллагаанд оролцохоос татгалзах хандлагатай болдог. Энэ нь оролцоот төсөвлөлтийн тогтвортой байдалд сөрөг нөлөөтэй.

Эх сурвалж: (WorldBank)

Оролцоот төсөвлөлтийн цорын ганц загвар гэж байхгүй боловч энэ чиглэлийн хөтөлбөрүүдийн (оролцоот төсөвлөлтийн хөтөлбөр) хувьд адил төстэй талууд байдаг (Нээлттэй нийгэм форум, 2007, хууд. 82). Оролцоот төсөвлөлтийг хэрэгжүүлэх үйл явц тухайн хот, эсхүл муж улсын улс төр, эдийн засаг, нийгмийн байдлаас хамаарч харилцан адилгүй байна.

Оролцоот төсөвлөлт нь идэвхижсэн иргэд, нийгмийн шударга ёс, оролцоот хэлэлцүүлэг зэрэг тодорхой үр дүнг бий болгоход чиглэгдэнэ.

Оролцоот төсөвлөлтийн үйл явц хэрхэн зохион байгуулагдаж болохыг хөгжиж байгаа олон орны тухайлбал Латин Америк, Төв болон зүүн Европ, Ази, Африкийн орнуудын туршлагад тулгуурлан дэлхийн банкнаас танилцуулсан үйл явцын циклээр дамжуулан тайлбарлая. Оролцоот төсөвлөлтийн үйл явц нь дараах дарааллаар хийгдэнэ. Үүнд:

1. Бэлтгэл шат
2. Орон нутгийн/бүсийн (дүүргийн) хэмжээнд уулзалт, сонсгол зохион байгуулах
3. Оролцоот төсөвлөлтийн зөвлөлийн уулзалт/хурал
4. Зохицуулах зөвлөлийн уулзалт/хурал
5. Хяналт-шинжилгээ

1. Бэлтгэл шат

Брайэн Вамплерын тодорхойлсон оролцоот төсөвлөлтийн үндсэн зарчмуудыг судалж үзэхэд оролцоот төсөвлөлт амжилттай хэрэгжих нэг үндэс нь бэлтгэл шатанд хийгдэх ажлуудаас хамаарах ажээ. (Shah, 2007, хууд. 26)

Бэлтгэл шатанд дараах ажлууд хийгдэнэ. Үүнд:

- Нутгийн захиргааны байгууллагаас нийт иргэдийн тоо, нутаг дэвсгэрийн цар хүрээнээсээ хамааруулан нөөцийн хуваарилалт хийх, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах зэрэгт тохиромжтой байх

Зарим бүтээлд бэлтгэл шатыг оролцоот төсөвлөлтийн үйл явцыг төлөвлөх шат гэж нэрлэсэн байна. (WorldBank)

үүднээс жижиг дэд бүсүүдийг (дүүрэг, хороо, хэсэг гэх мэт) бий болгоно. Энэ дэд бүсүүд нь тухайн орон нутгийн (хотын) хувьд нөөцийн хуваарилалт хийх, иргэдийг оролцуулсан уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах үндэс болох юм.

- Үүний дараа оролцогч талууд болон тэдний үүргийг тодорхойлж, тэдэнтэй хамтран ажиллах, оролцоот төсөвлөлтийн үйл явцыг зохицуулах дүрмийг шийдвэрлэх хэрэгтэй. Энэ дүрэм нь эхний уулзалт, хэлэлцүүлгийн үеэр танилцуулагдана.
- Зарим хотуудад нутгийн захиргааны байгууллагаас дэд бүсийнхээ (дүүрэг, хороо, хэсэг) амьдралын чанарын индексийг урьдчилан тооцсон байдаг. Энэ нь нөөцийн хуваарилалтыг хийх үндэс болдог байна. Тухайлбал ядуурлын түвшин өндөр, эмзэг бүлгийн иргэд олонтой, дэд бүтэц тааруухан хөгжсөн бүс/дүүрэгт амьдралын түвшин өндөр бүс/дүүргийг бодвол харьцангуй их нөөц хуваарилагдана гэсэн үг. Энэ мэтчилэн хот бүр л нөөцийн хуваарилалтыг шударга хийх өөрийн гэсэн дүрэм, арга зүйтэй байдаг.
- Эдгээрээс гадна оролцогч талуудыг чадавхжуулахад зориулсан сургалт, коммуникацийн стратеги, мэдээллийн кампанит ажлыг зохион байгуулах гэх мэттэй холбоотой төлөвлөгөө боловсруулах хэрэгтэй. Энэ төлөвлөгөө нь оролцоот төсөвлөлтийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд нөлөөлнө.

2. Орон нутгийн/бүсийн (дүүргийн) хэмжээнд уулзалт, сонсгол зохион байгуулах

Бэлтгэл шатанд хуваасан дэд бүсийн түвшинд уулзалт, сонсгол зохион байгуулах ажлыг захиргааны байгууллагаас удирдан явуулна. Уулзалт, сонсголын эхэнд оролцоот төсөвлөлтийг хэрхэн зохион байгуулах, ямар дүрэм журам, зохицуулалтын хүрээнд хийх талаар болон орон нутгийн өнөөгийн төсвийн хэрэгжилт, нутгийн захиргааны байгууллагаас тодорхойлсон тэргүүлэх чиглэл юу болох, орлогыг хэрхэн таамаглаж байгаа гэх мэт асуудлаар иргэд, иргэний нийгмийн байгууллага болон бусад оролцогч талуудад мэдээлэл өгнө. Дараа нь иргэд, иргэний

нийгмийн байгууллага болон бусад оролцогч талууд өөрсдийнхөөрөө тулгамдсан асуудал, хийх ажлын тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлж эрэмбэлэх боломжтой болох ба иргэдийн хооронд мөн засгийн газар ба иргэдийн хооронд нийтийн хэлэлцүүлэг хийгдэнэ. Хэлэлцүүлгийн төгсгөлд оролцогчид тухайн нутаг дэвсгэртээ нэн тулгамдсан тодорхой тооны ажлыг (төслийг) сонгоно.

Үүнээс гадна иргэд “Оролцоот төсөвлөлтийн зөвлөл”-д өөрсдийг нь төлөөлөх тодорхой тооны (тоог зааж өгнө) төлөөлөгчдийг сонгох ажлыг ч энэ үе шатанд хийнэ. Энэ зөвлөл нь иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагаас сонсгогдсон төлөөлөл

ба орон нутгийн засаг захиргааны төлөөллөөс бүрдэнэ.

Иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагын лидерүүд нь өөрийн бүс/дүүрэг, дэд бүсийн хэмжээнд иргэдэд оролцоот төсөвлөлтийн үйл ажиллагааны талаар мэдээлэх, иргэдийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх, оролцоог нэмэгдүүлэх ажлуудыг зохион байгуулж оролцоот төсөвлөлтийг амжилттай хэрэгжихэд дэмжлэг болох зүйлсийг мөн хийж болно. Үүнээс гадна албан ёсны оролцоот төсөвлөлтийн уулзалт болохын өмнө эсвэл түүний дараа иргэний нийгмийн байгууллага өөрийн тусгай уулзалтыг бас зохион байгуулах тохиолдол ч байна.

3. Оролцоот төсөвлөлтийн зөвлөлийн (ОТЗ)уулзалт/хурал

Оролцоот төсөвлөлтийн зөвлөл нь өмнө дурдсанчлан бүс/дүүрэг, дэд бүс бүрийн иргэдээс сонгогдсон төлөөлөгчид, нутгийн захиргааны байгууллагын төлөөллөөс бүрдэнэ. Зөвлөлийн чиг үүрэг нь бүс/дүүргийн, дэд бүсийн уулзалт, сонсголын явцад

Шигтгээ 14.

Зарим бүтээлд бодлого боловсруулах ба төсөвлөлт хийх мөчлөгийн янз бүрийн шатны асуудлаар засгийн газрын санхүүжилттэй уулзалтуудыг жилийн туршид тодорхой давтамжтайгаар зохион байгуулж болох тухай тусгасан байна. Тухайлбал мэдээлэл түгээх, бодлогын санал гаргах, бодлогын саналын хэлэлцүүлэг хийх, бодлогын сонголт хийх гэх мэт асуудлуудаар хэлэлцүүлгийг хэд хэдэн удаа зохион байгуулж болох ажээ. Мөн түүнчлэн нэг удаагийн уулзалтын үргэлжлэх хугацааг хоёр цагаас хэтрүүлэхгүй байх зөвлөмж ч бас байдаг байна.

иргэдээс тодорхойлсон тэргүүлэх чиглэл, төслийг нэг бүрчлэн хэлэлцэх, мөн оролцоот төсөвлөлтийн явцад бий болсон төсвийн саналын эцсийн хувилбарыг боловсруулахад оршино. Энэ зөвлөлийг хотын төсөвлөлтийн зөвлөл (Municipal Council for the Budgeting) гэж бас нэрлэдэг байна. (Claudio Acioly Jr, Andre Herzog, Eduardo Sandino, Victor Henry Andrade, 2002, хууд. 4)

Зөвлөлийн ажил эхлэхийн өмнө иргэдийн төлөөлөлд зориулан төрийн санхүүгийн удирдлагыг илүү сайн ойлгох, зөрчилдөөнтэй нөхцлийг даван туулах чадвар эзэмшүүлэх зэрэгтэй холбоотой сургалт зохион байгуулна.

Эцсийн санал хураалт болохын өмнө дэд бүсүүдийн хэлэлцүүлгээр урьдчилан сонгогдсон төслүүдийн (тэргүүлэх чиглэл) бодит байдалтай газар дээр нь очиж танилцах, шалгах ажлыг иргэдээс сонгогдсон төлөөлөгчид гүйцэтгэнэ. Үүнийг хийснээр тэд төслүүдийн нийгмийн хэрэгцээг үнэлж ач холбогдлоор нь эрэмбэлэх боломжтой болно.

Иргэдээс сонгогдсон төлөөлөгчдийн бодит байдалтай танилцах ажлыг хийж байхтай зэрэгцэн нутгийн захиргааг төлөөлсөн зөвлөлийн гишүүд төсөл (тэргүүлэх чиглэл) бүрийн санхүүгийн болон техникийн боломжийн судалгааг хийнэ. Энэ бүхний эцэст

зөвлөлийн гишүүдийн санал хураалт болно. Санал хураалтын үеэр төлөөлөгчид төслүүдийн (тэргүүлэх чиглэлийн) төлөө саналаа өгөх бөгөөд санал хураалтыг нууц эсвэл ил аль ч хэлбэрээр зохион байгуулж болно.

Санал хураалтын үр дүнд ямар төсөлд, хичнээн нөөцийг хуваарилах нь тодорхой болно.

4. Төсөв боловсруулах албан ёсны зөвлөлийн уулзалт/хурал

Оролцоот төсөвлөлтийн зөвлөлөөс гарсан саналууд дээр дахин хэлэлцүүлгүүд хийсний дараа оролцоот төсөвлөлтийн эцсийн хувилбарыг боловсруулан тухайн орон нутгийн засаг дарга/хотын даргад албан ёсоор танилцуулна. Оролцоот төсөвлөлтийн үр дүнд боловсрогдсон төсвийн саналыг хотын дарга(Засаг дарга) төсөв баталдаг хууль ёсны байгууллагад (ИТХ) нь өргөн барьж батлуулна. Төсвийн эцсийн найруулга нь оролцоот төсөвлөлтийн хэлэлцүүлгийн үед гарсан саналыг бүрэн тусгасан эсэхийг нягтлах зорилгоор иргэдийн хүчтэй оролцоо түүн дотроо оролцоот төсөвлөлтийн зөвлөлийн идэвхитэй оролцоогоор дамжин төсвийг батлах үйл явц хэрэгждэг.

5. Хяналт-шинжилгээ

Төсөв нэгэнт батлагдсаны дараа оролцоот төсөвлөлтийн мониторинг

гийн хороо төсвийн хэрэгжилтийн үйл явц ба худалдан авах ажиллагааны хяналтыг хийхээр байгуулагдан ажиллана.

Ийнхүү оролцоот төсөвлөлтийн үйл явц дээр дурдсан таван шатны дагуу хэрэгжих бөгөөд түүнтэй холбогдон гарах зардал нь оролцоот төсөвлөлтийн цар хүрээнээс хамааран ялгаатай байна.

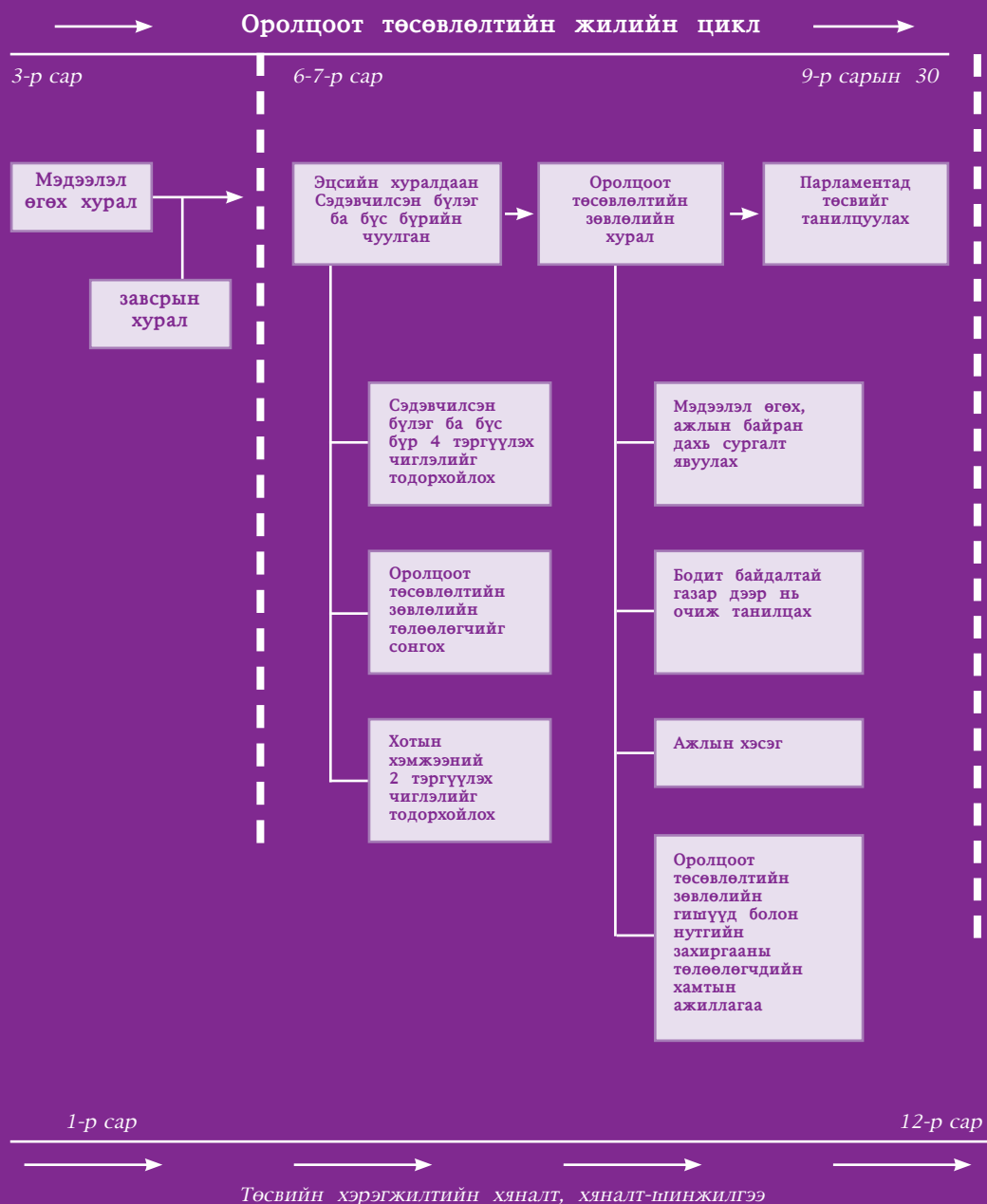
Оролцоот төсөвлөлт нь чадавх бий болгох үйл ажиллагаа, мэргэжлийн түвшний коммуникацийн кампанит ажил, олон нийтийн уулзалтыг зохион байгуулах чиглэлээр мэргэшсэн өндөр түвшний чиглүүлэгч зэргийг багтаасан өндөр түвшний, нарийн төвөгтэй ажиллагаагаар дамжин хэрэгжих хэдий ч орон нутгийн түвшинд нөөц хязгаарлагдмал байдаг.

Хэдийгээр орон нутгийн түвшинд хүний, санхүүгийн, техникийн нөөц хязгаарлагдмал байдаг ч дэлхийн улс орнуудын туршлагаас харахад олонхи нь өөрсдийн боловсон хүчин, коммуникацийн суваг зэрэгтээ тулгуурлан оролцоот төсөвлөлтийг хэрэгжүүлдэг байна.

Оролцоот төсөвлөлтийн үйл явцыг хялбар ойлгоход зориулан Бразилын Санто Андре хотын оролцоот төсөвлөлтийн схемийг шигтгээ байдлаар орууллаа.

Шигтгээ 15.

Санто Андре хотын оролцоот төсөвлөлтийн схем

Эх сурвалж: (Claudio Acioly Jr, Andre Herzog, Eduardo Sandino, Victor Henry Andrade, 2002, p. 27)

3.2. Төсвийн хараат бус хяналт шинжилгээ

Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээ нь шинжлэх ухааны үндэслэлтэй нотолгоо, шинжилгээнд суурилсан нөлөөллийн болон кампанит ажлыг хийх боломжийг олгодог учраас төсвийн чиглэлийн нөлөөллийн ажлын хүчтэй хэрэгсэл гэж тооцогддог.

Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээ нь Засгийн газрын бус байгууллага (ИНБ, хэвлэл мэдээлэл, хараат бус шинжээч г.м) төсвөөр дамжин хуваарилагдах төрийн зардал ба хөрөнгө оруулалтын талаарх мэдээллийг шинжлэх, тайлбарлах, түгээх үйл явц юм.

Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээг үндэсний, орон нутгийн гэх мэт янз бүрийн түвшинд хэрэглэж болно.

Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээг дараах зорилгоор хийдэг. Үүнд:

- Төсвийн үйл явцын хараат бус, итгэл үнэмшилтэй үнэлгээгээр иргэд, судлаачид, олон улсын байгууллагыг хангах
- Төсвийн үйл явц дахь сул талыг тодорхойлох
- Төсвийн хөрөнгийн хуваарилалтад нөлөөлөх
- Хэт техникийн хэлээр илэрхийлэгдсэн албан ёсны төсвийн нууцыг тайлах, төсвийн төлөвлөлт болон эрх баригчдын амлалтын тодорхой бус байдлыг задлан шинжилж ил болгох
- Нийгмийн эмзэг бүлэгт зориулсан төсвийн хуваарилалтыг сайжруулах нөлөөллийн ажлыг хүчирхэгжүүлэх
- Төсвийн талаарх олон нийтийн ойлголтыг мөн төсвийн мэдээлэл хуваалцах үйл явцыг сайжруулах

Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээг хийж хэрэгжүүлэхийн давуу тал болон түүнийг хэрэгжүүлэх явцад учирч болзошгүй эрсдлийг дараах хүснэгтээр харууллаа.

Хүснэгт 10. Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээний давуу тал, хязгаарлалт/эрсдэл

Төсвийн хяналт-шинжилгээний давуу тал	Төсвийн хяналт-шинжилгээний хязгаарлалт/эрсдэл
• Засгийн газрын өөрийнх нь судалгаа, шинжилгээний хэрэгцээг хангах • Иргэдийн төсвийг ойлгох боломжийг сайжруулах • Нөөцийн зарцуулалт төлөвлөсний дагуу хийгдсэн эсэхийг үнэлж захиргааны байгууллагыг хариуцлагатай байхыг шаардах • Оролцогч байгууллагын судалгаа, шинжилгээний чадавхыг сайжруулах • Төсвийн шийдвэр гаргах үйл явцад иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагын оролцоог сайжруулах • Иргэд, захиргааны байгууллага хоорондын ойлголцол, итгэлцлийг нэмэгдүүлэх	• Эрх зүйн хувьд хязгаарлагдмал улс орнуудад төсвийн шинжилгээний үр дүн нь зөвхөн төсвийн хуваарилалтад жижигхэн тохируулга хийхэд нөлөөлөхөөс хэтрэхгүй байж болно. • Төсөвтэй холбоотой мэдээллийн хүртээмж зарим улс орнуудад асуудал үүсгэж болно. • Төсвийн хяналт-шинжилгээ нь бодитой туршлага, чадавхыг шаардана. Анх удаа төсвийн хяналт-шинжилгээ хийх гэж байгаа байгууллагын хувьд төсөв боловсруулах, төсөвлөх арга техникийн сургалт шаардлагатай. • Төсвийн хяналт-шинжилгээнд тулгардаг нэг асуудал нь захиргааны байгууллага талаас эргэх холбоо дутагдах явдал байдаг.

Эх сурвалж: (WorldBank)

Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээг хэрэгжүүлэх үе шат улс орнуудад ялгаатай байдаг ч тэдэнд байдаг нийтлэг зүйлс бий. Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээг дараах таван үе шатны дагуу хэрэгжүүлнэ. Тухайлбал нэг: чадавх бий болгох сургалтыг зохион байгуулах, хоёр: төсвийн мэдээлэл цуглуулах, гурав: цуглуулсан мэдээлэлдээ шинжилгээ хийх, дөрөв: шинжилгээнийхээ үр дүнг нийтэд түгээх, тав: түүнийхээ мөрөөр нөлөөллийн арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх гэсэн таван үе шатаар хийгдэнэ. Эдгээр үе шат бүрийг задлан тайлбарлая.

Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээ хийх үе шат:

- Чадавх бий болгох сургалт зохион байгуулах
- Төсвийн мэдээлэл цуглуулах
- Төсвийн шинжилгээ хийх
- Шинжилгээний үр дүнг нийтэд түгээх
- Нөлөөллийн арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх

1. Чадавх бий болгох сургалт зохион байгуулах

Төсвийн хяналт-шинжилгээг хийх урьдач нөхцөл нь төсвийн мэдээллийг шинжлэх ба ойлгох чадавх юм. Иймээс чадавх бий болгохын тулд ихэнх иргэний нийгмийн байгууллага нь төсвийн чиглэлээр мэргэшсэн мэргэжлийн судлаачид, мэргэжлийн байгууллагыг хараат бус хяналт-шинжилгээний ажилдаа татан оролцуулах замыг сонгодог бол зарим байгууллагад нь энэ чиглэлийн чадавхыг бий болгох тусгайлсан сургалт хэрэгцээтэй болдог. Энэ чиглэлийн сургалт нь төсвийн “цагаан толгойд” суралцах, төсвийн үйл явцыг ойлгох, төсвийн шинжилгээ хийх, шинжилгээний үр дүнг тайлагнах, мөн түүнчлэн нөлөөллийн үйл ажиллагаа явуулах чадварыг сайжруулахад чиглэгддэг.

Зөвхөн иргэний нийгмийн байгууллага төсвийн хяналт-шинжилгээ хийх чадавхтай байгаад зогсохгүй сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтнуудыг ч төсвийн шинжилгээ хийх, шинжилгээний үр дүнг тайлагнах чадавхтай болгох нь төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээний ажил амжилттай хэрэгжихэд чухал байна. Түүгээр ч зогсохгүй төсвийн чиглэлийн сургалт төрийн албан хаагчид, хууль тогтоох байгууллагын төлөөлөгчдөд зориулсан тусгай хөтөлбөр бүхий сургалтууд ч байна.

Төсвийн асуудлаар дагнан ажиллах мэргэшсэн хүнийг олж ажиллуулах нь иргэний нийгмийн байгууллагуудад нийтлэг бэрхшээлтэй зүйл байдаг. Иймээс задлан шинжилгээний

болон харилцааны өндөр ур чадвартай хүнийг олж ажиллуулахыг зөвлөсөн байдаг бөгөөд тэд яваандаа төсвийн асуудлуудад суралцаж, илүү үр нөлөөтэй ажиллаж чаддаг байна.

2. Төсвийн мэдээллийн хүртээмж, мэдээлэл цуглуулах

Төсвийн мэдээлэл гэдэг өргөн хүрээтэй ойлголт юм. Энд зөвхөн төсөв, санхүүгийн тоо, баримт, хүснэгт, тайлан, баланс зэрэг хамаарах биш стратегийн баримт бичиг, улс орны болон орон нутгийн нийгэм, эдийн засгийн зорилго, зорилт, урт, дунд, богино хугацааны төлөвлөгөө, мөрийн хөтөлбөр, төсвийн хүрээний дунд хугацааны мэдэгдэл, төсөвтэй холбогдох хууль, тогтоол шийдвэр, захирамж, тушаал, дүрэм, журам гэх мэтчилэнгийн зүйлс ч төсвийн мэдээлэлд хамаарагдана.

Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээ хийхэд хэрэглэгдэх түүхий эд нь төсвийн мэдээлэл юм.

Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээ хийхэд ашиглагдах түүхий эд нь төсвийн мэдээлэл бөгөөд эдгээр мэдээллийн ил тод байдал хэр зэрэг хангагдсан бэ гэдэг

нь хараат бус хяналт-шинжилгээний ажлыг хэрэгжүүлэхэд чухал нөлөөтэй. Түүхий эд нь чанартай байвал бүтээгдэхүүн чанартай гарах нэг үндэс гэдэг логигоор харвал хяналт-шинжилгээний ажлын чанарын тодорхой хэсгийг мэдээллийн чанар тодорхойлно гэсэн үг юм.

Ил тод байдал гэдэг нь нийтэд зориулагдсан мэдээлэл хүртээмжтэй, иргэд нь мэдээлэл олж авах боломжоор хангагдсан, өгч буй мэдээлэл нь үнэн зөв, алдаа мадаггүй, энгийн иргэнд ойлгогдохуйц, мөн ашиглагдахуйц, цаг үеэсээ хоцроогүй байхыг хэлнэ. Төсвийн мэдээллийн ил тод байдлыг дараах үзүүлэлтээр тодорхойлно. Үүнд:

- Төсвийн мэдээллийн хүртээмжтэй байдал: Иргэн бүрт мэдээлэл авах, хүртэх боломж нь нээлттэй байх, мэдээлэл түгээх суваг буюу ямар сувгаар мэдээ, мэдээллийг авч болох нь тодорхой байхыг хэлнэ.
- Төсвийн мэдээллийг олж авах боломж: Нийтэд зориулагдсан мэдээлэл нь ашиглахад бэлэн байхыг хэлнэ.
- Төсвийн мэдээллийн ойлгомжтой байдал: Нийтэд зориулагдсан мэдээлэл нь жирийн иргэнд хялбар ойлгогдохуйц, тодорхой байхыг хэлнэ.
- Төсвийн мэдээллийн ашиглагдахуйц байдал: Иргэд ашиглахад хялбар, ашигласнаар үр дүн, үр ашгаа өгөхүйц иж бүрэн мэдээлэлтэй байхыг хэлнэ.
- Төсвийн мэдээллийн шинэлэг байдал: Мэдээлэл нь цаг үеэсээ хоцроогүй байх, тогтмол шинэчлэгдэж байхыг хэлнэ.

Засгийн газар олон нийтэд түгээх төсвийн гол найман мэдээлэл (баримт бичиг)

1. Төсвийн хүрээний мэдэгдэл
2. Төсвийн төсөл
3. Батлагдсан төсөв
4. Жилийн тайлан
5. Хагас жилийн тодотгол
6. Жилийн эцсийн тайлан
7. Аудитын тайлан
8. Иргэний төсөв

Төсвийн нээлттэй байдлын индекс

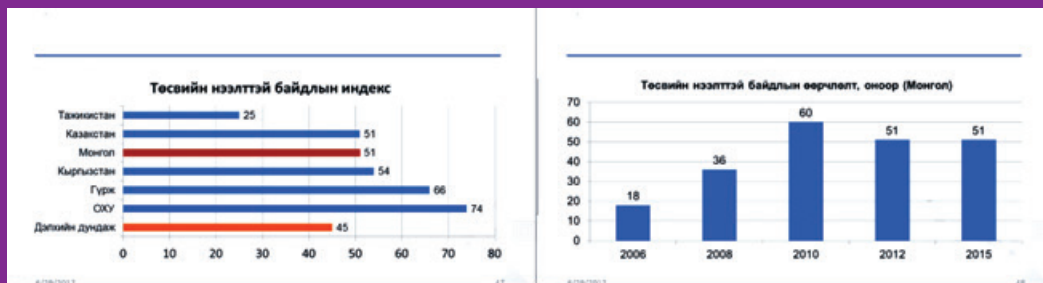
Ил тод байдлын
талаар номын
1-р дэвтрийн
2-р бүлгээс
дэлгэрүүлэн
уншаарай.

Шигтгээ 16.

Олон улсын
төсвийн түншлэлийн
байгууллагаас (IBP)
гаргасан судалгаагаар
Монгол улсын
төсвийн ил тод
байдлын индекс
2015 онд “51” (авбал
зохих дээд үзүүлэлт
100) гарсан байх
бөгөөд энэ үзүүлэлт
нь дэлхийн дундаж
(дундаж индекс=45)
үзүүлэлтээс 6
пунктээр дээгүүр
байна. (IBP, 2015).

Индексийг 109
үзүүлэлтийг ашиглан
тодорхойлдог бөгөөд
эдгээр шалгуур
үзүүлэлтээр тухайн
улсын засгийн газраас
олон нийтэд зориулан
төсвийн найман гол
баримт бичгийг цаг
тухайд нь нийтэлсэн
байдал, мөн эдгээр
баримт бичигт багтсан
мэдээллийн иж бүрэн
болон ач холбогдолтой
байдлыг үнэлдэг.

Шигтгээ 16.

Монгол улсын ЗГ-ын 2016 оны 29-р тогтоолоор батлагдсан “Шилэн дансны цахим хуудсанд тавигдах мэдээллийн агуулга, нийтлэг стандартыг тогтоох тухай журам”-д төсвийн ямар мэдээллийг, хэзээ шилэн дансны цахим хуудсанд байрлуулсан байхыг нарийвчлан зааж өгсөн байна (ЗГ-ын 2016 оны 29-р тогтоол, 2016).

Монгол Улсын хувьд “Монгол Улсын үндсэн хууль (1992)”, “Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээлэл авах эрхийн тухай хууль (2011)”, “Төсвийн тухай хууль (2011)”, “Шилэн дансны тухай хууль (2014) болон бусад хуулиудад мөн Засгийн Газрын тогтоол болон Сангийн сайдын тушаалаар батлагдсан журмуудад төсвийн ил тод байдлын эрх зүйн зохицуулалтыг тодорхой тусгасан байна.

Ийнхүү иргэд, иргэний нийгмийн байгууллага хууль, эрх зүйн хувьд төсвийн мэдээллийг авах боломжоор хангагдсан хэдий ч бодит байдалд хэрэгжилт янз бүр байна. Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээг ямар зорилгоор хийх гэж байгаагаас хамааран цуглуулах өгөгдөл, мэдээллийн хэрэгцээ ялгаатай байна. Зарим тохиолдолд төсвийн ерөнхий мэдээлэл хангалттай байхад зарим тохиолдол илүү нарийвчилсан тодорхой нэг салбарын эсвэл тодорхой байгууллагын хөтөлбөр, арга хэмжээгээр задалсан төсвийн мэдээлэл хэрэгтэй болж болно.

Иймээс юуны түрүүнд хяналт-шинжилгээ хийх зорилгоо тодорхойлон, хэрэгцээтэй өгөгдөл, мэдээллийн жагсаалтаа гаргана. Үүний дараа бэлэн байгаа, хялбар олж болох мэдээллүүд, олоход төвөгтэй мэдээлэл гэх мэтчилэн ангилж мэдээлэл цуглуулах арга, тактикаа боловсруулна. Судлаачдын баримталдаг алтан дүрэм бол юун түрүүнд бэлэн байдаг, өмнө нь хэн нэгэн цуглуулчихсан хоёрдогч мэдээллийн

эх сурвалжийг ашиглах, дараа нь шаардлагатай бол шинээр анхдагч мэдээлэл цуглуулна.

Хоёрдогч мэдээллийн эх сурвалжийг ашиглаж буй тохиолдолд мэдээлэл олж авах зардал харьцангуй бага байж болох хэдий ч хийх гэж буй судалгаа, шинжилгээнд тохирох мэдээлэл мөн эсэхийг (цаг хугацааны хувьд тохирч буй эсэх, үнэн зөв, бодит, алдаа мадаггүй эсэх, албан ёсны эх сурвалж мөн эсэх, өмнө нь хэн, ямар зорилгоор уг мэдээллийг цуглуулж боловсруулсан гэх мэт) сайтар нягтлан үзэх нь чухал юм.

3. Шинжилгээ хийх

Төсвийн шинжилгээ хийх зорилго, хамрах хүрээнээс чухам юунд төвлөрч, хэрхэн шинжилгээг хийх вэ гэдэг нь тодорхой болно.

Тухайлбал ядуурлыг бууруулахад чиглэсэн төсөвлөлтийн асуудалд төвлөрч байвал ядуу иргэдэд төсвийн нөлөө ямар байгааг, тухайлан ядуурлыг бууруулах зорилгоор хуваарилагдсан төсвийн хуваарилалтад гол анхаарлаа төвлөрүүлж шинжилгээг хийнэ гэсэн үг юм. Төсвийн шинжилгээ ихэнхдээ дараах зүйлсэд чиглэгддэг. Үүнд:

- Нийцлийн шинжилгээ – Захиргааны байгууллага өмнө хэлэлцүүлсэн эсвэл мэдээлсэн бодлогын тэргүүлэх чиглэлдээ төсвийн хуваарилалтаа хийж байгаа эсвэл хийсэн эсэхийг шинжлэх, Оролцоот төсөвлөлтийн үр дүнд тодорхойлсон

тэргүүлэх чиглэл тусгагдсан эсэх, түүнд нөөц хэрхэн хуваарилагдсаныг шинжлэх гэх мэт.

- Төсөв хүрэлцээтэй, шударга хуваарилагдаж буй эсэхэд хийх шинжилгээ - Төсвийн хуваарилалт шударга, зөв хийгдэж байгаа эсэхийг шинжлэх, тодорхойлсон зорилго, төлөвлөсөн хөтөлбөр, арга хэмжээнд хуваарилагдсан төсөв хүрэлцэхүйц хангалттай эсэхийг шинжлэх гэх мэт
- Харьцуулсан шинжилгээ – Тайлант хугацааны төсвийн төлөвлөгөө ба өмнөх үеийн төсвийн төлөвлөгөө, гүйцэтгэл зэргийг харьцуулах, эсвэл өмнөх онуудын төсвийн тайлангийн дүнгийн өөрчлөлтийг шинжлэх гэх мэтээр төсвийн төлөвлөгөө, тайлангийн үзүүлэлтүүдийн өөрчлөлтийг шинжлэх
- Бүтцийн өөрчлөлтийн шинжилгээ – Төсвийн орлогын бүтэц, эсвэл төсвийн зарлагын бүтцийн шинжилгээ, эсвэл салбар, хөтөлбөр, арга хэмжээ гэх мэтээр хуваарилагдсан төсөв, түүний өөрчлөлт, нийт дүнд эзлэх жин, бодит гүйцэтгэл, түүний өөрчлөлт гэх мэт.
- Хүчин зүйлийн нөлөөллийн шинжилгээ – Төсвийн төлөвлөлт, гүйцэтгэл, төсвийн өсөлт, бууралт, алдагдал, ашиг гэх мэтэд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг шинжлэх
- Хүн амын янз бүрийн бүлгүүдэд үзүүлэх нөлөөний буюу сэдэвчилсэн шинжилгээ – ядуурлыг бууруулахад чиглэсэн ажилд төлөвлөсөн эсвэл зарцуулсан төсвийн шинжилгээ, жендерийн мэдрэмжтэй төсөв боловсрогдож буй эсэхэд хийх шинжилгээ, эмэгтэйчүүд, хүүхдийн эрүүл мэндийг хамгаалахад зориулсан стратегийг хэрэгжүүлэхэд зарцуулсан төсвийн хяналт-шинжилгээ гэх мэт.

Төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээнд ярилцлага хийх, анкетын судалгаа хийх, баримт бичгийн шинжилгээ хийх, статистик шинжилгээний аргууд гэх мэт аргыг ашиглана.

4. Шинжилгээний үр дүнг түгээх

Шинжилгээг чанартай хийж тайлан гаргах нь төсвийн хяналт-шинжилгээний нэг чухал алхам мөн хэдий ч үүний дараа илүү чухал алхам хүлээж байдаг. Энэ бол хийсэн шинжилгээний үр дүнг хэрэгцээтэй цагт нь, хэрэгцээтэй хүнд нь,

Шигтгээ 17.

Монгол улсад төсвийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байгаа цөөнгүй ТББ байгаа ажээ. Жишээлбэл: “Иргэн төсвөө хянана” сүлжээ, “Ил тод байдал сан” ТББ, ТАН (төлсөн авсанаа нийтэл) эвсэл, “Шилэн түрийвч” аян гэх мэтийг нэрлэж болно

Эх сурвалж: (УТБА, 2013, хууд. 61)

тохирох сувгаар нь хүргэх алхам юм. Үүний тулд шинжилгээний үр дүнгээ түгээн дэлгэрүүлэх төлөвлөгөөгөө тайлан бэлэн болохоос өмнө боловсруулсан байх хэрэгтэй.

Энэ төлөвлөгөөнд шинжилгээний үр дүнгийн буюу тайлангийн зорилтот хэрэглэгч хэн болохыг тодорхойлох, тэд юуг (асуудлын аль талыг) чухалчилан үзэж сонирхох вэ гэдгийг судлаж тодорхойлох, тэдэнд ямар арга замаар хэрхэн хүргэхээ төлөвлөх, энд хэвлэл мэдээллийнхнийг хэрхэн татан оролцуулах, тэдэнтэй хэрхэн хамтарч ажиллах гэх мэт олон зүйлсийг бодож төлөвлөсөн байхын зэрэгцээ түгээхэд зарцуулах хугацаа, хөрөнгийг ч төлөвлөх нь чухал юм. Шинжилгээний үр дүнг түгээх ажлын гол зорилго нь асуудлыг олон нийтийн тэр дотроо гол оролцогч, шийдвэр гаргагчдын анхаарлын төвд хүргэж бодлогын хэлэлцүүлэг, шийдвэрт нөлөөлөхөд оршино.

Уг шинжилгээний үр дүн олон янзын уншигчдад, нэн ялангуяа бодлого боловсруулагчид, хэвлэл мэдээллийнхэн болон олон нийтэд хүртээмжтэй байх ёстойгоос гадна бодлогын шийдвэрт мэдээлэл шаардлагатай болох тэр моментад бэлэн байх хэрэгтэй. Иймээс төсвийн хараат бус хяналт-шинжилгээг зөвхөн нэг удаагийн зориулалтаар хийх биш харин тогтмол давтамжтай хийж байх нь чухал юм.

Хараат бус хяналт-шинжилгээ нь иргэд, иргэний нийгмийн байгууллага, парламентын гишүүд гэх мэт зорилтот бүлгүүдийн хэрэгцээнд зориулан төсвийн иж бүрэн, төвөгтэй мэдээллийг энгийн хялбараар ойлгуулах, задлан тайлбарлахад зориулагдана.

Өөрөөр хэлбэл энгийн, ойлгомжтой байдлаар төсвийн шинжилгээний үр дүн, боловсруулсан мэдээллийг олон нийтэд хүргэх зорилготой байх ба ингэснээр энгийн иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагуудын төдийгүй парламентын гишүүдийн төсвийн ойлголтыг нэмэгдүүлэхэд хувь нэмэр оруулах болно. Мэдээлэл түгээхдээ сонин, шуудан, радио, ТВ, самбар, брошур, олон нийтийн уулзалт гэх мэт уламжлалт сувгуудыг ашиглахаас гадна орчин үеийн интернетэд суурилсан мэдээлэл түгээх аргуудыг ч ашиглаж болно.

5. Нөлөөллийн үйл ажиллагаа явуулах ба зөвшилцөл бий болгох

Хийсэн судалгаа, шинжилгээний үр дүн нь төрийн санхүүгийн болон бодлогын үйл явцыг сайжруулах, иргэдийн сайн сайхан амьдрахад нөлөөлөх, төрийн үйлчилгээ, үйл ажиллагааг сайжруулах зэрэгт нөлөөлөхгүй юм бол ач холбогдолгүй. Иймээс төсвийн нөлөөллийн үйл ажиллагааг явуулах нь чухал. Төрийн бус байгууллагуудын хувьд эрүүл мэнд, боловсрол гэх мэт аль нэг бодлогын асуудлаар эзэмшсэн мэдлэгээ төсвийн тухай баттай мэдлэг, мэдээлэлтэй хослуулах нь бодлого, шийдвэрүүдэд жинтэй нөлөөлөл үзүүлэх шалгарсан арга ажээ. (Нээлттэй нийгэм форум, 2007, хууд. 18)

Нөлөөллийн үйл ажиллагаа нь тодорхой зорилгын хүрээнд хэрэгжих бөгөөд тухайн асуудлыг шийдвэрлэхэд хувь нэмэр оруулж чадахуйц үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх, дэмжлэг үзүүлэхийн тулд иргэд, шийдвэр гаргагчид, бусад оролцогч талуудад шууд, шууд бусаар нөлөөлөх нотолгоонд суурилсан төлөвлөгөөт үйл ажиллагаа юм. (UNICEF, 2010, p. 2)

Төсвийн нөлөөллийн үйл ажиллагаа нь өөрчлөлтийн төлөөх системтэй төлөвлөгөө, төсвийн тулгамдсан асуудалд хариулт өгөхөд хувь нэмрээ оруулдаг боломжит стратегийн нэг юм. Нөлөөллийн үйл ажиллагаа нь эрх, хариуцлага аль алиныг нь хүчирхэгжүүлдэг дотоод үнэт зүйлийг сэрээдэг үйл явц юм.

Олон улсын төсвийн түншлэлийн байгууллагаас “төсвийн нөлөөллийн үйл ажиллагаа нь эрүүл иргэн, ядуурлыг бууруулах эсвэл засаглалыг

сайжруулах гэх мэт тодорхой үр дүнд хүрэх зорилготой төсвийн сонголт хийхэд засгийн газарт нөлөөлөх нөлөөллийн стратеги юм” хэмээн тодорхойлсон байдаг. Төсвийн нөлөөллийн үйл ажиллагаа нь ядуурлыг бууруулахад илүү мөнгө зарцуулах гэх мэт зөвхөн нэг бодлогын зорилгод хүрэх төдий асуудал биш, харин төрийн санхүүгийн үйл явц, институци, төрийн санхүүгийн механизмыг хүчирхэгжүүлэхэд чиглэгдэнэ. Мөн түүнчлэн төсвийн шинжилгээ, шинэтгэлийг дэмжих бүлэглэлийг бий болгох, зорьсон төсвийн ба бодлогын шинэтгэлд хүрэхийн тулд хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслийг ашиглан олон нийтийн шахалт, шаардлагыг өдөөх үйл ажиллагаа юм.

Нөлөөллийн үйл ажиллагаа нь дараах арга замуудаар дамжин хэрэгжинэ. (UNICEF, 2010, хууд. 7) Үүнд:

- Иргэдийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх, коммуникаци ба хэвлэл мэдээллийн ажил зохион байгуулах: Нотолгоонд суурилсан, шийдэлд чиглэсэн мессежийг олон нийт, оролцогч талууд, шийдвэр гаргагчдад хүргэх.
- Зан үйлийг өөрчлөх коммуникаци: Бодлогын өөрчлөлтийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд боломжит орчинг бий болгох.
- Хамтын ажиллагаа/зөвшилцөл/эвсэл бий болгох: Нөлөөллийн ажлын ерөнхий зорилгыг хангах, шийдвэр гаргагчидтай холбоо тогтоох.
- Лобби ба хэлэлцээр хийх: Зан үйл, бодлого гэх зэргийг өөрчлөхөд нөлөөлөх шийдвэр гаргагчтай ганцаарчилсан хэлэлцүүлэг хийх.
- Кампанит ажил: Шийдвэр гаргагч, оролцогч талуудад нөлөөлөх дэмжлэгийг бий болгох ба төсөөллийг өөрчлөх зорилгоор олон нийтийг хөдөлгөх, дайчлах.
- Судалгаа/хэвлэн нийтлэл: Шийдвэр гаргагчид, оролцогч талуудад зориулсан зөвлөмжийг гаргах, асуудлын шалтгаан, шийдлийг дүрслэн харуулах.
- Хурал, зөвлөгөөн, Эвент зохион байгуулах: Асуудлын шийдлийг тодорхойлох, шалтгааныг илрүүлэхэд оролцогч талууд ба шийдвэр гаргагчдын хамтад нь оролцуулах.

Тэмдэглэл

Тэмдэглэл

**Хуудас:
91-109**

ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ.

ЗАРЦУУЛАЛТЫН ҮЕ ШАТАНД ХЭРЭГЛЭГДЭХ НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГУУД

4.1. Худалдан авах ажиллагааны хяналт

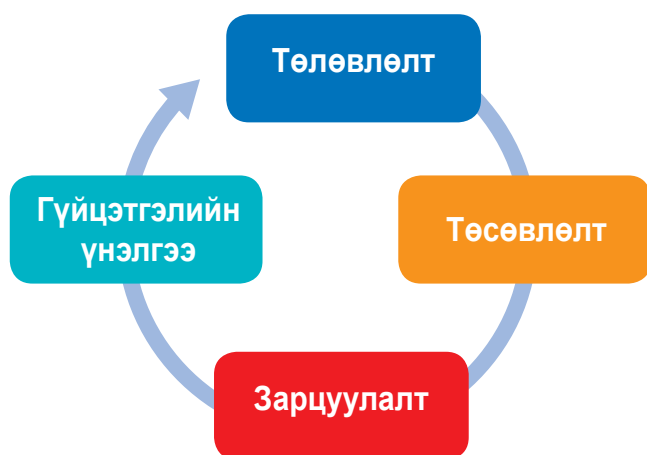
4.2. Төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгаа

ЗАРЦУУЛАЛТЫН ҮЕ ШАТАНД ХЭРЭГЛЭГДЭХ НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГУУД

Та бүхэн өмнөх бүлэгт төлөвлөлт, төсөвлөлтийн үе шатанд хэрэглэгдэх нийгмийн эгэх хариуцлагын аргуудтай танилцсан бол энэ бүлгээр дараагийн үе шат болох зарцуулалтын шатанд хэрэглэгдэх аргуудтай танилцуулая (Зураг 13).

Зураг 13. Төрийн санхүүгийн цикл ба төсөвлөлтийн шатанд хэрэглэгдэх нийгмийн эгэх хариуцлагын аргууд

Асуулт:

- *Тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд шаардлагатай төсвийн хуваарилалт хийгдсэн үү?*
- *Энэ нь хуулийн хүрээнд хийгдсэн үү?*

Арга:

- *Худалдан авах ажиллагааны хяналт*
- *Төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгаа*

Нийгэмд тулгамдсан аливаа асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд төсөвт төвлөрсөн орлогыг зориулалтын дагуу зөв зүйтэй зарцуулсан эсэх, уг үйл ажиллагааг эрх зүйн хүрээнд зохион байгуулсан эсэхийг судлах зорилгоор нийгмийн эгэх хариуцлагын арга хэрэгсэл болох худалдан авах ажиллагааны хяналт, төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгааг гүйцэтгэдэг. Зарцуулалтын үе шатанд хэрэглэдэг энэхүү хоёр аргыг хэрхэн хэрэглэх талаар дараах хэсгээс дэлгэрүүлэн уншаарай.

4.1. Худалдан авах ажиллагааны хяналт

Төсвийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, төсвийн мөнгө шаардлагатай үйл ажиллагаандаа дүрэм журмын дагуу зарцуулагдаж байгаа эсэхийг тодорхойлох зорилгоор хийгддэг худалдан авах ажиллагааны хяналт нь нийгмийн эгэх хариуцлагын үр дүнтэй нэгэн арга юм.

Оксфордын англи хэлний толь бичигт “хянах” гэдэг үйл үгийг “аливаа үйл ажиллагааны чанар, үр дүнг тодорхой цаг хугацааны турш систем дэс дараатайгаар үнэлэх явц” гэж тодорхойлсон байдаг (Oxford English Dictionary, 2002). Үүнээс үзэхэд хяналт нь дэвшүүлсэн зорилгын биелэлтийг үнэлэх явц юм. Тэгвэл төрийн худалдан авах ажиллагааны хяналт гэдгийг худалдан авах ажиллагааны зорилгын биелэлт, үр дүнг систем дэс дараатайгаар судлах үйл явц гэж ойлгож болно (SIGMA, 2013, page 2). Гэрээлэгч талууд авилга, ашиг сонирхлын зөрчилд өртөхөөс урьдчилан сэргийлэх, төрийн мөнгө зөв зүйлдээ зохистойгоор зарцуулагдаж байгаа эсэхт хяналт тавихад худалдан авах ажиллагааны хяналтын зорилго оршдог.

Төрийн худалдан авах ажиллагаа нь дэлхийн улс орнуудын дотоодын нийт

бүтээгдэхүүний болон төсвийн хуваарилалтын тодорхой хувийг эзэлдэг. Тухайлбал, Европын Комиссоос гаргасан Үнэлгээний тайланд дурдснаар Европын Холбооны улс орнууд худалдан авах ажиллагааны хүрээнд 2,100 тэрбум евро зарцуулж энэ нь ДНБ-ний 19 хувийг бүрдүүлдэг ажээ (Европын Комисс, 2011). Энэ тоо баримтаас үзэхэд төрийн худалдан авах үйл ажиллагаа төсвийн зарцуулалтын тодорхой хувийг эзэлдэг учраас засгийн газар, иргэний нийгмийн байгууллага, иргэд худалдан авах ажиллагаа шударга үнэн явж байгаа байдалд үнэлгээ, дүгнэлт өгөх хэрэгтэй болно.

Үүнээс гадна худалдан авах ажиллагааг илүү боловсронгуй болгох зорилгоор засгийн газарт хяналт хэрэгтэй. Тиймээс худалдан авах ажиллагааг хариуцсан холбогдох байгууллага хяналт хийж өгөх хүсэлтийг судалгааны болон иргэний нийгмийн байгууллага, хувийн хэвшил, хувь хүнд гаргаж болно. Дэлхийн улс орнуудын туршлагыг судлан үзвэл судалгаа шинжилгээний болон төрийн бус байгууллага, эрдэмтэн судлаачид, иргэд худалдан авах ажиллагаанд хяналт тавих зорилгоор судалгааг хийж байна.

Зураг 14. Худалдан авах ажиллагааны үе шат

Худалдан авах ажиллагаа нь шаардлагатай төсвийг тооцоолох, худалдан авах ажиллагааг төлөвлөх, сонгон шалгаруулалт зохион байгуулах, байгуулагдсан гэрээний дагуу үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх гэсэн үе шатнаас бүрдэнэ.

Захиалагч тал болох төр худалдан авах бараа, ажил, үйлчилгээний төлөвлөгөөний төслийг шаардлагатай бол техник, эдийн засгийн үндэслэлийн хамт дараа жилийн төсвийн төсөлтэй хамтад нь боловсруулж, харьяалах төсвийн ерөнхийлөн захирагчид хүргүүлнэ. Төсвийн ерөнхийлөн захирагч өөрийн төсвийн хүрээнд худалдан авах бараа, ажил, үйлчилгээний төлөвлөгөөний төслийг нэгтгэн гаргаж, төсвийн төслийн хамт төсвийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагад хүргүүлнэ.

Төсвийн ерөнхийлөн захирагч улсын төсөв батлагдсанаас хойш ажлын 10 өдрийн дотор Төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах тухай хуулийн 45.4-т заасан худалдан авах бараа, ажил, үйлчилгээний захиалгыг төсөл, арга хэмжээ бүрийн техникийн тодорхойлолт, техник, эдийн засгийн үндэслэл, зураг төсөл, ажлын даалгавар болон

бусад шаардлагатай мэдээллийн хамт худалдан авах ажиллагааны мэргэжлийн байгууллагад хүргүүлнэ (Төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах тухай хууль, 2005).

Үүний дараа худалдан авах ажиллагааг төлөвлөнө. Худалдан авах ажиллагааг төлөвлөх шатанд сонгон шалгаруулалтын бичиг баримт бэлтгэх, худалдан авах ажиллагааны урилгыг нийтэд зарлан мэдээлэх, худалдан авах ажиллагааны бичиг, тэдгээртэй холбоотой мэдээллийг сонирхогч талуудад олгох үйл ажиллагааг зохион байгуулна.

Дараагийн шатанд сонгон шалгаруултад ирүүлсэн бичиг баримтыг нээх, хянан үзэх, үнэлэх, гэрээ байгуулах эрхийг олгох зэрэг үйл ажиллагаа зохион байгуулагдана. Гэрээний хэрэгжилтийн шатанд гэрээний дагуу бүтээгдэхүүн нийлүүлэх болон үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагаа явагдана. Дээр дурдсан дөрвөн үе шат тус бүрд иргэний нийгмийн байгууллага, иргэд хяналт тавьж оролцож болно.

Худалдан авах ажиллагааны хяналтыг хийхийн өмнө дараах асуудалд онцгойлон анхаарах хэрэгтэй. Үүнд:

- Судалгааг хийлгэхээр бие даасан үйл ажиллагаа бүхий ашиг сонирхлын аливаа зөрчилд өртөөгүй байгууллага эсвэл ёс зүйн хэм хэмжээг баримталдаг

шударга судлаачдаар бүрдсэн багийг сонгон шалгаруулах,

- Хяналтын судалгаа хийснийх нь төлөө өгөх цалин хөлсний хэмжээ, төлбөрийн аргыг ил тод, нээлттэй болгох,
- Хяналт тавьж байгаа байгууллага мэдээллийг нуун дарагдуулах, ашиг сонирхлын зөрчилд өртөхөөс сэргийлсэн нөхцөлийг бүрдүүлэх,
- Хяналт хийх талын үүрэг, оролцоог тодорхойлсон байх,
- Хяналтын зорилго, шалгуур үзүүлэлтийг боловсруулах,
- Судалгааны багийн гишүүдэд шаардлагатай мэдээ мэдээллийг авах эрхийг олгосон байх

Хүснэгт 11. Худалдан авах ажиллагааны хяналтын давуу, сул тал

Давуу тал	Хязгаарлалт/эрсдэл
• Худалдан авах ажиллагаа, гэрээ байгуулах явцын ил тод байдлыг нэмэгдүүлнэ • Төрийн худалдан авах ажиллагааны системийн гүйцэтгэл, хариуцлага хүлээх байдлыг сайжруулан, авилгаас сэргийлнэ • Худалдан авах ажиллагааны мэдээллийг нийтэд түгээн, ил тод байдлыг сайжруулах • Цахим хуудсаар дамжуулан худалдан авах ажиллагааны мэдээллийн урсгалыг үр дүнтэй болгох	• Судалгаанд оролцогч талуудын төсөвлөлт, худалдан авах ажиллагааны талаарх мэдлэг, ойлголт муу байгаа тохиолдолд тэднийг чадавхжуулах зорилгоор ихээхэн хэмжээний хөрөнгө оруулалт хийдэг • Цахим худалдан авах ажиллагааг дэмжихийн тулд төрийн байгууллагуудын хэмжээнд томоохон өөрчлөлтийг бий болгох шаардлага бий болно. • Цахим орчны худалдан авах ажиллагааг нээлттэй болгохын тулд албан хаагчдын зан үйл, ур чадвар, худалдан авах ажиллагааны зохицуулалт, бодлого, бизнес эрхлэгчдийн зан үйлийг өөрчлөх нь хамгийн бэрхшээлтэй байдаг

Эх сурвалж: (WorldBank)

Төрийн байгууллагын худалдан авах ажиллагааны хяналт нь мэдээлэл цуглуулах, мэдээлэлд шинжилгээ хийх, судалгааны дүгнэлт, зөвлөмж боловсруулах (худалдан авах ажиллагааны нээлттэй байдал, өрсөлдөөнт байдал, үр дүн, үр нөлөөг сайжруулах талаар), хяналтын үр дүнг олон нийтийн хүртээл болгох гэсэн тодорхой дэс дараалалтай байдаг.

Төрийн байгууллагын хувьд худалдан авах ажиллагаатай холбоотой мэдээ, мэдээллийг интернет, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр дамжуулан олон нийтэд ил тод болгоход онцгой анхааран ажиллах шаардлагатай.

Төрийн худалдан авах үйл ажиллагааны хяналтыг хийхэд улс орон бүрийн онцлогоос хамааран өөр хоорондоо үл ялиг ялгаатай шалгуурыг ашиглаж байгаа ч үр дүн, үйл ажиллагааны ил тод байдал, мөнгөний үнэ цэнэ, тэгш байдал, өрсөлдөөнийг хангасан байдал гэсэн үндсэн шалгуур үзүүлэлтийг хамгийн түгээмэл хэрэглэдэг ажээ.

Зураг 15. Худалдан авах ажиллагааг үнэлэх шалгуур үзүүлэлт

Худалдан авах ажиллагааны хяналт-шинжилгээг хийхдээ үйл ажиллагааны үр дүн (төлөвлөгөөний дагуу худалдан авах ажиллагаа зохион байгуулагдсан байдал, цаг хугацааг баримталсан байдал, үр ашигтай байдал), ил тод байдал (үйл явц ойлгомжтой, оролцоог бүрэн хангасан, сонгон шалгаруулах үйл явцын найдвартай байдал), мөнгөний үнэ цэнэ (цаг хугацаа, хөрөнгө мөнгөний хувьд алдагдалгүй байх, үзүүлж буй үйлчилгээ нь чанартай, хүртээмжтэй байх), тэгш байдал (эрх тэгш хандах, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний үр дүнгээр нь үйл ажиллагааг хэмжих), өрсөлдөөн (худалдан авах ажиллагааны үр дүн, чанарыг сайжруулах) гэсэн үндсэн шалгуур үзүүлэлтийн дагуу судлан дүгнэлт гаргана.

Индонезийн Тангеранг хотын Бүсийн судалгааны мэдээллийн төв орон нутгийн ТББ-ын тусламжийг авч эрүүл мэнд, боловсролын салбарын худалдан авах ажиллагааны үр дүнг урьдчилан боловсруулсан шалгуур үзүүлэлтийн дагуу үнэлүүлсэн бол 2007 онд Нигер улс төрийн худалдан авах ажиллагааны хяналт дах иргэдийн оролцоог дэмжих зорилготой төслийг хэрэгжүүлэн мөнгөний үнэ цэнэ, ил тод байдал, үйлчилгээний үр дүн, хүртээмжийг сайжруулсан зэргээр худалдан авах ажиллагааны хяналтыг үр дүнтэй хэрэгжүүлсэн хэд хэдэн сайн туршлага байдаг.

Ямар түвшинд хяналт тавьж байгаагаас хамааран судалгааны арга зүйг ялгаатай байдлаар сонгоно. Үндэсний хэмжээнд хяналт хийхээр бол үнэлгээ, үр дүнгийн тогтмол хяналт, оролцогч талуудын асуулга, гадаад аудитын хяналт зэрэг аргыг хэрэглэнэ.

Энд жишээ болгон Испани улс худалдан авах ажиллагааны хяналтын судалгааг хэрхэн хийдэг талаар танилцуулъя.

Жишээ.

Испанид худалдан авах ажиллагааг хянах Ажиглах хороог байгуулсан байна. Худалдан авах ажиллагааны ажиглалтыг төрийн байгууллага хийдэггүй харин ашгийн бус, бие даасан байгууллага гүйцэтгэнэ. Ажиглах хорооны зорилгыг дараах байдлаар тодорхойлдог. Үүнд:

Испанийн худалдан авах ажиллагааны системийн ил тод байдал, өрсөлдөөн, шудрага байдлыг хангах

Эрэлт, нийлүүлэгч талын ашигт ажиллагааг нэмэгдүүлэх

Жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдийг худалдан авах үйл ажиллагааны зах зээлд нэгдэхэд нь туслалцаа үзүүлэх

Худалдан авах ажиллагааны салбарт инновацийг бий болгох
Испанийн жижиг, дунд үйлдвэр эрхлэгчдийг олон улсын худалдан авах ажиллагааны зах зээлд нэвтрэх боломжийг бүрдүүлэх

Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг дэмжих гэх мэт

Эх сурвалж: (El Observatorio de Contrataciyn Pбblica, www.obcp.es)

Төрийн худалдан авах ажиллагааны хяналтын хамгийн төвөгтэй хэсэг нь хяналтын явцад цуглуулсан мэдээллийг олон нийтэд хүргэх үйл явц юм. Энэ үйл ажиллагааг зарим улс орон ихээхэн үр дүнтэй зохион байгуулдаг.

Жишээ нь Польшийн худалдан авах ажиллагааг хариуцсан байгууллага жилийн тайлангаа www.uzp.gov.pl цахим хуудсанд байршуулахаас гадна байгуулсан гэрээ, гэрээний мөнгөн дүн, худалдан авах ажиллагааны системийг сайжруулах зорилгоор авч хэрэгжүүлсэн үйл ажиллагааны талаарх мэдээллийг боловсруулан долоо хоног, сар тутамд нийтийн хүртээл болгодог ажээ.

Шигтгээ 17.

Худалдан авах ажиллагааны хяналтын үр дүнг хэрхэн ашигладаг вэ?

Бодлого боловсруулах, үйлчилгээний мөнгөний үнэ цэнийг дээшлүүлэх, худалдан авах ажиллагааны хүрээнд дэвшүүлсэн зорилго болон үндсэн зарчмын биелэлтийг шалгах зорилгоор хяналтын үр дүнд бий болсон мэдээллийг ашиглана. Системийн хэмжээнд худалдан авах ажиллагааг хянасны дараа тайлан боловсруулна. Тухайлбал, Польш улсад худалдан авах ажиллагааны жилийн тайлангийн мэдээ мэдээллийг олон нийтэд тараахаас гадна одоогийн үр дүнг өмнөх жилийнхтэй харьцуулан дүгнэлт, санал зөвлөмж гаргадаг. Энэ зөвлөмжийг худалдан авах ажиллагааны системийг боловсронгуй болгоход ашигладаг юм.

Эх сурвалж: SIGMA, 2013, page 3

Төрийн худалдан авах ажиллагааны хяналтыг үр дүнтэй болгох хэд хэдэн урьдач нөхцөл бий. Үүнд: Нэгдүгээрт, худалдан авах бодлогын системийн хүрээнд дэвшүүлсэн зорилго, зорилт тодорхой цаг хугацааны турш тогтвортой байх, хоёрдугаарт, худалдан авах ажиллагааны талаарх мэдээлэл олдохуйц, найдвартай байх гуравдугаарт, судалгааны баг мэдээ, мэдээллийг боловсруулан шинжилгээ хийх чадвартай байх зэрэг болно. Хяналтын судалгаа хийх судлаачдын хувьд ямар мэдээлэл шаардлагатай, уг мэдээллийг хэрхэн цуглуулах, цуглуулсан мэдээлэлдээ хэрхэн шинжилгээ хийх, дүгнэлт гаргах,

үр дүнг тайлагнах үр чадварыг эзэмшсэн байх шаардлагатай. Дөрөвдүгээрт, хяналтын үр дүн нь төрөөс үзүүлэх албан ёсны дэмжлэгээс ихээхэн хамаардаг.

Монгол улсын хувьд төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах ажиллагааг төлөвлөх, зохион байгуулах, уг ажиллагаанд хяналт тавих, гомдол гаргаж шийдвэрлүүлэх, энэхүү хуулийг зөрчигчдөд хариуцлага хүлээлгэхтэй холбогдон үүсэх харилцааг зохицуулах зорилго бүхий Төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах тухай хууль, Худалдан авах ажиллагааг зохион байгуулах, хэрэгжүүлэх, гүйцэтгэлд тавих журам зэрэг эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд худалдан авах ажиллагааны хяналтыг тавьдаг байна.

Худалдан авах ажиллагааны гүйцэтгэлд тавих хяналт

- 5.1. Санхүү, төсвийн асуудал хариуцсан төрийн захиргааны төв байгууллага нь худалдан авах ажиллагааны эрх бүхий улсын байцаагчаар дамжуулан Мэргэжлийн байгууллага, Орон нутгийн нэгжийн үйл ажиллагаанд хяналт тавьж ажиллана.
- 5.2. Мэргэжлийн байгууллага болон орон нутгийн нэгжийн худалдан авах ажиллагааны гүйцэтгэлд холбогдох улсын байцаагч, захиалагч хяналт тавьж ажиллана.
- 5.3. Мэргэжлийн байгууллага нь худалдан авах ажиллагааны гүйцэтгэлд олон нийтийн хяналт тавих нөхцөл боломжийг бүрдүүлж, энэхүү мэдээллийг олон нийтэд ил тод мэдээлнэ.
- 5.4. Мэргэжлийн байгууллага энэхүү журмын 3.4-т заасан гүйцэтгэлийн мэдээллийг нэгтгэн дүн шинжилгээ хийж холбогдох арга хэмжээг авч ажиллана.

Эх сурвалж: Худалдан авах ажиллагааг зохион байгуулах, хэрэгжүүлэх, гүйцэтгэлд хяналт тавих журам, Засгийн газрын 2012 оны 115 дугаар тогтоолын хавсралт

Зураг 16. Хяналтын хэлбэрүүд

Төрийн худалдан авах ажиллагаа нь холбогдох дүрэм журмын нийцлийн аудит, гүйцэтгэлийн үнэлгээ, бодлогын хяналт гэсэн үндсэн гурван хэлбэртэй байдаг.

Нэг. Дүрэм журмын нийцлийн хяналт

Төрийн худалдан авах ажиллагааны эрх зүйн орчинд тавих хяналтыг дүрэм журмын нийцлийн аудит гэнэ. Энэ хяналтын тусламжтай худалдан авах ажиллагааны бодлого, удирдлага, үр дүнг судлахаас илүүтэйгээр тендерийн сонгон шалгаруулалт дүрэм журмын дагуу явагдсан эсэхэд хяналт тавьдаг. Үүнийг дараах байдлаар товчхон тайлбарлая.

Тухайлбал, худалдан авах ажиллагааны бодлогын зорилго нь жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн худалдан авах ажиллагаанд

оролцох оролцоог нэмэгдүүлэхэд чиглэж байгаа бол хяналт тавих эрх бүхий этгээд сонгон шалгаруулалтын журам, сонгон шалгаруулалтад оролцогчдод тавигдах шаардлага, оролцогчдын бүрдүүлэх баримт бичиг зэргийг нягтална. Үүний үр дүнд жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг худалдан авах ажиллагаанд оролцоход саад болж байгаа хүчин зүйл тодорхой болно.

Улмаар жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн худалдан авах ажиллагаанд оролцох оролцоог нэмэгдүүлэхэд тулгамдаж буй бэрхшээлийг шийдвэрлэх зорилгоор холбогдох дүрэм, журамд

шаардлагатай нэмэлт, өөрчлөлтийг оруулдаг. Дүрэм журмын нийцлийн хяналтыг худалдан авах ажиллагааг төлөвлөх шатанд хэрэглэнэ.

Хоёр. Гүйцэтгэлийн үнэлгээ

Худалдан авах ажиллагаа дэвшүүлсэн зорилгоо бие-лүүлсэн эсэхт хяналт тавихыг гүйцэтгэлийн үнэлгээ гэнэ. (SIGMA, 2011).

Өөрөөр хэлбэл гүйцэтгэлийн үнэлгээ хийхдээ худалдан авах ажиллагааны үр дүн, үр нөлөөг судална.

Энэ судалгааг дараах шалгуур үзүүлэлтийг ашиглан гүйцэтгэдэг.

Зураг 17. Худалдан авах ажиллагааны гүйцэтгэлийн шалгуур үзүүлэлт

Худалдан авах ажиллагааны мэдээ, мэдээллийг тараасан байдал (өрсөлдөөн, нээлттэй байдал)

Мэдээлэл тарааснаас хойших сонгон шалгаруулалт зохион байгуулсан дундаж хугацаа (системийн үр дүн)

Гэрээний тооцолсон өртөг, шалгарсан тендерийн үнэ өртөг (Худалдан авах зах зээлийн хэмжээ)

Сонгон шалгаруулалтад оролцогчдын ирүүлсэн материалыг судлах хугацаа (өрсөлдөгчдийн тендерийн бичиг баримтыг хянах)

Буцаагдсан тендерийн тоо (Өрсөлдөөнийг тодорхойлох)

Сонгон шалгаруулалтад оролцох хүсэлт гаргагчдын тоо (Оролцогчдын өрсөлдөх чадвар)

Сонгон шалгаруулалттай холбоотой маргаан

Худалдан авах ажиллагааны талаарх зар мэдээ мэдээллийг тараасан байдал, мэдээлэл тарааснаас хойших сонгон шалгаруулалт зохион байгуулсан дундаж хугацаа, гэрээний тооцолсон нийт өртөг, шалгарсан тендерийн үнэ өртөг, сонгон шалгаруулалтад оролцогчдын ирүүлсэн материалыг судлах хугацаа, буцаагдсан тендерийн тоо, сонгон шалгаруулалтад оролцох хүсэлт гаргагчдын тоо, сонгон шалгаруулалттай холбоотой маргааныг шийдвэрлэсэн байдал гэсэн шалгуур үзүүлэлтээр худалдан авах ажиллагааны гүйцэтгэлийг судална.

Дараа нь судалгааны үр дүнд тулгуурлан худалдан авах системийн үр дүн, үр нөлөөг сайжруулах санал зөвлөмж боловсруулж холбогдох талуудад хүлээлгэн өгнө.

Энэ хяналтыг худалдан авах ажиллагааны сонгон шалгаруулалтын үйл явцыг үнэлэхэд ашиглана. Гүйцэтгэлийн үнэлгээг үндэсний (улс орны худалдан авах ажиллагааны системийн хүрээний), гэрээлэгч эрх мэдэлтний (гэрээлэгч тал үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийг үнэлэх), гэрээний менежментийн (тендерт ялагчийн үр дүнг үнэлэх) гэсэн гурван түвшинд зохион байгуулдаг.

Үндэсний түвшинд хийгдэх үнэлгээний зорилго нь худалдан авах ажиллагааны бодлого, эрх зүйн орчинд шинжилгээ хийх, худалдан

авах ажиллагааны арга хэрэгсэл, заавар журмыг сайжруулан боловсруулах зорилготой байдаг бол гэрээлэгчийн түвшинд хийгддэг хяналт нь худалдан авах ажиллагааны сул болон давуу талыг тодорхойлон цаашид авах арга хэмжээний тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлно.

Гэрээлэгчийн түвшинд хийгдэх хяналтын үр дүнд худалдан авах ажиллагааны сул болон давуу талыг тодорхойлон, мөнгөний үнэ цэнийг нэмэгдүүлнэ.

Гурав. Бодлогын хяналт

Худалдан авах ажиллагааны бодлогын зорилгын биелэлтийг хянах үйл ажиллагааг бодлогын хяналт гэнэ.

Дэлхийн улс орнуудын худалдан авах ажиллагааг дэмжих бодлогын зорилгыг судлан үзэхэд худалдан авах ажиллагааны тогтвортой байдлыг хангах, жижиг, дунд үйлдвэр эрхлэгчдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, худалдан авах ажиллагааг цахимжуулах гэсэн үндсэн гурван хэсэгт хувааж болохоор байна.

Худалдан авах ажиллагааны тогтвортой байдал гэдэгт гэрээгээр хийгдэх үйл ажиллагаа нь хүрээлэн байгаа орчинд хор хөнөөл

үзүүлэхгүй байх (Ногоон худалдан авалт), нийгмийн өмнө хүлээсэн үүрэг хариуцлагаа ухамсарлах гэсэн ойлголт хамаарна. Ногоон худалдан авалтыг хүрээлэн байгаа орчинд ээлтэй байдлаар байгуулсан гэрээний тоогоор хэмжих бол нийгмийн өмнө хүлээсэн хариуцлагатай худалдан авалтыг олон талт үзүүлэлт бүхий сонгон шалгаруулалтын шалгуур үзүүлэлтийн тоогоор илэрхийлнэ.

Жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг худалдан авах үйл ажиллагаанд татан оролцуулахад сөргөөр нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг бууруулахад худалдан авах ажиллагааны бодлого чиглэх бөгөөд үүнийг гэрээ байгуулсан жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн тоогоор илэрхийлнэ.

Асуудал хариуцсан төрийн албан хаагчид худалдан авах ажиллагаатай холбоотой мэдээ, мэдээллийг цахим орчинд байршуулах нь худалдан авах ажиллагаанд хяналт тавих хамгийн үр дүнтэй, хямд төсөр арга юм.

Тиймээс судалгааны баг хяналт хийх явцдаа худалдан авах ажиллагаатай холбоотой мэдээ, мэдээллийг цахим орчиндоо байрлуулсан эсэх, тухайн мэдээлэл найдвартай, ойлгомжтой, шинэчлэгдэж байгаа эсэхийг судлан, сайжруулахтай холбоотой зөвлөмж гаргана.

Эцэст нь дүгнэхэд худалдан авах ажиллагааг тодорхой цаг хугацааны турш, нэг ижил судалгааны аргачлалаар, судалгааны нэгээс дээш аргатай хослуулан хийж байж илүү үр дүнтэй болдог.

Судалгаанд өөр өөр мэдээлэл ашиглаж болох боловч хяналтын үр дүнд урт хугацааны хандлага харагдаж байх шаардлагатай. Нэг ижил нөхцөлд хийсэн судалгааны үр дүнг өмнөх судалгааны үр дүнтэй харьцуулан худалдан авах ажиллагаанд гарсан өөрчлөлт, давуу болон сул талыг тодорхойлох боломжтой болно.

4.2.

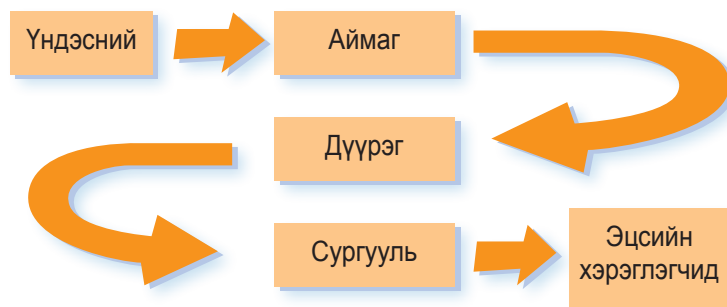
Төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгаа

Хөгжиж байгаа улс орнуудын бодлого боловсруулагчид, иргэний нийгмийн байгууллагууд, иргэд төрөөс төсөвлөсөн мөнгө зориулалтын хөтөлбөр, төсөл, үйлчилгээндээ зүй зохистой зарцуулагдаж байгаа талаарх мэдээлэл багатай байдаг. Энэ байдлаас улбаалан төсвийн хувиарлалт удаашрах, төсөвлөсөн мөнгө эцсийн үйлчилгээ үзүүлэгчдэд бүрэн очихгүй зэрэг бэрхшээл үүснэ.

Эдгээр бэрхшээлийг арилгах, иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагыг төсвийн зарцуулалтын талаарх мэдээллээр хангах зорилгоор төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгааг (public expenditure tracking survey) дэлхийн улс орнууд ашигладаг ажээ.

Зураг 18. Төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгаа үзүүлэлт

Төсвийн зарцуулалтын байдал, хөгжлийн үр дүнгийн уялдааг тодорхойлох зорилгоор 1996 онд Уганда улсад төрийн мөнгийг мөшгих судалгааг Дэлхийн банкны санхүүжилтээр гүйцэтгэсэн. Тухайн үед Уганда улсын боловсролын салбарт зарцуулах хөрөнгийн хэмжээ нэмэгдсэн атал сургуульд хамрагдалтын хувь буурсан үр дүн гарчээ.

Энэ байдалд засгийн газар анхаарлаа хандуулан учир шалтгааныг нь судлан үзэхийг зорьсон байна.

Судалгааны баг “Засгийн газрын төсөвлөсөн хөрөнгийн хэдэн хувь нь сургуулиудад хуваарилагдан очсон бэ?” гэсэн судалгааны асуулт дэвшүүлэн нийт 39 дүүргээс 19-ийг нь санамсаргүй байдлаар түүвэрлэн сонгож 250 бага сургуулийг хамруулан судалгааг хийсэн юм.

1991-1995 онд хуваарилагдсан жилийн төсвийн зөвхөн 13 хувь нь сургуулиудад очсон бол 87 хувь нь шүүрэх байдлаар алга болсон, дүүргийн боловсролын асуудал хариуцсан албан тушаалтнууд боловсролын бус зүйлд төсвийн мөнгийг зарцуулсан, хүн амын ядуу хэсэг оршин суудаг дүүргийн сургуулиудад тусламж дэмжлэг огт хүрдэггүй, боловсролын үйлчилгээний чанар, хүртээмж муу байна гэсэн үр дүн гарчээ.

Түүний дараа судалгааны үр дүнг олон нийтийн дунд сурталчилан таниулах зорилгоор өргөн хүрээтэй компанит ажил зохион байгуулсан байна.

Засгийн газрын зүгээс судалгааны үр дүнг хүлээн зөвшөөрч, төрийн үйлчилгээг сайжруулах бодлогын шинэчлэлийг авч хэрэгжүүлсэний зэрэгцээ нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлэхэд оролцогч талуудын хяналт, шинжилгээ хийх үр чадвар сайжирсан юм.

Төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгааг Угандад хийснээс хойш, 1999 онд Танзани, 2002 онд Мали улсад хийсэн.

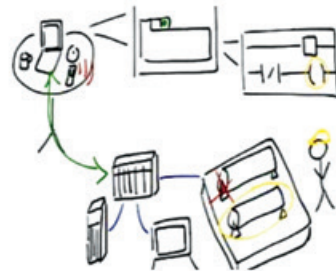
1999 онд Танзани улсад хийгдсэн судалгааны дүнгээр боловсролын салбарт төсөвлөсөн төсвийн 43 хувь нь, эрүүл мэндийн салбарт төсөвлөсөн мөнгөний 12 хувь нь эцсийн үйлчилгээ үзүүлэгчдэд хуваарилагдан очсон нь илэрхий болсон. Тэгвэл 2001 онд судалгааг

дахин хийж үзэхэд төсөвлөсөн мөнгөний 50 хувь нь, 2004 онд хийсэн судалгаагаар төсөвлөсөн мөнгөний 40 хувь нь эцсийн үйлчилгээ үзүүлэгчдийн гарт очиж чадаагүй болох нь тодорхой болсон юм.

Мали улсад авилга, хээл хахуулаас улбаалан төрийн санхүүгийн сахилга бат алдагдсан тул 2002, 2005, 2007 онд гурван удаа төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгааг хийсэн. Судалгааны явцад багш нар цалингаа цагт нь авж чаддаггүй, хүүхдүүд тэр тусмаа онцгой хэрэгцээт хүүхдүүдийн сурдаг сургуулийн төсөв хомс, хот хөдөөгийн боловсролын үйлчилгээний чанар, хүртээмжийн ялгаа нэмэгдсэн нь тогтоогдсон юм.

Судалгааны явцад Малийн албаны хүмүүс төсөвтэй холбоотой мэдээллийг судалгааны багт гаргаж өгөхөөс татгалзаж байсан нь судалгааны ажилд ихээхэн бэрхшээл учруулсан байна.

Уганда, Танзан, Мали улсад хийгдсэн судалгааг харьцуулан судалж үзэхэд төрийн санхүүгийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих, бодлогын зөвлөмж боловсруулахад үр дүнтэй байсан ч Угандагаас бусад улсад судалгаанаас гарсан зөвлөмжийг бодит ажил болгон хэрэгжүүлэхэд засгийн газрын оролцоо муу, судалгааны үр дүнг олон нийтэд тараах ажлыг сайтар зохион байгуулж чадаагүй

байна. Үүнтэй холбоотойгоор төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгаа үр дүнгүй болж салбарын бодлогод өөрчлөлт ороогүй ажээ.

Брюкрат тогтолцооны дагуу төсвийн хуваарилалт хэд хэдэн шатыг дамжин явагдахад шатлалын хаа нэгтэй авилгал үүсэх, удирдлага зохион байгуулалт алдагдах зэргээс шалтгаалан төсөвлөгдсөн мөнгөний зарим хэсэг эцсийн үйлчилгээ үзүүлэгчдэд очих замдаа дутдаг.

Иймээс төсөв хуваарилагдах тогтолцоог даган ямар түвшинд хаана төсвийн мөнгө шамшигдсан, хэдий хэмжээний мөнгө үрэгдэж алга болсон, нөөцийн чанар, нөөцийг хуваарилсан цаг хугацаа, төрийн байгууллагын шатлал бүрт нөөцийг дамжуулсан байдал, төрийн үйлчилгээ үзүүлэгчдэд хэдий хэмжээний мөнгө очсоныг хянаж үзнэ. Ийнхүү эмнэлэг, сургууль зэрэг төрийн үйлчилгээний байгууллагаас авсан судалгааны дүнд тулгуурлан мөнгөний хэдэн хувь үрэгдсэн, нөөцийн хүлээгдэл, хүнд суртал, авилгал, тэгш байдал, төрийн сангийн зарцуулалтад тулгамдаж байгаа бэрхшээлийг тодорхойлдог.

Зураг 19. Төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгааны ач холбогдол

Төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгаагаар юуг илрүүлж болох вэ?

- Шүүрэлт-Төрийн үйлчилгээнд тавигдах хяналт, үнэлгээ байхгүйгээс төсөвлөсөн мөнгө эцсийн үйлчилгээ үзүүлэгчдэд очиж чадахгүй байгаа байдал
- Дутагдал, хоцрогдол-Төрийн байгууллагын нөөцийн хуваарилалт удаашрах, хоцрох байдал (цалин, санхүүжилт, материал, тоног төхөөрөмж, эм, вакцин гэх мэт)
- Амьгүй албат-Боловсрол, эрүүл мэндийн байгууллагад ажилладаггүй атлаа цалингийн жагсаалт дээр байдаг амьгүй албатуудыг илрүүлэх. Тухайлбал, Папау Нью Гвиннейд 2003 онд хийгдсэн төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгааны үр дүнд сургуульд ажилладаг багш нарын 15 хувь нь тухайн сургуульд огт ажилладаггүй болох нь илэрсэн юм (Дэлхийн Банк 2004).
- Хүний нөөцийн хомсдол-Төрийн үйлчилгээний хүртээмж нь төрийн үйлчилгээ үзүүлэх хүний нөөцтэй шууд хамааралтай байдаг. 2007 оны Мали улсад хийгдсэн төрийн мөнгийг мөшгих судалгаагаар төрийн үйлчилгээний байгууллагад шаардлагатай хүний нөөцийн 27-40 хувь, багшлах хүний нөөцийн 11-27 хувь нь дутагдалтай байсан. Энэ нь төрийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжид сөргөөр нөлөөлжээ.
- Тэгш байдал-Хүн амын амьжиргааны түвшингээс үл хамааран төрийн үйлчилгээнд ижил хөрөнгө, төсөв хуваарилсан байх шаардлагатай. Өөрөөр хэлбэл чинээлэг, ядуу, хөгжлийн бэрхшээлтэй, эмэгтэйчүүд, хүүхэд зэрэг хүн амын бүлгүүдэд хөрөнгө нөөц тэгш хуваарилагдаж байгаа байдалд энэ судалгаагаар дамжуулан хяналт тавина.

Дэнн, Рэйника Свенсоны судалгаанд төрийн үйлчилгээнд тэгш байх зарчим баримталдаг ч бүс нутаг, эсвэл нийгмийн бүлэгт төсвийн мөнгө ялгаатайгаар хуваарилагдан улмаар төрийн үйлчилгээний хүртээмж, үр дүн буурдаг гэсэн дүгнэлт гаргажээ (CBGA, 2012).

- Төвлөрлийг сааруулах-Уганда улсад хийсэн судалгаагааны үр дүнд төвлөрөл хэт нэмэгдсэнээс болж хөрөнгө нөөц хуваарилах үйл ажиллагаа доголдсон байжээ.
- Үр дүн, үр нөлөө-Линделл (2004) тэргүүтэй судлаачид Тозамбеогийн эрүүл мэндийн үйлчилгээний үр дүн, үр нөлөөг судлан үзсэний үндсэн дээр эрүүл мэндийн салбарын хөгжлийн хувьд хот, хөдөөгийн асар их ялгаа бий болсныг тодорхойлсон.

Шигтгээ 13.

Уганда улсын Засгийн газарт орон нутгийн түвшинд мөнгө хэрхэн зарцуулсан талаарх мэдээлэл огт байхгүй байснаас гадна орон нутгийн түвшинд мөнгийг зөв зарцуулж чадахгүй байна гэсэн хардлага төрж байв. Дэлхийн банкны судлаачид төрийн байгууллагын бүх шатны мөнгөний урсгалыг судалж үзсэн байна. Судалгааны үр дүнд төрийн захиргааны төв байгууллагаас төсөвлөсөн мөнгөний 26 хувь нь сургуулиудад хувиарлагдсан байгаа бол авилгал нэмэгдсэн, удирдлага зохион байгууллалт муугаас сургуулиудын 74 хувь нь мөнгө хүлээж аваагүй энэхүү мөнгөний талаар сонсоо ч үгүй байсан нь тогтоогдсон юм. Сангийн яам, орон нутгийн захиргаа судалгааны үр дүнг олон нийтэд таниулах ажлыг зохион байгуулсан. 2002 онд давтан хийсэн судалгааны үр дүнгээр төрийн захиргааны төв байгууллагын төсөвлөсөн мөнгөний 80 хувь нь орон нутгийн сургуулиудад хүрсэн үр дүнтэй байв.

Эх сурвалж: Дэлхийн банк, 2004

Төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгааны аудитаас ялгарах гол онцлог нь судалгаанд нийгмийн шинжлэх ухааны судалгааны аргыг ашигладаг явдал юм. Судалгааны баг төрийн үйлчилгээ үзүүлдэг байгууллагад биечлэн очиж төсвийн зарцуулалтыг хянахаас илүүтэйгээр тодорхой хот, дүүргийн сургууль, цэцэрлэгийг түүвэрлэн сонгож, тухайн түүвэрлэсэн байгууллагын хүрээнд тоон болон чанарын

судалгааны аргыг ашиглан судалгааг гүйцэтгэнэ. Санхүүгийн тоо баримт, мэдээ мэдээллийг судалгааны өгөгдөл болгон ашиглахаас гадна төрийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг үнэлэх зорилгоор иргэдтэй ярилцлага зохион байгуулж болно. Төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгааг орон нутгийн, дүүргийн, үндэсний түвшинд хийдэг.

Хүснэгт 12. Төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгааны давуу, сул тал

Давуу тал	Сорилт, бэрхшээл
Улс төрчид, иргэд төрийн мөнгөний талаарх мэдээллийг олж авах	Санхүүгийн мэдээ, мэдээлэл тайлан олж авах маш хүндрэлтэй байдаг
Засгийн газар төрийн мөнгөний зарцуулалтын үр дүнг мэдэх	Судалгааны баг мэдээлэл олж авахаар эрх мэдэлтнүүдэд нөлөөлөх, эрх зүйн орчныг сайжруулах чиглэлээр олон нийтийн дэмжлэг авах зэрэг үйл ажиллагааг зохион байгуулах
Төрийн санхүүгийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлж, авилгыг бууруулах	Заримдаа төрийн хөрөнгийн зардал, шилжүүлгийн талаар үнэн зөв мэдээлэл байдаггүй учраас иргэний нийгмийн байгууллага орон нутгийн төрийн үйлчилгээг үзүүлэгч, үйлчилгээг хүртэгчидтай хамтран ажиллах хэрэгцээ гардаг
Төрийн үйлчилгээг сайжруулах, хаана авилга, үр дүнгүй байдал газар авч байгааг тодорхойлох	Тоон судалгаа хийх үр чадвартай байх, судалгааны дизайн боловсруулах нь төвөгтэй
Төрийн мөнгө зөв зүйлдээ зарцуулагдаж байгааг мэдэх, төсөл зорилтот бүлэгтээ хүрч байгаа эсэхийг тодорхойлох	Үр дүнтэй болгохын тулд сурталчилгаа сайн хийх хэрэгтэй болдог

Төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгааг дараах байдлаар гүйцэтгэнэ.

1. Бэлтгэл ажил
2. Судалгааны асуулт боловсруулах, судалгааны цар хүрээг тодорхойлох
3. Судалгааны дизайн боловсруулах
4. Судалгааны түүврийн хэмжээг тодорхойлох
5. Мэдээлэл цуглуулах, мэдээлэлд шинжилгээ хийх
6. Үр дүнг нийтийн хүртээл болгох
7. Институчлах боломжийг эрэлхийлэх

Нэг. Бэлтгэл ажил

Эцсийн үйлчилгээ үзүүлэгчдэд очих шаардлагатай нөөцийн зарцуулалтын байдалд судалгаа хийж, нөөц зорилтот бүлэгт очиж байгаа эсэхийг шалгах судалгаа нь техникийн мэдлэг шаардсан, өртөг өндөртэй байдаг тул тухайн судалгааг хэнтэй хамтран гүйцэтгэх, хэнээс дэмжлэг авах, хэнд мэдээлэл өгөх зэргийг урьдчилан шийдвэрлэнэ. Судлаачдын багийг сонгон шалгаруулж шаардлагатай бол сургана.

Орон нутгийн түвшинд цөөн оролцогч талуудын тусламжтай судалгааг хийж болох бол үндэсний түвшинд хийгдэх судалгаанд хөрөнгө мөнгө хуваарилагчдыг заавал татан оролцуулах хэрэгтэй.

Бодлогын судалгааны хүрээлэн, орон нутгийн, үндэсний, олон улсын иргэний нийгмийн байгууллага, хандивлагчид, эдийн засаг санхүүгийн мэргэжилтнүүд зэргээр дэмжлэг тусалцаа авах шаардлагатай хүмүүс нь судалгааны оролцогч талууд юм.

Тухайн судалгааны үр дүнг сонирхож байгаа, мэдээлэл авах сонирхолтой байгаа иргэд, судалгааны үр дүнг хэрэглэгчид, иргэд, залуучууд, хүүхэд зэрэг тусгай зорилтот бүлэг, төрийн үйлчилгээний хэрэглэгчид, төрийн үйлчилгээний болон захиргааны албан хаагчид, бодлого боловсруулагчид, төрийн

аудит, хэвлэл мэдээллийн ажилтнууд, төрийн албан хаагчид, хууль боловсруулагчид, төрийн санхүүгийн мэргэжилтнүүд зэргийг судалгааны оролцогч тал болгон тодорхойлж болно.

Дараа нь оролцогч талууд болон судалгааг гүйцэтгэх баг судалгааны талаар зөвлөлдөн, хийгдэх үйл ажиллагаа, цаг хугацааг товлон, шаардлагатай төсвийг тооцно.

Хоёр. Судалгааны асуулт, цар хүрээ, зорилго тодорхойлох

Энэ шатанд судалгааны асуулт боловсруулан, судалгааны цар хүрээг тодорхойлно.

Судалгааны асуултыг дараах байдлаар тодорхойлж болно. Үүнд:

1. Төсвийн мөнгөний шүүрэлт/алдагдлын хэмжээ ямар байна?
2. Чухам хаана төрийн мөнгөний алдагдал үүсэж байна?
3. Нөөц үр шим хүртэгчиддээ очиход удаашралтай байна уу?
4. Яагаад хөрөнгө нөөц эцсийн хэрэглэгчдэд очихдоо удаашрав?
5. Төсвийн хуваарилалт тасалдаж байна уу?
6. Байгууллагуудад шаардлагатай байгаа хөрөнгө тэдэнд хуваарилагдсан мөнгөний хэмжээтэй дүйцэж байна уу? зэргээр судалгааны асуултыг боловсруулна.

Салбарынхүрээнд,эсвэлтөрөөс санхүүжүүлж байгаа тодорхой нэгэн хөтөлбөрийн хүрээнд (өсвөр насныханд нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн боловсрол олгох хөтөлбөр), тодорхой газар зүйн бүс нутаг, тодорхой байгууллагын хүрээнд зэргээр судалгааг хаана хийхийг шийдвэрлэнэ.

Дараа нь доор өгөгдсөн асуултад хариулж судалгааны цар хүрээг тодорхойлох нь зүйтэй юм. Үүнд:

- Байгууллагын ямар түвшинд судалгааг гүйцэтгэх вэ?

- Бага, дунд сургууль, төрийн өмчийн болон төрийн бус өмчийн сургууль, цэцэрлэгийн алийг нь сонгох вэ?
- Зарцуулалтын, нөөцийн зэргээр урсгалын аль ангиллыг сонгох вэ?
- Хөрөнгийн зарцуулалтыг судлах шаардлагатай юу? \Тэтгэлэг, сурах бичиг, вакцины зарцуулалт болон мөнгөн бус шилжүүлэг\
- Ямар бодлого, хөтөлбөрийг сонгон судлах вэ?
- Газар зүйн хамрах хүрээ ямар байх вэ? Улс, аймаг, дүүргийн хэмжээнд үү гэх мэт.

Цар хүрээ нь судалгааны зорилго, хэрэгжүүлэгч байгууллагын хүчин чадлаас хамаардаг. Эмнэлэг, сургууль дээр хийгдэх судалгааг цөөн тооны гишүүд бүхий судлаачдын баг багахан өртгөөр гүйцэтгэж болох бол салбарын хүрээнд хийх судалгааг туршлагатай, мэдлэгтэй шинжээчдээс бүрдсэн баг гүйцэтгэхээс гадна ихээхэн хэмжээний хөрөнгө мөнгө шаардлагатай болдог.

Судалгааны баг төрийн байгууллага, донорууд, иргэний нийгмийн байгууллагатай хамтран ажиллаж, харилцан тохиролцож зорилгыг тодорхойлдог.

Авилгын түвшинг бууруулах, төрийн үйлчилгээний гүйцэтгэл, үр ашигтай байдлыг нэмэгдүүлэх, салбарын хэмжээнд өөрчлөлт хийх зэргээр чухам ямар зорилгоор судалгаа хийхээ маш тодорхой болгоно.

Зорилго тодорхой болсон тохиолдолд судалгааны дизайн боловсруулах, хэнийг

судалгаанд оролцуулах, хаана судалгааг хийх, ямар мэдээлэл ашиглах, судалгааг хийхэд шаардлагатай хөрөнгө нөөц, цаг хугацаа илүү тодорхой болно.

Гурав. Судалгааны дизайн боловсруулах

Судалгааны зорилго, цар хүрээг тодорхойлсны дараа шаардлагатай мэдээ, тоо баримт олдоц, мэдээллийн чанар, найдвартай байдал зэрэгт анхан шатны судалгаа хийнэ.

Учир нь судалгааг хийх үед мэдээ мэдээлэл олдохгүй байх эрсдэл үүсдэг. Хэрэв мэдээлэл олдох боломж хомс бол судалгааг арай өөр өнцгөөс гүйцэтгэх шаардлагатай болдог.

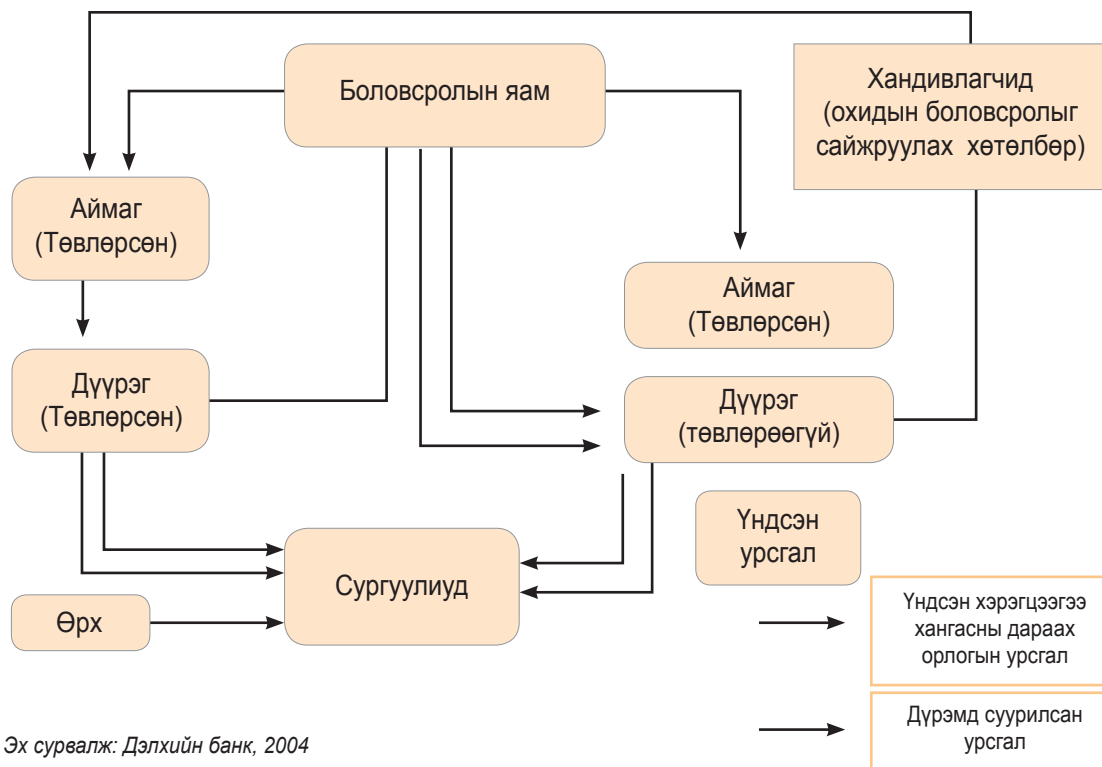
Тиймээс мэдээ, мэдээллийн олдоц нь судалгааны дизайныг боловсруулахад үнэлж баршгүй ач холбогдолтой байдаг. Нэг эх үүсвэрээс бус болж өгвөл олон эх үүсвэрээс мэдээлэл авах нь судалгааны найдвартай байдлыг нэмэгдүүлнэ.

Төсвийн хуваарилалт хийсэн эх сурвалжийн эхнээс нь эцсийн үйлчилгээг үзүүлэгчдэд очих хүртэлх мөрийг мөшгин хөөж хөрөнгийн зарцуулалтыг судлах боломжийг тодорхой болгоно.

Энэ зорилгоор тухайн салбартай шууд хамаарал бүхий холбогдох бодлого, хөтөлбөр, эрх зүйн баримт бичгийг судлан үзнэ. Дараа нь төсвийн хуваарилтад оролцогч талуудыг тодорхойлохын тулд салбарын бүтэц, зохион байгуулалт, тогтолцоо, тэдгээрийн гүйцэтгэх үүрэг, хариуцлагыг нягтлан судлаад мөнгө хувиарлах эх үүсвэрээс тухайн мөнгийг хүлээн авах хүртэлх үндэсний хэмжээний болон анхан шатны байгууллагуудын зураглалыг үйлдэнэ.

Жишээ нь ЕБС-иудад төрөөс хуваарилсан мөнгөний зарцуулалт ямар түвшинд байгааг нягтлахын тулд Сангийн яамнаас хувиарласан мөнгө, хот, дүүрэг, сум багийн түвшинд хэрхэн зарцуулагдсаныг шалгахын тулд дараах зураглалыг гаргаж болно.

Зураг 20. Зимбабве улсын сургуулиудын нөөцийн урсгалын зураглал

Тав. Судалгааны түүврийн хэмжээг тодорхойлох

Судалгааны төсөв, хөрөнгө санхүү, хүний нөөцөөс хамааран судалгааны түүврийг сонгоно.

Эхлээд судлаач төлөөллийн хүрээ буюу эх олонлогийг бий болгоно. Эх олонлогоос /үндэсний хэмжээний, бүс нутгийн, дүүрэг г.м/ түүврийг санамсаргүй байдлаар сонгоно.

Төлөөллийн хүрээн дэх бүх элементүүдийг дугаарласны дараа судлаач санамсаргүй байдлаар сонголт хийнэ.

Жишээ нь: эх олонлогийн 100 төлөөлөлд 100 дугаар өгнө. Судлаач түүврийн хүснэгт ашиглан эдгээр 100 тооноос санамсаргүй байдлаар шаардлагатай тооны түүврийг сонгож авах гэх мэтээр судалгааны эх олонлогийн тооноос хамааран түүврийг тооцож сонгон авна.

Зургаа. Мэдээлэл цуглуулах, мэдээлэлд шинжилгээ хийх

Судалгааны хүрээнд дэвшүүлсэн зорилго болох хүүхэд, эмэгтэйчүүд, ядууст үйлчилгээ хүрч чадаж байна уу? төсвийн зарцуулалтын үйл ажиллагаа авилгад өртөж байна уу? төсвийн зарцуулалт, төрийн үйлчилгээний систем үр дүнтэй байна уу зэрэг асуултад хариулт өгөх байдлаар судалгааны үр дүнг тодорхойлно.

Судалгааг хоёр үе шаттай зохион байгуулна.

Нэгдүгээрт, мөнгөн урсгалыг мөшгин судлах буюу сангийн яамнаас төсөвлөсөн мөнгө банкинд дараа нь төрийн захиргааны байгууллагад, дараа нь эцсийн хүлээн авагчдад очих дарааллыг нягтлан судалж хаана, хэдий хэмжээгээр мөнгө дутсаныг судлана.

Хоёрдугаарт, тухайн шат бүрт мөнгөний хуваарилалт багасаж байгаа шалтгааныг судлан үзнэ. Энэ зорилгоор төрийн захиргааны албан хаагчид, анхан шатанд төрийн үйлчилгээ үзүүлэгчид, үйлчилгээний үр шим хүртэгч иргэдээс өөр хооронд нь ялгаатай асуулгын дагуу ярилцана.

Судалгааны асуулга нь төсвийн хуваарилалт, түүний зарцуулалтын үр дүнгүй байдал, төрийн үйлчилгээний гүйцэтгэлийн тааруу байдал, хүртээмж муу байгаагийн шалтгаан, нөлөөлж буй хүчин зүйлийг тодруулахад чиглэнэ. Өөрөөр хэлбэл төсвийн зарцуулалт, хуваарилалт үр дүнгүй байхад авилга, хээл хахуул, хүнд суртал, эрх мэдэлтний хариуцлагагүй байдал зэрэг хүчин зүйл нөлөөлөв үү эсвэл өөр зүйл нөлөөлсөн үү гэдэг нь тодорхой болно. Анкетын асуулгыг орц, үр дүн, чанар, санхүүжилт, институцийн механизм болон тайлагнах гэсэн үндсэн асуудлыг агуулсан байдлаар тодорхойлно.

Орц - Үйлчилгээний үр дүнг тодорхойлох маш олон орцын үзүүлэлт боловсруулсан байдаг ч бүх үзүүлэлтээр нь мэдээлэл цуглуулах боломжгүй эсвэл тохиромжгүй байж болно. Орцын үзүүлэлт хэмжигдэхүйц байх шаардлагатайг онцлон үзнэ.

Үр дүн - Боловсролын салбарын үр дүнгийн шалгуур үзүүлэлт нь элсэлтийн хувь, анги төгсөх шалгалтыг амжилттай өгсөн сурагчдын тоо гэх мэт үзүүлэлтээр хэмжинэ.

Чанар - Энэ нь олон нийлмэл хэмжигдэхүүн агуулсан ойлголт боловч төрийн үйлчилгээ үзүүлэгчдийн зан үйл, үйлчилгээг үзүүлэх байдал, ариун цэврийн өрөө гэх мэт үзүүлэлтээр ажиглалтын аргыг ашиглан чанарыг тодорхойлж болно.

Санхүүжилт - Санхүүжилтийн эх үүсвэр (засгийн газар, хандивлагчид, төлбөр), хэмжээ, хэлбэр зэрэг мэдээллийг ашиглана.

Институцийн механизм, тайлагнах - Хяналт тавих хэлбэр, мэдээлэл цуглуулах байдал, удирдлага, шийдвэр гаргах бүтэц, тайлан, тайланг хадгалах байдал, хэрэглэгчийг хяналтад оролцуулах хэлбэр, аудит зэрэг нь багтана.

Төрийн зарцуулалтыг мөшгих анкетын асуулга нь дараах агуулгаар боловсруулагдана. Үүнд:

- Хөтөлбөр, үйл ажиллагааны түүх, орсон өөрчлөлтүүд
- Хөтөлбөр, үйл ажиллагааны зорилго
- Хөтөлбөр, үйл ажиллагааны бодлогын орчин, бусад бодлого, үйл ажиллагаатай нийцэх байдал
- Хөтөлбөр, үйл ажиллагааны зорилгодоо хүрэх арга зам
- Байгууллагын бүтэц (аливаа үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, хяналт тавих үүрэг бүхий яам, хэлтэс, нэгж)
- Хөтөлбөр, үйл ажиллагааны үр шим хүртэгчдийг тодорхойлох
- Төсвийн хэмжээ, дэд бүтэц, үйлчлүүлэгчдийн тоог судлах байдлаар төрийн үйлчилгээний шинж байдлыг тодорхойлох
- Мөнгөний хувиарлалтын шалгуур үзүүлэлт
- Хөрөнгө, мөнгө хувиарлах механизм
- Хөтөлбөрийн төсөв, өртөг
- Төсвийн зарцуулалтад хяналт тавих, эргэн тайлагнах механизм (дотоод болон гадаад хяналт, мэргэжилтнүүд биечлэн танилцах)
- Захиргааны мэдээ, мэдээлэл (Мэдээллийн менежментийн систем, мэдээ мэдээллийг тараах байдал, мэдээ мэдээллийн шинж)
- Хөтөлбөр, үйл ажиллагааны үр дүнг хэмжих шалгуур үзүүлэлт
- Үйлчилгээний чанар (Хөтөлбөр, үйл ажиллагааны чанар, хүртээмжийг хэмжих, үнэлэх байдал)
- Хөтөлбөр, үйл ажиллагааны эрсдэл, бэрхшээл
 - o Шүүрэлт- Нийлүүлэгч талын гинжин дараалал дах алдаа
 - o Зорилтот хэрэглэгчдэд нөөц очихгүй байх байдал
 - o Хүн амын бүлэг, газарзүйн байршлын хувьд ялгаатай хувиарлалт хийх
 - o Захиргааны зардал их байх, хувиарлалт удаашрах
 - o Бусад

Жишээлбэл эмнэлгийн хөрөнгийн зарцуулалтыг судлах зорилгоор дүн бүртгэлийн тасгийн мэдээ мэдээлэл, өвчтөний түүх, өвчтөний тоо, эмнэлгийн худалдан авсан эм, эмнэлгийн тоног төхөөрөмжийн жагсаалтыг ашиглаж болно.

Нэг эх үүсвэрээс бус хоёр буюу түүнээс дээш эх үүсвэрээс мэдээлэл авах нь судалгааны найдвартай байдлыг нэмэгдүүлнэ. Зөвхөн тоон болон чанарын аргаас гадна гуравдах аргыг тухайлбал ажиглалтын аргыг ашиглан судалгааг хийх нь үр дүнтэй байдаг.

Төсвийн хувиарлалт тодорхой дүрэм журмын дагуу хийгддэг бол (нэг сурагчдад ногдох хувьсах зардал г.м) төсвийн алдагдлыг дараах томъёог ашиглан тооцдог (UNPFA, 2004). Үүнд:

$$\text{Шат дараалсан хатуу тогтолцооны алдагдал} = 1 - \frac{\text{Сургуулиудын хүлээн авсан нийт нөөц}}{\text{Сургуулиудад төсөвлөсөн нийт нөөц}}$$

Сургууль засгийн газрын тооцсоны дагуу нэг сурагчдын ногдох зардлаар төсвөө авдаг бол сургуулиудын хүлээн авсан нийт мөнгийг сургуулиудад төсөвлөсөн байсан нийт мөнгөн дүнд хувааж олдог. Жишээлбэл сургуулийн хүлээн авсан нийт нөөц 300,000 төгрөг, төсөвлөсөн нийт нөөц нь 560,000 төгрөг байсан гэж төсөөлбөл мөнгөний алдагдалын хэмжээ 0.47 болно.

$$\text{Сургуулийн мөнгөний алдагдал} = 1 - \frac{300,000}{560,000} = 0.47$$

Нөөц тогтсон дүрэм журмын дагуу бус янз бүрийн түвшин дэх эрх мэдэлтний боловсруулсан шалгуураар хуваарилагддаг бол төсвийн алдагдлыг тооцоолох нь нэлээд сорилтыг бий болгодог. Энэ тохиолдолд дараах томъёог ашиглана. Үүнд:

$$\text{“Явцуу” тогтолцооны алдагдал} = 1 - \frac{\sum \text{Сургуулиудын хүлээн авсан нийт нөөц}}{\text{Сургуулиудад төсөвлөсөн нийт нөөц}}$$

Долоо. Судалгааны үр дүнг олон нийтэд танилцуулах

Тухайн салбарт өөрчлөлт хийх зорилгоор судалгааны үр дүнг иргэд, олон нийт, төрийн албан хаагчдын дунд таниулах ажлыг зохион байгуулна. Судалгааны үр дүн үнэн зөв, найдвартай байх шаардлагатай.

Судалгааны үр дүнгийн талаар эхлээд төрийн албан хаагчдад танилцуулж цаашид авах арга хэмжээний зөвлөмжид тэдний саналыг тусгасан байх нь зүйтэй.

Дараа нь мэдээллийг энгийн, ойлгомжтой хэлбэрт оруулан радио, телевиз, интернет, сонин зэрэг мэдээллийн хэрэгсэл ашиглан олон нийтийн дунд түгээхээс гадна тайланг хэвлүүлж, эсвэл хураангуйлан боршур болгон зарлалын самбар, иргэд, төрийн албан хаагчдын дунд зохион байгуулах хурал, форуммаар дамжуулан тараана.

Ийнхүү олон нийтийн дунд мэдээлэл тарааснаар төрийн зүгээс уг асуудлыг үл ойшоон хайхрахгүй байдал үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх урьдач нөхцлийг бүрдүүлдэг.

Эрх баригчидтай нягт хамтран ажиллан төрийн зардлын үр дүнг дээшлүүлэхэд анхааран ажилладаг.

Бодлого боловсруулагч, төлөвлөгчдөд төсвийн зарцуулалтыг үр дүнтэй болгоход чиглэсэн зөвлөмжийг хүргүүлэхээс гадна төр

болон иргэний нийгмийн байгууллагын төлөөллөөс бүрдсэн ажлын хэсэг байгуулж бэрхшээлийг шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлно.

Найм. Институтчлах боломжийг эрэлхийлэх

Төрийн мөнгөний тоо хэмжээ, зарцуулалтын чанарыг судлан үзэж анхаарах асуудлыг тодорхой болгосны эцэст хөгжилд хувь нэмэр оруулах бодлогын өөрчлөлтийг тодорхойлдог. Төрийн мөнгөний зарцуулалтад тавих хяналтыг институтчлах зорилгоор төрийн бие даасан байгууллага, аудитын агентлаг байгуулах эсвэл тогтмол хяналт үнэлгээ хийх чиг үүрэг бүхий иргэний болон төрийн байгууллага байгуулах зэргээр удаан хугацаанд хийсэн оролдлогын үр дүнд төрийн мөнгө зохистой зүйлдээ зарцуулагдах боломж бүрддэг юм. Институтчлах нь улс орнуудын онцлог, боломжоос хамааран дараах хэлбэртэй байж болно. Үүнд:

1. Төр өөрөө төсвийн хуваарилалт, зарцуулалтын байдлыг Уганда улсад хийсний нэгэн адил тодорхой давтамжтай судалж, үнэлгээ хийж байх
2. Бие даасан иргэний нийгмийн байгууллага бусад байгууллагуудтай хамтран төсвийн зарцуулалтад үнэлгээ өгч байх
3. Тусгай үүрэг бүхий аудитын байгууллага төсвийн мөнгөний урсгалд хяналт тавина.

Судалгааны үр дүнг төрийн зардлын үр дүнг сайжруулахад чиглэсэн бодлого, хөтөлбөрийг шинэчлэхэд ашиглана. Төрийн мөнгөний зарцуулалтын үр дүнг дээшлүүлэх, хүн амын сайн сайхан байдлыг хангахад чиглэсэн бодлогын өөрчлөлт нь дараах ач холбогдолтой байдаг. Үүнд:

- Төрийн мөнгийг зарцуулах горимд өөрчлөлт оруулах
- Шат дараалал бүрд тохиолдож болох эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх
- Төр, үйлчилгээ үзүүлэгч, иргэд гэсэн гурван талын нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны хамтын ажиллагааг сайжруулах
- Төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгааг гүйцэтгэх оролцогч талуудын ур чадвар сайжрах

Төрийн зарцуулалтыг мөшгих судалгаа нь төрийн үйлчилгээний чанар, хүртээмж, төрийн санхүүгийн сахилга батыг дээшлүүлэх ач холбогдолтой нийгмийн эгэх хариуцлагын үр дүнтэй арга юм.

Тэмдэглэл

**Хуудас:
113-127**

ТАВДУГААР БҮЛЭГ.

ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН ҮНЭЛГЭЭНИЙ ҮЕ ШАТАНД ХЭРЭГЛЭГДЭХ НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГУУД

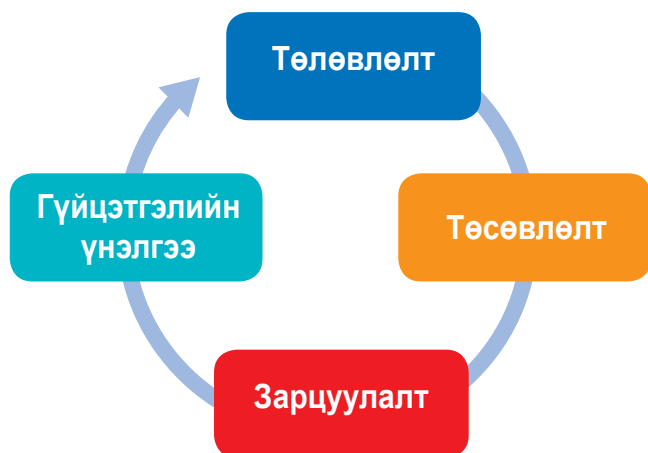
5.1. Иргэдийн онооны карт

5.2. Хэрэглэгчийн үнэлгээний карт

ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН ҮНЭЛГЭЭНИЙ ҮЕ ШАТАНД ХЭРЭГЛЭГДЭХ НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН АРГУУД

Та бүхэн өмнөх бүлгүүдэд төрийн санхүүгийн удирдлагын эхний 3 циклийн хүрээнд хэрэглэгддэг арга хэрэгслүүдтэй танилцсан бол энэ удаад гүйцэтгэлийн үнэлгээний үе шатанд хэрэглэгдэх нийгмийн эгэх хариуцлагын аргуудтай танилцах болно (Зураг 21.).

Асуулт:

- Хөрөнгө зориулалтын дагуу зарцуулагдсан уу?
- Үйлчилгээний чанар, хүртээмж ямар түвшинд байна вэ?

Арга:

- Иргэдийн онооны карт
- Хэрэглэгчийн үнэлгээний карт

Гүйцэтгэлийн үнэлгээний үе шатанд нийгмийн эгэх хариуцлагын хэд хэдэн арга (Иргэдийн онооны карт, Хэрэглэгчийн үнэлгээний карт, Нийгмийн аудит, Иргэдийн оролцоот аудит гэх мэт) ашиглагддаг. Гарын авлагын энэхүү хэсэгт хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг доорх 2 аргын талаар орууллаа. Үүнд:

1. Иргэдийн онооны карт
2. Хэрэглэгчийн үнэлгээний карт

5.1.

Иргэдийн онооны карт (Community Score Card)

Нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлэх арга хэрэгслийн дэлгэрэнгүй тайлбар

Иргэдийн онооны картын тухай товчхон

Иргэдийн онооны карт (ИОК) нь төрийн байгууллага, албан тушаалтнаас явуулж буй үйл ажиллагаа, үзүүлж буй үйлчилгээний хэрэгжилт (гүйцэтгэл), чанарыг тухайн орон нутгийн үйлчилгээг хүртэгч иргэдийг оролцуулан үнэлэх арга юм. (World Bank, 2013, p. 1)

Энэ аргын тухайд үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллага, албан тушаалтнууд болон үйлчилгээг хүртэгч иргэд нүүр тулан уулзаж, тулгамдсан асуудлаа ярилцан, шийдвэрлэх арга зам, гарцыг хамтдаа тодорхойлдог.

Ингэснээр иргэд өөрсдийн дуу хоолойг төрийн байгууллага, албан тушаалтнуудад шууд хүргэх боломжийг олгодог учир өндөр ач холбогдолтой арга гэж үздэг.

Нөгөө талаас тухайн орон нутгийн иргэдийн зүгээс хөндөж буй тулгамдсан асуудлуудыг төрийн байгууллага, албан тушаалтнууд ямар нэгэн шат дамжлагагүйгээр шууд сонсон хүлээж авч, хариу арга хэмжээ авах боломжийг олгодог.

Иргэдийн онооны картыг ямар зорилгоор ашигладаг вэ?

- Тухайн төрийн үйлчилгээ хүртэгчдээс үйлчилгээний чанар, хүртээмж, тулгамдаж буй асуудлуудын талаар мэдээлэл цуглуулах
- Үйлчилгээ үзүүлэгч тал буюу төрийн байгууллага, албан тушаалтнууд нь үзүүлж буй үйлчилгээнээс аль нь иргэдэд сайн хүрч байгаа, аль нь иргэдээс муу үнэлгээ авч байгаа талаар бодитой ойлголттой болох
- Орон нутгийн иргэд болон төрийн байгууллага (үйлчилгээ үзүүлэгч) хоорондын харилцааг сайжруулах

Иргэдийн онооны картын аргыг хэрэглэх үндсэн алхамууд

Иргэдийн онооны картыг ашиглан төрийн байгууллага, албан тушаалтнуудаас үзүүлж буй үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг үнэлэх үндсэн 6 алхам¹ байдаг. (World Bank, 2013, p. 2) Үүнд:

1. Алхам 1. Бэлтгэл ажил
2. Алхам 2. Орцыг хянах матриц бэлтгэх
3. Алхам 3. Үйлчилгээг хүртэгч иргэдийн үнэлгээ
4. Алхам 4. Үйлчилгээ үзүүлэгчийн өөрийн үнэлгээ
5. Алхам 5. Талуудын нүүр тулсан уулзалт
6. Алхам 6. Үр дүнг нэгтгэх, хэрэгжүүлэх, хянах

Эдгээр алхамыг тус бүрт нь дэлгэрэнгүй тайлбарлая.

1. Бэлтгэл ажил хангах.

Бэлтгэл ажлын хүрээнд хамгийн эхний хийх зүйл бол тухайн орон нутгийн ямар асуудалд үнэлгээ өгөх вэ? гэдгийг сонгох явдал юм. Өөрөөр хэлбэл, боловсролын үйлчилгээ, эрүүл мэндийн үйлчилгээ, нийгмийн халамжийн үйлчилгээ, хог хаягдал ачих, цэвэрлэх үйлчилгээ гэх зэрэг төрөөс үзүүлдэг үйлчилгээнээс хамгийн тулгамдсан, үнэлгээ хийх зайлшгүй шаардлагатайг нь сонгох хэрэгтэй.

¹Энэхүү алхамуудыг Дэлхийн банкны Нийгмийн хөгжлийн нэгжийн мэргэжилтэн Janmejay Singh болон Parmesh Shah нарын 2013 онд бэлтгэсэн "Иргэдийн онооны картын үйл явц: хэрэгжүүлэгчдэд зориулсан ерөнхий арга зүй"-ээс авлаа.

ИОК-ын арга зүй нь иргэдтэй харьцаж үйлчилгээ үзүүлдэг салбарын үйлчилгээний чанар хүртээмжийг судлан тодорхойлох зориулалттай учраас “үйлчилгээ”-нд төвлөрч байдаг.

ИОК-ын арга зүйг хэрэглэж үнэлгээ хийхэд иргэдийг зохион байгуулалтад оруулах, үнэлгээний хуудас бэлтгэх, фокус бүлгийн ярилцлагуудыг зохион байгуулах, өөр бусад уулзалтыг зохион байгуулах гэх мэт маш өргөн хүрээтэй, ихээхэн хэмжээний ажлууд хийгддэг тул тухайн үнэлгээг хийхэд туслах багийг бүрдүүлэх хэрэгтэй.

Энэхүү багт тухайн орон нутагт олон нийтэд танигдсан хүмүүс, төрийн байгууллагын ажилтнууд, сайн дурынхан, орон нутгийн болон үндсэний хэмжээнд үйл ажиллагаа явуулдаг Төрийн бус байгууллагын төлөөлөл, тухайн үнэлгээ хийх гэж буй төрийн үйлчилгээг үзүүлэгч байгууллагын төлөөлөл зэргээс оруулбал зохимжтой.

Бэлтгэл ажлын хүрээнд хийх дараагийн чухал зүйл бол чиглүүлэгчийг сонгох асуудал юм.

Учир нь энэхүү үнэлгээний үйл явцад тухайн орон нутгийн иргэдийг аль болох өргөнөөр татан оролцуулах, тухайн асуудалд хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн анхаарлыг хандуулах, түүнчлэн иргэд, олон нийтэд энэхүү ажлын зорилгыг ойлгуулах зэрэг өргөн

далайцтай ажлуудыг хийхэд чиглүүлэгч чухал үүрэгтэй. Иймээс чиглүүлэгчээр сонгох хүн нь болж өгвөл олон нийттэй ажиллаж байсан туршлагатай байвал сайн.

Үүний дараа үнэлгээний өмнөх урьдчилсан судалгаа хийж, мэдээлэл цуглуулах шаардлагатай. Үүний тулд (а) ИОК-ын үнэлгээ хийх баг тухайн тулгамдсан (сонгосон) асуудалтай газар дээр нь очиж танилцах, холбогдох хүмүүстэй ярилцлага хийж мэдээлэл авах, (б) өмнө нь тухайн тулгамдсан асуудлын талаар цугларсан мэдээлэл, судалгааны дүнг ашиглан мэдээлэл цуглуулах аргыг ашиглана.

Урьдчилсан судалгаа хийж мэдээлэл цуглуулах нь дараах ач холбогдолтой юм. Үүнд:

- Тулгамдаж буй асуудлын талаар ерөнхий зураглалтай болох
- Тухайн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг үнэлэх шалгуур үзүүлэлт тогтоох боломжийг олгох

Үнэлгээг үр дүнтэй, чанартай явуулахын тулд бэлтгэл ажлын хүрээнд шаардлагатай гэж үзвэл чиглүүлэгчийг сургаж дадлагажуулах хэрэгтэй.

Энэ хүрээнд чиглүүлэгчид ИОК-ийн үнэлгээний арга зүйг ойлгуулах болон фокус бүлгийн ярилцлага зохион байгуулах, түүнчлэн иргэд,

төрийн албан хаагчдын нүүр тулсан уулзалт зэргийг хэрхэн зохион байгуулах арга зүй, ур чадварыг эзэмшүүлэх хэрэгцээ үүснэ.

Бэлтгэл ажлын төгсгөлд нь тухайн асуудалд иргэдийн болон төрийн байгууллагуудын анхаарлын хандуулах ажлыг зохион байгуулах хэрэгтэй.

Өөрөөр хэлбэл, ийм ажил зохион байгуулагдах гэж байгааг, ямар төрлийн төрийн үйлчилгээнд үнэлгээ өгөх гэж буйг, энэхүү үйл явцад иргэдийн идэвхтэй оролцоо чухал болохыг онцлон, энэ талаарх мэдээллийг нийтэд мэдээлж, түгээх шаардлагатай.

2. Орцыг хянах матриц бэлтгэх

Орцыг хянах матриц нь хамгийн энгийнээр тайлбарлавал тухайн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг үнэлэх хүснэгт юм.

Энэ матрицыг зөв, оновчтой бэлтгэх нь чухал бөгөөд учир нь энэхүү матрицын дагуу иргэд ч, үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллага ч аль аль нь тухайн үйлчилгээнд үнэлгээ өгөх юм.

Энэхүү матриц нь ихэвчлэн дараах загвартай байдаг.

Хүснэгт 13. Орцыг хянах матриц (боловсролын үйлчилгээний жишээгээр)
(World Bank, 2013, р. 4)

№	Шалгуур үзүүлэлт	Тогтоосон стандарт	Бодит байдал	Нотолгоо, баримтжуулалт
1	Нэг хүүхдэд ноогдох сурах бичгийн тоо			
2	Анги дүүргэлт			
3	Ариун цэврийн өрөөний нөхцөл			

Энэхүү матрицыг бэлтгэхийн тулд хамгийн эхний алхам бол бэлтгэл ажлын хүрээнд цуглуулсан мэдээлэл, хийсэн судалгаанд үндэслэн тухайн үйлчилгээг үнэлэх шалгуур үзүүлэлт боловсруулах явдал юм. Энэ шалгуур үзүүлэлт нь мэдээж ямар төрлийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг үнэлэх гэж байгаагаас хамаарч ялгаатай байна. Шалгуур үзүүлэлтээ гаргахдаа үйлчилгээ хүртэгч иргэд, үйлчилгээ үзүүлэгч талуудын аль алинтай нь ярилцаж, тэдний тусламжийг авах хэрэгтэй.

Шалгуур үзүүлэлтийг боловсруулсны дараа тухайн шалгуур тус бүрт хамаарах “суурь үзүүлэлт”-ийг гаргах шаардлагатай. Өөрөөр хэлбэл, тухайн шалгуур үзүүлэлтийн дагуу тогтоосон стандарт нь ямар байгааг тодорхойлох хэрэгтэй.

Жишээ нь, дээрх хүснэгт дэх “анги дүүргэлт” гэсэн шалгуурын дагуу “суурь үзүүлэлт”-ийг тогтоож үзье. Монгол Улсын хэмжээнд мөрдөгдөж буй хууль, дүрэм, журам, норм, стандартаар ямар байх ёстойг судлаж үзвэл Монгол Улсын барилгын дүрэм-ЕБС-ын барилгын төлөвлөлтийн дүрмийн 1.3.6 заалт: “ЕБС-ын анги дүүргэлт 30 хүүхдээс ихгүй байна. 6 настай хүүхдийн онцлогоос хамаарч анги дүүргэлт 20-24 байхаар тооцох” гэж заажээ. Түүнчлэн 2007 оны 08 дугаар сарын 31-ний өдрийн БСШУ, НХХ, Сангийн сайдын хамтарсан 307/91/237 тоот тушаалд анги дүүргэлтийг бага ангид 30-35, дунд, ахлах ангид 32-35, хүүхэдтэй байхаар зохион байгуулна гэж заажээ. Тиймээс энэ

тохиолдолд бид “анги дүүргэлт” хэмээх шалгуурын дагуу суурь үзүүлэлтийг бага ангид 30-35, ахлах ангид 32-35 гэж авч үзнэ. (Ардчиллын боловсрол төв, 2013, хууд. 22)

Үүний дараа тухайн үйлчилгээ үзүүлэгч талаас дээрх шалгуур үзүүлэлтийн дагуу мэдээлэл, статистик, тоо баримт, тайлан мэдээлэл цуглуулах шаардлагатай. Үүний зорилго нь тухайн шалгуур үзүүлэлтийн дагуу энэхүү үйлчилгээний өнөөгийн бодит нөхцөл байдлыг тодорхойлох явдал юм. Өнөөгийн нөхцөл байдлыг тодорхойлохын тулд дээрх тоо баримт, мэдээллийг ашиглахаас гадна шаардлагатай гэвэл үнэлгээний баг өөрсдөө явж танилцах, холбогдох хүмүүстэй уулзах зэрэг ажлуудыг хийж болно.

Үүний дараа үйлчилгээ үзүүлэгч талаас цуглуулсан мэдээлэл, тоо баримт, тайлан зэргийг ашиглан шалгуур үзүүлэлтүүдээ эцэслэн баталгаажуулна.

Шалгуур үзүүлэлтүүд баталгаажсаны дараа үзүүлэлт тус бүрийн хувьд бодит байдал (хүснэгт 13) ямар байгааг тодорхойлж төрөл бүрийн хэлбэрээр баримтжуулна. Үүнд: албан ёсны статистик тоо, хүмүүстэй уулзсан ярилцлагын тэмдэглэл, фото зураг, шаардлагатай гэвэл видео бичлэг гэх мэт зүйлсээр баримтжуулж болно.

Дээрх мэдээллүүдийг нэгтгээд орон нутгийн иргэд, үйлчилгээ хүртэгчид болон үйлчилгээ үзүүлэгч нарт нээлттэй мэдээлэх хэрэгтэй. Ингэж мэдээлснээр иргэд “өнөөгийн нөхцөл байдал”-ын талаарх мэдээллийг авахаас гадна өөрсдийн “эрх”-ийг ч давхар мэдэж

авах боломжтой юм. Тухайлбал, дээрх мэдээллээс бидний хүүхдийн сурах бичгийн хүрэлцээ, хангамж ямар байгааг, стандартаар бол ямар байх ёстойг, анги дүүргэлт ямар байгааг, норм стандартын дагуу бол ямар байх ёстойг, нэг эмчид ногдох хүн ам, өвчтөний тоо ямар байгааг, стандартын дагуу ямар байх ёстойг мэдэж авна гэсэн үг. Хэрвээ дээрх мэдээлэл иргэдэд, олон нийтэд сайн хүрч чадвал тэдний анхаарлыг тулгамдсан асуудалд хандуулах боломжтой болно.

Дараагийн алхам бол чиглүүлэгч нь дээрх матрицын дагуу үнэлгээг хийхийн тулд иргэд, үйлчилгээ хүртэгчдийг тодорхой фокус бүлгүүдэд хуваах хэрэгтэй. Ингэж хуваахдаа ямар асуудлыг хэлцэх гэж байгаагаас хамааруулан тохиромжтой байдлаар хуваах хэрэгтэй болдог бөгөөд энэ хуваалт нь үнэлгээний дараагийн үе шатны эхлэл болдог.

3. Үйлчилгээг хүртэгч иргэдийн үнэлгээ

Өмнө дурьдсанчлан үйлчилгээг хүртэгч иргэдээр үнэлгээ хийлгэхийн тулд чиглүүлэгч хамгийн түрүүнд иргэдийг системтэйгээр тодорхой бүлгүүдэд хуваах шаардлагатай.

Ингэж хуваахдаа гол төлөв нас, хүйс, эрхэлж буй ажил, мэргэжил зэргээр нь холимог бүлэг үүсгэх нь илүү оновчтой гэж зөвлөдөг. Гэхдээ зарим тохиолдолд бүлэг үүсгэхдээ тухайн үнэлгээ хийж буй үйлчилгээний онцлогоос хамаарч иргэдийг дээрх холимог бүлгээс өөрөөр хуваах хэрэгцээ гарч болно.

Тухайлбал, хэрвээ эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдэд тулгамддаг бэрхшээлүүд хоорондоо ялгаатай бөгөөд тухайн асуудалд хамаатай үйлчилгээнд үнэлгээ өгч буй тохиолдолд тэднийг хүйсээр нь тусдаа бүлгүүдэд хуваах шаардлагатай болно. Эсвэл бага ангийн хүүхдүүд болон дунд, ахлах ангийн хүүхдүүдэд хамааралтай үйлчилгээнд үнэлгээ өгч буй тохиолдолд тэдэнд хүрч буй үйлчилгээ ялгаатай, тулгамдаж буй бэрхшээл ялгаатай, өөрсдийгөө илэрхийлэх чадвар ялгаатай байгаа тохиолдолд тэдгээрийг анги, насаар нь ялгаатай бүлгүүдэд хувааж үнэлгээг хийж болно.

Энэ мэтчилэн тухайн үнэлэх гэж буй асуудлаасаа хамааруулж бүлгээ үүсгэх хэрэгтэй. Бүлэг үүсгэхдээ дараах хэдэн зарчмыг баримтлах нь зүйтэй.

- Ихэнх тохиолдолд үйлчилгээ үзүүлэгч болон үйлчилгээг хүртэгч талуудыг хамт нэг бүлэгт оруулахгүйгээр бүлэг үүсгэх нь тохиромжтой. Гэхдээ зарим асуудлын онцлогоос хамааруулж онцгой тохиолдолд тухайн тулгамдаж буй бэрхшээлийг олон талаас нь бүрэн тодорхойлж, цогц үнэлгээ өгөхийн тулд үйлчилгээ хүртэгч, үйлчилгээг үзүүлэгч, санхүүжүүлэгч болон бусад холбогдох талууд хамтран нэг бүлэг болох тохиолдол байж болохыг үгүйсгэхгүй.
- Тухайн үйлчилгээний онцлогоос хамаарч уг үйлчилгээг авах хэрэгцээ, тулгарч болох бэрхшээл зэргээрээ ижил төстэй байдлаар нь бүлэглэх
- Тухайн бүлэгт байгаа оролцогчид бүгд санал бодлоо илэрхийлж, үнэлгээг бодитой өгөхөд хэн хэндээ нөлөөлөхгүй (хамгийн бага нөлөөлөх) байхаар хүмүүсээ бүлэглэх

Бүлэг үүсгэсний дараа тухайн бүлгүүд тухайн сонгон авсан үйлчилгээг хэрхэн ямар шалгуураар үнэлж болох талаар оюуны дайралт хийж, шалгуурыг тодорхойлно. Хэдийгээр өмнөх үе шатанд тухайн үйлчилгээг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг ерөнхийд нь тодорхойлсон хэдий ч энэ үе шатанд үйлчилгээ хүртэгч иргэдийн дунд оюуны дайралт хийж шалгуур үзүүлэлтүүдийг өөрчлөх, нэмэх, хасах ямар нэг шинэ санаа, орхигдуулсан зүйлс байгаа эсэхийг нягтлах шаардлагатай. Энэ үед чиглүүлэгч тухайн бүлгийн хэлэлцүүлгийг тодорхой асуултууд, санаа, санал хэлэх байдлаар зөв чиглүүлж, асуудлыг хүрэнээс халихгүй хэлэлцүүлэх тал дээр анхаарал хандуулах үүрэгтэй. Үүнээс гадна тухайн бүлэгт байгаа бүхий л гишүүдийн оролцоог жигд хангах тал дээр анхаарах нь зүйтэй.

Энэхүү хэлэлцүүлгээр цуглуулсан мэдээлэл, хэлэлцсэн асуудлыг чиглүүлэгч нэгтгэн, тодорхой хэмжээгээр бүлэглэж,

өмнөх шатанд тодорхойлсон шалгуур үзүүлэлтүүдтэй харьцуулан нэгтгэж, хэмжиж болохуйц гүйцэтгэлийн шалгуур үзүүлэлт болгон томъёолно. Үүний дараа шалгуур үзүүлэлтүүдийг эргэн нягтлаж, нарийн тодорхойлох бөгөөд аливаа үйлчилгээг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтүүд нь 5-8 хооронд байх нь илүү тохиромжтой гэж үздэг. Хэтэрхий олон, эсвэл хэт цөөн шалгуур үзүүлэлт хэрэглэх нь тийм ч оновчтой биш юм.

Шалгуур үзүүлэлт тодорхой болсны дараа чиглүүлэгч нь фокус бүлгийн гишүүдээс тухайн шалгуур үзүүлэлт тус бүрт үнэлгээ өгөхийг хүсэх хэрэгтэй. Үнэлгээг өгөхдөө чиглүүлэгч үнэлгээний шкалыг урьдчилан тогтсон байх ёстой бөгөөд гол төлөв 1-5 оноо (1-маш муу, 2-муу, 3-дунд, 4-сайн, 5-маш сайн), эсвэл 0-100 оноо (0-20 бол маш муу, 21-40 бол муу, 41-60 бол дунд, 61-80 бол сайн, 81-100 бол маш сайн) өгөх байдлаар үнэлгээг хийлгэж болно. Мэдээж чиглүүлэгч нь үнэлгээг хийлгэхээс өмнө үнэлгээний оноо, интервалыг оролцогчдод ойлгомжтой

байдлаар тайлбарлаж өгөх ёстой. Үнэлгээ өгөх үйл явц нь янз бүр байж болох бөгөөд тухайлбал, тухайн фокус бүлгийн гишүүд хоорондоо ярилцаж байгаад шалгуур үзүүлэлт тус бүрт нэг үнэлгээ өгч болно, эсвэл бүлгийн гишүүд тус бүр шалгуур үзүүлэлтүүдийн дагуу өөрсдийн үнэлгээг өгч, тэдгээрийг дундажлан тооцож эцсийн үнэлгээг гаргаж бас болно.

Үнэлгээг илүү бодитой болгохын тулд өндөр үнэлгээ авсан, эсвэл тааруу үнэлгээ авсан шалгуур үзүүлэлтийн тухайд яагаад ингэж өндөр, эсвэл тааруу үнэлэх болсон талаар нь асууж тодруулан, тухайн шалгуур үзүүлэлтийн үнэлгээний дүнгийн ард тайлбар байдлаар оруулж өгөх хэрэгтэй.

Энэ нь тухайн үйлчилгээ яагаад иргэдэд сайн хүрч чадахгүй байгаа талаар, яагаад иргэдээс муу үнэлгээ авч буй талаар, эсвэл ямар учраас иргэдээс сайн үнэлгээ авч буй талаарх маш хэрэгтэй мэдээллийг үйлчилгээ үзүүлэгч талд өгдөг.

Хүснэгт 14. Үйлчилгээ хүртэгч иргэдийн үнэлгээ² (Боловсролын үйлчилгээний жишээгээр)
(Ардчиллын боловсрол төв, 2014) *Үнэлгээ: 1-маш муу, 2-муу, 3-дунд, 4-сайн, 5-маш сайн*

№	Шалгуур үзүүлэлт	Оноо	Үндэслэл
1	Нэг хүүхдэд ноогдох сурах бичгийн тоо	4	Сурах бичгийн хүрэлцээ боломжийн. Ихэнх хүүхдүүд сурах бичигтэй. Гэхдээ хаяж үрэгдүүлсэн тохиолдолд тухайн сурагч хичээлийн жил дуустал сурах бичиг дахин олгогддоггүй.
2	Анги дүүргэлт	1	Нэг ангидаа 50-60 хүүхэд суралцдаг. Анги дүүргэл 2 дахин хэтэрсэн. ширээ сандал хүрэлцээгүй, ихэнхдээ 1 ширээн дээр 3 сурагч суудаг. Ширээ, сандал хуучирч муудсан, эвдэрхий ширээ сандал ихтэй
3	Ариун цэврийн өрөөний нөхцөл	2	Өдөр бүр цэвэрлэдэг гэдэг боловч эргэлзээтэй. Олон хүүхэд дундаа цөөн ариун цэврийн өрөөтэй учраас завсарлагаанаар зарим хүүхэд бие засаж амждаггүй. Суултуур, угаалтуур нь 6, 7 настнуудад тохиромжгүй

²Энэхүү матрицын доторх агуулгыг Ардчиллын боловсрол төвийн гаргасан “Нийгмийн хариуцлага: Төрийн үйлчилгээг иргэдийн онооны картын аргачлалаар үнэлэх нь” гарын авлагыг 39-41 дэх хуудаснаас санаа авч оруулсан болно.

4. Үйлчилгээ үзүүлэгчийн өөрийн үнэлгээ

Үйлчилгээ үзүүлэгчийн өөрийн үнэлгээг хийх ерөнхий дараалал, аргачлал нь өмнөхтэй төстэй. Юуны түрүүнд “хаанаас”, “ямар газраас” үнэлгээ авахыг сонгох ёстой. Дараа нь үнэлгээнд оролцогчид ИОК-ын аргын талаар мэдээлэлтэй эсэхийг судлаад, шаардлагатай гэвэл энэхүү үнэлгээний аргыг талаар товч мэдээлэл өгөх нь зүйтэй.

Үүний дараа тухайн үйлчилгээ үзүүлэгч албан хаагчдын дунд тэдний үзүүлж буй үйлчилгээг ямар шалгуураар үнэлэх талаар өөрсдийнх санаа бодлыг сонсох хэрэгтэй. Үүний тулд оюуны дайралтын арга ашиглах нь оновчтой юм. Тэдний тодорхойлон гаргаж ирсэн шалгууруудыг бүлэглэн нэгтгэж, үйлчилгээ хүртэгчдийн тодорхойлсон шалгууртай харьцуулж болохуйц (болж өгвөл ижил шалгуур байвал сайн) байдлаар эцэслэн боловсруулах нь зүйтэй.

Шалгуур үзүүлэлтийг боловсруулсны дараа эдгээр шалгуур үзүүлэлтийн дагуу тэд өөрсдийн үйлчилгээнд үнэлгээ өгөх ёстой бөгөөд үнэлгээнд ашиглах оноо/шкал нь өмнөх шатанд ашигласантай ижил (хэрвээ 1-5 хүртэл оноо өгч байсан бол адилхан 1-5 гэсэн оноог адилхан хэрэглэх) байх ёстой.

Үйлчилгээ үзүүлэгчид өөрсдийн үйлчилгээнд үнэлгээ өгсөний дараа чиглүүлэгч тэднээс өгсөн үнэлгээнийх нь талаар тайлбар авч баталгаажуулах шаардлагатай. Ялангуяа өндөр үнэлгээ өгсөн шалтгаан, эсвэл бага үнэлгээ өгсөн шалтгааныг нь тодруулах хэрэгтэй. Төгсгөлд нь тухайн үйлчилгээг сайжруулахын тулд ямар арга хэмжээ авах, юуг өөрчлөх, ямар саад бэрхшээл байгааг, түүнийг хэрхэн шийдвэрлэж болох талаар тэдний саналыг сонсож, тодорхой саналуудыг тэмдэглэж авах хэрэгтэй. Үйлчилгээ үзүүлэгчийн өөрийн үнэлгээний хуудас нь үйлчилгээг хүртэгч иргэдийнхтэй адил (хүснэгт 14) байх юм.

5. Талуудын нүүр тулсан уулзалт

Энэхүү уулзалт нь маш чухал бөгөөд хэрвээ амжилттай сайн зохион байгуулж чадвал тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд ихээхэн нөлөө үзүүлдэг.

Иймээс уулзалтад оролцогч талууд сайтар бэлтгэл хангасан байх шаардлагатай. ИОК-ын аргын энэхүү алхам нь үйлчилгээг хүртэгч иргэдээс тодорхойлон гаргасан асуудал, саналуудыг үйлчилгээ үзүүлэгч тал хэрхэн хүлээн авч шийдвэрлэх гэдэгт ихээхэн нөлөөтэй.

Иймээс энэхүү нүүр тулсан уулзалтад бэлтгэхдээ тухайн үйлчилгээний талаар “нөгөө тал” юу гэж бодож байгаа, хэрхэн үнэлсэн, түүний шалтгаан нь юу байсан талаарх мэдээллийг авч, “тэдний нүдээр” асуудлыг харахыг хичээх хэрэгтэй. Хэрвээ ийм мэдээлэл, бэлтгэлгүйгээр уулзалтыг шууд зохион байгуулбал талууд ойлголцохгүй байдал үүсч, улмаар дайсагналцах нөхцөл байдалд ч орж болзошгүй юм. Үйлчилгээ үзүүлэгч талууд нь тухайн асуудлыг үйлчлүүлэгчдийн нүдээр харж, тэдэнд тулгарч буй бэрхшээлийг мэдрэхээс гадна, үйлчилгээг хүртэгч тал мөн адил “нөгөө тал”-ын байр сууринаас асуудлыг харах шаардлагатай.

Уулзалтыг зохион байгуулахад анхаарах дараагийн асуудал бол уулзалтад оролцогчдыг “зөв сонгох” явдал юм. “Зөв сонгох” гэдэг нь аль талаас хичнээн хүн, ямар асуудал хариуцсан хүн заавал байх вэ гэдгийг тодорхойлох явдал юм. Мэдээж, болж өгвөл оролцогч 2 талын хүний тоог ойролцоо байлгах шаардлагатай. Түүнчлэн үйлчилгээ хүртэгч талыг төлөөлж оролцож буй хүмүүс нь тухайн үйлчилгээний талаар нарийн мэдээлэлтэй, тулгамдаж буй асуудлуудыг нэгтгэн зөв, оновчтой тайлбарлах чадвартай, асуудалд бүтээлчээр ханддаг байх нь уулзалт амжилттай болоход чухал нөлөө үзүүлнэ. Нөгөө талаас үйлчилгээ үзүүлэгч талын оролцоог тооцохдоо болж өгвөл тухай асуудалд шууд хамааралтай, мөн шаардлагатай шийдвэр гаргах эрх мэдэлтэй, эсхүл тухайн асуудлаар шийдвэр гаргуулахад нөлөөлөх боломжтой байх гэх зэргийг харгалзан үзэх нь зүйтэй. Түүнчлэн уулзалт хийх хугацаагаа товлдохдоо үйлчилгээ үзүүлэгч төрийн албан хаагчдын ажлын цаг, ачаалал зэргийг харгалзах шаардлагатай болно. Уулзалтад орон нутгийн хэвлэл

мэдээллийн байгууллагын төлөөлөл мөн оролцуулбал сайн.

Уулзалтыг чиглүүлэгч болон түүний баг удирдан явуулах бөгөөд асуудлын буруутанг хайж талууд бие бие рүүгээ дайрах, улс төржилтийн өнгө аяс орж танай, манай намын хийсэн ажил буруу, зөв гэх зэргээр үл ойлголцол үүсэх магадлалтай учраас ийм нөхцөл байдал үүсгэхгүй байхыг хичээх хэрэгтэй. Хэлэлцүүлэг зөвхөн тулгамдсан асуудалд төвлөрөх ёстой бөгөөд тухайн тулгамдсан асуудлын шалтгаан, түүнийг хэрхэн шийдвэрлэх арга замын талаар л хэлэлцэх ёстой. Чиглүүлэгч нь аль нэг талд орж, аль нэг талыг хэт дэмжиж, эсвэл хэт буруутгаж болохгүй, харин асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд талуудаас санал болгож буй бодитой санаануудыг жагсаан гаргах үүрэгтэй. Гол анхаарах зүйл нь энэхүү уулзалтаар хэрэгжиж болохуйц, маш тодорхой, бодит санаачилга, ажлыг жагсаан гаргах хэрэгтэй. Ингэснээр үйлчилгээ хүртэгч болон үйлчилгээ үзүүлэгч талууд энэхүү ажил нь тодорхой үр дүнд хүрэх юм байна гэсэн итгэлтэй болно. Энэ нь цаашлаад тухайн орон нутагт аливаа тулгамдсан асуудлаар иргэд, төрийн албан хаагчдын дунд уулзалт амжилттай зохион байгуулах боломжийг бий болгож өгнө. Хэт ерөнхий, хэрэгжих боломжгүй, хэт бөөрөнхийлсөн зүйлс жагсаасан тохиолдолд ямар ч үр дүн гарахгүйг анхаарах шаардлагатай.

Талуудын уулзалтын дүнд тухайн үйлчилгээг шалгуур үзүүлэлт тус бүрийн дагуу хэлэлцээд түүнийг сайжруулахын тулд ямар арга хэмжээ авч, ямар үйл ажиллагаа явуулахыг тодорхойлж, хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай хугацаа болон хариуцах эзнийг тодорхой болгоно.

Үүний тулд дараах асуудлуудад төвлөрөх хэрэгтэй. Тухайлбал:

- Тулгамдсан асуудлаас аль нь зохицуулалт, зохион байгуулалтын өөрчлөлт хийснээр шийдэгдэх вэ?
- Ямар асуудлыг өөрийн нөөц, хөрөнгөөр шийдвэрлэх боломжтой вэ?
- Ямар асуудал нь зайлшгүй нэмэлт төсөв шаардах вэ? Түүнийг төсвийн төсөлд хэзээ тусгах боломжтой вэ?
- Энэ ажилд орон нутгийн олон нийтийн байгууллагуудын оролцоог хэрхэн нэмэгдүүлэх вэ?
- Үйлчилгээний чанарт гарч буй үр дүн, ахиц, тоо баримтыг олон нийтэд хэрхэн мэдээлэх, сурталчлах вэ?
- Дээрх ажлыг тус бүрт нь хэн, ямар албан тушаалтан хариуцан хийх вэ? Үр дүнг нь хэрхэн хэмжих вэ? Үр дүнг нь хэзээ, ямар давтамжаар хэрхэн тайлагнах вэ?

Эдгээр асуудлыг харгалзан хэлэлцэж улмаар үйлчилгээг сайжруулах үйл ажиллагааны төлөвлөгөө гаргана. (Ардчиллын боловсрол төв, 2014) (Хүснэгт 15)³

Хүснэгт 15. Үйлчилгээг сайжруулах үйл ажиллагааны төлөвлөгөө

№	Шалгуур үзүүлэлт	Нэгдсэн үнэлгээ ⁴	Сайжруулахын тулд хийх ажил	Хариуцах эзэн	Хүлээгдэж буй үр дүн
1	Нэг хүүхдэд ноогдох сурах бичгийн тоо				
2	Анги дүүргэлт				
3	Ариун цэврийн өрөөний нөхцөл				

³Энэхүү матрицын доторх агуулгыг Ардчиллын боловсрол төвийн гаргасан “Нийгмийн хариуцлага: Төрийн үйлчилгээг иргэдийн онооны картын аргачлалаар үнэлэх нь” гарын авлагыг 44-45 дэх хуудаснаас санаа авч оруулсан болно.

⁴Нэгдсэн үнэлгээг тооцохдоо тухайн шалгуур үзүүлэлт тус бүрээр өгсөн иргэдийн болон үйлчилгээ үзүүлэгчдийн үнэлгээний дундажаар авах, эсхүл нүүр тулсан уулзалт дээр тухайн шалгуур үзүүлэлтийн дагуу дахин хэлэлцээд “зөвшилцлийн үнэлгээ” өгөх байдлаар тооцож болно

6. Үр дүнг нэгтгэх, хэрэгжүүлэх, хянах

Талуудын уулзалтын дараа үйлчилгээг сайжруулах төлөвлөгөөг холбогдох талуудад танилцуулж, иргэд олон нийтэд таниулан сурталчилах хэрэгтэй. Иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагын төлөөлөл болон төрийн холбогдох байгууллагууд хамтран тодорхой хугацаануудад хурал, уулзалт зохион байгуулж, “үйлчилгээг сайжруулах төлөвлөгөө”-ний хэрэгжилтийг хянах (1 сар, 3 сар, 6 сар, 1 жил) шаардлагатай.

Иргэдийн онооны картын арга зүйн дагуу үнэлгээ хийгээд, үнэлгээний дүнд үндэслэн тодорхой ажлууд төлөвлөн хэрэгжүүлэх нь нэг хэрэг. Хамгийн гол нь энэ үнэлгээний арга зүйг тухайн нутаг дэвсгэрт төрөөс үзүүлж буй ихэнх үйлчилгээнд (энэхүү аргыг ашиглаж болох үйлчилгээнүүд) тогтмол ашиглах нөхцөлийг бүрдүүлэх шаардлагатай. Зөвхөн нэг удаагийн компани т ажил байдлаар зохион байгуулаад орхиж болохгүй бөгөөд орон нутгийн шийдвэр гаргагч, бодлого тодорхойлогч холбогдох байгууллага, албан тушаалтнуудад нөлөөлөх ажлыг зохион байгуулах замаар энэхүү үнэлгээг тогтмолжуулах талаар тодорхой ажлууд хийх нь зүйтэй.

Тухайлбал, төрийн үйлчилгээний байгууллагууд нь үйл ажиллагаагаа үнэлж, дүгнэхдээ заавал ИОК-ын арга зүйг ашиглаж байх, энэхүү үнэлгээний дүн, сайжруулах ажлын төлөвлөгөөг үйл ажиллагааныхаа төлөвлөлтөд заавал тусгаж, тайлагнаж байх зэргийг холбогдох дүрэм, журам, зохицуулалтад суулгаж өгөх хэрэгтэй.

Түүнээс гадна тухайн нутаг дэвсгэр, орон нутагт ажилладаг иргэний нийгмийн байгууллагуудыг Иргэдийн онооны картын болон нийгмийн эгэх хариуцлагын бусад аргыг ашиглах арга зүйд сургах, чадавхжуулах ажлыг зохион байгуулбал цаашид нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилга тогтмол хэрэгжихэд түлхэц болох юм.

Иргэдийн онооны картын арга нь гол төлөв цөөн хүн амтай орон нутгийн түвшинд хэрэглэгдэнэ.

Монгол Улсын тухайд дунд болон жижиг хэмжээний сум, тосгон, магадгүй хүн ам багатай хорооны түвшинд хэрэглэж болох юм. Учир нь энэхүү аргыг ашиглахдаа иргэдийг шууд оролцуулах байдлаар үнэлгээг хийдэг учраас хэрвээ тухайн үйлчилгээ нь ихээхэн хүн амыг хамарч байгаа тохиолдолд маш их хугацаа, цаг, хөрөнгө зарцуулах шаардлага гарна.

Иймээс олон хүнийг хамрах тохиолдолд ИОК-ын аргыг ашиглах нь тохиромжгүй бөгөөд харин энэхүү гарын авлагын дараагийн хэсэгт дурьдагдах “Хэрэглэгчийн үнэлгээний карт”-ын арга зүйг ашиглах боломжтой.

Түүнээс гадна иргэдийн онооны картын арга нь тухайн үйлчилгээний чанар, иргэдийн сэтгэл ханамжийн талаар мэдээлэл дутмаг, эсвэл огт байхгүй үед хэрэглэдэг. Өөрөөр хэлбэл, тухайн үйлчилгээг тодорхой хууль, дүрэм журам, зохицуулалтын дагуу иргэдэд хүргэдэг, гэхдээ үйлчилгээний чанар, хүртээмж, энэ үйлчилгээг иргэд хэрхэн хүлээн авч буй байдал, тулгамдсан асуудал зэргийн талаар албан ёсны судалгаа, мэдээлэл байхгүй үед энэхүү аргаар үнэлгээг хийх нь тохиромжтой.

Иргэдэд хүргэсэн тодорхой үйлчилгээнд үнэлгээ хийж буй учраас энэ нь нийгмийн эгэх хариуцлагын циклын 4 дэх үе шат болох “гүйцэтгэлийн үнэлгээ” хэсэгт хамаарах юм.

Иргэдийн онооны картын арга: Давуу болон сул талууд

Иргэдийн онооны картын аргыг ашиглах нь үйлчилгээг хүртэгч иргэдийн хувьд ч, үйлчилгээг үзүүлэгч байгууллагын хувьд ч дараах хэд хэдэн давуу талтай. Үйлчилгээг хүртэгч иргэдийн хувьд:

- Иргэд өөрсдийн өмнө тулгарсан бэрхшээлийг төрийн байгууллага, албан тушаалтнуудтай хамтран шийдвэрлэх боломжтой юм гэсэн урам зоригтой болох;

- Иргэд төрөөс үзүүлж буй үйлчилгээний чанар, хүртээмжийн талаар өөрсдийн санаа бодлоо илэрхийлэх чадвартай болох;
- Иргэд болон төрийн байгууллага, албан хаагчдын хоорондын харилцааг сайжруулах.

Үйлчилгээг үзүүлэгч төрийн байгууллага, албан тушаалтны хувьд:

- Тухайн үзүүлж буй үйлчилгээ, зарцуулж буй мөнгө, хөрөнгийн “үр дүн”-г мөшгих;
- Нөөц болон төсвийг зөв хуваарилах сайн туршлага (бенчмарк) хуримтлуулах;
- Үзүүлж буй үйлчилгээний чанарын талаар иргэдийн ойлголт, үнэлгээг “хяналтандаа байлгах”;
- Засаг захиргааны нэгжүүдийн болон ижил төрлийн үйл ажиллагаа явуулдаг байгууллагуудын үйл ажиллагааны гүйцэтгэл (чанар, хүртээмж)-ийг харьцуулах боломж бүрдэх;
- Иргэдийн үнэлгээ, санал хүсэлтэд тулгуурлан үйлчилгээ, үйл ажиллагаагаа сайжруулах боломжтой болох.

Иргэдийн онооны картын арга зүй нь өөрөө “иргэдийн сэтгэл ханамжийн түвшин” гэх мэт нягт нарийн тоо баримтад төдийлөн төвлөрдөггүй, харин үйлчилгээ үзүүлэгч болон үйлчилгээг хүртэгч талуудын харилцаа болон хамтран шийдвэр гаргахад анхаарлаа хандуулдаг. Иймээс үнэлгээний “маш энгийн” арга гэж ойлгож болно. Энэ нь ИОК-ын аргын сул тал, хязгаарлалт болох талтай.

5.2.

Хэрэглэгчийн үнэлгээний карт (Citizen Report Card)

Нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлэх арга хэрэгслийн дэлгэрэнгүй тайлбар

Хэрэглэгчийн үнэлгээний картын тухай товчхон

Хэрэглэгчийн үнэлгээний карт (ХҮК) ын арга зүй нь төрийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийн талаарх мэдээллийг тухайн үйлчилгээг хүртэгчдээс нь цуглуулж, дүн шинжилгээ хийн, судалгааны үр дүнг үйлчилгээ хүргэгч байгууллага болон сонирхогч талуудад түгээн таниулж, улмаар сонирхогч талуудын үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг сайжруулах зорилготой, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд чиглэсэн цогц үйл ажиллагаа бүхий арга зүй юм. (Төрийн албаны зөвлөл, 2006, хууд. 12)

Энэхүү арга зүйг анх Бүгд Найрамдах Энэтхэг улсын Бангалор хотод төрөх газрын үйлчилгээний чанарыг хэрэглэгчдээр үнэлүүлэхэд ашигласан. Үүний дараачаас энэхүү туршлагыг Энэтхэгийн хот, хөдөөгийн олон муж болон Филиппин, Вьетнам, Украин, Уганда, Танзани зэрэг улсуудад амжилттай ашиглаж байна. Манай улсын тухайд 2006 оноос Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хөгжлийн Хөтөлбөрийн дэмжлэгтэйгээр Монгол Улсын Төрийн Албаны Зөвлөл энэхүү үнэлгээний арга зүйг төрийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг үнэлэхэд ашиглаж эхэлсэн байна.

ХҮК нь дараах хэд хэдэн ач холбогдолтой (Төрийн албаны зөвлөл, 2006):

- Оношлогооны хэрэгсэл болдог. ХҮК-ын арга зүй нь төрийн байгууллагууд болон иргэдийг төрийн үйлчилгээний стандарт, тулгамдсан асуудлуудын талаарх тоон болон чанарын мэдээллээр хангахаас гадна иргэд өөрсдийн эрх, үүрэг, хариуцлагаа хэрхэн ойлгож, ухамсарлаж буй түвшинг мөн тодорхойлон харуулдаг.
- Хариуцлага тооцох хэрэгсэл болдог. Энэ арга зүй нь төрийн үйлчилгээний байгууллагууд хүлээсэн үүрэг хариуцлага, үйлчилгээний стандартаа үйл ажиллагааныхаа аль түвшинд хангаж чадахгүй байгааг илрүүлдэг.

- Шилдэг туршлага нээн түгээх хэрэгсэл болдог. Шилдэг, тэргүүний туршлагуудыг нээн илрүүлж, олны хүртээл болгоход ашиглаж болно.
- Нуугдмал зардлыг илрүүлэх хэрэгсэл болдог. Тухайн арга зүйг ашиглан иргэд төрийн үйлчилгээг хүртэхдээ албан ёсны хууль эрх зүйн актуудаар зөвшөөрөгдсөн төлбөрөөс бусад нэмэлт төлбөр төлж буй тохиолдол болон төлөх шаардлагатай болдог нуугдмал зардлын талаарх мэдээллийг цуглуулж болно.
- Төлөвлөлтийн хүчирхэг хэрэгсэл болдог. Бүсийн болон орон нутгийн үйлчилгээг сайжруулахад ашиглагдах төлөвлөлтийн хүчирхэг хэрэгсэл болдог.

Хэрэглэгчийн үнэлгээний картын аргыг хэрэглэх үндсэн алхамууд

Хэрэглэгчийн үнэлгээний картны аргыг ашиглах явцад оролцогч талууд дараах байдлаар оролцдог.

Үүнд (а) асуулгын хуудас боловсруулахад гүйцэтгэлийн шалгуур үзүүлэлтүүдийг тодорхойлохдоо иргэдийн фокус бүлгийн ярилцлагыг ашигладаг; (б) судалгааны явцад асуулгын дүнг баталгаажуулахын тулд иргэд, төрийн албан хаагчидтай ярилцлага хийж, чанарын судалгаа авдаг; (в) судалгааны үр дүнг түгээхдээ иргэний нийгмийн байгууллагуудыг оролцуулдаг. Хамгийн ерөнхийгөөр аваад үзвэл ХҮК-ын арга зүйг ашиглан үнэлгээ хийх үндсэн 7 алхам байдаг.⁵

⁵Хэрэглэгчийн үнэлгээний картны арга зүйг ашиглан үнэлгээ хийх алхамуудыг төрөл бүрийн эх сурвалжуудад хоорондоо бага зэрэг ялгаатай байдлаар томъёолсон байна. Гэхдээ эдгээр алхамууд нь агуулгын хувьд төдийлөн эрс тэс ялгаа байхгүй тул Дэлхийн банкны арга зүйн зөвлөмжид тусгагдсан алхамыг энэхүү гарын авлагад ашиглав.

Алхам 1. Судалгааны хамрах хүрээ, судалгааны зорилго, оролцогч талуудыг тодорхойлох

Алхам 2. Судалгааны асуулга боловсруулах

Алхам 3. Судалгааны түүврийг сонгох

Алхам 4. Судалгааг зохион байгуулах

Алхам 5. Судалгааны үр дүнг боловсруулах, дүн шинжилгээ хийх

Алхам 6. Үр дүнг түгээх

Алхам 7. Институтчилах

Эдгээр 7 алхам тус бүрийг дэлгэрэнгүй тайлбарлая.

1. Судалгааны хамрах хүрээ, судалгааны зорилго, оролцогч талуудыг тодорхойлох

ХҮК-ын аргаар үнэлгээ хийх хамгийн эхний алхам бол тухайн судалгааг ямар хүрээнд хийх, ямар зорилгоор хийх, судалгаанд ямар оролцогч талыг хамруулахыг тодорхойлох явдал юм. Ялангуяа ямар салбар, төрийн үйлчилгээний ямар байгууллага, ямар үйлчилгээг үнэлэх хэрэгцээ байгааг маш нарийн тодорхой болгох шаардлагатай. Тухайлбал: улсын, орон нутгийн төсвөөс хамгийн их санхүүжилт авч буй үйлчилгээ; ядуу, нэн ядуу, эмзэг бүлгийн иргэдтэй шууд харилцаж үйлчилгээ үзүүлдэг байгууллага; иргэдээс хамгийн их гомдол, санал ирүүлдэг төрийн үйлчилгээний байгууллага, салбар; иргэдийн эрх хамгийн ихээр зөрчигдөж болзошгүй үйлчилгээ (шүүх, цагдаа...); зэрэг нь үнэлгээ хийхэд хамгийн тохиромжтой (хэрэгцээтэй) байдаг.

Үүнээс гадна ХҮК-ын арга зүйг ашиглах үйл явц нь өөрөө техник ажиллагаа ихтэй байдаг учраас энэхүү ажлыг зохион байгуулах чадвартай, найдвартай институт, иргэний нийгмийн байгууллага байх шаардлагатай. Дээрх ажлыг зохион байгуулах чадвартай, итгэлтэй иргэний нийгмийн байгууллагыг зөв сонгон авах нь маш чухал бөгөөд энэ нь цаашдаа үнэлгээний найдвартай байдалд хамгийн ихээр нөлөөлдөг.

2. Судалгааны асуулга боловсруулах

Судалгаанд хамрагдах оролцогчдыг тодорхойлсны дараа тэдний дунд фокус бүлгийн уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах замаар судалгааны асуулгад оруулах өгөгдөл, мэдээлэл цуглуулах шаардлагатай. Тухайлбал, үйлчилгээ үзүүлэгчийн зүгээс “тухайн үйлчилгээг үзүүлэхэд хууль, эрх зүйн актаар тэдэнд ямар эрх, үүрэг оноогдсон” талаарх мэдээлэл авч болохоос гадна ямар үйлчилгээ, ямар хэсэгт иргэдээс ихээхэн гомдол, санал ирдэг талаарх мэдээллийг ч олж авч болно. Түүнээс гадна иргэдээс тухайн үйлчилгээний талаар тэдний бодол, үнэлгээг авч тухайн үйлчилгээний аль хэсэгт илүү нарийн төвлөрч судлах вэ? гэдэг мэдээллийг цуглуулах боломжтой.

Улмаар дээрх мэдээллийг ашиглан судалгааны асуулгын бүтэц болон хэмжээг оновчтой тодорхойлох хэрэгтэй. Бүтэц болон хэмжээг тодорхойлохдоо нэг талаас үнэлгээ хийж буй багийн хувьд дэлгэрэнгүй, нарийвчилсан мэдээлэл хэрэгтэйг, нөгөө талаасаа судалгааг бөглөж буй хүмүүсийн хувьд энгийн, бөглөхөд хялбар, нүсэр биш байх хэрэгтэйг бодолцож, тэнцвэрийг зөв олох хэрэгтэй болно.

Судалгааны асуулгаа боловсруулахдаа эхлээд тухайн үнэлэх гэж буй үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг тодорхойлох шалгуур үзүүлэлтийг гаргаж ирэх бөгөөд үүний дараа эдгээр шалгуур үзүүлэлтэд хамаарах судалгааны асуулт бэлтгэх гэсэн дарааллаар ажиллах нь оновчтой байдаг.

3. Судалгааны түүврийг сонгох

ХҮК-ын судалгааны хувьд тухайн судалгаа хийж буй үйлчилгээгээр үйлчлүүлэгч, үр шимийг нь хүртэгч бүх хувь хүн, өрх гэрү тухайн судалгааны эх олонлог болно. Тиймээс судалгааны асуулга боловсруулсны дараа судалгааны түүврийн хэмжээг тодорхойлох шаардлагатай болдог. Энэ нь тухайн судалгааны зорилго, үйлчилгээг хүртэгч нийт хүн амын хэрэгцээ, сонирхлоос хамаарах бөгөөд мэдээж түүврийн хэмжээ аль болох их байх тусам мэдээлэл бодитой

байх боловч, нөгөө талаас цаг хугацаа болон хүн хүч, төлөвлөгдсөн хөрөнгө мөнгө зэргээс хамаарч түүврийн хэмжээ хязгаарлагддаг. Тиймээс хамгийн чухал анхаарах зүйл бол түүврийн тоо хэмжээг их байлгах гэхээс илүүгээр тэдгээрийн төлөөлөх чадварыг сайн байлгахад анхаарах хэрэгтэй.

ХҮК-ын арга зүйг ашиглах үед дүн шинжилгээ хийх нэгж нь гол төлөв өрх гэр, хувь хүн байж таардаг. Учир нь ундны ус, цахилгаан, хог хаягдал зайлуулах үйлчилгээ зэрэг нь гол төлөв өрх гэрүүдэд зориулагдсан байдаг. Боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээ зэрэг нь өрхийн тодорхой нэг гишүүнд хамааралтай юм шиг боловч эцсийн дүндээ өрх гэрүүдэд л хамаатай байдаг. Иймээс ихэнх тохиолдолд дүн шинжилгээ хийх нэгж нь хувь хүн, өрх гэр болж таардаг.

Түүврийн хэмжээг тооцоолохдоо нийгмийн шинжлэх ухаанд түүвэр судалгаа хийхэд ашигладаг аргуудаар тооцно.

Түүврийн хэмжээ тодорхой болсоны дараа түүврийн хамрах хүрээг тодорхой болгох шаардлагатай. Судалгаанд хамрагдах нэгжийн хамрах хүрээг тогтоохдоо гол төлөв газар зүйн бүс, засаг захиргааны нэгж, нутаг дэвсгэрийн нэгжээр тооцоолон тогтоох нь оновчтой юм. Үүний тулд нутаг дэвсгэр, орон нутгийн хүн амын тооллого, статистик мэдээллийг ашиглах нь зүйтэй. Ингэхдээ тухайн сонгон авсан түүврийн хүн ам зүйн шинж чанар нь эх олонлогийн шинж чанартай адилхан байхаар сонгоно. Тухайлбал, түүврийн насны бүтэц, хүйсийн харьцаа, амьжиргааны түвшингийн харьцуулалт зэрэг нь эх олонлогтой адилхан байхаар тооцоолох хэрэгтэй.

Дээр дурьдсанчлан ХҮК-ын арга зүйн хувьд гол төлөв өрх гэрүүд судалгааны нэгжээр сонгогддог учраас тухайн өрх гэрээс судалгаанд хамрагдах хувь хүнийг мөн сонгох хэрэгтэй.

Ингэхдээ гол төлөв өрхийн тэргүүнийг сонгохыг илүүд үздэг хэдий ч нийт түүврийн дүнгээр аваад үзвэл ялгаатай нас, хүйсний хүмүүс байхаар тооцоолон сонгох ёстой.

4. Судалгааг зохион байгуулах

Судалгааг амжилттай зохион байгуулахын тулд судалгааг гардан хийх судлаачдыг сургаж, бэлтгэх шаардлагатай. Мөн судлаачид нь тухайн судалгааныхаа зорилгыг сайтар мэддэг, хүмүүсээс асуулга авах, тэднийг анхааралтай, тэвчээртэй сонсож, зөв боловсон харьцах ур чадварыг эзэмшсэн байх ёстой.

Түүнээс гадна судлаачид нь судалгааны асуулгыг сайжруулах зорилгоор туршилтын судалгаа авч, үр дүнд нь шинжилгээ хийх замаар асуулгаа ч сайжруулах, өөрсдийгөө ч бэлтгэх хэрэгтэй болдог. Хэрвээ судалгаанд хамрагдахаар сонгогдсон өрх, иргэд дунд өөр хэл, соёл, уламжлалтай хүмүүс байгаа тохиолдолд (ялангуяа Баян-Өлгий аймагт) орчуулагч авах хэрэгцээ гарна.

Судалгаа нь сонгогдсон түүврээсээ авсан эсэх, судалгааны дүн бодитой эсэхийг нягтлахын тулд судалгааны явцад, эсвэл судалгаа дууссаны дараа санамсаргүй сонголтын аргаар түүвэрлэж, судалгаа үнэн зөв, бодитой хийгдсэн эсэхийг зайлшгүй шалгаж баталгаажуулах хэрэгтэй.

5. Судалгааны үр дүнг боловсруулах, дүн шинжилгээ хийх

Энэхүү үе шат нь судалгааны үр дүнг харуулах хэсэг юм. Судалгаагаар цуглуулсан бүхий л мэдээллийг статистик мэдээлэл боловсруулах програмын тусламжтайгаар боловсруулж, үр дүнг гаргана.

Ихэнх тохиолдолд иргэд төрийн үйлчилгээг үнэлэхдээ (- 5)-аас (+5) хооронд, эсхүл (+1) -ээс (+7) хооронд үнэлсэн байдаг. Иргэдээс өгсөн үнэлгээнүүдийг нэгтгээд, дундаж үнэлгээг тооцох, иргэдийн сэтгэл ханамжийн үнэлгээг хувь (%) -д шилжүүлэн харуулах гэх зэргээр боловсруулалт хийж, үнэлгээний дүнгүүдэд шинжилгээ хийнэ. Энэхүү үнэлгээний дүнг бид “Үнэлгээний Карт” гэж нэрлэж байгаа юм.

Энэхүү үе шат нь нийгмийн судалгааны үр дүнг хэрхэн боловсруулж, тэдгээрт ямар байдлаар дүн шинжилгээ хийх вэ гэдэг ерөнхий аргуудтай адил учраас дэлгэрэнгүй тайлбарлалгүй үлдээлээ.

6. Үр дүнг түгээх

Хэрэглэгчийн үнэлгээний тайлан нь тухайн төрийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг сайжруулахад хамгийн чухал зүйл учраас тайланг бэлтгэхдээ асуудлыг оновчтойгоор, баримт нотолгоотойгоор гарган ирж, шалтгаан болон сайжруулах бүтээлч саналуудыг тусгах хэрэгтэй.

Тайлан нь хэт нэг талыг барьсан, үйлчилгээ үзүүлэгч төрийн байгууллагыг магтсан, эсвэл тэдний ажлын гүйцэтгэлийг муулсан байдлаар бичигдэж болохгүйг анхаарах хэрэгтэй. Ийм учраас тайлан гаргахаас өмнө үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллага, албан тушаалтнуудтай судалгааны дүнгийн талаар санал солилцож, хамгийн их шүүмжлэл дагуулж буй, хамгийн тааруу үнэлгээтэй байгаа, хамгийн их анхаарал татаж буй асуудлууд дээр тэдний тайлбарыг авах нь зөв.

Энэ үе шатанд мөн үнэлгээний үр дүн, тайланг ямар арга хэрэгслээр хэрхэн түгээхийг төлөвлөх ёстой. Тухайлбал, олон нийтэд сайн сурталчилж, тэдний анхаарлыг татахуйц хэвлэлийн хурал хийж, үр дүнгээ танилцуулж болно. Судалгааны дүнг иргэдэд ойлгомжтой маш энгийн байдлаар хялбаршуулан зурагт хуудас, мэдээллийн брошур бэлтгэн түгээх байдлаар иргэдэд хүргэж болно. Судалгааны дүнг зөв арга замаар сайн түгээж чадвал тухайн асуудал хариуцсан байгууллага, албан хаагчид нь энэхүү асуудалд анхаарлаа хандуулахаас өөр аргагүй болно.

Судалгааны үр дүнг харуулсан тайлан иргэдэд, холбогдох талуудад хүрсний дараа дээрх асуудлаар иргэд болон үйлчилгээ үзүүлэгчдийн хооронд уулзалт зохион байгуулах нь оновчтой байдаг.

Ийм төрлийн уулзалт зохион байгуулах нь нэг талаас тэд хамтраад судалгааны дүнг хэлэлцэж, үйлчилгээг сайжруулах санал, санаачлагыг хэлэлцэх боломжийг олгодог давуу талтай, нөгөө талаас үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллага, албан тушаалтнуудад дараагийн үнэлгээ хүртэлх хугацаанд үйлчилгээний чанараа сайжруулах шахалт болж өгдөг.

7. Институтчилах

Нийгмийн эгэх хариуцлагын ямар ч арга хэрэгслийг ашиглахад түүнийг “институтчилах” асуудал давхар хөндөгддөг. Хэрвээ тухайн ганцхан тохиолдолдоо ХҮК-ын арга зүйг ашиглаад орхих юм бол энэ нь хангалтгүй юм. Харин дээрх арга зүйн дагуу судалгаа хийх явцдаа цаашид иймэрхүү төрлийн тулгамдсан асуудлууд яагаад шийдэгдэлгүй үлдээд байгааг тодорхойлж, тэдгээрийг тогтмол шийдвэрлэж байхын тулд ямар арга хэмжээ, ямар өөрчлөлт хийх вэ? гэдгийг тодорхойлох хэрэгтэй. Өөрөөр хэлбэл, ХҮК-ын арга зүй нь зөвхөн тухайн тохиолдолд ганц үйлчилгээг үнэлэхэд ашиглагдаад мартагдах биш, үүнийг хэрхэн тогтмолжуулах вэ? гэдэг асуудлыг судалж, шийдвэрлэхэд анхаарах нь зүйтэй.

Хэрэглэгчийн үнэлгээний картын аргыг ашиглах тохиолдол, нөхцөл

Хэрэглэгчийн үнэлгээний картын аргыг гол төлөв макро түвшинд, тухай үйлчилгээ өргөн хүрээ, олон хүнийг хамарсан тохиолдолд ашиглах нь оновчтой. Харин илүү микро түвшинд, цөөн тооны иргэдийн асуудал хөндөгдөж байгаа тохиолдолд энэхүү гарын авлагад дурьдагдсан Иргэдийн Онооны Картын аргыг ашиглах нь илүү тохиромжтой.

Түүнчлэн тухайн төрийн үйлчилгээний үр дүн, чанар, иргэдийн сэтгэл ханамжийн түвшингийн талаарх мэдээлэл дутмаг, эсвэл огт байхгүй үед ХҮК-ын арга зүйг ашиглан судалгаа хийх шаардлагатай болдог.

Хэрэглэгчийн үнэлгээний картын арга: Давуу болон сул талууд

Хэрэглэгчийн үнэлгээний картын аргыг ашиглах нь үйлчилгээг хүртэгч иргэдийн хувьд ч, үйлчилгээг үзүүлэгч байгууллагын хувьд ч дараах хэд хэдэн давуу талтай. Үйлчилгээг хүртэгч иргэдийн хувьд:

- Тухайн үйлчилгээний стандарт, нормын талаар иргэд мэдээлэлтэй болох;
- Төрийн үйлчилгээг сайжруулахад иргэдийн оролцоо, дэмжлэг нэмэгдэх;
- Иргэд болон төрийн байгууллага, албан хаагчдын хоорондын харилцааг сайжруулах.

Үйлчилгээг үзүүлэгч төрийн байгууллага, албан тушаалтны хувьд:

- Өөрсдийн үзүүлж буй үйлчилгээний талаар иргэдийн сэтгэл ханамж, үнэлэмж ямар байгаа талаар бодитой мэдээлэлтэй болох;
- Хэрэгжүүлж буй хөтөлбөр, үйл ажиллагаа нь зорилтот үр дүндээ хүрч буй эсэхийг үнэлэх;
- Гүйцэтгэлээ сайжруулах сайн туршлага бий болох;
- Төсвийн хөрөнгийн зарцуулалтын үр нөлөөг тодорхойлох, хянах боломжтой болох;

6

**Хуудас:
131-145**

ЗУРГААДУГААР БҮЛЭГ

НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН САНААЧИЛГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ НЬ

- 6.1. Асуудал тодорхойлох
- 6.2. Зорилго, зорилт тодорхойлох
- 6.3. Оролцогч талуудыг тодорхойлох
- 6.4. НЭХ-ын санаачилгыг хэрэгжүүлэх чадавхыг бүрдүүлэх
- 6.5. Эгэх хариуцлагын арга хэрэгсэл сонгох, боловсруулах

НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН САНААЧИЛГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ НЬ

Өмнөх бүлгүүдэд нийгмийн эгэх хариуцлагын тодорхой арга хэрэгсэлүүдийн талаар авч үзсэн бол энэхүү бүлэгт нийгмийн эгэх хариуцлагыг амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд хэн, юуг, ямар дэс дарааллаар хийх тухай авч үзнэ. Өөрөөр хэлбэл, нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын хүрээнд ямар дэс дарааллаар ямар ажил хийх тухай асуудал юм.

Нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачилгыг хэрэгжүүлэгч нь нийгмийн эгэх хариуцлагыг амжилтад хүргэхийн тулд төрийн бодлого боловсруулах, хэрэгжүүлэх үйл явц, түүний хүрээнд дэх үндсэн ойлголтуудын талаар тодорхой мэдлэг, мэдээлэлтэй байх шаардлагатай.

Үүнд:

- Нийгмийн харилцаа, түүний институци
- Төрийн чиг үүрэг, институци
- Төрийн бодлого, бодлогын орчин, оролцогч талууд
- Бодлогын үйл явц

Хүн төрөлхтөн үүссэн цагаас эхлэн хоорондоо тодорхой харилцаанд орж ирсэн ба орчин үед энэхүү харилцаа улс, олон улс хоорондын харилцаа; улс орны дотоодын тодорхой бүлэг, анги давхарга хоорондын харилцаа; бүлгээс байгаль орчинтой харилцах харилцаа, хувь хүн хоорондын харилцаа гэх мэт өргөн хүрээг хамарч байна. Энэхүү харилцаа бүр нь өөрийн гэсэн онцлог цар хүрээ, шинж чанар, оролцогч талууд, орчин, дотооддоо болон гадаадад үзүүлэх нөлөө, харилцан хамаарал бүхий өвөрмөц институцийг бий болгож байдаг. Өөрөөр хэлбэл, шалтгаан, үр дагаврын гинжин холбоогоор холбогдсон өвөрмөц хувьсамтгай бүтэцтэй биет гэж үзэж болно.

Институци хэмээх ойлголтыг “Институци нь улс төр, эдийн засаг, нийгмийн харилцааг хашиж хязгаарлахын тулд зохиосон дүрэм бөгөөд ... хүмүүс хоорондын бүхий л төрлийн харилцааны хөшүүрэг болдог” (МУИС, Эдийн засгийн сургууль, 2009), “Институци гэдэг нь дүрэм журам, түүнийг хэрэгжүүлэх механизм болон байгууллагыг хэлнэ” (World Bank, 2002, p.6) хэмээн тодорхойлсон байна.

Тодорхойлолтоос үзвэл адил төстэй шинж чанар, ашиг сонирхол, бүхий хувь хүмүүсийн нэгдэл тодорхой бүлгийг бий болгоно; ашиг сонирхол, шинж чанараараа нэгдсэн бүлгүүд хоорондоо нийгмийн харилцаанд орно; бүлгүүд харилцаанд оролцохдоо тодорхой дүрмийг баримтална; бүлгүүд өөр хоорондоо харилцаанд оролцсоноор ашиг сонирхлын тэнцвэр бий болж нэгэн өвөрмөц институци бүрэлдэн тогтоно хэмээн үзэж болох юм.

Харилцаанд оролцож буй бүлгүүд буюу оролцогч талууд нь тухайн харилцаанаас тодорхой ашиг, алдагдлыг хүлээж байдаг. Оролцогчдын ерөнхий хүлээлт нь харилцаанаас өөрт хамгийн өндөр ашгийг бий болгоход байнга тэмүүлж байдаг. Тэд харилцаанд оролцсоноор ашиг, алдагдалын тэнцвэр бий болно. Тэрхүү тэнцвэр нь ямагт зохистой тэнцвэрийг бий болгодог гэвэл өрөөсгөл ойлголт болно. Хүчний харьцаанаас шалтгаалан аль нэг тал нь өөрт илүү ашигтай байдлыг бий болгодог. Иймд энэхүү ашиг сонирхлын тэнцвэрийг зохистой түвшинд /оролцогч бүлгүүдийн аль аль талийн эрх, ашиг сонирхлын тэнцвэрт/ хүргэхийн тулд зохицуулагч үүргийг төлөөллийн байгууллага болох төрийн институци өөрийн онцгой эрх, бодлогоороо дамжуулж гүйцэтгэдэг.

Ардчилсан нийгэмд төр нь тухайн улс орны нийт иргэдийн нийгмийн харилцааг зохицуулах, нийтлэг эрх ашгийг хамгаалах, ард түмний сайн сайхан, аюулгүй байдлыг хангах зохицуулагчийн үүргийг гүйцэтгэдэг хэмээн үзэж болно. Энэхүү чиг үүргээ хэрэгжүүлэхдээ төр нь бодлого тодорхойлон түүнийг хэрэгжүүлэх хууль, дүрэм журам боловсруулан, төрийн институцийг бий болгон тэр хүрээндээ үйл ажиллагаа явуулдаг.

Төрийн бодлого нь тодорхой нийгмийн харилцааны өнгөрсөн, одоо, ирээдүйн төлвийг судлан тодорхойлсны үндсэн дээр тэрхүү харилцааг шинэ түвшинд хүргэх зорилтот үйл ажиллагаа юм. Нөгөө талаас төрийн бодлогыг төрөөс хийхээр эсвэл хийхгүй байхаар сонгосон зүйл гэж ойлгож болно.

Бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх үйл явцыг судлаачид 5 багц үе шатанд хуваан авч үзсэн байдаг. Үүнд:

- Асуудал тодорхойлох
- Бодлого боловсруулах
- Бодлого батлах
- Бодлого хэрэгжүүлэх
- Бодлогын хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ

Гэвч энэхүү үйл явц нь бүрэн хэлбэршиж тогтсон үе шат дарааллаар явагддаг гэж үзэж болохгүй бөгөөд тухайн харилцаа, түүний хүрээнд тулгамдсан асуудлын шинж чанар, цар хүрээ зэргээс шалтгаалан харилцан адилгүй үе шат, дарааллыг бий болгож

болох юм. Гэхдээ бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх нь ерөнхийдөө бие биеэсээ зарчмын хувьд ялгаатай дээрхи 5 үе шатыг дамжин хэрэгждэг нийтлэг зүйл ажиглагдаж байна.

Бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх үйл явц нь бүхэлдээ тухайн харилцааны шинж чанарыг танин мэдэх, түүнд тулгуурлан зохистой зохицуулалтыг хийх үйл ажиллагаа юм.

Нийгмийн харилцаа нь тухайн харилцаанд оролцож буй бүлэг хоорондын дотоод шалтгаан үр дагаврын холбооноос гадна гадаад орчны нөлөөлөл дор явагдаж байдаг. Энэ харилцааг зохицуулах төрийн бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх үйл явц ч бас тодорхой орчны нөлөөлөл дор явагддаг ба үүнийг бодлогын орчин хэмээх ойлголтоор илэрхийлдэг.

Төрийн институци харилцаанд зохицуулагчийн үүрэг гүйцэтгэснээр ямагт ашиг, алдагдлын зохистой тэнцвэр тогтдог гэвэл өрөөсгөл ойлголт болно. Яагаад гэвэл тэрхүү институцийн эд эс болох бүлэг, хувь хүн нь өөрөө мөн хувийн ашиг сонирхолд хөтлөгдөх, онцгой эрх мэдлийг зохисгүй ашиглах, мөн рациональ байдлаар бодит байдлыг бүрэн зураглах чадвар, нөөц боломж хязгаарлагдмал байдаг. Энэ бүх алдаа, доголдол санаатай гэхээсээ илүү санамсаргүй бий болох нь олонтой. Иймд үүнийг олж тогтоох, залруулах ажил нь зөвхөн төрийн байгууллагын ажлаар хязгаарлагдахгүй

иргэний оролцоотой үйлдлээр дэмжигдэх ёстой юм.

Эндээс нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилга хэрэгжүүлэх хэрэгцээ, шаардлага урган гардаг.

Иймд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэгч нь эгэх хариуцлагын хүрээн дэх нийгмийн харилцаа, түүний орчин, оролцогч талууд, тэдгээрийн ашиг сонирхол, харилцаанд мөрдөж буй дүрэм, журам, төрийн бодлого, бодлогын орчин, бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэх үйл явцыг танин мэдэх шаардлага тулгарч байна. Эдгээрийг тодорхой хэмжээнд танин мэдсэний үндсэн дээр нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг амжилттай хэрэгжүүлэх ба тэгж чадаагүй тохиолдолд үр дүнгүй оролдлого, нэг талыг барьсан үндэслэлгүй шахалт шаардлага болж хувирдаг.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэгч нь энэ хүрээнд дараах зүйлсийг боловсруулдаг. Үүнд:

1. Тулгамдсан асуудлыг тодорхойлох
2. Зорилго, зорилт дэвшүүлэх
3. Оролцогч талуудыг тодорхойлох
4. НЭХ-ын санаачилгыг хэрэгжүүлэх чадавхыг бүрдүүлэх
5. Эгэх хариуцлагын арга хэрэгсэл сонгох, боловсруулах

6.1.

Асуудал тодорхойлох

Тулгамдсан асуудлыг тодорхойлох үе шат нь нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын эхний үе шат бөгөөд асуудлыг хэрхэн тодорхойлсноос нийгмийн эгэх хариуцлагын үйл явцын дараагийн бүх үе шат, үр дүн үлэмж хэмжээгээр шалтгаалдаг.

Тулгамдсан асуудал тодорхойлох үйл явц нь төрийн институцийн хувьд асуудлын шалтгаан, асуудал, асуудлаас үүсч буй үр дагавар, асуудлыг шийдвэрлэх нөөц боломж, асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд төрөөс хэрэгжүүлсэн үйл ажиллагаа, сургамж, дүгнэлтийг цогцоор нь авч үзэн асуудлыг шийдвэрлэх нөөц боломж, асуудлыг бий болгож буй шалтгаан, хүчин зүйл дээр илүүтэй төвлөрдөг бол нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэгчийн хувьд асуудал тодорхойлохдоо асуудал, асуудлаас үүсч буй үр дагавар, асуудлыг шийдвэрлэх нөөц боломж дээр илүүтэй төвлөрдөг.

Учир нь нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэгч нь тухайн асуудлыг шийдвэрлэх үүрэггүй бөгөөд харин оролцогч талуудыг мэдээллээр хангаж, тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх хүрээнд төрийн институцийн зүгээс хариу үйлдэл хийлгүүлэхэд чиглэж байдаг.

Иймд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын хувьд тулгамдсан асуудлыг тодорхойлох үйл ажиллагаа нь төрийн тодорхой институцийн үйлдэл, эс үйлдэлд үнэлгээ өгч төрийн бодлогын тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд төрийн институцийн зүгээс тулгамдаж буй асуудлыг нээн илрүүлж гол хүчин зүйлүүдийг тодорхойлох явдал юм.

Энэхүү тулгамдсан асуудлыг тодорхойлохдоо дараах аргуудыг ашиглаж болох юм. Үүнд:

- 5 яагаад арга
- Үндсэн учир шалтгааны шинжилгээ
- Шалтгаан үр дагаврын шинжилгээ
- Баримтыг задлан шинжлэх тээнэгэлзэх арга
- Асуудлын мод
- Доош өрөмдөх

5 яагаад арга:

Таван яагаад аргыг Японы эрдэмтэн Сакичи Тоёда -Sakichi Toyota санал болгосон.

5 Яагаад аргын хэрэглэхийн тулд дараах зарчмыг баримтлах шаардлагатай. Үүнд:

- Урьдчилсан шийдвэргүй байх
- Хэн нэгнийг буруутгах сонирхолгүй байх
- Бодит учир шалтгааныг эрэлхийлэх
- Үндсэн учир шалтгааныг олтол яагаад гэсэн асуулыг үргэлжлүүлэн тавих
- Өмнөх хариулт руу очиж битүү цикл үүсгэхгүй байх.

Тус арга нь асуудлын шалтгаан, хүчин зүйлийг нээж гаргахын тулд яагаад гэсэн асуулыг үргэлжлүүлэн тавих замаар явагдана. Энэ арга нь тулгамдсан асуудлын шалтгаан, хүчин зүйлсийг олж тодорхойлоход чиглэгдэх бөгөөд яагаад гэсэн асуулыг асуудлыг үүсгэж буй гол хүчин зүйлийг олж тогтоох хүртэл үргэлжилнэ.

Үндсэн учир шалтгааны шинжилгээ:

Ямар нэг асуудал нь тодорхой шалтгааны улмаас үүсэн бий болох бөгөөд тэрхүү учир шалтгааныг дараах хэлбэрүүдэд хувааж болох юм. Үүнд:

- Бодит нөхцөл байдлаас үүдэх
- Хүний хүчин зүйлсээс үүдэх
- Зохион байгуулалтаас үүдэх
- Эрх зүйн зохицуулалтаас үүдэх
- Улс төрийн нөхцөл байдлаас үүдэх
- Байгууллагын мандатаас үүдэх

Үндсэн учир шалтгааны шинжилгээний үндсэн зорилго нь

- Юу тохиолдоод байна вэ?
- Яагаад энэ тохиолдов?
- Бид засаж чадах уу? гэсэн асуултад хариулт олоход чиглэгдэнэ.

Үндсэн учир шалтгааны шинжилгээ нь тулгамдсан асуудлыг тодорхойлохдоо асуудлыг бий болгосон үйл явдлын дарааллыг гарган гол хүчин зүйлийг тодорхойлж, түүнийг шийдвэрлэх нөөц боломжтой уялдуулан авч үздэг.

Үндсэн учир шалтгааны шинжилгээг хийхдээ дараах үе шат бүхий үйл ажиллагааг авч хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

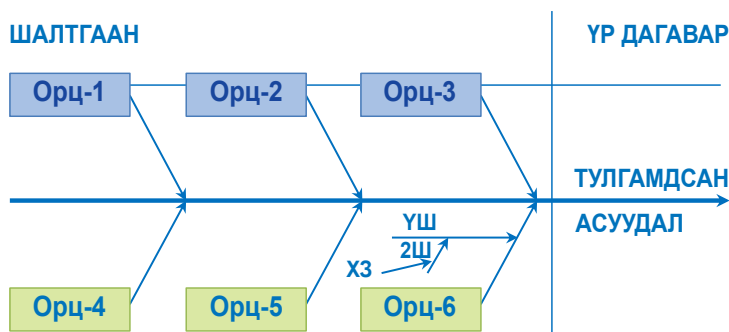
1. Тулгамдсан асуудлаа тодорхойлох алхам

- Та юу болж байна гэж харж байна вэ?
- Ямар тодорхой шинж тэмдэг илэрч байна вэ?

2. Өгөгдөл цуглуулах алхам

- Тулгамдсан асуудал гэдгийн баталгаа, нотолгоо нь юу вэ?
- Тулгамдсан асуудал хэр зэрэг урт хугацаанд оршин байгаа вэ?
- Тулгамдсан асуудлын үр нөлөө нь юу вэ?

Зураг 22. Шалтгаан үр дагаврын шинжилгээ

3. Учир шалтгааны боломжит хүчин зүйлийг тогтоох алхам

- Үйл явдлын ямар дараалал тулгамдсан асуудлыг бий болгосон вэ?
- Ямар нөхцөл байдал тулгамдсан асуудлыг бий болгосон вэ?
- Энэ тулгамдсан асуудлын эргэн тойронд ямар өөр тулгамдсан асуудал байна вэ?

4. Тулгамдсан асуудлын үндсэн учир шалтгааны тогтоох алхам

- Энэ учир шалтгааны хүчин зүйл яагаад оршин байна вэ?
- Тулгамдсан асуудал байсаар байгаагийн үндэс нь юу вэ?

5. Зорилго зорилтыг тодорхойлох буюу шийдэл санал болгох алхам

- Энэ тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэж чадах уу?
- Ямар хүчин зүйлийг удирдах, өөрчлөх боломжтой вэ?
- Хэн энэ өөрчлөлтийг хэрэгжүүлэх вэ?

Шалтгаан үр дагаврын шинжилгээ

Шалтгаан үр дагаврын шинжилгээг Токио их сургуулийн проф. Каору Ишикава /Kaoru Ishikawa/ санал болгосон.

Энэ арга нь тулгамдсан асуудлын шалтгааныг зураглан харж, гол орцыг тогтоон, тулгамдсан асуудлын ерөнхий дүр зургийг харах боломж олгодог давуу талтай юм.

Баримтыг задлан шинжлэх тээнэгэлзэх арга

Баримтыг задлан шинжлэх тээнэгэлзэх арга нь тухайн баримтад агуулагдах боломжит бүх мэдээллийг тодруулах арга юм. Тус аргыг ашиглахдаа энэ юу гэсэн үг вэ? асуултыг боломжит бүх мэдээллийг тодруулах хүртэл асууна. Баримтыг задлан шинжлэх тээнэгэлзэх аргаар тухайн баримтыг задлан шинжилж одоо болон ирээдүйд үүсч болох тулгамдсан асуудал, үүсч болох нөхцөл байдал, өнгөрсөн болон ирээдүйн төлөв байдлыг тодорхойлж төр засгаас ямар арга хэмжээ авах, юунд анхаарал хандуулах, ямар боломж нөхцөл байгаа зэрэг олон зүйлийг нээн гаргаж болно.

Тухайн баримтад агуулагдаж байгаа бүх боломжит мэдээллийг эхний ээлжинд ямар нэгэн баримт нотолгоогүйгээр жагсаан бичсэний үндсэн дээр бүх боломжид нөхцөл байдлыг тодорхойлсны дараа нөхцөл байдлыг баримт нотолгоо, үндэслэлтэйгээр нарийвчлан тодорхойлох дараагийн ажлыг өрнүүлж болно.

Асуудлын модны арга

Асуудлын модны арга нь асуудал, асуудлын шалтгаан, асуудлын үр дагаврын харилцан хамаарлыг нэг хавтгай дээр харуулах боломжийг олгодог. Эдгээр гурван бүрдэл хэсгийг модтой зүйрлэн авч үзэх бөгөөд үндсэн асуудал нь модны эх

бие, үндсэн асуудлыг бий болоход нөлөөлж байгаа нь үндэс, гол асуудлын нөлөөнд үүссэн асуудлууд мөчир болно.

Тулгамдсан асуудлыг тодорхойлсны үндсэн дээр хэрэгжүүлж байгаа бодлого, шийдвэр нь асуудлын үндэс дээр төвлөрч боловсруулагдсан тохиолдолд тухайн асуудал шийдвэрлэгдэх боломжтой бөгөөд харин модны мөчир дээр төвлөрвөл бодлого нь асуудлыг түр зуур намжаах, гал унтраах шинжтэй байдаг.

Иймд асуудлын үндсийг зөв олж тогтоон, нөөц боломж байгаа нөхцөлд үндэс дээр төвлөрч ажиллах шаардлагатай юм.

Зураг 23. Асуудлын модны арга

НӨЛӨӨЛӨЛ

АСУУДАЛ

УЧИР
ШАЛТГААН

Доош өрөмдөх арга

Доош өрөмдөх арга нь асуудлын шалтгаан, хүчин зүйлийг тодорхойлоход чиглэгдэх бөгөөд цогцолбор тулгамдсан асуудлыг удирдаж болох жижиг хэсгүүдэд хувааж гол шалтгаан хүчин зүйлийг тодорхойлоход чиглэгдэнэ.

Тус аргыг ашиглахдаа том цаасны зүүн буланд тулгамдсан асуудлыг бичиж баруун тийш бүрдэл хэсгүүдээр задлан бичнэ.

6.2.

Зорилго, зорилт тодорхойлох

Тулгамдсан асуудлыг тодорхойлсны дараагаар нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачлагч нь өөрийн үйл ажиллагааны зорилго, зорилтоо тодорхойлно.

Зорилго гэдэг нь тухайн субъектийн үйл ажиллагааны чиглэлийг тогтоосон хүрэхээр тэмүүлж байгаа ерөнхий үр дүн байдаг. Харин зорилт нь тодорхой хугацааны завсарт хүрэх ёстой тодорхой үр дүн бөгөөд гүйцэтгэлийн хугацаа болон өөрчлөлтийн хэлбэр, зэргийг багтаасан байдаг. Зорилт нь үйл ажиллагааны хүрээнд юу хийгдэх вэ?, Үүнийг хэн, хэзээ, хаана, хэрхэн хийх вэ? гэсэн ерөнхий асуултад хариулт өгдөг.

Сайн тодорхойлогдсон зорилт нь

- тодорхой,
- хэмжигдэхүйц,
- хүрч болохуйц,
- хугацааны хязгаартай,
- үр дүнд чиглэсэн байдаг.

Нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачлагч нь үйл ажиллагааныхаа ерөнхий үр дүнг зорилго болгон томъёолох, тэрхүү үр дүнгээ завсарын үр дүнд задлан зорилт болгон томъёолох, тэрхүү зорилт нь тодорхой, хэмжигдэхүйц, хүрч болохуйц, хугацааны хязгаартай, үр дүнд чиглэсэн байхаар томъёолох нь чухал.

Төрийн бодлогын зорилго нь орцыг ашиглан үйл явцыг өрнүүлэх, үйл явцаас гарцыг бий болгох, гарцаас урт хугацаанд үр дагавар, үр нөлөөг үүсгэх үйл явц юм.

Энэ хүч нь улс төрийн системийн хувьд орц болдог. Орчин гэдэг нь улс төрийн системийн гадна орших янз бүрийн нөхцөл эсхүл үйл явдлууд юм. Улс төрийн систем гэдэг нь нийгмийн үнэт зүйлсийг хуваарилах эрх мэдэл бүхий үүрэгтэй үйл явдал болон бүтцийн харилцан хамааралтай бүлгүүд юм. Улс төрийн системийн гарц гэдэг нь системийн эрх мэдэл бүхий үнэт зүйлсийн хуваарилалт бөгөөд эдгээр хуваарилалт төрийн бодлогыг бүрдүүлдэг.

Төрийн бодлого болон улс төрийн үйл ажиллагааны энэ үзэл баримтлалыг бүдүүвчээр үзүүлж болно.

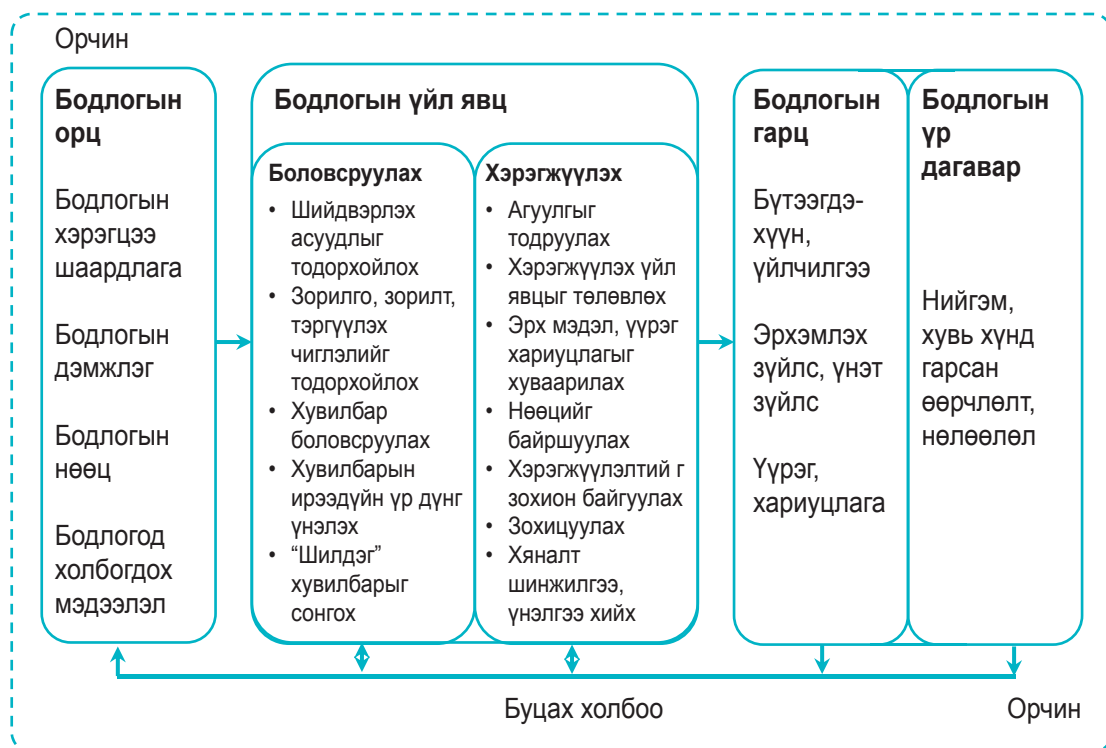
Энэ бүдүүвч нь улс төрийн шинжлэх ухааны эрдэмтэн Давид Истоны улс төрийн системийг тодорхойлсон санааны энгийн хувилбар юм. Улс төрийн системийн мөн чанарын талаар төрийн бодлогын үр дагавар болон учир шалтгааныг судалсан олон эрдэмтэн ил болон далдаар авч үзсэн байдаг.

Иймд нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачлагчийн зорилго нь төрийн бодлогын зорилготой давхцах байдлаар томъёологдох, харин нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачлагчийн зорилт нь төрийн институцийн үйл ажиллагаатай давхцах буюу төрийн институцийн үйл ажиллагааг чиглүүлэх байдлаар томъёологддог.

Төрийн бодлогын үйл явцыг ойлгохын тулд системийн онолын үүднээс авч үзэх нь зохимжтой байдаг. Системийн онолоор бодлого бол орчноос үүсэх хүч улс төрийн системд нөлөөлсний хариу үйлдэл юм хэмээн үздэг.

Зураг 24. Бодлогын үйл явц (системийн хандлага)

Системийн онолоор төрийн бодлого бол улс төрийн системийн гарц гэж дүрслэн үзүүлдэг. Системийн онолын үзэл баримтлал нь системийн элементүүд харилцан холбоотой гэж үздэг бөгөөд гадаад хүчин зүйлд хариу үйлдэл үзүүлэх, өөрийгөө хамгаалахын тулд зарим үйлдэл хийдэг гэж үзнэ.

Эрэлт болон дэмжлэгийг улс төрийн системийн орц хэмээн авч үздэг. Эрэлт гэдэг нь хувь хүн болон бүлгээс бодит байдал болон орчноос хүлээн авч буй нөхцлийн хариу үйлдэл хийх үед төрийн бодлогод нөлөөлөх үйлдэл юм.

Дэмжлэг гэдэг нь хувь хүн эсхүл бүлгээс сонгуулийн үр дүнг хүлээн зөвшөөрсөн үед хүсэлтийг хүлээн зөвшөөрч, татвараа төлөх болон ерөнхийдөө бодлогын шийдвэрүүдийг хүлээн зөвшөөрч байгаа үзэгдэл юм.

6.3. Оролцогч талуудыг тодорхойлох

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг амжилттай хэрэгжүүлэх, асуудал тодорхойлох, эгэх хариуцлагын санаачилгын зорилго, зорилтыг тодорхойлоход оролцогч талуудыг оновчтой тодорхойлох нь чухал нөлөөтэй.

Харилцаанд оролцогч талуудыг тодорхойлон гаргаж ирсэнээрээ нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачлагч нь тухайн харилцааны болон тулгамдсан асуудлын хамрах хүрээ, цар хэмжээ, оролцогч талуудын шинж чанар, гадаад дотоод хүчин зүйлийн нөлөөлөл, оролцогчдын харилцаанд баримталж буй дүрэм журам, салбарын хүрээнд нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн ерөнхий зарчим, үнэт зүйлс гэх мэт тулгамдсан асуудлыг тодорхойлоход шаардлагатай ерөнхий өгөгдлийг цуглуулах, харилцааг бүхэлд тоймлон харах боломжийг олгодог.

Оролцогч талуудыг тодорхойлохдоо Тэд хэн бэ? гэсэн асуултын хүрээнд оролцогч талуудыг бүлэглэн ангилна.

Тэд хэн бэ?

Хөтөлбөр, төсөл, бодлого, шинэчлэл, санаачилга, үйл ажиллагаа зэргээр эрх ашиг нь хөндөгдөж буй, эсвэл сонирхол нь нийцэж буй хувь хүн, бүлэг

Төсөл, хөтөлбөрийг санхүүжүүлэгчид

Төслийн хэрэгжилтэд туслагчид болон эсэргүүцэгчид

Оролцогч талуудыг бүлэглэж ангилсны үндсэн дээр нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын нөлөөллийн хүрээг тодорхойлдог. Нөлөөллийн хүрээ нь төрийн институци тал руу ихэвчлэн чиглэх боловч тухайн асуудлын онцлог, асуудлын талаархи оролцогч талуудын байр суурь зэргээс шалтгаалан дэмжих бүлгийг бий болгох үүднээс бусад оролцогч талруу мөн чиглэж болно.

Оролцогчдын хүрээг тодорхойлсноор төрийн оролцооны цар хэмжээ, зарцуулагдах нөөц зэрэг олон зүйлсийг тодорхой болгох боломжийг олгодог.

Оролцогч талууд гэж хэн бэ?

Нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлэхэд хэн оролцох вэ?
Өөрчлөлтийг бий болгоход хэн туслах вэ?

Өөрчлөлтийн зорилтот бүлэг хэн бэ?

Оролцогч талуудыг бүлэглэж ангилсны дараагаар оролцогч талуудын харилцаанд гүйцэтгэж буй үүргийг тодорхойлно.

Тухайн харилцаа тулгамдсан асуудалтай байна гэж үзвэл тухайн харилцаанд оролцогч талууд харилцаанд гүйцэтгэх ёстой эрх, үүргээ хэтрүүлсэн, алдсан эсвэл үүргээ зохих ёсоор гүйцэтгэхэд тодорхой асуудалтай тулгарсан байна гэсэн үг юм.

Иймд харилцаа хэвийн явагдах, дээр дурьдсан зохистой тэнцвэрийг хангахад тулгарч буй асуудлыг тодорхойлохын тулд оролцогч талуудын харилцаанд гүйцэтгэх үүргийн стандарт түвшинг тодорхойлон гаргах нь чухал.

Харилцаанд оролцогч талууд, тэдгээрийн харилцаанд гүйцэтгэх ёстой үүргийн стандарт түвшинг тогтоож стандартын түвшин ба бодит байдлын зөрүүнээс тулгамдсан асуудлын жагсаалтыг бий болгоно.

Оролцогч талуудад тулгарч буй үндсэн асуудлыг тодорхойлсноор түүний харилцан хамаарал, шалтгаан үр дагаврын холбоог нээн гаргаж харилцаанд үүсэх ёстой зохистой тэнцвэрийг алдагдуулж буй асуудлын гинжин хэлхээ, улмаар асуудлуудын үндэсийг /асуудлын модны үндэс/ олж тогтоох боломжийг бүрдүүлдэг.

6.4.

НЭХ-ын санаачлагыг хэрэгжүүлэх чадавхыг бүрдүүлэх

Тодорхой ажил үйл ажиллагааг гүйцэтгэхэд нөөц шаардлагатай байдаг.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэхэд ч мөн адил нөөц шаардлагатай.

Бүх нөөцийг эдүгээ хүний, санхүүгийн, материалын, мэдээллийн ба цагийн гэж тав ангилж авч үзэж байна.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачлагыг хэрэгжүүлэхэд чадавхжсан, зохион байгуулалттай иргэдийн бүлэг буюу чадавхтай иргэний нийгмийн байгууллагууд чухал үүрэгтэй тухай өмнөх гарын авлагат авч үзсэн. Иргэний нийгмийн байгууллагууд чадавхтай болоход цаг хугацаа, хүч хөдөлмөр, хөрөнгө санхүү шаардлагатай, гэтэл нөгөө талд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын хэрэгцээ, шаардлага өндөр байна.

Ийм тохиолдолд нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачлагч дээрхи нөөцийг хэрхэн бүрдүүлэх вэ? буюу Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэх чадавхыг хэрхэн бүрдүүлэх вэ? гэдэг асуудал чухалаар тавигдаж байна.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд эдгээр таван нөөц аль нь илүү чухал вэ?, аль нь эхний ээлжинд шаардлагатай вэ? гэсэн асуулт урган гарч ирдэг.

Төрийн бус байгууллага, иргэний нийгмийн байгууллагууд нийгэмд чиглэсэн тодорхой үйл ажиллагаа явуулахад, нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг өрнүүлэхэд хамгийн гол нь санхүүгийн нөөц хязгаарлагдмал байдаг, өнөөгийн практикт санхүүжилтийг олон улсын хандивлагч, санхүүжүүлэгч донор байгууллагуудаас авдаг ба санхүүжилт зогсоход үйл ажиллагаа дагаад зогсох сул талтай байдаг талаар ярьж бичиж, шүүмжилдэг.

Мөн нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэхэд маш их цаг хугацаа зарцуулдаг ба түүний шалтгаан нь төрийн бодлогын, төрийн албан хаагчийн тогтворгүй байдал гэж дүгнэж байна. Өөрөөр хэлбэл, төрийн институцийн хариуцсан асуудлаар нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг өрнүүлж харилцан ойлголцол, итгэлцлийг бий болгож байтал тухайн албан тушаалтан халагдаж, өөрчлөгдсөнөөр асуудлыг шинээр эхлүүлэх шаардлага тулгардаг тухай асуудал юм.

Бизнесийн салбарт амжилттай бизнес эхлүүлэхэд хамгийн чухал бизнесийн оновчтой санаа чухал, бизнесийн оновчтой санаа байгаа тохиолдолд санхүүжилтийг босгох боломжтой гэж үздэг. Үүнтэй нэгэн адилаар нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг авч үзвэл бизнесийн оновчтой санаа нь нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачлагын үндэслэл болох юм.

Оновчтой, хэрэгжих боломжтой, нийтийн эрх ашгийн төлөө чиглэсэн, үндэслэлтэй, нэн тулгамдсан тодорхой үйл ажиллагааг өрнүүлэхэд санхүүжилтийг босгох бүрэн боломжтой нь практикаас харагдаж байна. Дээрхээс дүгнэж авч үзвэл бизнесийн оновчтой санаа лугаа адил нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын үндэслэлийг оновчтой боловсруулах шаардлага тулгарч байна.

Үндэслэлийг оновчтой боловсруулахын тулд хамгийн чухал хүчин зүйл нь мэдээллийн нөөц юм. Орчин үед төрийн бодлогод тавигдаж буй нэг үндсэн шинж нь судалгаанд суурилсан, баримт нотолгоо үндэслэлтэйгээр бодлого боловсруулах, хэрэгжүүлэх тухай асуудал болж байна.

Английн эдийн засгийн сургуулийн проф С.Scott “Ардчиллын нөхцөлд судалгаанд суурилсан бодлого боловсруулах гэдэг нь аль болохоор үнэн зөв, ил тод мэдээ баримт бүхий нарийн нягт дүн шинжилгээг ашиглан нээлттэй хэлэлцүүлэг хийсний дараа л төрийн бодлогын шийдвэр гардаг байхыг хэлнэ” (Christopher Scott. Measuring Up to the Measurement Problem: The Role of Statistics in Evidence-Based Policymaking. London School of Economics, 2005) хэмээн тодорхойлсон байдаг.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын хувьд ч мөн адил судалгаанд суурилсан, баримт нотолгоотой асуудалд хандах шаардлага тулгарч байна.

Баримт нотолгоо гэдэг нь тулгамдсан асуудалд холбогдол бүхий хүмүүсийн одоогийн санаа бодолд нөлөөлж чадах мэдээлэл юм.

Мэдээ баримт дангаараа асуудлын нөхцөл байдлыг бүрэн илэрхийлэхгүй бөгөөд хүмүүсийн одоогийн санаа бодолд нөлөөлж чадахгүй. Тийм учраас түүнд боловсруулалт хийх шаардлага тулгардаг. Мэдээлэлд боловсруулалт хийхийн тулд хүний нөөцийн чадавх шаардлагатай.

Дээрхээс авч үзвэл нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын нөөцийн ач холбогдолын эрэмбэ нь хүний, мэдээллийн, санхүүгийн, материалын нөөц ба үндэслэлээ оновчтой боловсруулсан тохиолдолд

цаг хугацаа хэмнэх боломжтой гэж ангилж авч үзэж болох юм. Гэхдээ тухайн асуудлын нөхцөл байдал, онцлогоос хамаарна гэдгийг харгалзаж үзэх хэрэгтэй.

Тэгэхээр нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг өрнүүлэх хүний нөөцийн чадавхыг хэрхэн бүрдүүлэх вэ? гэдэг нь асуудал хамгийн чухал хүчин зүйл болж байна.

Иргэний нийгмийн байгууллага хүний нөөцөө чадавхжуулах эсвэл чадавхтай хүний нөөцийг авч ажиллуулахын тулд санхүүгийн нөөц шаардлагатай болно.

Гэтэл нөгөө талд санхүүгийн нөөц хязгаарлагдмал, нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын үндэслэлийг сайн боловсруулаагүй байгаа нөхцөлд санхүүжүүлэгч олох боломж хязгаарлагдмал юм.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын хувьд чадавхтай хүний нөөцийг бүрдүүлж, тулгамдсан асуудалд холбогдол бүхий хүмүүсийн одоогийн санаа бодолд нөлөөлж чадах мэдээлэл цуглуулан боловсруулалт хийж, нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын үндэслэлийг оновчтой боловсруулан, санхүүжилт босгон нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг өрнүүлэх шаардлагатай.

Гэтэл нөгөө талд чадавхтай хүний нөөцийг бүрдүүлэх, мэдээлэл цуглуулахын тулд санхүүжилт шаардлагатай гэсэн хүндрэл, бэрхшээл тулгардаг.

Энэхүү хүндрэл, бэрхшээлээс хэрхэн гарах вэ? гэдгээс цаашид нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилга амжилттай өрнөх эсэх нь хамаарна. Дээрх хүндрэл, бэрхшээлийг хэрхэн даван туулах нь нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачлагчийн чадавхаас шалтгаална.

Нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачлагчийн гол үүрэг нь нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын үндэслэлийн анхан шатны боловсруулалтыг хийх болон нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг өрнүүлэх цөм бүлгийг оновчтой бүрдүүлэх явдал юм.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын үндэслэлийн анхан шатны боловсруулалтыг хийхдээ тухайн асуудлыг хариуцсан төрийн институтын цуглуулсан, боловсруулсан мэдээлэл чухал ач холбогдолтой.

Тодорхой асуудлаар төрийн бодлого боловсруулсан, хэрэгжүүлсэн түүх байгаа тохиолдолд тухайн асуудлыг хариуцсан төрийн институцид тулгамдсан асуудалд холбогдол бүхий хүмүүсийн одоогийн санаа бодолд нөлөөлж чадах мэдээлэл цугласан, боловсруулагдсан байдаг. Тэрхүү мэдээллийг олж авах нь Нийгмийн эгэх хариуцлагыг санаачлагчийн үүрэг байдаг.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын үндэслэлийн анхан шатны боловсруулалтыг сайн хийсэн эсвэл тэрхүү мэдээллийг бүрэн цуглуулж

чадсан нөхцөлд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг өрнүүлэх цөм бүлгийг оновчтой бүрдүүлэх боломжийг олгодог.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын онцлог нь нийтийн эрх ашгийн төлөө үйл ажиллагаа байдаг учраас нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачлагыг өрнүүлэх цөм бүлгийг чадавхтай хүний нөөцөөр бүрдүүлэхийн тулд санхүүжилт шаардахгүйгээр сайн дүрийн үндсэн дээр нэгдэх оролцогчийг татан оролцуулах боломжтой байдаг.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг өрнүүлэх асуудлын хамрах хүрээ өргөн байх тусам тэрхүү асуудалд эрх ашиг нь хөндөгдсөн, нийгмийн идэвхтэй, чадавхтай иргэдийн тоо тэр хэмжээгээр нэмэгдэнэ.

Жишээлбэл, Улаанбаатар хотын агаарын бохирдлын асуудал нь Улаанбаатар хотод амьдарч буй сая гаруй иргэдийн эрх ашгийг хөндөж буй асуудал юм. Энэ асуудлаар нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилга гаргах тохиолдолд тэдгээр иргэдээс чадавхжсан судлаач, санхүүч, төсөвчин, уран илтгэгч, хөрөнгө санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх субъект гэх мэт эгэх хариуцлагын санаачилгыг өрнүүлэхэд шаардлагатай байгаа нөөц, чадавхыг татан оролцуулах боломж өндөр байна.

Тэднийг олж тогтоон, нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгаа ойлгуулан татан оролцуулах

нь санаачлагчийн гол ажил үүрэг юм.

Цөм бүлгийг бүрдүүлэх, ажиллуулах үндсэн зарчим нь цагийн ажлын зарчим байх нь оновчтой байдаг. Учир нь эдийн засгийн үр ашиг өгөхгүй үйл ажиллагаанд бүх цаг заваа зарцуулах боломжтой хүн одоогийн зах зээлийн нийгэмд олоход хүндрэлтэй. Мөн нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачлагыг өрнүүлэх цөм бүлэгт төрийн институцийн холбогдох албан тушаалтныг татан оролцуулах нь илүү ач холбогдолтой байдаг.

Учир нь тухайн албан тушаалтанд ажлын чиг үүргийн дагуу тухайн тулгамдсан асуудалд холбогдол бүхий мэдээлэл агуулагдаж байдаг ба нөгөө талаар тэрхүү мэдээллийг богино хугацаанд авах боломжийг олгодог.

Ийнхүү нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг өрнүүлэх цөм бүлгийг бүрдүүлсэн нөхцөлд тухайн тулгамдсан асуудлыг бүрэн тодорхойлох, нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын үндэслэлийг эцэслэн боловсруулах, зорилго зорилт оролцогч талуудыг тодорхойлох, эгэх хариуцлагын арга хэрэгсэл сонгох боловсруулах, бэлтгэл ажлыг хангах, санаачилгыг өрнүүлэх гэх мэт шат дараалсан ажлууд хийгдэнэ.

Эдгээр ажлыг хийж гүйцэтгэхэд мэдээллийн нөөц чухал үүрэгтэй. Тэгэхээр нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг өрнүүлэх мэдээллийн нөөцийг

хэрхэн бүрдүүлэх вэ? гэдэг нь асуудал дараагийн чухал хүчин зүйл болж байна.

Мэдээллийн эх сурвалжаа тодорхойлохын тулд бид ямар мэдээллийн эх сурвалжийг хэзээ ашиглах ёстой вэ гэсэн асуултад хариулна. Уг асуултын хариулт нь "харьцангуй эрт эсхүл харьцангуй хойно гэсэн судалгааны ажлын үе шатуудад" хувааж үзэж болно.

Дараах мэдээллийн эх сурвалжийг судалгааны ажлын харьцангуй эрт үе шатанд хэрэглэх нь оновчтой байдаг. Үүнд:

- Өргөн хүрээний мэдээлэлтэй хүн;
- Нөлөө бүхий хүн /мэдээллийн эх сурвалжтай шууд болон шууд бусаар харилцаж нөлөөлөх боломжтой/;
- Салбарын мэдлэг, туршлагатай хүн /тухайн судалгааны ажлын үр дүнд холбогдох улс төрийн нөхцөл байдалд урьдчилсан шаардлагатай мэдээллээр хангаж чадахуйц/;
- Мэргэжлийн судлаач, шинжээч /судалгааны ажлын хэрэгжихүйц болон улс төрийн түвшинд дэмжлэг авахуйц байдалд нөлөө үзүүлэхүйц/;
- Улс төрийн бодлогын хувьд эсрэг байр суурьтай хүн

Дараах мэдээллийн эх сурвалжийг судалгааны ажлын харьцангуй сүүлийн үе шатанд хэрэглэнэ Үүнд:

- Эсрэг эсхүл өөрийгөө хамгаалсан байр суурьтай хүн /урьдчилан өөрсдийн давуу талыг бий болгохуйц/;
- Ажлын ачаалал ихтэй болон завгүй хүн /тогтмол уулзах бололцоогүй, нэг удаагийн уулзалт хийсэн ч үр ашигтай мэдээлэл өгөөгүй/;
- Эсэргүүцэх магадлалтай хүн /биднээс урьтаж олон эх сурвалжтай уулзаж судалгааны ажлын үр дүн, хүчин чармайлтыг үгүй хийж болохуйц/;
- Шийдвэр гаргах түвшний удирдах ажилтнууд /саад бэрхшээлийн талаар мэдлэгтэй боловч хувийн ашиг сонирхол нь хөндөгдөөгүй л бол өөрийн мэдлэг, туршлага, чадвараа гаргах сонирхолгүй/

Мэдээллийг дараах 4 арга замаар олж авдаг. Үүнд:

1. Хүнээс хүнд /People leading to People/
2. Хүнээс баримт материалд /People leading to documents/
3. Баримт материалаас баримт материалд /Documents leading to documents/
4. Баримт материалаас хүнд /Documents leading to people/

Хүнээс хүнд:

Ихэвчлэн хүн эх сурвалж нь дараагийн ярилцлага хийх шаардлагатай хүний талаар мэдээлэл өгч байдаг. Ярилцлагын явцад эх сурвалж нь өөрийн санаачилгаар тодорхой хүнийг санал болгох, эсхүл судлаач өөрөө эх сурвалжаас шаардлагатай бусад эх сурвалжийн талаар асууж мэдэж болно. Мөн түүнчлэн, тухайн судалгааны ажлын талаар хэнтэй уулзах шаардлагагүй талаар мэдээлэл авч байх нь чухал юм.

Хүнээс баримт материалд:

Ярилцагчаас хэнтэй уулзаж, ярилцаж болохыг асуухаас гадна, хаанаас илүү мэдээ, мэдээлэл уншиж болох, мөн яаж олж авч болох талаар мэдээлэл авч болно. Мөн ярилцлага хийх явцад эх сурвалжийн болон өөрийн санаачилгаар шаардлагатай баримт материалыг олж авах боломжтой байдаг. Тухайлбал, байгууллагын төсөв, санхүү, үйл ажиллагааны тайлан, дүгнэлт болон бусад тоон мэдээллүүд гэх зэрэг.

Баримт материалаас баримт материалд:

Нэг судалгааны ажлын тайлангаас шаардлагатай олон баримт нотолгоог олж болно. Тухайлбал, ашигласан ишлэл, зүүлт, эх сурвалж, статистик мэдээ, санал асуулгын дүн, вэбсайт дээрх материал гэх зэрэг.

Баримт материалаас хүнд:

Цаасан суурьтай судалгаа, мэдээлэл нь тодорхой судлаач, шинжээчдийн хийсэн материал байдаг учраас холбогдох факт баримт, санал дүгнэлтийг тодруулах зорилгоор зохиогчтой нь шууд ярилцлага хийх боломжтой байдаг. Зарим нэг судалгааны ажил, бүтээлийн зохиогч нь тодорхой байгууллага болон олон хүнээс бүрдсэн баг байгаа тохиолдолд үндсэн зохиогчийг нь олж уулзах нь чухал юм.

Мэдээллийг цуглуулах, боловсруулах үйл ажиллагааг дараах асуултын хүрээнд, дараах үе шаттайгаар хэрэгжүүлдэг. Үүнд:

- Ямар мэдээллийг цуглуулах вэ?
 - Цуглуулахын өмнө бод
 - Нотлох баримтаа үнэл
- Мэдээлэл хаана байна вэ?
 - Үйлчилгээ хүргэх, бодлого хэрэгжүүлэх тал
 - Бодлогын ач тусыг хүртэх, үр дагаврыг амсах тал
 - Мэргэжлийн судлаач, шинжээч
 - Салбарын мэдлэг туршлагатай хүн
 - Сайн туршлагыг хай
 - Адилтгал хэрэглэ
- Мэдээллийг хэн, хэзээ, хэрхэн цуглуулах вэ?
 - Мэдээллийг цуглуулах чадавхыг үнэл
 - Эрт эхэл
 - Боломжит эрдэм шинжилгээний бүтээлийг нягтал /хийгдсэн судалгааны дүнг ашиглах/
 - Шинээр судалгаа хийх
 - Шинжээчид, дотоод, гадаадын зөвлөхүүдийг ашиглах
- Мэдээллийг хэрхэн боловсруулах вэ?
 - Мэдээллийг боловсруулах чадавхыг үнэл
 - Мэдээллийг боловсруулах судалгааны аргуудыг ашигла
- Мэдээллийг хэрхэн, юунд ашиглах вэ?
 - Мэдээллийн боловсруулалтын үр дүнг нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачлагын аль үе шатанд, аль оролцогч талуудад нөлөөлөх зорилгоор ашиглахыг тодорхойлох

6.5.

Эгэх хариуцлагын арга хэрэгсэл сонгох, боловсруулах

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын асуудлыг тодорхойлж, үндэслэлээ боловсруулан зорилго, зорилтыг тодорхойлсны дараагаар эгэх хариуцлагын арга хэрэгслийг сонгох, боловсруулах ажил хийгдэнэ.

Арга хэрэгсэл гэдэг нь тулгарсан асуудлыг шийдвэрлэж зорилгыг хангахын тулд зорилтот бүлгийн хүмүүсийн хийхгүй байсан зүйлийг хийлгэх, эсвэл тэдний зан үйлийг өөрчлөх, оролцогч талуудын тэнцвэрт харилцааг зохицуулах зорилго бүхий элемент юм.

Тухайн тохиолдолд нийгмийн эгэх хариуцлагын ямар арга хэрэгслийг сонгох вэ? гэдэг нь асуудлын үндсэн шалтгааныг юу гэж авч үзсэнээс шууд хамаарна.

Өөрөөр хэлбэл, тухайн тулгамдсан асуудлын шалтгаан бодлого боловсруулалтын шатанд байна гэж үзвэл оролцоот бодлого боловсруулалт, оролцоот төлөвлөлтийн аргыг ашиглана.

Асуудлын шалтгаан төрийн санхүүгийн удирдлагын орчлын төсөвлөлтийн үе шатанд байна гэж үзвэл оролцоот төсөвлөлт, төсвийн хяналт-шинжилгээний аргуудыг ашиглана.

Гэхдээ эдгээр аргууд нь тодорхой нөхцөлд, тодорхой зорилготойгоор хийгддэг аргууд бөгөөд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилга бүрт шууд авч хэрэглэх боломжгүй.

Амьдрал өөрөө баялаг учраас нийгмийн эгэх хариуцлагын тогтсон арга хэрэгсэл, тогтсон загвар байх боломжгүй юм.

Иймд тухайн асуудал, асуудлын нөхцөл байдалд тохируулан эгэх хариуцлагын аргыг боловсруулж хэрэгжүүлэх шаардлага тулгардаг.

Өмнөх бүлгүүдэд нийгмийн эгэх хариуцлагын тодорхой арга хэрэгсэлүүдийн талаар авч үзсэн, тэдгээр тодорхой арга хэрэгсэлүүдийн талаар үндсэн ойлголт өгсөн учраас энэ тухай товч өгүүлэв.

A large, stylized number '7' is the central graphic. The top horizontal bar of the '7' is white, while the rest of the number is a vibrant magenta color. The number is positioned on the left side of the page, with its right edge slanted towards the bottom right.

**Хуудас:
149-190**

**ДОЛООДУГААР
БҮЛЭГ**

МОНГОЛ УЛСАД НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН САНААЧИЛГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЖ БУЙ ЗАРИМ ТУРШЛАГААС

- Кейс 1. Увс аймгийн эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагаанд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлсэн нь
- Кейс 2. “Өвөрхангай аймгийн боловсролын үйлчилгээнд нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлсэн туршлага”
- Кейс 3. “Говьсүмбэр аймгийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлсэн туршлага”
- ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

МОНГОЛ УЛСАД НИЙГМИЙН ЭГЭХ ХАРИУЦЛАГЫН САНААЧИЛГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЖ БУЙ ЗАРИМ ТУРШЛАГААС

**Кейс 1. Увс аймгийн
эм, эмнэлгийн
хэрэгслийн худалдан
авах ажиллагаанд
нийгмийн эгэх
хариуцлагын
санаачилгыг
хэрэгжүүлсэн нь**

Швейцарын хөгжлийн агентлаг, Дэлхийн банкны хамтарсан санхүүжилтээр Монгол улсын 10 аймагт “Нийгмийн эгэх хариуцлагыг бэхжүүлэх нь” төсөл хэрэгжиж байгаагийн нэг нь “Ил тод, хариуцлагатай, итгэлцэл-үнэмшилд суурилсан бүтээл харилцаа, чадавх бүхий нийгмийн эгэх хариуцлагын эерэг орчин, иргэд, олон нийтийн оролцоотой хяналтын механизмыг Увс аймгийн эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагаанд бүрдүүлэх зорилго бүхий “Хамтын Х.Ү.Ч” нэртэй төсөл юм.

Дэд төслийн товч нэр
болох Х.Ү.Ч гэдэг нь “Сайн
гүйцэтгэл”-д хөтлөх үндсэн 3
хүчин зүйлсийн эхний үсгийн
товчлол юм.

- Хариуцлагатай, ил тод
байдал, гүйцэтгэлийн
хяналт
- Итгэл Үнэмшил, хамтын
ажиллагаа, харилцан
итгэлцэл
- Чадавх бүхий хөндлөнгийн
хяналт, нөөц боломж,
мэдлэг

“Хамтын Х.Ү.Ч” нэрийн дор хэрэгжиж байгаа энэхүү төслийн зөвлөхөөр “Транспэрэнси Интернэшнл Монгол” ТББ, орон нутаг дахь санаачлагч, хэрэгжүүлэгч байгууллагаар “Өсвөр үе ирээдүй Увс Төв” ТББ ажиллаж байна.

“Өсвөр үе ирээдүй Увс Төв” ТББ-аас санаачилан хэрэгжүүлж байгаа нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг аймгийн ИТХ-ын хүний хөгжил нийгмийн бодлогын хороо, ЗДТГ-ын нийгмийн бодлогын хэлтэс, аймгийн эрүүл мэндийн газар, аймгийн нэгдсэн эмнэлэг, мөн аймгийн иргэний нийгмийн байгууллагууд, иргэдийн төлөөлөгчид дэмжин хамтарч ажиллаж байна.

Энэхүү нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилга амжилттай хэрэгжихэд дараах хүчин зүйлс чухал түлхэц болж байна.

Дэд төсөл нь “Увс аймагт хийгдэж буй эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагаанд (Эрүүл мэндийн газар, нэгдсэн эмнэлгийн) нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачлагыг хэрэгжүүлэхэд чиглэгдэж байна.

Үүнд: Нэгдүгээрт, тус аймагт хэрэгжиж буй нийгмийн эгэх хариуцлагын төслийн зорилго нь аймгийн эрүүл мэндийн газар, нэгдсэн эмнэлгийн эрэлт хэрэгцээтэй нийцсэн, хоёрдугаарт, төслийг хэрэгжүүлэгч төрийн бус байгууллагын удирдлага нь орон нутагтаа нэр хүндтэй, санаачилгатай, удирдан зохион байгуулах чадвар сайтай байсан, гуравдугаарт, олон улсын байгууллагуудын санхүүгийн дэмжлэгтэйгээр уг төсөл хэрэгжиж байгаа, дөрөвдүгээрт, аймгийн төрийн байгууллагууд нь төрийн бус байгууллагатай хамтарч ажиллах хүсэл эрмэлзлэлтэй байсан зэрэг нь уг ажлыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд чухал үүргийг гүйцэтгэж байна.

Нөхцөл байдал, тулгамдсан асуудал:

2016 онд “Өсвөр үе ирээдүй Увс Төв” ТББ нэгдсэн эмнэлэгт эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тасалдал, дутагдал их байгааг анзаарч, эхлээд боловсролын салбар, ТББ-ын ажилтан, иргэдийн төлөөлөл бүхий 50 хүний дунд “Нийгмийн эгэх хариуцлагыг бэхжүүлэх нь” сургалтыг зохион байгуулж дараа нь нэгдсэн эмнэлгийн хүрээнд тулгамдсан асуудлыг тодорхойлуулахад эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тасалдал, дутагдал үнэхээр тулгамдсан асуудал болох нь тодорхой болжээ.

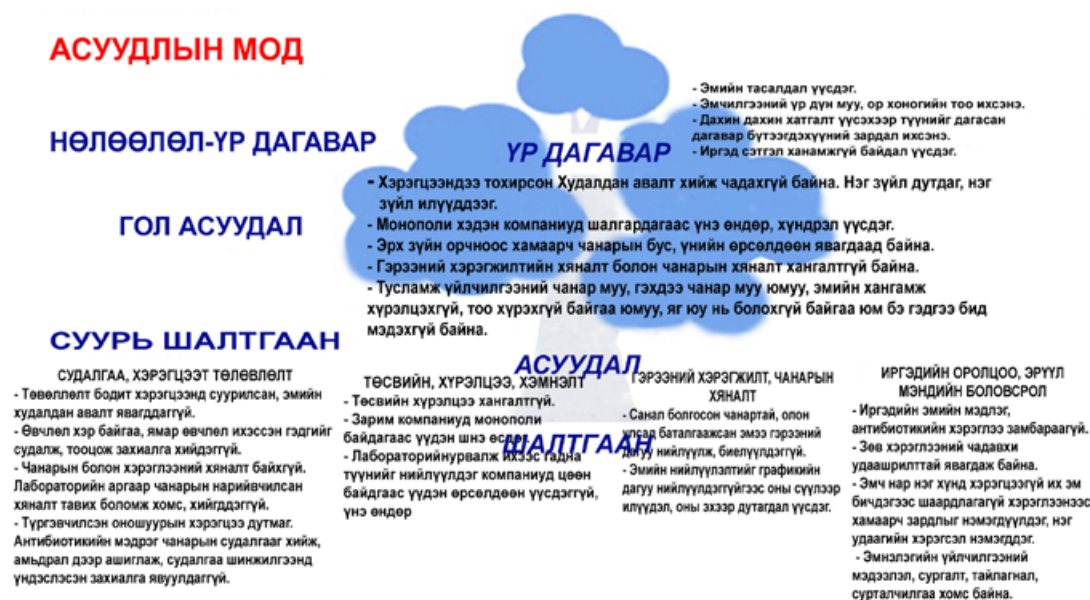
Иймээс аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн сүүлийн гурван жилийн эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авалтын байдал, нэгдсэн эмнэлгийн ямар тасагт, хэдэн хүнийг, хэдэн төрлийн эмээр эмчилсэн зэрэгт нарийвчилсан судалгааг хийсэн байна.

Улмаар аймгийн эрүүл мэндийн газар, нэгдсэн эмнэлэг, иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал, иргэний нийгмийн байгууллага, иргэдийн төлөөллийн оролцоотойгоор Увс аймагт төслийн төлөвлөлтийн уулзалтыг зохион байгуулж үр дүнд нь аймгийн эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагаанд дараах тулгамдсан асуудал байна гэж үзжээ. Үүнд:

- Төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр эм, эмнэлгийн хэрэгслийг худалдан авах ажиллагааны зохион байгуулалт, уг үйл ажиллагааг зохион байгуулж буй багийнханы чадавх сул байна.
- Төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр худалдан авч буй Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн чанар хангалтгүй байна.
- Эм, эмнэлгийн хэрэгслийг ханган нийлүүлдэг байгууллагуудын хариуцлага сул байгаагаас хугацаа хоцорч нийлүүлэгдэх, захиалаагүй өөр эм нийлүүлэх зэрэг зөрчил гарч байна.
- Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагааны тендер шалгаруулалт, тендерийн гэрээний хэрэгжилт, худалдан авсан эм, эмнэлгийн хэрэгслийн үр нөлөө зэрэгт хийдэг хяналт, ялангуяа хөндлөнгийн хяналт, иргэдийн оролцоотой хяналт хийгдэхгүй байгаагаас зөрчил, дутагдал арилахгүй, үйл ажиллагаа сайжрахгүй байна.
- Аймгийн нийт иргэдийн хувьд Үндсэн хуулиар хамгаалагдсан эрүүл, аюулгүй байх эрх зөрчигдөж байна.

Дээр дурдсан тулгамдсан асуудлыг тус төслийн багийнхан тодорхойлж “Асуудлын мод”-ыг зурсан байна. Увс аймгийн төслийн багийнханы боловсруулсан асуудлын модны зургийг Монгол улсад НЭХ-ийг бэхжүүлэх дэд төслийн баримт бичгээс шууд хуулбарлан үзүүлэв.

Зураг 25. Увс аймгийн эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал

Эх сурвалж: Монгол улсад НЭХ-ийг бэхжүүлэх дэд төслийн баримт бичгээс хуулбарлав.

Төслийн зорилго, хүлээгдэж буй үр дүн:

Хамтын Х.Ү.Ч-ийг бэхжүүлж, нийгмийн эгэх хариуцлага (НЭХ)-ын эерэг орчинг бүрдүүлж, Увс аймаг дахь эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагааны төлөвлөлт, тендер шалгаруулалт, гэрээний хэрэгжилтэд иргэдийн оролцоот хяналт тавих, худалдан авсан эм, эмнэлгийн хэрэгслийн чанар, хүртээмж, үр ашигтай байдалд иргэд, эмч, эмнэлгийн мэргэжилтнүүд зэргийг хамруулсан олон нийтийн оролцоотой судалгаа-хяналтын механизмын загвар бий болгон туршихад төслийн зорилго оршиж байна.¹

Увс аймгийн төслийн багийнхан төсөл хэрэгжсэнээр дараах үр дүнд хүрнэ хэмээн тооцсон байна.² Үүнд:

Үрдүннэг: Орон нутгийн иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагаас бүрдсэн баг, төрийн байгууллагуудыг чадавхжуулснаар иргэд, олон нийтийн оролцоо, хамтын ажиллагаа бий болно.

Гарц 1.1. Увс аймгийн эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагааг хэрэгжүүлэгч төрийн байгууллага, иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагын хувьд эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагааны болон түүнд иргэд, олон нийтийн оролцоотой хяналт (ИОНОХ)-ын механизм бүхий НЭХ-ыг бэхжүүлэх чадавх бий болно.

Гарц 1.2. Увс аймгийн эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагааг хэрэгжүүлэгч төрийн байгууллага болон иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагын хооронд бүтээлч хамтын ажиллагаа, харилцан ойлголцол бий болно.

Үр дүн хоёр: ИОНОХ-ын механизмыг эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагаанд бүрдүүлснээр Ил тод – Хариуцлагатай – Үр ашигтай байдал дээшилнэ.

Гарц 2.1. Увс аймгийн эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тендер шалгаруулалт, гэрээний хэрэгжилтэд ИОНОХ-ын механизмын загвар туршигдан, арга зүй бий болно.

¹Монгол улсад НЭХ-ийг бэхжүүлэх дэд төслийн баримт бичигт тусгагдсанаар буулгав.

²Монгол улсад НЭХ-ийг бэхжүүлэх дэд төслийн баримт бичигт тусгагдсанаар буулгав.

Гарц 2.2. Хоёрдугаар шатлалын эмнэлгийн хувьд худалдан авсан эм, эмнэлгийн хэрэгслийн хэрэглээний явцад гарч буй хүндрэл, чанарын доголдолтой байдлын талаар эмч, эмнэлгийн ажилтнууд, иргэд, олон нийтийн оролцоотой хамтарсан судалгаа-хяналтын механизмын загвар туршигдан, нотолгоонд суурилсан төлөвлөлт хийх арга зүй бий болно.

Гарц 2.3. Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тендер шалгаруулалт, гэрээний хэрэгжилт болон худалдан авсан эм, эмнэлгийн хэрэгслийн хэрэглээний явцад иргэд, олон нийтийн оролцоо бүхий хяналт-шинжилгээ, мөн түүнчлэн чанар, хүртээмж, үр ашигт байдлын судалгаа хийгдсэнээр бодит мэдээлэл, нотолгоонд суурилсан зохистой төлөвлөлт, ил тод хэрэгжилт, хариуцлагатай гүйцэтгэл бүхий худалдан авалт хийгдэх эерэг орчин бүрдэнэ.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлж буй өнөөгийн байдал, туршлага:

Бэлтгэл ажил:

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлж эхлэхийн өмнө “Өсвөр үе ирээдүй Увс Төв” ТББ эмч, эмнэлгийн ажилтнууд, иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагын төлөөлөл, төрийн байгууллагын төлөөллийг хамруулсан сургалт, семинарыг зохион байгуулж түүгээрээ төслөө буюу хэрэгжүүлэх гэж буй ажлаа танилцуулсан байна. Энэхүү танилцуулга нь оролцогч талуудыг мэдээлэлтэй болгож үйл ажиллагаандаа тэднийг татан оролцуулахад чухал хувь нэмэр оруулжээ.

“Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэхдээ нийгмийн эмзэг хэсэг, ядуу хэсгийн оролцоог хангах шаардлагатайг Дэлхийн Банкны зүгээс зөвлөж байсан ч эдгээр хүмүүсийн мэдлэг, чадавх дутмаг учраас төслийн үйл ажиллагаанд оролцуулж хараахан чадахгүй байна. Төслийн хүрээнд дэвшүүлж буй гол зорилго нь иргэдийн оролцоог хангах явдал боловч иргэд эмнэлгийн эм, хэрэгслийн худалдан авалтын талаар ойлголт мэдлэг багатай, чадавх сул байгаа нь томоохон бэрхшээл болж байна.” хэмээн төслийн удирдлага ярьж байлаа. Тэднийг чадавхжуулж үйл ажиллагаандаа татан оролцуулахад ихээхэн хугацаа, хөрөнгө шаардлагатай ч энэ төслийн хэрэгжих хугацаа харьцангуй богино учраас тэднийг чадавхжуулж оролцуулах боломж олгоогүй байна. Иймээс харьцангуй чадавхтай, тогтвортой үйл ажиллагаа явуулж буй арван нэгэн төрийн бус байгууллагад уриалга хүргүүлээд хамтран ажиллахаар болжээ. Цаашдаа эдгээр төрийн бус байгууллагууд иргэдийн хандлага, ойлголтыг сайжруулахад нөлөөлөн ажиллах болно гэж хэрэгжүүлэгчид үзэж байна.

Төслийг хэрэгжүүлэхээр хамтарч ажиллаж байгаа байгууллагууд харилцан ойлголцлын санамж бичигт гарын үсэг зурсан нь оролцогч талуудын мөрдөх эрхийн акт болжээ. Мөн түүнчлэн орон нутгийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр дамжуулан төслийн

үйл ажиллагааг сурталчилж байгаагаас гадна Эрүүл мэндийн газрын болон эмнэлгийн дарга нар, аймгийн хэмжээнд үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн байгууллагын дарга нарын хурал, цуглаан дээр төслийн үйл явцын талаарх мэдээ, мэдээллийг тогтмол танилцуулан төрийн албан хаагчдад мэдээлэл өгч байна. Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагаанд хийгдэх ОНОК-ыг амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд зохион байгуулалтын онцлог шийдлийг тэд хэрэгжүүлжээ.

Үүний нэг тод жишээ нь нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг идэвхитэйгээр дэмжин ажиллаж байгаа иргэд, иргэний нийгмийн байгууллага, төрийн албан хаагчдын төлөөллөөс бүрдсэн дөрвөн багийг байгуулан ажиллаж байгаа явдал юм.

Нэгдүгээр баг буюу удирдлагын баг нь нэгдсэн удирдлагаар хангах, нөлөөллийн ажлыг хэрэгжүүлэх үүрэгтэй, хоёр (судалгаа хяналтын баг), гурав (ажиглалт судалгааны баг), дөрөвдүгээр (хөндлөнгийн хяналтын баг) багууд нь судалгаа шинжилгээ хийх, хяналтыг хэрэгжүүлэх чиг үүрэгтэйгээр зохион байгуулагдаж ажлаа хэрэгжүүлж байна.

Тодруулбал хоёрдугаар баг нь аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн орлогч даргаар ахлуулсан нэгдсэн эмнэлгийн эмч, мэргэжилтнүүдээс бүрдсэн баг юм. Тэд эм, эмнэлгийн хэрэгслийн хүртээмж, чанарт

үнэлгээ хийх судалгаа хяналтын асуудлыг хариуцан ажиллаж байгаа бөгөөд одоогийн байдлаар (2017 оны 5-р сарын байдлаар) 129 эм, эмнэлгийн хэрэгсэл, эмийн урвалж бодисыг сонгон авч тусгайлан боловсруулсан асуултын дагуу судалгаа хийж, сар бүр үр дүнг нь боловсруулж, түүнийгээ нэгтгэж дүгнэлт гаргаж байна.

Гуравдугаар багийг аймгийн Нийгмийн бодлогын хэлтсийн эрүүл мэндийн асуудал хариуцсан мэргэжилтэн ахлан төрийн болон төрийн бус байгууллагын төлөөллөөс бүрдсэн 11 гишүүнтэйгээр ажиллаж байна.

Тэд эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний чанар, хүртээмжид ажиглалт судалгааг хийж хэрэгжүүлэх чиг үүрэгтэй бөгөөд одоогоор эм, эмнэлгийн хэрэгслийн хүртээмж, чанарыг эмнэлгийн ажилтан, эмнэлгээр үйлчлүүлэгчид, үйлчлүүлэгчдийн ар гэрийнхэнийг хамруулан олон нийтийн онооны картын аргаар судалгааг хийж байна.

Дөрөвдүгээр багийг аймгийн Нийгмийн бодлогын хэлтсийн мэргэжилтэн ахлан ажиллаж байна. Тендерийн гэрээний хэрэгжилт, эм, эмнэлгийн хэрэгслийн нийлүүлэлт, тендер шалгаруулалт зэрэгт хөндлөнгийн хяналт тавих үүрэгтэйгээр ажиллаж буй энэ баг нь төрийн байгууллага, иргэд, төрийн бус байгууллагын төлөөллөөс бүрдсэн 10 гишүүнтэйгээр аймгийн эрүүл мэндийн

газрын даргын 2017 оны 1-сарын 12-ны өдрийн А/10 тоот тушаалаар байгуулагдсан байна.

Ийнхүү төслийн баг тодорхой зохион байгуулалтад орж ажиллаж байгаа нь нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг үр дүнтэй, системтэй хэрэгжүүлэхэд ач холбогдолтой болжээ.

Төслийн зөвлөх “Транспэрэнси Интернэшнл Монгол” ТББ нь Эрүүл мэндийн яамтай холбоо тогтоох, худалдан авах ажиллагааны эрх зүйн орчинг судалж тойм бэлдэх, төслийн багийн гишүүдийг чадавхжуулах сургалт зохион байгуулахад гол үүргийг гүйцэтгэсэн нь төслийн үйл ажиллагаанд үр дүнгээ өгч байна.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын хэрэгжилт, хийгдэж буй ажил, үр дүн:

Нэг.Тендер шалгаруулалтын үйл явц дахь төслийн багийн оролцоо:

Өмнөх жилүүдэд Увс аймагт аймгийн эрүүл мэндийн газар, нэгдсэн эмнэлэг хоёр тус

Үнэлгээний хороотой холбоотой ойлголтыг 2005 онд батлагдсан “Төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах тухай” Монгол улсын хуулийн 46, 47-р зүйлээс уншиж тодруулна уу.

тусдаа тендер шалгаруулалт хийдэг байсан бол ЭМЯ-ны шийдвэрээр 2017 онд нэгтгэн нэг тендер зарласан нь онцлог юм. Хэдийгээр тендер шалгаруулалтыг нэгтгэн зохион байгуулсан ч тендерийн гэрээг ЭМГ, Нэгдсэн эмнэлэг тус тусдаа хийжээ. Ийнхүү нэгдсэн нэг тендер шалгаруулалт хийх нь ололттой ч эмийн багц өргөн болох гэх мэт хүндрэлтэй асуудлууд гарч байсныг мэргэжлийн хүмүүс ярьж байлаа.

Аймгийн ЭМГ нийгмийн эгэх хариуцлагын төслийн санаачилгыг дэмжин төслийг хэрэгжүүлэгч “Өсвөр үе ирээдүй Увс Төв” ТББ-тай нээлттэй, идэвхитэй хамтарч ажиллаж байгаа нь тодорхой үр дүнд хүргэжээ. Үүнээс зарим нэгийг дурдвал:

Үнэлгээний хороо, хяналтын зөвлөлийн гишүүнээр төслийн багийн төлөөлөл (Эрүүл мэндийн салбарт ажиллаж байсан, эм эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах үйл ажиллагааг тодорхой хэмжээнд мэддэг, ойлголт бүхий) ажиллаж тендер шалгаруулалтын явцад хяналт тавьжээ.

Тендер шалгаруулалтын үйл явцад “төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр бараа, ажил үйлчилгээ худалдан авах тухай” хуулийн 50.1.4-р заалттай холбоотой тодорхойгүй нөхцөл байдал үүсч байсныг ТББ-ынхан илрүүлж зөрчлийг арилгах шаардлагыг тавьж ажлыг хуулийн дагуу явуулах нөхцлийг бүрдүүлж ажиллажээ.

ТБОНӨХБАУХА
тухай хуулийн
47.4-т “...
Үнэлгээний хорооны
бүрэлдэхүүнд
тухайн салбарын
мэргэжлийн
холбоодын
төлөөлөл ... ТББ-
ын 2-оос доошгүй
төлөөлөгчийг ...
оролцуулна” гэж
заасан байна.

Шигтгээ 19.

... Ашиг сонирхлын зөрчлийн бичигт гарын үсэг зуралгүйгээр үнэлгээний хорооны гишүүд тендер шалгаруулалтад оролцох гэж байсныг зогсоож гарын үсэг зурсаны дараа ажлыг эхлүүлсэн боловч тендер задарсны дараа ямар компани тендерт орсныг үнэлгээний хорооны гишүүд мэдсэн. Ямар компани шалгаруулалтад оролцож байгааг мэдэхгүйгээр ашиг сонирхлын зөрчлийн бичигт тэд гарын үсэг зурсан байсан. Ийм зөрчилтэй нөхцөл байдал үүссэн учир процессыг дахин эхнээс нь эхлүүлэх шаардлагатай болсон.

Төслийн ахлагчтай хийсэн ярилцлагаас

- Увс аймаг дахь төслийн зөвлөхөөр ажиллаж буй “Транспэрэнси Интернэшнл Монгол” ТББ-аас үнэлгээний хорооны (эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагааны) гишүүдэд сургалтыг хоёр удаа зохион байгуулж, худалдан авах ажиллагаанд тулгамдаж байгаа асуудлуудад тохирсон шийдэл гаргахад зөвлөгөө өгч, тендер шалгаруулалтын материал бэлдэхэд хамтарч ажилласан байна.

Тухайлбал тендер шалгаруулалтын явцад эм ханган нийлүүлдэг компаниудаас ирүүлсэн материал нь дугаарлалтгүй, тендерийн гэрээнд тээврийн нөхцөл, техникийн тодорхойлолтоо нарийн тусгаагүй, эм ханган нийлүүлэх болон санхүүжилт хийгдэх хуваарь тохиромжтой бус байснаас төлбөр төлөлт, бараа нийлүүлэлтэнд асуудал үүсдэг гэх мэтчилэн зүйлсэд тэд зөвлөгөө өгчээ.

Аймгийн ЭМГ-ынхан тэдний өгсөн зөвлөгөөний дагуу тендерийн баримт бичиг боловсруулах, шалгаруулалтыг зохион байгуулах ажлуудаа сайжруулж хийсэн нь 2017 оны тендер шалгаруулалт өмнөх жилүүдийг бодвол илүү үр дүнтэй болоход нөлөөлсөн байна.

Шигтгээ 20.

Үнэлгээний хорооны гишүүдэд зориулсан сургалтыг 1-р сараас эхлэн зохион байгуулсан. Сургалт явагдсаны дараа тендерийн баримт бичиг боловсруулах, захиалга хийх зэрэг нь харьцангуй хялбар байлаа.

Энэ жил худалдан авах ажиллагааг зохион байгуулахдаа эмчилгээний үр дүн сайтай, чанартай эмийг боломжийн үнээр худалдан авах гэсэн зарчмыг баримталж ажилласан.

Аймгийн ЭМГ-ын дэд даргатай хийсэн ярилцлагаас

Тээврийн хэрэгслийн асуудлыг өмнө гэрээнд тусгадаггүй байсан бол энэ удаа стандартын шаардлага хангасан тээврийн хэрэгсэлтэй компанийг шалгаруулахаар тусгасан.

Тендерийн бичиг баримтын хуудас бүрийг дугаарлаж тамга даруулж хүлээж авдаг болсон.

Хяналтын зөвлөл тендер шалгаруулалтад оролцож ярилцаж байгаа нь ажил сайжрахад эерэг нөлөөтэй байна.

Аймгийн ЭМГ-ын мэргэжилтэнтэй хийсэн ярилцлагаас

Хоёр: Тендерийн гэрээний хэрэгжилтийн явцад хийсэн төслийн багийн шинжилгээ.

Тендерт шалгарсан компаниуд гэрээнд заасан үүргээ биелүүлж байгаа эсэхэд хяналт тавих, эм эмнэлгийн хэрэгслийг хүлээн авч байгаа байдалд ажиглалт хийх зэрэг ажлуудыг тус төслийн хөндлөнгийн хяналтын багийнхан гүйцэтгэж байна.

Хөндлөнгийн хяналтын баг ЭМГазрын даргын 2017 оны 1-р сарын 12ны өдрийн А/10 тоот тушаалаар 10 хүний бүрэлдэхүүнтэй байгуулагдаж төслийн хүрээнд гишүүд нь хоёр өдрийн сургалтанд хамрагджээ. ЭМГ-ын даргын тушаалын гуравдугаар хавсралтаар тус багийн үйл ажиллагаанд мөрдлөг болгож ажиллах зөвлөмжийг баталж өгсөн нь хийх ажлын чиглэлийг тодорхой болгож өгсөн байна. Баг байгуулагдсаны дараа багийн гишүүдээ хоёр, хоёроор нь таван хэсэг болгоод, мөн эм ханган нийлүүлдэг арван компанийг тендерт шалгарсан багцын тооноос хамааран 1-3 компанийг хариуцан хяналт хийхээр шийдвэрлэв.

Ийнхүү ажлаа хувааж авсаны дараа аймгийн ЭМГ, нэгдсэн эмнэлгийн эм хариуцсан мэргэжилтэн, нябо нартай уулзаж хөндлөнгийн хяналт хийхэд шаардлагатай мэдээ, мэдээллээ цуглуулсан байна. Үүнд: тендерийн гэрээ, гэрээгээр эм, эмнэлгийн хэрэгсэл ханган нийлүүлэх хуваарь, ЭМГ-т нийлүүлсэн зарлагын падаан зэргийг авч шинжилгээ хийжээ.

Багийн гишүүд зарлагын падаан нэг бүрээр улиралд тухайн эм хичнээн нийлүүлэгдсэнийг түүж аваад, гэрээнд тусгагдсан хуваарийн дагуу нийлүүлэгдэх ёстой тоотой тулгаж зөрүүг нь тодорхойлох маягаар шинжилгээг хийж байна.

Шигтгээ 21.

... Хөндлөнгийн хяналтын багийн гишүүний хувьд би эм ханган нийлүүлдэг хоёр компаний нийлүүлэлтэд шинжилгээ хийж байна. Эмнэлгийн талаар ойлголт муу, эм, эмнэлгийн хэрэгслийн нэр гэх мэттэй холбоотой асуудал гарах л юм. Гэхдээ мэргэжлийн хүмүүстэй хамтарч ажиллаж байгаа болохоор асуугаад асуудлыг шийдэж байна.

Жишээ нь: Тамединийг хагас жилд 80 нийлүүлэх ёстой байсан 80-ыг нийлүүлсэн, Натри хлорид 6 нийлүүлэгдэхээс 10 нийлүүлэгдсэн, өөрөөр хэлбэл 4 илүү нийлүүлэгдсэн, эсвэл 12 нийлүүлэгдэхээс 120 нийлүүлэгдсэн буюу 108 ширхэг илүү нийлүүлэгдсэн эм ч байх жишээтэй. Захиалга өгсөн ажилтан буруу бичсэнээс болоод ийм их илүүдэлтэй нийлүүлэгдсэн гэсэн үг. Зарим эм ийнхүү илүү тоотой нийлүүлэгдсэн байхад зарим нь тухайлбал нэг эм 4 нийлүүлэгдэхээс 2 нийлүүлэгдсэн гэх мэтээр дутуу нийлүүлэгдсэн байх жишээтэй. Энэ мэтчилэнгээр нийлүүлсэн хугацаа, хэмжээ буюу тоо ширхэг, үнийн дүнг гэрээнд тусгасан хуваарьтай тулган шинжилгээг эмийн компани болгоноор бид хийж байна.

Хагас жилийн байдлаар нийлүүлсэн эм хуваарьтайгаа зөрж байгаа нэг шалтгаан нь тухайн эм, эмнэлгийн хэрэгслийн улирлын чанартай хэрэглээнээс болох тохиолдол бий бөгөөд жилийн дүнгээрээ тоогоо барина гэж мэргэжлийн хүмүүс хэлж байгаа. Энэ нь жилийн захиалгын тоогоо гаргаад дөрвөн улиралдаа автоматаар тэнцүү хуваагаад биччихдэгтэй холбоотой юм байна.

Хөндлөнгийн хяналтын багийн гишүүнтэй хийсэн
ярилцлагаас

Шинжилгээг хийхийн тулд хөндлөнгийн хяналтын багийнхан ярилцаад судалгаа, шинжилгээндээ ашиглах хүснэгт гаргаж авсан байна. Дараах зурагт хөндлөнгийн хяналтын багийнханы ашигласан хүснэгтийг тусган харууллаа.

Зураг 26. Хөндлөнгийн хяналтын багийн ашигласан хүснэгт

Баян № 29 Биологийн урьдчилгаа /Санаа 431/

А/Б	Төслийн нэр, улсын буюу ерөнхий нэрлэл /Тухайн төслийг/	Төслийн үзлийг	Хүснэгт	Үйлдвэр	1 дүр	НЭ-ийн хяналтын багийнхан	Нийт үнэ	Төлөвлөгөөний төсвийн үнэ	Төлөвлөгөөний төсвийн үнэ	Төлөвлөгөөний төсвийн үнэ	Төлөвлөгөөний төсвийн үнэ
1	ALP-BCC Gen 2L 400T cobas c int	400tests	kr		149500	15	2242500	10	5	5	747500
2	AL-TL 500tests cobas c integra	500tests	kr		181100	32	5795200	16	8	8	1448800
3	AMY1 Gen 2 300tests cobas c integra	300tests	kr		570800	32	18252800	16	8	8	4563200
4	AMY P 700tests cobas c integra	700tests	kr		517500	2	1035000	2	1	1	517500
5	AMY 500tests cobas c integra	500tests	kr		181100	32	5795200	16	8	8	1448800
6	AMY 1 Gen 2 400tests cobas c integra	400tests	kr		131250	5	656250	3	2	1	266500
7	AMY 1 Gen 2 300tests cobas c integra	300tests	kr		134150	2	268300	2	1	1	134150
8	ALP-BCC Gen 2 300tests cobas c integra	300tests	kr		105650	20	2113000	10	5	5	528250
9	ALP-BCC Gen 2 300tests cobas c integra	300tests	kr		92150	4	368600	2	1	1	92150
10	ALP-BCC Gen 2 300tests cobas c integra	300tests	kr		132250	64	8464000	32	15	17	1983750
11	ALP-BCC Gen 2 300tests cobas c integra	300tests	kr		97750	2	195500	2	1	1	97750
12	ALP-BCC Gen 2 300tests cobas c integra	300tests	kr		230000	4	920000	2	1	1	230000
13	ALP-BCC Gen 2 300tests cobas c integra	300tests	kr		184000	7	378000	4	2	2	368000
14	ALP-BCC Gen 2 300tests cobas c integra	300tests	kr		45100	20	902000	10	5	5	225500

Эх сурвалж: Кейс судалгааны багийн авсан фото

Зурагт үзүүлсэн хүснэгтийн дагуу тэд нийлүүлэх ёстой тоо, үнийн дүн, нийлүүлсэн тоо, үнийн дүн зэргийг харьцуулан шинжилж байна.

Шигтгээ 22.

Төслийн зөвлөхөөр ажиллаж буй төрийн бус байгууллагаас ерөнхий сургалт авсан ч яг худалдан авах ажиллагаанд мониторинг хийх тодорхой арга зүйн талаар бид ойлголтгүй байна.

Багийн гишүүнтэй хийсэн ярилцлагаас

Шинжилгээг нэгтгэсний дараа үр дүнг эрүүл мэндийн газарт танилцуулж, тухайн компанид гэрээний үүргээ биелүүлэх шаардлага тавих, тухайн компанитай цаашид хамтарч ажиллах эсэх гэх мэт шийдвэр гарах байх гэсэн итгэлтэйгээр ажиллаж байна.

Гурав: Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн чанар, хүртээмжид хийсэн төслийн багийн судалгаа.

Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн чанар, хүртээмжийн судалгааг судалгааны багийнхан гүйцэтгэж байна. Тэд судалгааг эмнэлгийн ажилтан, эмнэлгээр үйлчлүүлэгчид, үйлчлүүлэгчдийн ар гэрийнхэнийг хамруулан олон нийтийн онооны картын (ОНОК)³ аргаар хийж байна. Судалгааны багийн гишүүд хоёр хоёроороо (эрүүл мэндийн салбарын нэг, эрүүл мэндийн салбарт ажилладаггүй нэг хүний бүрэлдэхүүнтэй) дэд баг болон нэг баг 50 эмч эмнэлгийн ажилтан, 50 эмнэлгээр үйлчлүүлэгчид, үйлчлүүлэгчдийн ар гэрийнхэнээс асуумжийн дагуу мэдээллийг цуглуулахаар төлөвлөжээ. Аймгийн хэмжээнд нийт 500 хүнийг судалгаанд хамруулахаар тооцсон ч одоогоор 497 хүнээс судалгааг авсан байна. Нийт судалгаанд хамрагдагчдын 50 хувь нь эмч эмнэлгийн ажилтан, 50 хувь нь эмнэлгээр үйлчлүүлэгч, түүний ар гэрийнхэн байхаар төлөвлөж судалгааг хийжээ.

Судалгааны анкетын (багийнхан “асуумж” гэж нэрлэж байгаа) анхны хувилбарыг төслийн багийнханд зориулсан сургалтын үеэр боловсруулж төслийн зөвлөх төрийн бус байгууллагаас өгсөн зөвлөмжийн дагуу засаж сайжруулсан байна. Тэдний ашиглаж буй судалгааны хэрэглэгдэхүүнийг (анкет) дараах зургаар харууллаа.

³Тухайн багийнханы өөрсдийнх нь нэрлэсэнээр “Олон нийтийн онооны картан арга зүй” гэж кейсд тусгаж.

Зураг 27. Төслийн багийн ашиглаж буй судалгааны хэрэглэгдэхүүн

[illegible]

Хамтын Х.Т.Н-ийн тасламт ОНХК-ааруу							
Ургамлын							
Ургамал	Ургамал	Малчид	1	2	3	4	5
6	Дамууны хамт хонь хувьд хонь дунд	дун тамд	1	2	3	4	5
7	Ургамалын хамт дунд ургамал	дун тамд	1	2	3	4	5
8	Хоньны хувьд хоньны	дун тамд	1	2	3	4	5
9	Ургамалын хоньны хоньны	дун тамд	1	2	3	4	5
10	Хоньны хонь хоньны хоньны хоньны хоньны	дун тамд	1	2	3	4	5

Хамтын ХҮЧ төслийн ОНОК асуумж

Эмтэй холбоотой нэмэлт асуулт

А Эмтэй холбоотой гэж нөлөө илэрч байсан уу? Тийм ☐ Үгүй ☒

Хэрэв тийм бол ямар эмэнд гэж нөлөө илэрсэн: эмийн нэрийг тодорхой бичнэ үү _____

Ямар гэж нөлөө илэрсэн вэ? _____

Асан хариу арга хэмжээ _____

В Эмнэлт хэтэхэд эм солж хийгдэ тохиолдол гарч байсан уу?

Тийм ☐ Үгүй ☐

Эмнэл бол тайлбар бичих _____

В Эмнэлт хэтэхэд эмийг орлуулан хэрэглэсэн нөхцөлд танд эмийн талаар тайлбарлах ойлгуулсан уу? Тийм ☐ Үгүй ☐

Г Эм авчдаа мэдээллийн эх сурвалжийг хаанаас авдаг вэ?

- Эмийн бичлэг жорноос ☒

- Номноос ☐
- Эмийн сангаас асууж ☒
- Интернетээс ☐
- Найд нөхдөөс ☐

Д Эмнэлт хэтэхдээ эм гаднаас авч байсан уу?

- Эм тасардагаас хувиараа эм авсан ☒
- Эм тасардагаас эмнэлгийн ажилтны гар дээрээс хувиараа эм авдаг ☐
- Мөнгөгүйн улмаас эм тариа авч чадаагүй ☐

Санал бодлоо чөлөөтэй илэрхийлсэн танд баярлалаа

Эх сурвалж: Кейс судалгааны багийн авсан фото

Эмнэлгээр үйлчлүүлэгчид, тэдний ар гэрийнхэн, эмч, эмнэлгийн ажилтнуудаас ижил анкетаар судалгааг авч тэдний хариултыг харьцуулан дүгнэлт гаргахаар тэд төлөвлөж байна.

Судалгааны багийнхан иргэдээс дараах дарааллын дагуу мэдээллийг цуглуулжээ.Үүнд:

1. Ямар зорилготой судалгаа болох, судалгаанд хэрхэн хариулах гэх мэтийн талаар эхлээд тайлбар хийнэ.
2. Дараа нь судалгааны багийн гишүүн иргэдэд судалгааны асуулт нэг бүрийг уншиж өгөөд тэдний тухайн асуултанд өгч буй хариулт болох оноог хүснэгтэнд тэмдэглэнэ.
3. Иргэдийн өгсөн оноог хүснэгтэд тэмдэглэсний дараа тэднээр тайлбар хийлгүүлж мөн хүснэгтэнд тэмдэглэл хийнэ.

Шигтгээ 23.

Хэрэглэгчийн судалгаа авах арга техник их чухал. Хүмүүст тусгай өрөө засаад тэндээ уриад ярилцлага хийвэл илүү тохиромжтой.

Төслийн ахлагчтай хийсэн ярилцлагаас

Ийнхүү мэдээлэл цуглуулах
явцад иргэд тайлбар
хийхдээ их дурамжхан
байсныг судалгааны багийн
ахлагч онцолж байв.

Судалгааны багийнхан төслийн зөвлөх төрийн бус байгууллагаас хийсэн сургалтанд сууж, судалгааны аргачлалыг тусгасан гарын авлагыг судалж ОНОК-ын талаар ерөнхий ойлголт авсан хэдий ч судалгааг гардаж хийх явцад арга зүй дутагдаж байсныг тэмдэглэж байлаа.

Шигтгээ 24.

... ОНОК-ын талаар ерөнхий хичээл заасан. Арга зүйг нарийн заагаагүй. ДЕМО-гаас гаргасан судалгааны аргачлалын талаарх материалыг зөвлөх О... явуулсаныг бид уншсан ч практик дээр нарийн арга зүй сурч байж үүнийг ашиглах ёстой юм байна лээ. Бидэнд ийм зүйл дутагдсан.

Судалгааны багийн ахлагчтай хийсэн ярилцлагаас

... Судалгаа шинжилгээ хийх арга зүйн хувьд ОНОК-ыг хэрэглэж байна. Энэ нь төслийн хүрээнд хийх гол асуудал биш ч гэсэн нэгдсэн эмнэлгийн үйл ажиллагаанд үнэлгээ хийх гэж байгаа юм. ОНОК-ыг их энгийн болгох хэрэгтэй. Тухайлбал болохгүй байгаа зүйлийн зургийг нь авах зэргээр иргэдэд ойлгомжтой энгийн хэлбэртэй болговол зүгээр юм. ОНОК-ын судалгааг хийгээд тайлбарыг бичих нь төслийн багийн гишүүдэд их бэрхшээлтэй байлаа. Энэ тал дээр манай хүмүүс чадавхжаагүй байсан

Төслийн ахлагчтай хийсэн ярилцлагаас

2017 оны 5 дугаар сарын байдлаар судалгааны багийнхан мэдээллээ цуглуулж дууссан ч судалгааны үр дүнгээ нэгтгэж амжаагүй байв. Тэд судалгааны үр дүнгээ нэгтгэн боловсруулсны дараа зөвлөмж гаргахаар төлөвлөж байна.

Дүгнэлт, сургамж:

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг тендерийн баримт бичиг боловсруулахаас эхлээд тендерийн гэрээний хэрэгжилт, худалдан авсан эм, эмнэлгийн хэрэгслийн иргэдэд үзүүлсэн нөлөөг хүртэлх бүх үе шатанд хэрэгжүүлэх оролдлогыг Увс аймгийн төслийн багийнхан хийжээ. Энэ бүхний үр дүнд тэд дараах тодорхой үр дүнд хүрсэн байна. Үүнд:

- Тендерийн баримт бичиг, тендерийн гэрээний нөхцөл, шаардлага зэргийг сайжруулж боловсруулсан.
- Тендер шалгаруулалтын үйл явцад хяналт тавих иргэд, төрийн бус байгууллагын төлөөллөөс бүрдсэн хөндлөнгийн хяналтын багийг ажиллуулан тендер шалгаруулалтын үйл явцад гарч буй зөрчил, дутагдлыг илрүүлэн арилгах анхны алхамыг хийсэн.
- Тендерийн гэрээний хэрэгжилтэд хөндлөнгийн хяналт хийх багийг төрийн бус байгууллага, төрийн байгууллага, иргэдийн төлөөллийг оролцуулан байгуулж, 2017 оны гэрээний хэрэгжилтэд хяналт шинжилгээг хийж эхэлсэн.
- Эмнэлгээр үйлчлүүлэгч, тэдний ар гэрийнхэн, эмч, эмнэлгийн ажилтнуудыг хамруулсан эмчилгээний хүртээмж, чанар, эмийн нөлөөний талаарх судалгааг хийсэн.

- Төрийн байгууллага, иргэд, төрийн бус байгууллага нь хамтран ажиллаж асуудлаа шийддэг, иргэд, төрийн бус байгууллагаас санаачилан хариуцлага нэхэж, шахаж шаарддаг зан үйлийн эхлэлийг тавьсан.
- Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагаанд оролцож буй талуудын хариуцлага сайжрах үндэс тавигдсан.

Энэ мэтчилэн олон үр дүнг дурдаж болохоор байна. Гэвч худалдан авах ажиллагаанд хяналт-шинжилгээ хийдэг нийгмийн эгэх хариуцлагын аргад илүү нарийн суралцах, судалгаа, шинжилгээний арга зүйгээ сайжруулах, нийгмийн эмзэг бүлгийн дуу хоолойг сонсох, тэднийг татан оролцуулах гэх мэт асуудлууд байсаар байна.

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачлагын үр дүн, сургамжийн талаар оролцогч талуудын ярилцлагын зарим үр дүнг эх хувиар нь шигтгээ болгон хавсралтанд тусган харууллаа.

Кейсийг уншсанаар ярилцах зүйл:

1. Уг кейсэд нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэх ямар аргыг хэрэглэсэн байна вэ? Яагаад?
2. Тулгамдсан асуудал, нөхцөл байдлаас харахад НЭХ-ийн тухайн аргыг хэрэглэсэн нь зөв шийдэл байсан гэж та үзэж байна уу?
3. НЭХ-ийн энэ аргыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд юу чухал болохыг та хэрхэн ойлгосон бэ? НЭХ-ийн энэ аргыг хэрэгжүүлэх урьдач нөхцлийг тодорхойл.
4. НЭХ-ийн энэ аргыг хэрэглэсний давуу, сул талыг тодорхойлно уу?

Шигтгээ 25.

Төслийн үр дүнтэй холбоотой:

Энэ жилийн эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагаанаас 100 гаруй сая төгрөгийн хэмнэлт гарсан гээд байгаа. Чухам юунаас ийм хэмнэлт гарав гэдгийг судалж байгаа байх. Төслийн үр дүнд Иргэний нийгмийн байгууллагууд бодлогын чанартай зөвлөмж гаргаж өгөх байх гэж найдаж байгаа. Мөн түүнчлэн эмийн хэрэглээтэй холбоотой зөв үнэлэлт дүгнэлт гарах байх, төрийн байгууллага юунд анхаарах ёстойг гаргаж өгнө гэж найдаж байна.

Төрийн байгууллага өөрөө хянадаг ч бодит үнэлгээ гарахад асуудалтай. Дотроосоо хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийж байгаа ч санхүү байхгүйгээс болжээ гээд байгаа. Тэгвэл энэ үнэхээр санхүүгээс үү эсвэл өөр зүйлээс үү гэдгийг хөндлөнгийн үнэлгээгээр гаргаж ирэх нь чухал. Иймээс хөндлөнгийн үнэлгээ нэн чухал бөгөөд тэд өөр өнцгөөс асуудлыг хардаг учраас ач холбогдолтой юм.

Иргэд, ИНБ-ын оролцоотой холбоотой:

Ер нь иргэд их оролцоо муутай, оролцохдоо шүүмжлэгчийн байр сууринаас хандаж оролцдог. Хамтарч ажиллах, гаргалгаатай (үндэслэл бүхий шийдэлтэй) оролцох талд тааруу байдаг. Иргэдийг оролцуулахад тэднийг идэвхижүүлэх хөшүүрэг их чухал гэж бодож байна.

Иргэний нийгмийн байгууллагын хувьд тэд өөрсдөө чадавхжих, эгнээгээ өргөтгөх хэрэгтэй. Иргэний нийгмийн байгууллагууд үйл ажиллагаагаа иргэдэд сурталчилдаг байх хэрэгтэй. Төсөл бичээд мөнгө авах гэдэг байр сууринаас биш тухайн төслийн үр дүнд юу гаргах гээд, ямар үр дүнд хүрэх гээд байгаагаа (шалгуураа) тодорхой гаргаад өгдөг бол зүгээр. Үр дүн чухал. Юмаа мэдэж асуудалд шинжилгээ хийж, асуудал тавьдаг болох нь чухал. Үүний тулд чадавхтай байх хэрэгтэй.

Миний бодлоор тэд ил тод, нээлттэй, идэвхитэй үйл ажиллагаатай, гаргалгаа (үндэслэл бүхий шийдэл) сайтай оролцох юм бол үр дүнтэй байна.

Аймгийн нийгмийн бодлогын хэлтсийн даргатай
хийсэн ярилцлагаас

Шигтгээ 24.

Төслийн үр дүнгийн талаар:

... Төслийн хэрэгжилтэд байнгын үйл ажиллагаа амин чухал шаардлагатай зүйл юм. Багийн гишүүд бүгд эрхэлсэн ажилтай хүмүүс байдаг ч нийт дөрвөн удаа цугларч хуралдсан. Цаашид дөрвөн баг төслийн үйл ажиллагааны явцын дүгнэлт, зөвлөмжөө боловсруулаад тухайн төслийн хүрээнд хэрэгжиж байгаа үйл ажиллагааг ирээдүйд тогтвортой аваад явах оролцогч талууд тухайлбал Мэргэжлийн хяналтын газар бусад оролцогч талуудын дунд зөвлөлдөх уулзалт зохион байгуулж, цаашидын үйл ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулан, шаардлагатай санхүүжилтийг энэ жилийн зургаадугаар сарын төсөвт суулгуулах боломжийг судална. Дараа нь аймгийн ИТХ, ЗДТГ, эрүүл мэндийн газар, эрүүл мэндийн байгууллагын түвшинд шийдвэрлүүлэх ямар асуудал байгааг хэлэлцэн төлөвлөлт хийж үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ.

Аймгийн эрүүл мэндийн газрын зүгээс сумдын эм найруулагч, эм зүйчдийг чадавхжуулах үйл ажиллагаанд анхаарч өгөхийг хүссэн хүсэлт гаргасан нь маш чухал санал юм.

ТББ-уудын анхаарвал зохих асуудлын талаар:

Төрийн бус байгууллагууд төрийн байгууллагатай хамтран ажиллахын тулд нэгдүгээрт, өөрсдийн үйл ажиллагааг төрийн байгууллагын албан хаагчдад маш сайн ойлгуулах, хоёрдугаарт, өөрсдийн үйл ажиллагаанд төрийн байгууллагын төлөөллийг татан оролцуулж нэгдэх хэрэгтэй юм. Энэ зорилгоор иргэний нийгмийн байгууллага төрийн байгууллагын албан хаагчидтай ойр дотно ажиллах, ТББ-ын хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны үр дүнд төрийн байгууллагад ямар өөрчлөлт бий болгох, ямар үр дүнд хүрэх зэргийг сайтар тайлбарлан ойлгуулах хэрэгтэй.

Төрийн албан хаагчдыг сонсох, хүндэтгэн харилцах, байнгын хамтын ажиллагаа тогтоохын тулд найз нөхөд болох, дотносох, өөрийн хийх гэж буй ажлаа танилцуулах зэрэг харилцааны арга барилд иргэний нийгмийн байгууллагууд суралцах хэрэгтэй байна. Ер нь тухайн хүнийхээ хобби, сонирхдог зүйлийг нь мэдэж түүгээр дамжуулан холбоо тогтоовол илүү үр дүнтэй.

Өөрсдийн хийж буй үйл ажиллагааны талаарх мэдээллийг маш товчхон, ойлгомжтой байдлаар төрийн байгууллагын төлөөлөлд өгөх хэрэгтэй байдаг. Тухайлбал, танд ийм асуудлаар мэдээлэл өгөх гэсэн юм, та үүнийг уншаад ойлгомжгүй зүйл гарвал завтай цагаараа эргээд холбоо бариарай гэх мэт. Тухайн хүний нөхцөл байдалд үнэлгээ өгөх, цаад хүн нь завгүй байвал уулзах боломжтой цагийг нь асуух зэргээр тухайн ярилцах хүнийхээ арга эвийг олж байж хамтран ажиллаж чадна. Ажлын ачаалал багатай үед өөрөөр хэлбэл өглөө эрт эсвэл ажил тарсаны дараа төрийн албан хаагчидтай уулзвал зүгээр байдаг. Хэрэв уулзах гэж байгаа хүн тань завгүй, эсвэл ядарсан шинжтэй байвал дараа уулзах хүсэлт тавих зэргээр тухайн хүнийхээ нөхцөл байдалд үнэлгээ өгөх чадвар ТББ-ын ажилтнуудад хэрэгтэй.

Иргэний нийгмийн байгууллагын хийх ажил, төрийн байгууллагын хүсэл сонирхолтой нийцэж байж хамтын ажиллагаа үүснэ. Өөрөөр хэлбэл эрүүл мэндийн салбарын эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тасалдлыг бууруулах гэсэн нэг цэг дээр манай ТББ, төрийн байгууллагуудын сонирхол нийцсэн учраас хамтран ажиллах боломж бүрдсэн юм.

Төслийн ахлагчтай хийсэн ярилцлагаас

Шигтгээ 27.

Би 30 гаруй жил эрүүл мэндийн салбарт ажилласан туршлагатай боловч нарийн ширийн юмаа орхигдуулж байсныг энэ төсөл хэрэгжсэний үр дүнд мэдэж авлаа.

Төсөл хэрэгжсэнээр эм, эмнэлгийн хэрэгслийн худалдан авах ажиллагаанд дараах өөрчлөлтүүд бий болоод байгаа юм.

“Транспэрэнси Интернэшнл Монгол” ТББ эмнэлгийн байгууллагын ажилтнуудын дунд худалдан авах үйл ажиллагааны эрх зүйн мэдлэг олгох сургалтыг зохион байгуулсан. Мөн Эрүүл мэндийн газрын даргын тушаалаар хяналтын зөвлөлийг 5 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй ажиллуулах тушаал гаргаж албан ёсны хүрээнд хамтран ажиллаж эхэлсэн.

Тендерийн бичиг баримт боловсруулахад урьд нь ТББ-ыг оролцуулдаггүй байсан бол одоо ТББ-ууд оролцдог болсон. Бид энэ жил тендер нээх хугацааг 6 хоногоор хойшлуулж тендерийн баримт бичигт өөрчлөлт хийсэн. Баримт бичгийн хуудас бүрийг дугаарлан тамгалж, Эрүүл мэндийн газрын дарга гарын үсэг зурж баталгаажуулсан.

Гэрээний ерөнхий нөхцөлийн 9 дүгээр зүйлд эм, эмнэлгийн хэрэгслийг шалгах турших, чанартай холбоотой асуудлуудыг нарийн тусгаж өгсөн. Хэрэв тухайн эмийн бодис шаардлага хангахгүй байгаа бол лабораторит шинжлүүлж, нийлүүлэгч тал гэрээний үнийн дүнгийн 0,1 хувьтай тэнцэх хэмжээний төлбөрийг төлөх зэргээр худалдан авах ажиллагааны чанарыг сайжруулахад ихээхэн анхаарч зохих өөрчлөлт оруулсан. Эм тээвэрлэх тээврийн хэрэгслийн (халаахгүй, хөлдөөхгүй) асуудлыг онцгой анхааран тээвэрлэх машинд тавигдах шаардлагыг тендерийн баримт бичигт тусгаж өгсөн.

Эмнэлэг өмнө нь эм, эмнэлгийн хэрэгслийн үнэ өртгийг сар сардаа өгч чадахгүй саатал үүсдэг байсан бол одоо улирлаар хийдэг болсон. НӨАТ, тээврийн зардлыг нийлүүлэгч тал дааж, улиралд нэг удаа эмийн нийлүүлэлт хийж байна.

Хяналтын зөвлөл худалдан авах ажиллагаанд оролцож сонгон шалгаруулалтад оролцож байгаа талуудаас асуулт асууж ярилцсан. Нийлүүлсэн эмийн чанарыг гэрээнд тусгасан заалт, нийлүүлсэн бүтээгдэхүүнтэй нь харьцуулан судалж байна.

... Эм хүлээн авах болон акт бичихэд хөндлөнгийн хяналтын багийг оролцуулж байна.

ТББ-ууд нийлүүлэгч талын илгээсэн эмийн чанарыг шалгах зорилгоор иргэд, эмнэлгийн мэргэжилтнүүдээс эмийн чанар, хүртээмж, гаж нөлөөний талаар асуулга авсан. Эмийн эмчилгээний хорооны гишүүд бүгд эрхэлсэн ажилтай завгүй тул улиралд нэг удаа уулздаг байсныг өөрчлөн одоо сар бүр уулзаж эмийн бүтээгдэхүүний төлөвлөлт, хэрэглээ, хяналтын талаар зөвлөлдөж үе шаттайгаар худалдан авах ажиллагаанд өөрчлөлт оруулж байна. Иргэд эмнэлэгт хэвтэн эмчлүүлэх үедээ тариулах, эм их хэрэглэх сонирхолтой байдаг. Бид эмийн зохистой хэрэглээний талаар иргэдэд зориулсан сургалт, зөвлөгөөг зохион байгуулна. Энэ нь төслийн хүрээнд хийгдэж байгаа ажил юм.

Эрүүл мэндийн газрын мэргэжилтэнтэй хийсэн ярилцлагаа

Кейс 2. “Өвөрхангай аймгийн боловсролын үйлчилгээнд нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлсэн туршлага”

Швейцарын хөгжлийн агентлаг, Дэлхийн банкны хамтарсан санхүүжилтээр Монгол улсын 10 аймаг, 3 дүүрэгт “Нийгмийн эгэх хариуцлагыг бэхжүүлэх нь” төсөл хэрэгжүүлсэний нэг нь “Олон нийтийн оролцоот сургууль” дэд төсөл бөгөөд энэ санаачилгын хүрээнд Өвөрхангай аймгийн 10 сумын ерөнхий боловсролын 14 сургуулийн сурагчдын эцэг, эхийн оролцоог нэмэгдүүлэх ажлыг хийсэн.

Үүний нэг нь Хайрхандулаан сумын ЕБС-д хэрэгжиж байгаа “Аавуудын оролцоо-Манай сургууль” нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилга юм. Хайрхандулаан сумын 12 жилийн сургалттай ЕБС нь 1940 онд байгуулагдсан, 640 хүүхдийн багтаамжтай хичээлийн байр, 80 хүүхдийн багтаамжтай дотуур байртай, 25 багш, 24 ажилтантайгаар ерөнхий боловсролын үйлчилгээг хүргэн ажиллаж байна.

Тус сургуульд 2017 оны 06 сарын байдлаар 430 хүүхэд суралцаж байгаагийн 328 нь малчин өрхийн хүүхэд бөгөөд тэдний 75 нь дотуур байранд амьдарч байна. Сургуулийн захирал Ч.Хоролмаатай хийсэн ярилцлагаас үзвэл хамран сургалт 60% байгаагийн шалтгаан нь 3 багийн малчдын хүүхэд сумаас газарзүйн алслагдсан байршилд амьдардгаас хамааран аймгийн төвийн

ЕБС-иудад суралцаж байна. Хамран сургалт буурч байгаа нь аймгийн төвд ойр багийн иргэд хүүхдээ өөрт ойр газар сургах сонирхолтой байдгаас шалтгаалж байна.

Нөгөө талаас Хайрхандулаан сумын сургуулийн суралцагчдын амжилт Өвөрхангай аймагтаа дээгүүр үзүүлэлттэй байгаа ч иргэд ойр сургуулийг чухалчилж байна.

Сурагчдын амжилтаас дурьдвал, 2016 онд Д.Хишигжаргал багштай 12а анги анх удаа аймагт ЭЕШ-нд 602,3 оноогоор 1-р байранд орсон бол 2017 онд Д.Ариунбаяр багштай 12а анги ЭЕШ-нд 563,5 оноогоор 3-р байранд шалгарч нийт төгсөгчдийн 80 гаруй хувь улсын их дээд сургуульд элсэн орсон. ЭЕШ-нд Ж.Лхагвасүрэн багшийн заадаг биологийн хичээл 574 оноогоор 2-р байр, П.Бямбацэрэн багшийн заадаг математикийн хичээл 584,9 оноогоор 3-р байр, Д.Хишигжаргал багшийн заадаг нийгэм 583.2 оноогоор 5-р байр, Г.Чулуунсүвд багш англи хэл 522.9 оноогоор 8-р байр, Ч.Баярсайхан багш Физик 552 оноогоор 9-р байр, Ч.Ганчимэг монгол хэл 547.5 оноогоор 6-р байр, Ц.Сэрчинмаа багш 543.2 оноогоор 6-р байранд шалгарчээ⁴.

Түүнчлэн ОУ-ын Кенгру математикийн олимпиадаас Р.Түмэндэмбэрэл багштай

26 ангийн сурагч Г.Хас-Очир хүрэл медаль 3-р зэргийн диплом, 15 сурагч диплом авсан⁵.

Тус сургууль хэдийгээр сургалт, урлаг, биеийн тамирын төрлөөр амжилттай байгаа боловч илүү их амжилт гаргах бололцоотой гэж үзсэн бөгөөд үүнийг бий болгоход эцэг эхийн оролцооны асуудал чухал юм. Тиймээс төслийн хүрээнд сургуулийн үйл ажиллагаанд эцэг эх, олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэхдээ тэдний эрхэлж буй ажил, амьжиргааны төвшинтэй уялдсан оролцооны хувилбаруудыг боловсруулан хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ тэдэнд эгэх хариуцлагыг бий болгосноор төр, иргэний хоорондох хамтын ажиллагаа, харилцаа нэмэгдэж байнга хамтран ажилладаг соёлыг төлөвшүүлэхэд анхаарлаа хандуулахыг зорьсон байна.

Нөхцөл байдал, тулгамдсан асуудал:

Ерөнхий боловсролын сургуулийн сурагчдын сурлагын амжилт нь багш, сурагч, эцэг эх гэр бүлийн бүтээлч хамтын ажиллагаанаас ихээхэн хамааралтай юм. Гэтэл өнөөгийн нөхцөлд гурван талын хамтын ажиллагаа хангалттай бус байгаа нь дараах хэд хэдэн шалтгаантай байна.

⁴Аймгийн ЗДТГ, Хайрхандулаан сумын ЕБС-ын захирлын ажлын тайлан, 2017 он

⁵Мөн тэнд

Нэгдүгээрт, эцэг, эх гэр бүл хүүхдийг бага анги буюу 1, 2 дугаар ангид байхад нь сайн анхаарал тавьж багштай байнгын харилцаатай байдаг бол анги өгсөх тутам анхаарал суларч суралцах үйл явцыг зөвхөн сургууль хүүхдэд найдан орхиж байгаа бөгөөд төгсөх ангид нь гэнэт анхаарал тавьж хүүхдийн сургалтын амжилтанд сэтгэл ханамжгүй байх тохиолдол элбэг байна.

Хоёрдугаарт, сургууль эцэг эх гэр бүлийн оролцоог эцэг эхийн хурал, сургуулийн тохижилтод хандив авах, улиралд нэг удаа сурагчдын амжилтыг мэдээлэх байдлаар хязгаарлаж байна.

Гуравдугаарт, сургуулийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих, дэмжлэг үзүүлэх зорилготой эцэг эхчүүдийн зөвлөл сургууль бүрт ажиллаж байгаа боловч ёс төдий үйл ажиллагаатай байна.

Дөрөвдүгээрт, эцэг эхчүүд сурагчдын сурлагын талаар өөрийн санаа бодлыг анги даасан багш, сургуулийн удирдлагад санал хүсэлт гомдол гаргахаас өөр арга замаар илэрхийлэх боломж байгаа гэдгийг мэдэхгүй байна.

Тавдугаарт, эцэг эх, багш нар хамтран ажиллаж байж хүүхдийн сурлагын амжилт дээшилнэ гэдгийг төдийлөн ойлгохгүй байна.

Монгол улсад байгаа дээрх нийтлэг алдаа доголдол Өвөрхангай аймгийн Хайрхандулаан сумын ЕБС-д ч мөн адил байна гэдгийг нийгмийн эгэх хариуцлагыг тэтгэлэгт төслийн баримт бичигт тодорхойлжээ (Шигтгээ үзнэ үү).

Хайрхандулаан сумын ЕБС нь эцэг эхчүүдийн оролцоо, хяналтыг нэмэгдүүлэх чиглэлээр цөөнгүй ажил хэрэгжүүлж ирсэн туршлагатай юм.

Тухайлбал, 2014-2015 оны хичээлийн жилд сурагч, эцэг эхтэй хамтарсан хурал хийх, анги болгон гаднаа мэдээллийн самбар ажиллуулах, “Эцэг эхийн хишиг өдөр”-ийг зохион байгуулж, “Авъяас” хөтөлбөрийн тайлан тоглолт, сурагчдын бүтээлийн үзэсгэлэн, эцэг эхчүүдэд хичээлийн жилийн ажлын тайлан, сургалт, сэтгэл ханамжийн судалгаа авах зэрэг ажлыг зохион байгуулжээ⁶.

2015-2016 оны хичээлийн жилд эцэг эхчүүдэд сурган хүмүүжүүлэх лекц, сумын албан байгууллагын эцэг эхчүүдийн дунд хүүхэдтэй ажиллах цагийг хуваарь гарган мөрдүүлэх зэрэг ажил шинээр нэмж санаачлан хэрэгжүүлж иржээ⁸.

Хэдийгээр сурагчдын сурлагын амжилтыг ахиулахын тулд эцэг, эхчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, улмаар сургууль гэр бүлийн хамтын ажиллагааг идэвхжүүлэх олон санаачилга гарган хэрэгжүүлж байгаа ч сурагч, сургууль, эцэг эхчүүдийн хамтын ажиллагаа нь төлөвлөсөн амжилтанд хүрэхгүй байгааг багш нар, эцэг эхчүүд болон хүүхдүүд ярилцлагадаа дурьдсан байна.

Хайрхандулаан сумын сургуулийн багш нар, сурагчдын эцэг эхчүүдтэй хийсэн ярилцлагын үр дүнгээс үзвэл “эцэг эхчүүдийн зүгээс хүүхдээ цэцэрлэгт орох үед буюу бага насанд нь анхаарал халамж тавьж, тэдний хөгжлийг дэмжсэн үйл ажиллагаанд оролцдог ч хүүхдээ анги дэвших тусам тэдний хөгжил, төлөвшилд анхаарлаа хандуулах нь суларч, сургуулийн үйл ажиллагаандахь оролцоо нэр төдий, тэдний тодорхойлсноор ойролцоогоор 40 орчим хувьтай”⁹ гэж үзэж байна.

Нэн ялангуяа төрийн албан хаагч, малчин, амьжиргааны баталгаажих төвшнөөс доогуур орлоготой ажилгүй

⁶“Эцэг эхийн хишиг өдөр” үйл ажиллагаа нь жилд нэг удаа сурагчдын эцэг, эхийг сургуульд урьж сурагчдын бүтээлийг танилцуулж, сургуулийн үйл ажиллагааны талаар сэтгэл ханамжийн судалгаа авч, тэдэнтэй хамтран ажиллах, сургуулийн ажлыг сайжруулах сурагчдын амжилтыг ахиулах талаар санал бодлыг хүлээн авах ажил юм. Энэхүү ажил нь 2014 оноос эхлэн тогтмол зохион байгуулагдаж байна.

⁷Аймгийн ЗДТГ, Хайрхан дулаан сумын ЕБС-ын захирлын ажлын тайлан, 2015

⁸Аймгийн ЗДТГ, Хайрхан дулаан сумын ЕБС-ын захирлын ажлын тайлан, 2016

⁹Төслийн анхан шатны тайлангаас ...

Шигтгээ: Өвөрхангай аймгийн ЕБС-иудын өмнө тулгамдаж байгаа асуудлууд:

Өвөрхангай аймгийн ЕБС-ийн сургалтын үйлчилгээний өнөөгийн байдалд Нийгмийн дэвшил эмэгтэйчүүдийн холбооноос хийсэн судалгааны дүнгээс үзэхэд сургуулиуд эцэг эхийн хурлаа тогтмол хугацаанд хийдэггүй, сургуулийн талаарх мэдээлэл эцэг эх, олон нийтэд нээлттэй, илт тод биш, багш сургалтын үйл ажиллагаандаа хариуцлагагүй ханддаг, багш, сурагч, эцэг эхийн хамтын ажиллагаа сул гэсэн үр дүнгүүд гарчээ. Мөн судалгаанд хамрагдаж буй сурагчдын 61% нь сурч буй сургуулийнхаа сургалтын чанарт сэтгэл дундуур байдаг бөгөөд үүний гол шалтгаан нь багшийн харилцаа, хичээл зааж буй байдал, багш хичээлийн цагийг баримталдаггүй зэрэг шалтгаанаас үүдэлтэй гэж үзжээ. Өвөрхангай аймгийн төр, төрийн бус олон нийтийн байгууллага, иргэдийн дунд зохион байгуулсан хэлэлцүүлгээр хөндөгдөж байсан асуудалд тулгуурлан Өвөрхангай аймгийн ЕБС-иудад дараах хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байна гэж үзлээ. Үүнд:

- . . .Сургуулийн зөвлөл нь сургуулийн үйл ажиллагаанд хөндлөнгийн хяналт тавих, сургалтын чанарыг сайжруулах, санаачилга гаргах, багш, суралцагч, ажилтны эрх ашгийг хамгаалах талаар дорвитой ажиллахгүй байна.
- Сургууль нь эцэг эх, олон нийтэд тухайн хичээлийн жилийнхээ зорилт, төлөвлөлт, үйл ажиллагааны мэдээллээ тогтмол, ойлгомжтой байдлаар хүргэхгүй, ёс төдийгөөс эцэг эхчүүд сургуулийн онцлог, хүндрэл, бэрхшээлийг мэддэггүй.
- Сургуулийн зүгээс эцэг эхийн хурлаас өөрөөр гэр бүлд чиглэсэн үйл ажиллагаа дутагдалтай байдаг нь сургууль, эцэг эх хоорондын харилцааг хөндий, үл ойлголцсон байдалд хүргэж байна.
- Багш нарыг хичээлээ хэрхэн зааж, ямар арга барилаар хүүхэдтэйгээ ажилладагт эцэг эх болон бусад талын хөндлөнгийн хяналт, үнэлгээ хийх зохицуулалт сургуулийн төвшинд дутмагаас аймгийн бусад сургуулиудтай харьцуулахад төсөлд хамрагдах 10 сургуулийн 70 гаруй хувийн сургалтын чанар доогуур үзүүлэлттэй байв.
- Сургуулийн санхүүжилтэд бусад эх үүсвэрээс орсон нөөцийн зарцуулалт, худалдан авалтад эцэг эх, талуудын хяналт, оролцоо байхгүй, мэдээлэл хангалтгүй учир тэд сургуулийн төсвийн бодит нөхцлийг мэдэхгүй сургууль, эцэг эхийн хооронд үл ойлголцол үүссээр байна.

Эх сурвалж: Дэлхийн банк, Монголд нийгмийн эгэх хариуцлагыг бэхжүүлэх төсөл, Олон нийтийн оролцоот сургууль төслийн баримт бичиг, 2017, х-2, 3

эцэг эхчүүдийн сургуулийн үйл ажиллагаан дахь оролцоо ор нэр төдий байгааг багш нар онцолсон байна.

Хайрхандулаан сумын ЕБС-ийн багш нарын зүгээс эцэг эхчүүдийн оролцооны өнгөрсөн нөхцөл байдлыг шинжлэн үзээд ээжүүдийн оролцоо өндөр, харин аавуудын оролцоо сул байгааг тогтоожээ.

Аавууд албан ажилдаа гол анхаарал хандуулан хүүхдийн сургуулийн асуудлыг ээжүүдэд нь даатган орхидог нийтлэг хандлага байна.

Эцэг эхийн хуралд голдуу эмээ, ээж нар ирж хүүхдийн сурлагын амжилт, хичээлийн оролцооны талаар мэдээлэл авч хүүхэдтэйгээ ярилцан тодорхой шаардлагыг тавьж байгаа боловч энэ нь зөвхөн ээж, эмээгийн тавьж байгаа шаардлага гэж хүүхдэд ойлгогдож, аав нь юм хэлэхгүй байгаа болохоор болоод байна гэсэн ойлголтыг тэдэнд төрүүлж байна¹⁰.

Иймд сургууль, эцэг, эх сурагч гэсэн гурвалсан харилцааг үр дүнтэй болгохын тулд аавуудын оролцоонд тулгамдаж байгаа асуудлыг илрүүлэх, улмаар тэдний оролцоог нэмэгдүүлэх нь Хайрхандулаан сумын сургуулийн сурагчдын амжилтыг ахиулахад чухал түлхүүр хүчин зүйл болох нь харагдаж байна.

Төслийн зорилго, хүлээгдэж буй үр дүн:

Зорилго: Сургуулийн орчин дахь орон нутгийн иргэд, эцэг эхчүүдийн бүтээлч, хамтын ажиллагаа, идэвхтэй оролцоог сайжруулснаар сурагчдын сурлагын амжилт, тэдний хөгжил, төлөвшлийг дээшлүүлэхэд ахиц гарган, “ОЛОН НИЙТИЙН ОРОЛЦООТ СУРГУУЛЬ”-ийг бий болгох.¹¹

Зорилтууд:

- Ерөнхий боловсролын сургуулиудад байнгын идэвх санаачлага, оролцоотой эцэг эхийн зөвлөлийг бий болгон, тэдний үйл ажиллагааг сургуулийн бодлого, чиглэлтэй уялдуулан тогтмолжуулснаар нийт эцэг эхчүүдийн бүтээлч оролцоог нэмэгдүүлэх
- Ерөнхий боловсролын сургуулиуд “ОЛОН НИЙТИЙН ОРОЛЦООТ СУРГУУЛЬ”-ийн стандартын чанарын үнэлгээний шалгуурыг хангахад чиглэсэн тогтолцоотой болсноор хүүхэд бүр сэтгэл хангалуун суралцах нөхцлийг бүрдүүлэх
- Сургуулийн үйлчилгээнд иргэдийн хяналтыг буй болгон нийгмийн эгэх хариуцлагыг нэвтрүүлэх

Хүлээгдэж буй үр дүн:¹²

- Сургуулийн үйл ажиллагаан дахь олон нийтийн оролцоо, эцэг эхчүүдийн бүтээлч идэвхи нэмэгдсэн байна.
- Ерөнхий боловсролын сургуулиудын бодлогын баримт бичигт олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх зорилт, заалт тусгадаг болсон байна.
- Ерөнхий боловсролын сургууль, эцэг эх, бусад байгууллагуудын түншлэлийн харилцаагаар сургуулийн орчин, үйлчилгээний чанар дээшилж, суралцагчдын сурах сэтгэл ханамж нэмэгдсэн байна.

Төслийн хэрэгжилт, үр дүнгийн талаарх мэдээлэл:

Төслийн хэрэгжилтийн талаарх холбогдогч талуудаас авсан мэдээллийг орууллаа. Мөн дараах линкээр орж төслийн танилцуулгыг үзнэ үү.

<https://www.youtube.com/watch?v=uad72ZwEmZ4>

Ерөнхий боловсролын сургуулийн захирал:

Өмнө нь Хайрхандулаан сумын сургууль нь эцэг эхчүүдэд чиглэсэн цөөн тооны ажил зохион байгуулдаг байсан. Тухайлбал, жилдээ ганц нэг удаа сургуулийн үйл ажиллагааны тайлан тавихад эцэг эхийгээ оролцуулдаг, үүнд нь гол төлөв

¹⁰Удирдлагын академийн судалгааны баг, Хайрхандулаан сумын ЕБС-ийн багш, сурагчдын эцэг, эхчүүдтэй хийсэн ярилцлагын үр дүнгээс 2017 оны 06 сарын 4, 5 нд хийсэн

¹¹Өвөрхангай аймгийн ИТХ-ын тэргүүлэгчдийн тогтоол, 2017 он №55

¹²Өвөрхангай аймгийн ИТХ-ын тэргүүлэгчдийн тогтоол, 2017 он №55

ээжүүд, эмээ өвөө нар ирдэг байсан. Харин энэхүү төслийн хүрээнд аавуудын оролцоог нэмэгдүүлэх санаачилга нь маш зөв байсан бөгөөд аавууд сургуулийн үйл ажиллагаанд оролцох оролцоо ихээхэн нэмэгдэж, идэвхжсэн.

Манай сургуулийн сурагчдын тухайд дээд боловсролтой аавууд 10 гаруй байдаг, ихэнх аавууд бүрэн дунд, бага боловсролтой. Сум маань 6 багтай, эдгээрийн 3 багаас хүүхдүүд манай сургуульд гол төлөв сурдаг, бусад багууд нь нэг талаас газарзүйн байрлалаараа аймагтай ойрхон учраас, нөгөө талаас сумын нийгэм, эдийн засгийн хөгжил сул учир аймгийн төв бараадаж, хүүхдүүдээ аймгийн төвийн сургуульд сургаад явчихдаг.

Төслийн хүрээнд нилээд ажлууд хийж байгаа бөгөөд тухайлбал сургуулийн коридорыг аавууд өөрсдөө хаалт хийгээд “Морьтон аавуудын хөгжлийн төв” болгож тохижуулсан. Энэ төвдөө аавууд цугларч уулздаг, хийх ажлаа ярилцдаг (Зураг 28).

Зураг 28. Морьтон аавуудын хөгжлийн төвийн үйл ажиллагаа

Төслийн хүрээнд аавуудын оролцоог идэвхжүүлэхийн тулд сайн дурын 8 баг¹³¹ үүсгэсэн. Ингэхдээ багш нараа 8 хуваагаад, ажилтнуудаа бас 8 хуваагаад, үүн дээр нэмэгдээд чадавхжих бүлгийн аавуудаа 8 хуваагаад эдгээр багууддаа тус бүр нэг нэг чиг үүрэг, ажил оноогоосон. Тухайлбал 1-р баг буюу Соёлын баг гэхэд “сургуулийн орчин дахь соёл” гэсэн чиглэлээр ажиллаж, үүнийг сайжруулах ажлуудыг санаачлан хийх гэх зэргээр баг тус бүрт ажил оноож, хооронд нь өрсөлдүүлэх зарчмаар ажиллуулж байгаа. Багуудын санаачлан хийж байгаа ажлуудаас дурьдвал:

- Нэг хүн нэг ном аян зарлаад аавуудын оролцооны төвд ном хандивлаж, ном унших аян
- Гэр бүлээрээ оролцох боломжтой театр байгуулах
- Гадаа талбайгаа засварлах ажил санаачлаад өөрсдөө мөнгө босгон ажиллаж байна.

¹³¹ 1. Соёлын баг, 2. Эцэг эхийн холбоо баг 3. Нийгмийн оролцоо баг, 4. Насан туршийн суралцахуй баг, 5. Сайн дурын үйл ажиллагааны баг, 6. Түншлэл баг, 7. Манлайлал баг, 8. Бүтээлч оролцоо баг

- Эцэг эх, хүүхдүүд хамтраад цэцэг тарих, сургуулийн орчинг цэцэгжүүлэх ажлыг хийж байна.
- Бүх хүмүүс хамрагдах боломжтой, амьдрах чадварын сургалт зохион байгуулан ажиллаж байна.
- Түншлэл гэсэн чиглэлээр ажиллаж, сумын хэмжээнд ажиллаж буй байгууллага бүр сургуультайгаа хамтарч дорвитой бүтээлч ажил хийдэг болгох талаар ажлуудыг хийж байна.
- Сумын хэмжээнд хогийн савуудыг хийж байршуулах ажлыг хийж байна.
- Нэг аав хувь хүний оролцоо нийгэмд эгэх хариуцлагыг бий болгох нь гэсэн сэдвээр илтгэл тавихаар бэлтгэж байгаа
- Сургуулийн гаднах автомашины зогсоолыг бий болгох, мөн автомашин гэнэт гарч ирж хүүхдэд аюул учруулж болзошгүй газруудад хаалт хийх зэрэг ажлуудыг хийсэн.

Энэ мэтчилэн аавууд сургуулийн үйл ажиллагаанд оролцоод эхлэхээр сүүлдээ бие биетэйгээ бараг өрсөлдөж тодорхой ажил санаачлаад хийгээд эхэлсэн.

Сургуулийн зүгээс энэхүү үйл ажиллагааг өргөжүүлж, аавуудын оролцоог дэмжих зөвлөл байгуулан ажиллуулж байгаа.

Дээрх ажлуудыг манай багш нар маш сайн хүлээж авч, багш болон эцэг эхчүүдийн хоорондын харилцааг нилээд сайжруулаад байна. Манай аавуудын зүгээс “төсөл дууссан ч гэсэн энэ үйл ажиллагааг цааш нь үргэлжлүүлэхийн тулд аавуудын төвөөрөө дамжуулан ажиллая, зарим нь ТББ байгуулж ажиллая” гэсэн санааг гаргаж байгаа.

Энэ төслийн хүрээнд аавуудын оролцоо идэвхжсэн байна, аавууд маань чадавхжсан байна, харин одоо сургуулийн зүгээс цаашдаа энэ хийж буй ажил, үйл ажиллагаагаа хэрхэн тогтворжуулах талаар судалж байгаа.

Урьд нь ээжүүд хааяа утасдаж чөлөө хүсдэг байсан бол энэ төсөл хэрэгжиж эхэлснээр аавууд байнга залгаж сургуулийн асуудлаар санал бодлоо илэрхийлдэг болсон.

Төслийн хүрээнд аавууд сургуулийн гал тогоо, үдийн хоол, дотуур байрны үйл ажиллагаа зэргийг сонирхож судлах, түүнчлэн тодорхой санал гаргах зэргээр маш идэвхтэй болж ирсэн.

Түүнчлэн сургуулийн заалны ашиглалт, санхүүгийн зарцуулалт зэргийг асууж, сонирхож эхэлсэн. Дотуур байрны орчин, дотуур байрны гал тогоо зэргийг маш их анхаарч, биелэн хяналт тавьж эхэлсэн. Энэ хүрээнд хяналтын хуудас ажиллуудаад

өдөр бүр хоолны цэсээ танилцуулах, хоолын амтыг үзэх боломжийг бий болгох зэргээр ажилласан.

Мөн аавуудаар сургуулийн нөхцөл байдлын шинжилгээ хийлгэсэн.

Энэ шинжилгээний хүрээнд сургуулийн орчин, багшлах боловсон хүчин, дугуйлан секц, багш нарын харилцаа, хандлага, эцэг эхийн оролцоо зэргийг үнэлүүлсэн. Энэ хүрээнд анхаарах маш олон асуудлуудыг тодорхойлон гаргаж ирсэн.

Цаашдаа сургуулийн зүгээс хүүхдүүдийн сурлага хүмүүжилд хамаарах асуудлуудыг шийдэрлэхдээ эцэг эхийн оролцоог хангаж байх, тэднийг заавал оролцуулж аливаа асуудлуудыг хэлэлцэж байх талаар сургуулийн дотоод журам, холбогдох журмуудад тусгах талаар судалж байгаа.

Эцэг эхийн төлөөлөл:

Нийгмийн эгэх хариуцлага гэдгийг иргэд бид [...сургуультай...] хамтран ажиллах, хяналт тавих, цаашлаад сургууль нь сургууль шиг, багш нь багш шиг, удирдлагууд нь удирдлагууд шиг өөрсдийн хийх ёстой ажлаа сайн хийх, үүний тулд иргэд бид хяналт тавьж хамтран ажиллах, улмаар сургуулийн сургалтын чанар, орчинг сайжруулахад хаа хаанаа хариуцлагатай байх гэсэн санаа юм хэмээн ойлгож байна.

Нийгмийн эгэх хариуцлага гэдгийг их томоор бодож хүлээж авахаас илүүтэйгээр энгийн зүйлээс эхэлнэ гэж ойлгож байна.

Тухайлбал багш нь даалгавар өгсөн байхад тэр даалгаврыг эцэг эхчүүд бид хамтран, шахааж шаардаад хийлгүүлэх нь өөрөө нийгмийн эгэх хариуцлага юм.

Ямар нэг байдлаар эцсийн дүндээ хүүхдийн сурлага сайжирсан байх нь чухал шүү дээ.

Энэ төслийн үр дүнд эцэг эх, хүүхэд, багш гэсэн гурвалсан харилцаа их сайжирсан. Энэ бол маш чухал үр дүн юм.

Сургуулийн талаар зарим аав бид нар буруу ойлголттой байсан, яг төслийн хүрээнд сургуулийн үйл ажиллагаанд оролцоод, сонирхоод ирэхээр маш их хэрэгтэй мэдээлэл авцгаасан.

Энэ хүрээнд багш, сургуулийн захиргаатай хамтын ажиллагаа ихээхэн сайжирсан.

Урьд нь хааяа гудамжинд багш нартай дайралдвал мэндлээд, хүүхдээ ганц нэг асуугаад өнгөрдөг байсан. Харин одоо багш нартай ний нуугүй ярилцах боломжтой болж, нүүр хагарсан.

Төслөөс ганц хүсэж байгаа зүйл бол хүүхдүүдийн сурлага сайжраад, багш нарын чадвар сайжраад, харилцаа хандлага өөрчлөгдөөсэй гэж бодож байна.

Материаллаг талаасаа бол сайхан зүйлс их хийгдсэн байна, яг манай хүүхдэд бол өөрчлөлт төдийлөн мэдрэгдэхгүй байна.

Зөвхөн төслийн хугацаанд биш, цаашдаа ч эцэг эх, сургуулийн хамтын ажиллагаа үргэлжлээсэй гэж хүсэж байна, мөн төслийн хүрээнд цаашдаа багш нарын чадвар, мэдлэг боловсролыг дээшлүүлэх ажил хийгдээсэй гэж бодож байна.

Төсөл хэрэгжээд богино хугацаа өнгөрч байгаа учраас шууд хүүхдийн сурлагад гарч буй өөрчлөлт ажиглагдахгүй байх, тодорхой урт хугацаанд үр дүн нь илүү сайн харагдах байх.

Ээж дандаа үглэсээр байгаад хүүхдэд нөлөөлөх нөлөөлөл нь бага болдог юм шиг санагдсан. Харин аав оролцоод ирэхээр хүүхдүүд хичээл сурлагадаа арай илүү анхаарч байгаа нь ажиглагдсан.

Аавууд сургуулийн үйл ажиллагааг сонирхоод эхлэхээр тэд сургуульд юу болохгүй байна, юу болж байгааг анзаараад, асуудал тавиад эхэлдэг. Мөн сайжруулах ажлуудыг санаачлаад, оролцоод эхэлсэн. Бид энэхүү багш, сургууль, эцэг эхийн хамтын ажиллагааг зөвхөн төслийн хүрээнд биш, цаашлаад байнгын үйл ажиллагаа болгон үргэлжлүүлэх нь зөв гэдэг дээр санал нэгдэж байгаа.

Багш нартай хийсэн уулзалт:

Сургуулийн үйл ажиллагаанд эцэг эхчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх зорилготой төсөл гэж ойлгож байгаа. Эцэг эхчүүд гол төлөв хүүхдүүд нь 11, 12 дугаар ангид ороод, төгсөх дөхөөд ирэхээр л хичээлд нь анхаардаг. Үүнийг өөрчилж, эцэг эх, сургууль, багш хамтарч ажиллан, харилцах бие биедээ хяналт тавих, хариуцлагаа хамтарч үүрэх асуудлыг нийгмийн эгэх хариуцлага гэж ойлгож байна.

Энэ төсөл хэрэгжиж эхэлснээр эцэг эхчүүдийн зүгээс сургуулийн захиргаа, багш нарт тодорхой шаардлага тавьж эхэлсэн. Тухайлбал хүүхдүүдийн давтлага, дугуйлан секцийн хуваарь хэзээ байгааг мэдээлж байх, сургуульдээрх болж буй үйл ажиллагааны талаар мэдээлэл өгөөч гэсэн асуудлуудыг ихээр тавьдаг болсон.

Энэ төслийн хүрээнд манай ангийн тухайд эцэг эх, багш нар хамтарч асуудлаа тодорхойлоод, гарцаа хамтдаа хайх, хүүхдүүдтэй хэрхэн ажиллах, мөн багшийн сул тал зэргийг хэлэлцэж, ямар ажил зохион байгуулах талаар хэлэлцсэн.

Төсөл хэрэгжихээс өмнө эцэг эхчүүдийн зүгээс сургууль, багштай хамтарч ажиллаж, шаардлага тавих зэрэг нь илүү сул байсан. Харин төслийн хүрээнд эцэг эхчүүд

сургууль, багштай хамтарч ажиллах нь эрс нэмэгдэхээс гадна тэдний зүгээс гол төлөв бүтээлч шаардлага тавьдаг болсон.

Төсөл дууссан ч гэсэн энэ үйл ажиллагааг тогтмолжуулж цаашид авч явна гэж төлөвлөөд байгаа. Учир нь энэ төслийн үр дүн маш сайн байгаа. Захирлын зүгээс ч гэсэн үүнийг цааш нь үргэлжлүүлэх сонирхол их байгаа.

Хүүхдүүдийн тухайд аавууд оролцоод, тодорхой хэмжээнд шаардлага тавиад эхлэхээр хичээлийн даалгавараа чадах чадахгүй байсан ч хийх, хийх гэж оролдох, хичээлийн хэрэглэл бүрэн ирэх, хичээлдээ илүү тогтвортой анхааралтай суух зэрэг өөрчлөлт мэдрэгдэж байгаа. Яг сурлагын дүнгийн ахицын тухайд тодорхой хугацааны дараа харагдах байх.

Энэ төсөл хэрэгжсэнээр манай ангийн тухайд багштай огт уулзаж, харж байгаагаагүй аав нар хүртэл сургуулиар ирж, багш нартай уулзаж, хүүхдүүдийнхээ сурлагад анхаарах болсон. Тухайлбал зөвхөн утсаар л ганц удаа чөлөө авах гэж залгаж байсан 4 аав эцэг эхийн хуралд ирдэг болсон.

Аавууд ангийн засварын ажилд оролцож, эвдэрсэн сандал ширээ засахаас авахуулаад ихээр оролцдог болсон. Аавууд хүүхдийнхээ сурлагын талаар ихээхэн асуудаг болсон.

Бидний энэ төслийн үйл ажиллагааг Сумын Засаг дарга, ЗДТГ-ын дарга нар маш их дэмжиж байгаа нь бидэнд урам өгч байна. Сум хөгжүүлэх сангаас сургуулийн боловсон хүчний чадваржуулахад хөрөнгө зарцуулах шаардлагатай байна.

Нийгмийн эгэх хариуцлагыг иргэдэд ойлгуулаад гарц гаргалгаа хийж, хамтран ажиллах, шийдвэр гаргах олон аргууд байна. Тухайлбал мянгат малчдын хүчийг ашиглах.

Сургуулийн тулгамдсан асуудлуудыг багийн хурал дээр танилцуулаад ирэхээр иргэд маш ихээр дэмжиж, хандив тусламж өгдөг болсон. Учир нь тэд өөрсдөө сургуулийн үйл ажиллагаанд оролцоод ирэхээрээ зовлон бэрхшээлийг нь мэддэг болдог юм байна.

Сумын Засаг дарга, Сумын ЗДТГ-ын дарга, ИТХ-ын нарийн бичгийн дарга:

Энэ төслийн гол санаа нь бүх нийтийн оролцоо, ялангуяа эцэг эхчүүдийн оролцоог хангаж, үүнд түшиглэн багш нараа чадваржуулах замаар сурлагын чанар, үр дүнд анхаарах асуудал гэж ойлгож байгаа.

Эцэг эхчүүд өөрсдөө оролцож, багш нарыг үнэлж дүгнэж байж хүүхдийнхээ сурлагыг сайжруулна.

Манай сумын тухайд аавуудын оролцоо гэдэг байдлаар сонгосон.

Манай сумын тухайд аавууд сургуулийн материаллаг асуудлуудыг шийдвэрдэхэд маш их оролцож байна, сурлагад анхаарч идэвхтэй оролцож байна, хамгийн түрүүнд илэрхий ажиглагдаж буй үр дүн бол энэ байна.

Зөвхөн сургуулийн үйл ажиллагаа гэлтгүй бусад арга хэмжээнүүдэд аавууд ингэж идэвхтэй оролцдог болсон байна. Урьд нь зөвхөн багш нарт хүүхдүүдээ даатгадаг байсан бол энэ ойлголтыг өөрчилж, эцэг эх бас үүрэгтэй, оролцоотой гэдгийг энэхүү төсөл нилээд сайн ойлгуулж байгаа нь харагдаж байна. Тухайлбал нэг аав орж ирээд “Засаг даргын нэрэмжит шалгалт авдаг болох”, “сумын удирдлагын зүгээс хичээлд суудаг болох” талаар санал гаргасан. Урд нь иргэдийн зүгээс дандаа л зээл тусламжид хамруулж өгөөч гэсэн асуудал ярьж орж ирдэг байсныг энэ төсөл үүнийг бага багаар өөрчилж, хувийн эрх ашиг гэхээсээ илүү сумын нийт иргэдэд хамаарах асуудлуудыг ярьж орж ирдэг болж байна.

Цаашдаа жил бүрийн сумын хөгжлийн үндсэн чиглэл, үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, байгууллагуудын төлөвлөгөө, албан хаагчдын үр дүнгийн гэрээ зэрэгт иргэдийн оролцоог тухайн байгууллага, албан хаагч үйл ажиллагаандаа хэрхэн хангах тухай суулгаж өгөх талаар бодож, төлөвлөж байгаа.

Энэ төслийн сайн, зөв оновчтой зүйлсийг цаашид авч үлдэх ажлуудыг төлөвлөж, хийнэ. Заавал төслийн хөрөнгө гэлтгүй, орон нутгийн хөгжлийн сангийн хөрөнгөөр энэ ажлыг үргэлжлүүлээд явах боломж байна гэж үзэж байгаа.

Багш нарыг чадваржуулах ажлуудыг мөрийн хөтөлбөрийн хүрээнд тусгагдсан ажлуудаар шийдээд явах боломж байгаа.

Энэ төсөл өөрөө эцэг эхчүүдийг хөдөлгөж чадаад байгаа учраас, үр дүн гараад байгаа учраас сумын Засаг даргын хувьд энэ ажлыг цаашид яаж үргэлжлүүлэн авч явах вэ, арга зүйг нь хэрхэн нутагшуулах вэ гэдэг дээр анхаарч байгаа, тодорхой хэмжээний төсөв шийдэх тал дээр нь анхаарна гэж бодож байгаа.

Бидний зүгээс сургууль болон ЗДТГ-ын хамтын ажиллагааг сайжруулах замаар иргэдийн оролцоо, нийгмийн эгэх хариуцлагын механизмийг сайжруулах боломжтой гэж харж байна. Учир нь манай ЗДТГ-ын ажилтнууд иргэдтэйгээ их уулздаг, иргэдээрээ тойрч их явдаг.

Тиймээс энэ сэтгэлгээг эхлээд Тамгын газрын ажилтнууддаа сайн ойлгуулж, суулгаж өгвөл тэднээр дамжуулаад иргэдэд маш сайн хүрэх байх. ЗДТГ-ын ажилтнууд маань иргэдтэй уулзах зуураа нийгмийн эгэх хариуцлага, үүнд иргэдийн

оролцооны чухлыг ярилцаж, танилцуулбал нийт иргэдийн ухамсарт нөлөөлж чадна гэж үзэж байна.

Засаг даргын зүгээс энэ төслийн урт хугацааны үр дүнг дараах байдлаар харж байна:

- Багш нарыг хүндлэх байдал нэмэгдэнэ.
- Хүүхдүүдийн төлөвшил, хүмүүжил сайжирна.
- Эцэг эхчүүд хүүхдүүдийнхээ бодит байдлыг бүрэн мэддэг болно.

Сумын ИТХ-ын тухайд төслийг дэмжиж ажиллаж байгаа, ажлаар иргэдтэй уулзах бүртээ иргэдтэй байнга ярилцаж, мэдээлэл өгч, шахаж шаардаж ажиллаж байгаа.

Мөн манай хурлаар ямар асуудал шийдүүлмээр байна, асуудлаа оруулж ирээрэй гэх зэргээр дэмжиж ажиллаж байна.

ИТХ-ын зүгээс гол нь иргэдэд ойлгуулж, идэвхжүүлэх тал дээр сайн ажиллавал илүү үр дүнтэй гэж үзэж байгаа, энэ чиглэлээр ажиллаж байна.

Аймгийн ЗДТГ-ын ТЗУГ-ын дарга:

Энэ төслийн тухайд 2016 оноос хэрэгжиж эхэлсэн. Энэхүү төслийг хариуцан ажиллаж буй мэргэжилтний зүгээс аймгийн түвшинд хэрэгжүүлэх “Олон нийтийн оролцоот сургууль” хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэх санал оруулж ирсэн.

Үүнийг Засаг даргын зөвлөлийн хурлаар оруулж батлуулах хэрэгтэй байна гэсэн санал тавьсан. Гэтэл аймгийн тухайд Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн тухай хуулиараа дэд хөтөлбөрүүдээ хурлаараа батлуулдаг, энэ хүрээнд 2016 болон 2017 онд хэрэгжүүлэх хөтөлбөрүүдээ баталж, хэрэгжүүлээд явж байгаа.

Үүнд нэмээд дахин бодлогын баримт бичиг боловсруулж батлах боломж байхгүй тул үүнийг бусад хөтөлбөрүүдэд шингээх байдлаар шийдье гэдгийг хэлсэн.

Олон нийтийн оролцоог хангах гэдэг бол сайн засаглалын нэг зарчим, тиймээс манай “хүүхдэд ээлтэй орон нутаг” хөтөлбөр хэрэгжиж байгаа, энэ хөтөлбөрийн нэг стратеги зорилт болгоод шингээд явах хэрэгтэй гэж зөвлөсөн.

ЕБС-ийн үйл ажиллагаанд эцэг эхийн оролцоог нэмэгдүүлэх замаар үйл ажиллагааг нь сайжруулах гэдэг нь өөрөө хүүхдэд ээлтэй сургууль болно гэсэн үг, иймээс дээрх байдлаар шийдэж болно гэж үзэж, үйл ажиллагааг нь чиглүүлэн ажиллаж байна.

Аймгийн ЗДТГ-ын Нийгмийн хөгжлийн хэлтсийн мэргэжилтэн:

Энэ төсөл өөрөө цаг хугацааны хувьд их богино, ажлууд нь нилээд шахуу төлөвлөгдсөн. Төсөл хэрэгжиж буй бүх сумд дор бүрнээ ажлуудаа хийгээд яваад

байгаа. Энэ төслийн хүрээнд сургуулиуд дээр эцэг эхчүүд харилцан ярилцах, хоорондоо зөвлөлдөх нэг нэг өрөөтэй болсон байгаа. Мөн төслийн хүрээнд эцэг эхийн зүгээс сургуультай хэрхэн түншлэх арга зүйтэй болсон гэж үзэж байна. Нөгөө талаар хөндлөнгийн хяналтын асуудлуудыг зохион байгуулан туршиж, амжилттай хэрэгжүүлж байгаа гэж үзэж байна.

Төслийн бодлогын дэмжлэгийг аймгийн ЗДТГ-ын дарга, хэрэгжүүлэлтийг аймгийн Боловсрол соёлын газрын мэргэжилтэн, олон нийтэд таниулах ажлыг аймгийн ЗДТГ-ын хэвлэл, мэдээллийн ажилтан хариуцан ажиллаж байна.

2017 оны 02 дугаар сард аймгийн ТББ-ын ажилтнууд болон сумын сургуулийн ажилтнууд нийт 80 орчим хүмүүст зориулан нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачлагыг хэрэгжүүлэх асуудлаар 3 өдрийн сургалт зохион байгуулсан.

Аймгийн хэмжээнд төсөл хэрэгжүүлж байгаа бүх 10 сумдаар тойрч ажилласан бөгөөд бүх сумын сургуулиуд эцэг эхчүүдийн оролцоог хангах арга барилыг тодорхой хэмжээнд эзэмшсэн гэж үзэж байна.

Ерөнхийдөө төслийн хүрээнд тодорхой ажлууд хийгдээ, үр дүнгүүд гараад явж байгаа.

Аймгийн Боловсрол, соёлын газрын мэргэжилтэн:

Төслийн хүрээнд сум бүрт төрийн байгууллага болон төрийн бус байгууллага хамтраад ажиллаж байгаа.

Эхний ээлжинд сургагч багшийн сургалт зохион байгуулаад ажлаа эхэлсэн. 10 суманд бүгд өөр өөр загвараар хэрэгжүүлж байгаа. Аймгийн тухайд эхний ээлжинд тулгамдсан асуудлаа тодорхойлоход нь дэмжлэг үзүүлэх байдлаар ажилласан.

Сум тус бүрийг 2 хүн хариуцаж ажиллаж байгаа бөгөөд анхан шатнаас нь бичиг баримт боловсруулах, батлуулахаас нь эхлээд зөвлөгөө өгөх байдлаар ажиллаж байна. Мөн сум бүрт төслийн хэрэгжилттэй танилцах зорилгоор 1-2 удаа очиж ажилласан.

Хайрхандулаан сумын тухайд ЕБС-ын үйл ажиллагааг сайжруулахад аавуудын оролцоог нэмэгдүүлэх, улмаар хамтарч ажиллах чиглэлээр төсөл хэрэгжиж байгаа.

Энэ сумын тухайд төсөл хэрэгжээд дууссаны дараа цаашдаа үйл ажиллагааг нь үргэлжлүүлэн тогтмолжуулах зорилгоор “аавуудын хөгжлийн төв”-ийг байгуулж, маш идэвхтэй ажиллуулж байгаа.

Энэ төв ажиллаж эхэлснээр аавууд сургуулийн үйл ажиллагаанд оролцоод,

багш нар, удирдлагуудын үйл ажиллагаанд хяналт тавиад эхлэхээр энэ нь эргээд багш, ажилтнуудын үйл ажиллагаанд сайнаар нөлөөлж эхэлсэн. Өмнө нь гол төлөв эцэг эхийн хурал гээд зарладаг, гол төлөв ээжүүд ирдэг, цаг үеийн асуудал, мөнгө төгрөг хураах асуудал ярьж байгаад тардаг байсан бол энэ төслийн хүрээнд байдал өөрчлөгдсөн.

Зөвхөн эцэг эх талаасаа ч биш, сургуулийн удирдлага, багш нар хүртэл “эцэг, эхчүүд сургуулийн үйл ажиллагаанд оролцоод ирэхээр бидэнд маш их дэмтэй байна. Хүүхдийг сургах үүрэг бол зөвхөн багшийн хариуцах асуудал гээд орхидог байдал өөрчлөгдөөд ихээхэн ахиц гарч байна” гэж ярьж байна.

Төслийн хэрэгжих хугацаа богино байсан бөгөөд яг хэрэгжилтийн хугацаа нь Монголын уламжлалт цагаан сар, мөн хаврын мал төллөх үетэй давхацсан нь хүндрэлтэй байсан. Үүнээс илүүгээр хүмүүсийн өмнө тогтсон уламжлалт хандлагыг өөрчлөх нь илүү төвөгтэй байсан.

Гэхдээ богино хугацаанд тодорхой үр дүн гараад, хэрэгжээд явж байгаа. Мэдээж богино хугацаанд шууд хүүхдүүдийн сурлагын чанарт огцом өөрчлөлт гарна гэвэл хэцүү, харин багадаа 2 жилийн дараачаас илүү тодорхой үр дүн гарна байх.

Хайрхандулаан сумын дэд төсөл хариуцсан “Бичигт хоймор” ТББ-ын тэргүүн:

Манай байгууллагын тухайд энэ төсөл дээр Боловсролын хамтын ажиллагааны нийгэмлэг ТББ-тай хамтарч ажиллаж байгаа. Бид энэ байгууллагатай хамтарч төсөл хэрэгжих сумын сургуулиудад сургалт явуулсан.

Энэ сургалтаар нийгмийн эгэх хариуцлага гэдэг ойлголт, түүнийг хэрхэн төлөвшүүлэх талаар сургалт явуулсан.

Үүний дараа тулгамдсан асуудлаа тодорхойлж үзэхэд эцэг эхийн оролцоо хамгийн чухал асуудал болж байна гэж гарч ирсэн. Үүний дотор аавуудын оролцоо хамгийн муу байсан.

Тиймээс энэ хүрээнд аавуудын оролцоог нэмэгдүүлэх асуудлыг сонгож авсан. Улмаар аавуудын оролцоог нэмэгдүүлэх чиглэлээр аавуудад сургалт явуулсан, аавуудаас маш их санал ирсэн.

Энэ дагуу аавуудын төв байгуулсан. Төсөл дууссаны дараа ч аавуудын төвөөр дамжуулан энэ ажлыг үргэлжлүүлнэ.

Аавуудын төвөөр дамжуулан тодорхой ажлууд, тодорхой хурал, цуглаан зохион байгуулах замаар оролцоог байнга дэмжинэ гэж төлөвлөж байгаа.

Ер нь төсөл дууссан ч эцэг эхийн оролцоо улам идэвхжинэ гэж бодож байна.

Өмнө нь энэ сумын сургуулийн багш нарын тухайд оролцоо жаахан сул байх шиг санагдсан, харин энэ төслийн хүрээнд багш нарын оролцоог ч гэсэн нэмэгдэж байгаа нь ажиглагдсан.

Учир нь эцэг эхийн зүгээс оролцоод, хяналт тавиад ирэхээр багш нарын идэвх, оролцоо ч нэмэгдсэн.

Ярилцах асуудлууд:

1. Нийгмийн эгэх хариуцлагын дээрх санаачилга нь тавьсан зорилгодоо хүрсэн үү?
2. Нийгмийн эгэх хариуцлагын ямар арга хэрэгслийг ашигласан гэж үзэж байна вэ?
3. Энэ төсөл урт хугацаанд тогтвортой хэрэгжих боломжтой юу?
4. Энэ төсөлд холбогдогч талуудын үүргийг тодорхойлж, үнэлнэ үү?

Кейс 3.

“Говьсүмбэр аймгийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд нийгмийн эгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлсэн туршлага”

Швейцарийн хөгжлийн агенлаг, Дэлхийн банкны хамтарсан санхүүжилтээр “Нийгмийн эгэх хариуцлагыг бэхжүүлэх нь” төслийн хүрээнд Монгол улсын 10 аймагт хэрэгжиж буй дэд төслийн нэг нь Говьсүмбэр аймгийн нэгдсэн эмнэлэг болон “Энхтусдэм” өрхийн эрүүл мэндийн төв дээр хэрэгжиж буй “Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд хэнийг ч орхигдуулахгүй байх нь” төсөл юм.

Уг төслийг орон нутагт хэрэгжүүлэх ажлыг Говьсүмбэр аймгийн “Олон Нийтийн Оролцоотой Шийдэл (ОНОШ)” төрийн бус байгууллага гардан зохион байгуулж, Улаанбаатар хот дахь Монголын Нийгмийн Эрүүл Мэндийн Мэргэжилтнүүдийн Нийгэмлэг (МНЭММН) төслийн үндсэн зөвлөхөөр нь ажилласан байна.

Говьсүмбэр аймгийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний өнөөгийн нөхцөл байдал, тулгамдсан асуудлыг тодорхойлж, уг төслийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд “Македоны үйлчилгээний нэгдсэн сан” ТББ, “Багачууд хөгжил” ТББ, “Шинэ хүн Сүмбэр” ТББ, “Аймгийн эрэгтэйчүүдийн салбар холбоо” ТББ, Аймгийн үйлдвэрчний эвлэл тус аймгийн Засаг даргын тамгын газар, аймгийн Эрүүл мэндийн газар, аймгийн нэгдсэн эмнэлэг, “Энхтусдэм” өрхийн эрүүл мэндийн төв болон бусад байгууллагуудын хамтын ажиллагаа чухал үүрэг гүйцэтгэж байна.

Нөхцөл байдал, тулгамдсан асуудал

Говьсүмбэр аймагт нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд төсөл хэрэгжүүлэгч байгууллагууд тус аймгийн эрүүл мэндийн салбарт тулгамдаж буй асуудлыг дараах байдлаар тодорхойлсон байна.

Үүнд¹⁴:

Нэгд, аймгийн нэгдсэн эмнэлэгийн амбулаторын тусламж үйлчилгээг авах үйлчлүүлэгчдийн хүлээгдлийн цаг их байдаг.

¹⁴Говьсүмбэр аймагт төсөл хэрэгжүүлэгч төрийн бус байгууллага болон төрийн байгууллагуудын төлөөлөлтэй хийсэн ярилцлагын үр дүнгээс 2017 оны 9 дүгээр сарын 6-ны өдөр

Аймгийн харьяаллын бус хүмүүс ирж их хэвтдэг учир аймгийн иргэд орны дугаар олон хоног хүлээх нь чирэгдэлтэй байгаа талаар ярьж байсан. Мөн иргэд үйлчлүүлэх явцад үл ойлголцох, цаг алдах явдал их гарч байгаад тэд сэтгэл дундуур байгаа нь ажиглагдсан. Эх сурвалж: Төсөл хэрэгжүүлэгч байгууллагын тайлангаас...

Жишээлбэл, төсөл хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын төлөөлөл аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн дотрын тасагт хэвтэн эмчлүүлж байсан 20 гаруй иргэдтэй уулзаж эмчилгээ, үйлчилгээний чанарын талаар санал солилцон ярилцсан байна. Аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн зөвхөн дотрын тасагт сувилагч цаасан дугаар тараадаг, харин бусад тасгуудад иргэд дараалал үүсгэн зогсож эмчдээ үзүүлдэг. Хэдийгээр дотрын тасагт үзүүлэх цаасан дугаар тараадаг хэдий ч энэ нь хэдэн цагт эмчдээ үзүүлэх эсэх нь тодорхойгүй

байдаг. Мөн иргэд эмчид үзүүлж оношлуулах, шинжилгээ өгөх, эмчдээ дахин үзүүлэхдээ 2-5 хоног зарцуулдаг байна.

Төсөл хэрэгжиж эхлээд Эрүүл мэндийн яам болон Дэлхийн банкны санхүүжилттэй “Цахим эрүүл мэнд” төсөл хэрэгжиж аймгийн нэгдсэн эмнэлэг нь цахим үйлчилгээнд шилжиж 2017 оны 2 дугаар сард “Цахим үйлчилгээний журам”-тай болсон боловч зарим хүндрэл бэрхшээлүүд гарч байжээ. Тухайлбал,

1. Эмч нар дотоод сүлжээ ашиглан үзсэн хүнээ бусад эмч рүү шууд шилжүүлдэг. Үүнээс болоод үйлчлүүлэгчдийн цахимаар авсан цагт өөрчлөлт орох, цагтаа үзүүлж чадахгүй байх, бусад үйлчлүүлэгчтэй цаг нь давхардах зэрэг асуудалтай тулгардаг. Энэ асуудлын улмаас үйлчлүүлэгч ба эмч нарын хооронд зүй бус харилцаа үүсдэг байна.

“Эмч нар үзсэн хүнээ шууд дараагийн шатны үзлэгт ямар нэгэн дараалал хамаарахгүйгээр үзүүлэх зөвшөөрөл өгдөг”

Эх сурвалж: Төсөл хэрэгжүүлэгч

2. Зарим тохиолдолд цахимаар цаг олгохдоо эмнэлгийн ээлжнээс буусан болон дотоод ажилтай эмч нарт үзлэгийн цаг олгодог нь иргэдийг чирэгдүүлэх үндэслэл болдог.

3. Хөдөө орон нутгаас ирж байгаа иргэд зөвхөн эмчид үзүүлэх цаг авахын тулд хол газар (25-45км)-аас зорин ирдэг.

4. Иргэдэд цахим үйлчилгээний талаар мэдээлэл сайн хүрдэггүй улмаас тэд энэхүү үйлчилгээнд сэтгэл дундуур байдаг.

Иймээс төслийн баг эмч, үйлчлүүлэгч нарын төлөөлөлтэй 2 удаагын уулзалт хийж цахим журмыг шинэчлэн тулгамдсан асуудуудыг тусгаж өгсөн байна.

5. Мөн аймгийн нэгдсэн эмнэлэгт цахим дугаар олгодог машин байдаг боловч тэр нь ажилладаггүй.

Түүнчлэн зарим тохиолдолд эмч нар өөрсдийн үзсэн хүнээ шууд дараагийн шатны үзлэгт ямар нэгэн дараалал хамаарахгүйгээр үзүүлэх зөвшөөрөл өгдөг нь тухайн хэсэгт үзүүлэхээр хүлээж байгаа хүмүүсийн бухимдлыг төрүүлдэг байна.

Үүнээс болоод иргэд дарааллын дагуу эмчдээ үзүүлж чадахгүй байх, урт удаан хугацаагаар хүлээж суух, хэзээ хэдэн цагт

эмчдээ үзүүлэх эсэхээ мэдэхгүй байх, бухимдах гэх мэт олон асуудалтай тулгардаг байна.

Хоёрт, аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн эмч нар үзлэгийн цагаар иргэдэд бүрэн хугацаандаа үйлчилдэггүй. Хэдийгээр АНЭ-ийн бүтэц үйл ажиллагааны 5095:2001 тоот стандартад нэг үйлчлүүлэгчид эмч 15 минутаас доошгүй хугацаа зарцуулах ёстой байдаг боловч бодит амьдрал дээр 6-8 минут зарцуулдаг байна. Мөн эмч тухайн үйлчлүүлэгчийг үзсэний дараа тодорхой зөвлөгөө өгдөггүй ерөнхий зөвлөгөө эсвэл шууд эм бичиж өгдөг байна (Шигтгээ 28).

Шигтгээ 28.

Иргэд ярьж байна...

- Сүмбэр сумын 2-р багийн иргэн Б. “Би цөсний өвчтэй. Үзүүлэхээр эмч нар яаж өвдөхгүй байх талаар зөвлөгөө бараг өгдөггүй. Ер нь зөвлөдөггүй. Зүгээр л эм бичээд өгдөг. Зурагтаар л цөсөө хэрхэн яаж угаах талаар зөвлөгөө сонсож мэдэж авсан. Ингэж явсаар байгаад цөсөөр өвдөж эхэлснээс хойш жилийн дараа цөсний чулуутай болсон. Хохиролтой байна. Эрт зөвлөж хэлж байсан бол би цөсний чулуутай болохгүй байсан байна гэж боддог. Шүдний эмч Т... ёолсны төлөө загнадаг. Хүн өвдөж байгаа бол ёолж л таараа биз дээ. Ер нь ааш зан тун муутай. Шүдийг өвтгөж авдаг”
- Сүмбэр сумын 3-р багийн иргэн О. “Эмч нар картан дээр маш муухай гаргац муутай бичдэг. Хүмүүст тухайн хүний өвчин яг юу болох талаар тодорхой тайлбар өгдөггүй. Би өндөр настай ээж аавтай. Тэд нарыг эмчид үзүүлдэг. Хамгийн гол нь тэдэнд эмч нар нь сэтгэлээсээ ханддаггүй. Өвчнийх нь талаар биеийнх нь байдлын талаар зөвлөгөө өгдөг байвал их сайн байна. Үнэхээр сэтгэлд хүрдэггүй”

Эх сурвалж: Төсөл хэрэгжүүлэгч байгууллагын тайлангаас...

Гуравт, аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн эмч нар ёс зүй, үйлчлүүлэгчтэй харилцах харилцааны соёл болон мэргэжлийн ур чадварын хувьд учир дутагдалтай байдаг. Эмч нар үйлчлүүлэгч иргэдтэй уурлаж, загнах байдлаар харилцах тохиолдол гардаг байна. Жишээлбэл, аймгийн ёс зүйн салбар хорооны даргын мэдэгдэж байгаагаар жилдээ иргэдээс 2-4 гомдол ирдэг гэсэн боловч төсөл хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын тандалт судалгааны үр дүнд нийт судалгаанд оролцогчдын 80 хувь нь эмч нарын ёс зүй, харилцааны хувьд доголдолтой буюу мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлэхдээ ямар нэгэн байдлаар ёс зүйн зөрчил гаргадаг болох нь харагджээ.

Тодруулбал, төсөл хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын төлөөлөл иргэдтэй хийсэн уулзалтын үеэр зарим эмч нар өөрсдийн танил тал, найз нөхдөө дараалал харгалзахгүйгээр үздэг, иргэдийг амьжиргааны түвшингээр нь ялгаварлан харьцах, мөн эмч нар хүнгүй чөлөөтэй байх үедээ дараагийн дугаарын хүнийг үздэггүй яг цагтаа үзүүлэх шаардлага тавьдаг гэсэн үр дүнгүүд гарсан байна. Энэ нь эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд уян хатан зохицуулалт байхгүй, эмч нарын үйлчлүүлэгчдэд хандах хандлага муу байгааг илэрхийлж байна (Шигтгээ 29).

Шигтгээ 29.

- Сүмбэр сумын 2-р багийн иргэн Н. “Манай хүү Н 25 настай. Бөөрний дутагдалд орсон. Татаж унадаг өвчтэй болсон. Хүүгээ группд оруулах гэж 10 гаруй жил хөөцөлдөж байна. Заалт таарахгүй гээд хасчихдаг. Манай аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн эмч нар хүмүүсийг группт оруулахдаа танил тал арын хаалгаар оруулдаг. Хахууль их хэмжээгээр авдаг. Иргэдийг амьдралын хэмжээгээр нь их ялгаварлаж харьцдаг. Харьцаа маш муу”
- Иргэн А. “Би элэгний хатууралтай. Гэдэс маань усжилт ихтэй гээд эмчид үзүүлж эмнэлэгт хэвтсэн. Гэтэл энд хэвлийн ус авч чаддаггүй юм байна. Уян зүүгээ ашиглаж чаддаггүй юм байна. Намайг хот руу явж хэвлийн усаа авхуул гэж хэлсэн”
- Сүмбэр сумын 3-р багийн иргэн Б. “Манай аймгийн эмч нар оношоо гүйцэд сайн тавьж чаддаггүй. Би эмэгтэйчүүдийн эмчид үзүүлэхэд надад зөв онош тавьж чадаагүй. Эмэгтэйчүүдэд хэвтүүлээд дараа нь манай чиглэлийн өвчин биш байна гээд халдвартын тасаг руу шилжүүлсэн тэнд бас хэвтсэн. Тэгээд онош тодрохгүй болохоор хот руу явсан. Хотод халдвартад очиж үзүүлсэн. Тэгсэн чинь манай талаас юм алга. Чи 3 сартай жирэмсэн байна гэж хэлсэн. Тэгээд ахиад эмэгтэйчүүдэд үзүүлсэн. Эмэгтэйчүүдийн талын өвчинтэй гэж тогтоосон. Маш их чирэгдэл болсон. Тэгтэл одоо хүүхдээ төрүүлтэл эмчилгээ хийхгүй гээд байгаа. Би их гомдолтой байна”

Эх сурвалж: Төсөл хэрэгжүүлэгч байгууллагын тайлангаас...

Тус аймгийн эрүүл мэндийн салбарт ажиллаж буй эмч нарын ёс зүй, харилцааны доголдолтой байгаа шалтгааныг тодруулахад эдгээр эмч нар маш их ачаалал ихтэй ажилладаг бөгөөд тэдний ихэнх нь 2-3 ажил давхар хийдэг байна.

Учир нь аймгийн нэгдсэн эмнэлэгт нарийн мэргэжлийн эмч, боловсон хүчин дутмаг байдаг. Өнөөдөр орон нутагт нарийн мэргэжлийн эмч нарын цалин бага байдаг нь тэдгээр хүмүүсийг тогтвор суурьшилтай ажиллах хүсэл сонирхолыг төрүүлж чаддаггүй байна.

Тухайлбал, аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн чанарын менежер болон дотрын тасгийн эмч нарын ярилцлагын үр дүнгээс үзвэл тус эмнэлэг нь зөвхөн аймгийн 16700 гаруй хүнд үйлчилдэггүй.

“Энхтусдэм” өрхийн эрүүл мэндийн төвийн эмч нар ярьж байна...

“Ажлын ачаалал их байдаг учир иргэдтэй ёс зүйн чиглэлээр мэдээлэл сургалт өгч байгаагүй”

Эх сурвалж: Төсөл хэрэгжүүлэгч байгууллагын төслийн тайлангаас (2017)...

Эргэн тойрон байгаа аймгийн ойр нутагладаг иргэдэд мөн адил үйлчилдэг нь тэдний ачааллыг нэмэгдүүлж байна.

Аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн дотрын тасаг 15-20 ортой байдаг бөгөөд ачаалалтай үедээ 30 хүрдэг байна. Ялангуяа тус эмнэлэгт төрөлжсөн зүрх судасны кабинет байдаггүй нь тэдний ажлын ачааллыг нилээд нэмэгдүүлдэг байна.

Үүний зэрэгцээ Говьсүмбэр аймгийн Сүмбэр сумыг тойроод 6-7 нүүрсний уурхай байдаг бөгөөд тэдгээр байгууллагын ажилчид буюу түр оршин суугчид эмнэлэгт үзүүлэхээр ирдэг.

Мөн тус аймаг нь авто зам, төмөр замын сүлжээний дагуу байршилтай байдаг нь явуулын иргэд орон нутгийн эмнэлгээр үйлчлүүлэх тохиолдол их байдаг ажээ.

Эмч нар ярьж байна...

“Манай дотор, чих хамар хоолой, мэс заслын боолт, ЭХО-ны эмч нар өдөрт 30-40 хүн үздэг ачаалалтай байдаг.

Эм оншлуурын хангамж муу байдгаас иргэд бухимддаг”

Эх сурвалж: Төсөл хэрэгжүүлэгч байгууллагын төслийн тайлангаас (2017)...

Эндээс үзвэл эмч нарын үйлчлүүлэгчтэй харилцах харилцаа, ёс зүйн доголдлын шалтгаан нь нэг талдаа ажлын ачаалал ихтэй байдаг

нь тэднийг стресс бухимдалд оруулах, нөгөө талдаа эрүүл мэндийн салбарт ажиллаж буй хувь хүмүүсийн зан төлвөөс ихээхэн хамаардаг байна.

Жишээлбэл, эмч, сувилагч нарын өөрсдийнх нь зан төлөв, ёс суртахуунтай холбоотой зарим зүйлийг нэгдсэн эмнэлгийн эмч нарын ярилцлагын үр дүнгээс иш татан харж болох юм (Шигтгээ 30).

Дөрөвт, Иргэдэд эрүүл мэндийн боловсрол, эмнэлгийн үйл ажиллагааны талаар тодорхой мэдлэг, мэдээлэл хүрдэггүй.

Иргэд эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний талаар тодорхой мэдээлэл байхгүйн улмаас нилээд хүндрэл бэрхшээлтэй тулгардаг байна.

Шигтгээ 30.

Эмч нар ярьж байна...

“Шинээр ирж байгаа эмч сувилагч нарт ажлынх нь онцлог байдал, шинэ хамт олон дотор орж ирж дасан зохицох тал дээр нь хүний нөөцийн менежер тодорхой ажил хиймээр санагддаг. Олон жил ажилласан сувилагч нар шинэ залуу эмч нарыг үл тоох зааврыг нь дагахгүй байх, үл ойлголцох, цаашлаад хэл амаар доромжлох асуудал гардаг. Ёс зүйн хороо энэ тал дээр учир дутагдалтай, сайн ажилладаггүй”

Эх сурвалж: Төсөл хэрэгжүүлэгч байгууллагын тайлангаас...

Үүний шалтгааныг тодруулан үзвэл нэгд, иргэдийн идэвхи оролцоо сул байдаг, хоёрт, аймгийн нэгдсэн эмнэлэг, Эрүүл мэндийн газар, анхан шатны эмнэлгүүдийн зүгээс иргэдийн эрүүл мэндийн боловсролыг дээшлүүлэх цаашлаад эмнэлгийн үйл

ажиллагааг сурталчилан танилцуулах чиглэлээр тодорхой ажлууд хийгддэг ч хязгаарлагдмал байдаг. Тухайлбал, иргэд аймгийн нэгдсэн эмнэлэг буюу хоёр-дугаар шатлалын эмнэлгийн үзүүлэх ёстой үйлчилгээ, үйл ажиллагааны талаар

тодорхой мэдээлэл-гүй байдгийн улмаас дараагийн шатлалын эмнэл-гийн үзүүлдэг үйлчилгээг нэхэн шаардах, хэрэв үзүүлэхгүй бол уурлаж бухимдах тохиолдол элбэг байдаг байна (Шигтгээ 31).

Иргэд ярьж байна...

“Аймгийн ард иргэдийн дунд эрүүл мэндийн боловсролын сургалт хэрхэн явагдаж байгаа нь тодорхой бус байдаг. Би мэдэхгүй. Эмнэлэгт хэвтэж байхад брошур тарааж өгдөг. Гэхдээ тайлбарлаж таниулж хэлж өгдөггүй. Зөвхөн гарын үсэг л авдаг. Өвчтөнгүүдийн гарын үсгийг авч тэд нар ажил хийсэн болдог байх. Аймаг орон нутгийн онцлог иргэдийн өвчлөлийн онцлог гээд судалгааны үндсэн дээр эрүүл мэндийн бодовсрол олгох сургалт яриа таниулгыг хийж болдоггүй юм уу? Эх сурвалж: Төслийн тайлангаас (2017)...

Шигтгээ 31.

Иргэдийн мэдээллийн хүртээмж...

- Хөдөлмөрийн чадвар алдалтын группд хэрхэн орох мэдээллийг иргэдэд нээлттэй өгдөггүйн улмаас иргэд группт орж чадахгүй байх, олон шат дамжлаг дамжих гэх мэт асуудлуудтай тулгардаг байна.
- Аймгийн нэгдсэн эмнэлэг нь 2-р шатлалын эмнэлгийн үйлчилгээг иргэдэд үзүүлдэг. Гэхдээ тус эмнэлэг нь энэ талаар иргэдэд мэдээлэл өгдөггүй. Иргэд 2-р шатлалын эмнэлгийн үзүүлэх ёстой үйлчилгээг мэдэхгүй учраас тэдний үйл ажиллагаанаас өөр үйл ажиллагааг шаардах тохиолдол элбэг байдаг.
- Аймгийн эрүүл мэндийн газар болон нэгдсэн эмнэлэг нь жилийн тайлангийн хурал хийхдээ иргэдийн оролцоог хангадаггүй, хаалттай хэлбэрээр хийдэг.
- Амбулаторийн зааланд байгаа зурагт нь оновчгүй байрлалд байдаг, мөн эрүүл мэндийн мэдлэг, мэдээллийг маш хомс үзүүлдэг.
- Эмнэлэгт засвар орохоос өмнө мэдээллийн самбаруудад өлгөөтэй байсан мэдээлэл засвар орсны дараа байхгүй болсон.
- Эмч нарын хаалган дээр үйлчлүүлэгчдийн мэдэж байвал зохих мэдээлэл байдаггүй. Хаашаа явсанаа, хэзээ буцаж ирэхээ мэдээлэх ямар нэгэн зүйл тэнд байдаггүй.

Эх сурвалж: Төсөл хэрэгжүүлэгч байгууллагын тайлангаас...

Ялангуяа, иргэдэд эмнэлгийн үйл ажиллагаа болон шатлал хооронд хэрхэн шилжин явах талаар тодорхой мэдээлэл өгдөггүйн улмаас иргэд өрхийн эмнэлэгт үзүүлэхгүй шууд дараачийн шатлалын эмнэлэг рүү очих, тэндээс өрхийн болон сумын эмнэлэгт буцаж ирэх гэх мэт олон шат дамжлага дамжин явж өдөр хоног их алддаг байна. Жишээлбэл, иргэд жирэмсэний хяналтанд орохын тулд 5 өдөр дамжин явах, хөнгөлттэй эмийн жагсаалтыг мэдэхгүй байх, группт хэрхэн орохыг мэдэхгүй байх зэрэг нь тэдний мэдлэг мэдээлэлгүй байгааг харуулж байна.

Үүнээс гадна аймгийн эрүүл мэндийн газар, нэгдсэн эмнэлгийн үйл ажиллагааны уялдаа холбоо сул байдаг бөгөөд иргэдийн эрүүл мэндийн боловсролыг дээшлүүлэх чиглэлээр тодорхой ажлууд хийдэггүй байна. Үүний нэг шалтгаан нь орон нутгийн эрүүл мэндийн салбарт иргэдийн боловсрол болон эмнэлгийн үйл ажиллагааг олон нийтэд сурталчилан танилцуулах, мэдээлэл өгөхөд зориулсан төсөв хөрөнгийн дутагдалтай байдал юм.

Төслийн зорилго, хүлээгдэж буй үр дүн:

Төслийн зорилго¹⁵:

“Эрүүл мэндийн үйлчилгээнд хэнийг ч орхигдуулахгүй байх нь” төслийн үндсэн зорилго нь Говьсүмбэр аймгийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээн дэх хариуцлагын тогтолцоог нэмэгдүүлэхэд оршино.

Говьсүмбэр аймгийн төслийн багийнхан төсөл хэрэгжсэнээр дараах үр дүнд хүрнэ хэмээн тооцсон байна. Үүнд¹⁶ :

- Үр дүн 1: Аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн амбулаторийн тасгаар үйлчлүүлэх иргэдийн хүлээгдлийн цагийг бууруулна
 - Гарц 1.1. АНЭ-ийн амбулаторийн эмч нарын үзлэгийн цаг ашиглалтыг сайжруулна
 - Гарц 1.2 Амбулаторийн эмч нарын цаг ашиглалтад хөндлөнгийн багийн хяналтыг ажиллуулна
- Үр дүн 2: Анхан шатны эрүүл мэндийн төв, хоёрдогч шатлалын аймгийн нэгдсэн эмнэлэг хоорондын үйлчлүүлэгч шилжүүлэх тогтолцоог сайжруулна
 - Гарц 2.1. Аймгийн нэгдсэн эмнэлгээс сумын эрүүл мэндийн төв, өрхийн эрүүл мэндийн төв рүү үйлчлүүлэгч илгээх явцыг сайжруулна
 - Гарц 2.2. Өрхийн эрүүл мэндийн төв, сумын эрүүл мэндийн төвөөс аймгийн нэгдсэн эмнэлэг рүү үйлчлүүлэгч илгээх явцыг сайжруулна
- Үр дүн 3: Эмзэг бүлгийн иргэдийн эрүүл мэндийн хэрэгцээнд суурилсан үйлчилгээг сайжруулахад аймгийн нэгдсэн эмнэлэг, өрхийн эрүүл мэндийн төвийн үйлчилгээг иргэдийн онооны картаар (ИОК) үнэлэх, төлөвлөгөөний дагуу хяналт хийх, шаардлагатай үйл ажиллагааг аймгийн эрүүл мэндийн стратеги төлөвлөгөөнд тусгана
 - Гарц 3.1 Эмзэг бүлгийн иргэдийн эрүүл мэндийн хэрэгцээнд суурилсан үйлчилгээг сайжруулахад аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн үйлчилгээг ИОК-аар үнэлэх
 - Гарц 3.2 Эмзэг бүлгийн иргэдийн эрүүл мэндийн хэрэгцээнд суурилсан үйлчилгээг сайжруулахад өрхийн эрүүл мэндийн төв, сумын эрүүл мэндийн төвийн үйлчилгээг ИОК-аар үнэлэх
 - Гарц 3.3 Эмзэг бүлгийн иргэдийг эрүүл мэндийн үйлчилгээнд хамруулах төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх, Говьсүмбэр аймгийн Эрүүл мэндийн стратеги төлөвлөгөөнд тусгуулах, хэрэгжилтэд хяналт тавих
- Үр дүн 4: Кампанит ажлын хүрээнд иргэдийг чадавхжуулна
 - Гарц 4.1. “Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ, даатгал, иргэдийн эрх үүргийн таниулах” 1-р кампанит ажил
 - Гарц 4.2. “Шатлал хооронд үйлчлүүлэгч шилжүүлэх тогтолцоог хэрэгжүүлэх” 2-р кампанит ажил
 - Гарц 4.3. “Таны мэдэх анхны тусламж” 3-р кампанит ажил
 - Гарц 4.4 “Нийгмийн эгэх хариуцлагын ашиг тус” 4-р кампанит ажил

¹⁵Говьсүмбэр аймгийн эрүүл мэндийн нийгмийн эгэх хариуцлагын төсөл, 2017

¹⁶Говьсүмбэр аймгийн эрүүл мэндийн нийгмийн эгэх хариуцлагын төсөл, 2017

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжүүлж буй өнөөгийн байдал, туршлага:

Бэлтгэл ажил:

Төсөл хэрэгжүүлэгч төрийн бус байгууллага нь тус аймгийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний өнөөгийн нөхцөл байдал, тулгамдсан асуудлыг тодорхойлох санаачилга гарган аймгийн иргэдтэй болон холбогдох төрийн төрийн байгууллагын төлөөлөлттэй уулзалт, ярилцлага зохион байгуулж, мөн эрүүл мэндийн байгууллагын үйл ажиллагааны талаарх хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийн судалгааны үр дүнг судлан үзэж Говьсүмбэр аймгийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлсон.

“ОНОШ” ТББ нь “Македоны үйлчилгээний нэгдсэн сан” ТББ, “Багачууд хөгжил” ТББ, “Шинэ хүн Сүмбэр”ТББ “Аймгийн эрэгтэйчүүдийн холбоо” ТББ, Аймгийн үйлдвэрчний эвлэл, “Хөгжлийн түншлэл” ТББ-н хооронд “Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд хэнийг ч орхигдуулахгүй байх нь” төслийн хүрээнд хамтран ажиллах гэрээ байгуулан ажилласан байна.

Мөн аймгийн Засаг даргын тамгын газар, аймгийн Эрүүл мэндийн газар,

Иргэдтэй хийсэн уулзалтын үеийн зураг, 2017 он

аймгийн нэгдсэн эмнэлэг, “Энхтусдэм” өрхийн эрүүл мэндийн төвтэй хамтран ажиллах санамж бичигт гарын үсэг зурсанаар төслийн үйл амжиллагааг эхлүүлсэн.

Аймгийн Засаг даргын 2017 оны 1 сарын 16-ны А/05 захирамжаар төслийн ажлын хэсгийг байгуулж, ажлын хэсэг сард хоёр удаа тогтмол хуралдаж хэвшсэн бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд нэмэлтээр хурал зарлаж хийгдэх ажлууд, хэрэгжүүлсэн үйл ажиллагаа, үр дүнгээ танилцуулж тогтсон байна. Төслийг хэрэгжүүлэхэд орон нутгийн удирдлагууд аймгийн Засаг дарга, ЗДТГ, Сүмбэр сумын Засаг даргын тамгын газраас байнга дэмжлэг үзүүлэн ажилласан байна.

Төслийн нээлтийн үйл ажиллагааг 2017 оны 1 сарын 16-ны өдөр аймгийн Засаг даргын тамгын газрын иргэний танхимд зохион байгуулсан ба нээлтэд аймгийн Засаг даргын орлогч, ЗДТГ-ын НБХ-ийн дарга, Шивээговь сумын Засаг дарга, аймгийн ЭМГ-ын дарга, ЭМЯ-ны мэргэжилтэн,

МНЭММН-ийн Гүйцэтгэх захирал, төслийн ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүн, орон нутгийн ТББ-ын төлөөллүүд оролцсон. Нээлтийн хүрээнд төслийн баг хамт олон, төслийн танилцуулга хийгдэж, асуулт хариулт өрнүүлж шаардлагатай мэдээ мэдээллээр хангаж ажилласан байна. Тус үйл ажиллагаа орон нутгийн телевизээр 2017 оны 6 сарын 15 өдрөөс эхлэн нийт 5 удаа цацагдаж, МҮОНТ-ийн вебсайтад тавигдсан байна (<https://www.youtube.com/watch?v=KAnaqaJRNqo>, https://www.facebook.com/нийгмийн_эгэх_хариуцлага).

Нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгыг хэрэгжилт, хийгдэж буй ажил, үр дүн:

АНЭ-ийн амбулаторийн тасгаар үйлчлүүлэх иргэдийн хүлээгдлийн цагийг бууруулах, цаг ашиглалтыг сайжруулах үр дүнгийн хүрээнд:

Төслийн хүрээнд АНЭ-ийн амбулаторийн тасгаар үйлчлүүлэх иргэдийн хүлээгдлийн цагийг бууруулах зорилгоор цагтай дугаар тараадаг болох, түүнд зориулсан журам боловсруулах, эмч нарын үйлчлүүлэгч үзэх үзлэгийн цаг ашиглалтад хяналт тавих ажлыг төслийн хугацаанд хоёр удаа хийхээр төлөвлөсөн байна.

АНЭ-ийн амбулаторийн эмч нарын цаг ашиглалтад “Хөгжлийн түнш”, “Багачууд

хөгжил” ТББ-ууд гэрээлэн ажилласан байна. Хяналтыг 1) ажиглалтын аргаар хийх 2) иргэдээс сэтгэл ханамжийн судалгаа авах 3) үзлэгийн дундаж хугацааг тогтоох гэсэн чиглэлээр хийжээ.

Амбулаторийн эмч нарын үйлчлүүлэгч үзэх үзлэгийн цагийг ажиглалтын аргаар үнэлэхэд кабинет бүр харилцан адилгүй байсан ба дунджаар 6-8 минут байсан харин шүдний кабинет нэг үйлчлүүлэгчид 20 минут зарцуулж байсан.

Харин үйлчлүүлэгчдийн сэтгэл ханамжийн судалгааг 10 хоногийн хугацаанд нийт 510 үйлчлүүлэгчдээс авчээ. Судалгаагаар эмчийн зан харилцаа сайн, маш сайн гэж 75 хувь, эмчийн ур чадвар сайн, маш сайн гэж 74 хувь, эмчийн зөвлөгөө өгөх байдал сайн, маш сайн гэж 71 хувь, хүссэн үйлчилгээгээ авсан уу гэсэн асуултад 71 хувь сайн, маш сайн гэж хариулсан бол дээрх үзүүлэлтэд сэтгэл ханамж муу, маш муу байдал 7-10 хувьтай байлаа.

Иргэдийн сэтгэл ханамж харьцангуй сайн үзүүлэлтэй гарсан байна.

Ажлын хэсэг, МНЭММН-ийн төлөөллүүд АНЭ-ийн амбулаторийн эмч нартай үйлчлүүлэгч үзэх үзлэгийн хугацаа заасан журам боловсруулах талаарх уулзалтыг 2017 оны 1 сарын 18-ны өдөр хийсэн бөгөөд уулзалтаар кабинет бүр 15 минутаар үзлэг хийх хуваарь

гарган иргэдэд тараадаг болохоор шийдвэрлэсэн байна.

Төсөл хэрэгжүүлэхийн өмнө АНЭ дугаар тараадаг төхөөрөмжтэй болж, “Цахим бүртгэлийн үйлчилгээний нээлт”-ийг 2016 оны 11 сарын 16-нд хийж, 2017 оны 1 сарын 24-ны e-health программын ашиглаж эхэлсэн ба АНЭ-ийн даргын 2017 оны 2 сарын 22-ны

**Сайн туршлага:
Товлолт цагийн
урьдчилсан
захиалгыг дараах
хоёр хэлбэрээр
авна.**

- **Үйлчлүүлэгч
өөрийн биеэр
ирсэн эсвэл
тухайн иргэний
албан ёсны
бичиг баримтыг
үндэслэн ойр
дотны хэн
нэгэн ирж
хүсэлт гаргасан
тохиолдолд**
 - **Долоо хоног
бүрийн ажлын
өдрүүдэд 15:00-
16:00 цагийн
хооронд телефон
утсаар**
- Эх сурвалж: “Цахим
бүртгэл”-ийн
ажиллах журмаас
(2017)...**
-

өдрийн А/04 тоот тушаалаар “Цахим бүртгэлийн журам”-ыг баталж иргэд үүний дагуу цагтай дугаарын дагуу үйлчлүүлж байна. Гэсэн хэдий ч зарим амбулаторийн эмч, иргэд аль алины шалтгааны улмаас бухимдал үүсэж байгаа тул тус журмыг сайжруулахаар ЭМГ-тай хамтран ажиллаж 2017 оны 07 сарын 18-нд сард журамыг шинэчлэн боловсруулсан байна.

Анхан шатны ЭМТ, хоёрдогч шатлалын АНЭ хоорондын үйлчлүүлэгч шилжүүлэх тогтолцоог сайжруулах үр дүнгийн хүрээнд:

Төслийн хүрээнд анхан шатны ЭМТ, хоёрдогч шатлалын АНЭ хоорондын үйлчлүүлэгч шилжүүлэх тогтолцоог сайжруулах зорилгоор АНЭ, СЭМТ, ӨЭМТ-үүд хамтран шатлал хооронд үйлчлүүлэгч шилжүүлэх, уялдаа холбоог сайжруулах уулзалт зохион байгуулах, төлөвлөгөө боловсруулах, батлуулах, үйлчлүүлэгч бүрийг маягтаар илгээх, тусламж үйлчилгээний талаар дуугүй мэдээллийг бэлтгэх, байршуулах ажлуудыг хийхээр төлөвлөсөн байна.

Төслийн явцад Аймгийн нэгдсэн эмнэлэг, өрхийн эрүүл мэндийн төв, сумын эрүүл мэндийн төв (СЭМТ) хамтран шатлал хооронд үйлчлүүлэгч шилжүүлэх тогтолцоог сайжруулах хүрээнд хийгдэх дээрхи үйл ажиллагаанууд хийгдэх боломжгүй болсон.

Учир нь шатлал хоорондын үйлчлүүлэх шилжүүлэх тогтолцоог Эрүүл мэндийн сайдын 2009 оны 307 тоот тушаалын хавсралт болох журмаар шийдвэрлэхээ больж цахим хэлбэрт шилжиж үүгээр шийдвэрлэхээр болсон байна.

Төслийн баг АНЭ-ээс СЭМТ, ӨЭМТ рүү үйлчлүүлэгч илгээх явцыг сайжруулах дэд зорилтын хүрээнд дараах ажлуудыг хийж гүйцэтгэсэн байна. Үүнд:

- Эмч, мэргэжилтнүүдэд “Үйлчлүүлэгчдэд зөвлөгөө өгөх” сургалт зохион байгуулах,
- Эмч, мэргэжилтнүүдэд “Эрүүл мэндийн ёс зүй” сургалт зохион байгуулах,
- Эмч, эмнэлгийн мэргэжилтнүүдийн ажлын байрны сургалт авах.

Эмч, мэргэжилтнүүдэд “Үйлчлүүлэгчдэд зөвлөгөө өгөх” сургалт зохион байгуулах:

Төслийн зөвлөх байгууллага болох МНЭММН нь Говьсүмбэр аймгийн Эрүүл мэндийн газар, орон нутгийн зохицуулах төрийн бус байгууллагатай хамтран “Үйлчлүүлэгчдэд зөвлөгөө өгөх” хоёр өдрийн сургалтыг нийт 2 удаа буюу 2017 оны 1 сарын 16-17, 26-27-ны өдрүүдэд АНЭ, ӨЭМТ, СЭМТ-ийн нийт 100 гаруй эмч, эмнэлгийн мэргэжилтнүүдэд зохион байгуулсан байна.

Сургалтаар эмч, мэргэжилтнүүд үйлчлүүлэгчдэд зөвлөгөө өгөх арга барилд суралцахаас гадна үйлчлүүлэгч бүрт зөвлөх шаардлагатай халдварт бус өвчний эрсдэлт хүчин зүйл болох зөв хооллолт, идэвхтэй хөдөлгөөн, стресс менежмент, архи тамхинаас урьдчилан сэргийлэх сэдвүүдээр онолыг мэдлэг өгч, мэдлэгийг баталгаажуулах үүднээс дадлага ажил хийлгэсэн байна.

Мөн оролцогчдоос сургалтын өмнөх болон дараах сорилыг авч харьцуулан дүгнэхэд өмнөх сорилын дундаж 20/25 хувь байсан бол дараахь сорилоор 72/75 хувь болж өссөн байна. Сургалтын төгсгөлд үнэлгээ авсан ба 95 хувь сэтгэл хангалуун байсан. Харин сургалтын давуу тал, юу нь хамгийн үр дүнтэй байв гэсэн асуултанд 100 хувь дадлага хийлгэсэн нь үр дүнтэй байсан гэж хариулсан бол цаашид сайжруулах санал дээр номоор хангах гэж дурдсан байна.

Эмч, мэргэжилтнүүдэд “Эрүүл мэндийн ёс зүй” сургалт зохион байгуулах:

МНЭММН нь ЭМЯ-тай хамтран Эрүүл мэндийн ёс зүй” сэдэвт 2 өдрийн сургалтыг зохион байгуулсан. Сургалтын өмнө ЭМГ-ын эмнэлгийн мэргэжилтний ёс зүйн салбар хорооны 5 гишүүн, хэсгийн хорооны 4 гишүүн, багийн хорооны 10 гишүүнтэй уулзаж, үйл ажиллагаатай танилцаж,

заавар зөвлөгөөг өгсөн байна.

Сургалтыг эхний өдөр буюу 2017 оны 04 дүгээр сарын 21-ний өдөр орон нутгийн эрүүл мэндийн байгууллагын удирдах ажилтнуудад зориулан “Эмнэлгийн удирдах ажилтны ёс зүй, манлайлал” сэдвээр, 2017 оны 04 дүгээр 4 сарын 22-ны өдөр орон нутгийн эрүүл мэндийн байгууллагын эмч, эмнэлгийн мэргэжилтнүүдэд зориулан “Эмнэлгийн мэргэжилтний ёс зүй, харилцаа хандлага” сэдвээр хийжээ. Сургалтын төгсгөлд үнэлгээ авсан ба суралцагчид 90-95 хувь сэтгэл хангалуун гэсэн үнэлгээ өгчээ. Мөн сургалтын үеэр оролцогчдоос гарсан саналыг Эрүүл мэнд, спортын сайдын 2015 оны “Дүрэм шинэчлэн батлах тухай / Эмнэлгийн мэргэжилтний ёс зүйн хяналтын, салбар, хэсгийн хорооны дүрэм/” 92 дугаар тушаалыг шинэчлэн боловсруулахад тусгасан байна.

Эмч, эмнэлгийн мэргэжилтнүүдийн ажлын байрны сургалт авах:

Төслийн хүрээнд Говьсүмбэр АНЭ-н 19 эмч, 4 сувилагчийг 2017 оны 2 сараас эхлэн мэс засал, чанар аюулгүй байдал, хүлээн авах яаралтай тусламж гэсэн гурван чиглэлээр гуравдугаар шатлалын эмнэлэг болох Шастины улсын гуравдугаар төв эмнэлэг, Зоонозын өвчин судлалын үндэсний

төв, УКТЭ II эмнэлгүүдэд 5-10 хоногийн дадлага хийж, ажлын байрны сургалтад хамруулжээ. Мөн Улаанбаатар хотоос 3 эмч, 1 сувилагч, 1 зөвлөх эмчийг урьж ажиллуулан ажлын байран дээр сургалтыг орон нутагт зохион байгуулжээ.

Эмзэг бүлгийн иргэдийн эрүүл мэндийн хэрэгцээнд суурилсан үйлчилгээг сайжруулахад АНЭ, ӨЭМТ-ийн үйлчилгээг иргэдийн онооны картаар (ИОК) үнэлэх үр дүнгийн хүрээнд:

Төслийн хүрээнд Говьсүмбэр аймгийн эмзэг бүлгийн иргэдийн эрүүл мэндийн хэрэгцээнд суурилсан үйлчилгээг сайжруулах зорилгоор АНЭ, ӨЭМТ-ийн үйлчилгээг иргэдийн онооны картаар (ИОК) үнэлэх, төлөвлөгөөний дагуу хяналт хийх, шаардлагатай үйл ажиллагааг аймгийн эрүүл мэндийн стратеги төлөвлөгөөнд тусгах ажлуудыг хийхээр төлөвлөсөн байна.

Төслийн хугацаанд АНЭ, ӨЭМТ-ийн үйлчилгээг ИОК-ын үнэлгээний аргачлалаар үнэлэх ажлыг хоёр удаа зохион байгуулж, үнэлгээний хүрээнд эрүүл мэндийн байгууллагуудын өөрсдийн үнэлгээ, иргэдийн үнэлсэн үнэлгээг орон нутгийн удирдлагууд, ЭМГ, АНЭ, ӨЭМТ, ТББ-ын төлөөллүүдэд танилцуулж, цаашдын төлөвлөгөөг гарган түүнийхээ дагуу ажиллахаар болсон байна.

Хэрэгжүүлэх явцад гарсан бэрхшээл:

АНЭ, ӨЭМТ-ийн үйлчилгээг ИОК-аар иргэдээр үнэлүүлэхэд иргэдийн оролцоо сул, АНЭ, ӨЭМТ дээр ярилцлага, судалгаа өгөхөд иргэдийн зүгээс болгоомжлох, мэдээлэл өгөхгүй байх хандлагатай байсан.

Түүний хэрхэн даван туулсан нь:

Иргэдийн болгоомжлол, ирц хангалттай бус байсан тул Сүмбэр сумын төвд байдаг гурван багийн Засаг дарга нартай уулзаж тэднээс дэмжлэг хүссэн. Иргэдэд төслийн талаар товч мэдээллийг бичсэн танилцуулга бүхий урилгийг илгээсэн. Нэг багд 60 урилга өгөгдсөн. Энэ үйл ажиллагааны үрдүнд 4-р сарын 02-13 хооронд 39 хүн иржуулзсан. Өдөрт нэг хүнд төслийг тайлбарлах ч өдөр байсан. Эдгээр хүмүүсээр ИОК бөглүүлж авсан. Аймгийн ЗДТГ-ын дэмжлэгтэйгээр 14 байгууллагийн 384 ажилчид\иргэдтэй\-тай уулзаж аймагт явагдаж байгаа төслийн талаар мэдээлэл өгч ИОК бөглүүлж авсан. **Эх сурвалж: Төслийн багтай хийсэн ярилцлагаас (2017)...**

Иргэдийн онооны картын аргачлал сургалтыг 2017 оны 1-р сарын 25-ны өдөр “Ардчиллын боловсролын төв”-тэй хамтран нэг өдрийн сургалт зохион байгуулсан ба сургалтад орон нутгийн 7 ТББ, МНЭММН-ын 1 төлөөлөл нийт 15 хүн сургалтад хамрагдсан байна.

АНЭ-ийн үйл ажиллагааг үнэлэх үнэлгээний багт “Македоны үйлчилгээний нэгдсэн сан”, “Багачууд-Хөгжил”, “Шинэ хүн-Сүмбэр” ТББ-уудын төлөөллүүд ажиллажээ. Үнэлгээг 1) эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний ёс зүй, харилцаа хандлага 2) мэргэжлийн ур чадвар, мэдлэг боловсролоо дээшлүүлж буй байдал 3) иргэдийн мэдээллийн хүртээмж, эрүүл мэндийн

боловсрол 4) эмч эмнэлгийн мэргэжилтний хүрэлцээ, цаг ашиглалт гэсэн шалгуурын дагуу орц гарцын матрицыг боловсруулж, түүнд ашиглагдаж буй эрх зүйн орчнуудыг судалж, бодит байдалд дүн шинжилгээ хийж, түүнийгээ баримтжуулах байдлаар зохион байгуулжээ.

Харин “Энхтусдэм” ӨЭМТ-ийн үйл ажиллагааг үнэлэх үнэлгээний багт “ОНОШ”, “Эрэгтэйчүүдийн салбар холбоо”, “Үйлдвэрчний эвлэл”-ийн төлөөллүүд ажиллажээ. Үнэлгээг 1) эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний ёс зүй, харилцаа хандлага 2) эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний хүрэлцээ 3) шатлал, шатлал хооронд үйлчлүүлэгч шилжүүлэх тогтолцоо шалгуур үзүүлэлтүүдийн дагуу орц гарцын матрицыг боловсруулж, түүнд ашиглагдаж буй эрх зүйн орчнуудыг судалж, бодит байдалд дүн шинжилгээ хийж, түүнийгээ баримтжуулах байдлаар зохион байгуулжээ.

Боловсруулсан матрицын дагуу эрүүл мэндийн байгууллагуудын эмч, ажилтнуудын төлөөллүүд өөрсдийгөө үнэлж, иргэд эрүүл мэндийн холбогдох байгууллагуудын үйлчилгээг иргэдийн онооны картаар үнэлсэн байна. Үнэлгээний дараа нүүр тулсан уулзалтыг зохион байгуулж, үүнд аймгийн удирдлагууд, Эрүүл мэндийн байгууллагуудын

Хэрэгжүүлэх явцад гарсан бэрхшээл:

АНЭ, ӨЭМТ-ийн үйлчилгээг ИОК-ын үнэлгээний аргачлалаар үнэлэх явцад эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний ёс зүй, харилцаа хандлага, алдаа дутагдалын асуудал хөндөгдөх учраас АНЭ, ӨЭМТ-ийн эмч, ажилтнууд болгоомлох, хүлээн авахгүй байх хандлага ажиглагдаж байсан.

Түүний хэрхэн даван туулсан нь:

Иймд ИОК-ын үнэлгээний ач холбогдолыг таниулах, харилцан ойлголцол, итгэлцэлийг бий болгохын тулд эмч, сувилагчдын дунд “Урам 1, Урам 2, Урам 3 арга хэмжээг зохион байгуулсан.

Эх сурвалж: Төслийн багтай хийсэн ярилцлагаас (2017)...

удирдлагууд, холбогдох мэргэжилтнүүд оролцож, төсөл хэрэгжих хугацаанд үнэлгээнээс гарсан зөвлөмжийн дагуу цаашид сайжруулах ажлуудын төлөвлөгөө гаргаж, Аймгийн ЗД тодорхой ажлуудыг дэмжинэ гэдгээ илэрхийлсэн.

Үнэлгээнээс гарсан зөвлөмжийн дагуу хийгдэх ажлын төлөвлөгөөний хүрээнд 1. Анагаахын чиглэлээр сурдаг орон нутгийн 30 гаруй оюутнуудтай уулзалт хийж, цаашид АЗДТГ уг арга хэмжээг өргөжүүлж бусад салбарын орон тоог нэмэгдүүлэх зорилгоор нийт орон нутгийн оюутнуудтай жил бүр уулзалт хийж байхаар болсон. 2. АНЭ-ийн орон тоог нэмэгдүүлэх

талаар иргэдтэй уулзалт хийж нийт 630 иргэний гарын үсэг цуглуулж аймгийн тойргоос сонгогдсон УИХ-ын гишүүн Г.Мөнхцэцэг болон ЭМЯ-ны сай А.Цогцэцэг нарт хүргүүлсэн. Мөн уг арга хэмжээ болон төслийн үр дүнгийн талаар хэвлэлийн бага хурал зохион байгуулсан. 3. АНЭ-т зүрх судасны кабинет байгуулах зорилгоор олон улсын донор байгууллагуудтай уулзалт хийж, төсөл бичиж хүргүүлсэн 4. “Энхтусдэм” ӨЭМТ-тэй хамтран 10 гишүүнтэй эрүүл мэндийн сайн дурын идэвхтэн гишүүдийн баг бүрдүүлж ажиллуулсан. 5. ЭМЯ-ны дэргэдэх Ёс зүйн хяналтын хорооны дэмжлэгтэй орон нутгийн эрүүл мэндийн

байгууллагуудын дэргэдэх ёс зүйн хороодыг шинээр байгуулж, журамыг дагуу тогтмол үйл ажиллагаатай болгохоор зорьж ажиллаж байгаа. зэрэг ажлын төслийн багийн хамт олон санаа сэтгэл нийлж амжилттай зохион байгуулсан байна.

Үүнээс гадна АНЭ, ӨЭМТ-ийн үйл ажиллагааг дэмжих, ялангуяа хамтын ажиллагаагаа сайжруулах үүднээс эмч, сувилагчдын дунд Урам 1-эмч, мэргэжилтнүүдэд зориулсан сургалт, Урам 2- эмч нарын баярын тэмдэглэлт өдөр,

Урам 3-сувилагч нарын баярын өдрийг орон нутгийн удирдлагуудыг оролцуулан тэмдэглэсэн нь эрүүл мэндийн байгууллагууд сайшаалтай хүлээн авсан байна.

Шигтгээ 32:

АНЭ-ийн эмч эмнэлгийн мэргэжилтнүүдийн дунд зохион байгуулсан үйл ажиллагаа

- 1 АНЭ-ийн эмч, эмнэлгийн мэргэжилтнүүдийг төслийн үйл ажиллагаанд идэвхитэй оролцуулах тэдний санал хүсэлтийг чөлөөтэй байлгах, үнэлгээний багийнханд итгэх итгэлцлүүрийг бий болгох зорилгоор хэд хэдэн ажлыг хамт олны дунд зохион байгууллаа. Эхнийх нь “Урам-1” үйл ажиллагаа байсан. “Македоны үйлчилгээний нэгдсэн сан” ТББ-аас **“Байгууллага хамт олон дахь урам”** лекцийг уншсан. Нийт 70 гаруй ажилчид оролцсон.
- 2 Олон улсын эмч нарын өдрийг тохиолдуулан 3-р сарын 31нд “Цэцэгтэй мэндчилгээ” баярын үйл ажиллагааг зохион байгуулсан. АНЭ ба ӨЭМТ-ийн нийт 41 эмчид ажлын байран дээр нь үйлчлүүлэгчдийн дэргэд баярын мэнд хүргэсэн. Энэ үйл ажиллагаанд Сүмбэр сумын ИТХ-ын дарга Түмэнбаяр, сумын засаг дарга Амарсайхан орлогч дарга Хишигдорж болон Сумын ЗДТГ-ын албан хаагчид төслийг дэмжин “сайн дурын” баг болж оролцсон. “Боржигон” чуулгын уран бүтээлчид ая дууны мэндчилгээ өргөсөн.
- 3 05-р сарын 11 нд Олон улсын сувилагчдын баярыг тохиолдуулан сувилагч, эх баригчдын баярыг Боржигон чуулгын байранд зохион байгууллаа. Нийт 66 сувилагч оролцсон. Аймгийн засаг даргын орлогч Билэггүмбэрэл, Сумын засаг даргын орлогч Хишигдорж, багийн дарга нар АНЭ-ийн дарга Ариунгэрэл нар оролцсон. Цэцэгтэй мэндчилгээ, азтай сугалаа зэрэг сонирхолтой хөтөлбөрүүдийг оруулж аэтангуудыг тодруулж шагналыг гардуулсан.
- 4 Дээрх бүх үйл ажиллагааны явцад болон үйлчилгээ үзүүлэгчдийн онооны картыг бөглүүлж авах явцад эмч сувилагч нартай уулзаж төслийн явцын талаар мэдээлэл тогтмол өгч байсан ба 25 орчим эмч, 15 орчим сувилагч дунд мэргэжилтнүүдтэй биечлэн уулзаж ярилцсан. Ихэнх эмч сувилагч нар ярианы тэмдэглэл хийхгүй байхыг хүсэж байсан.
- 5 4-р сарын 19 нд аймгийн Ёс зүйн салбар хороо болон АНЭ-ийн Ёс зүйн хэсгийн хорооны гишүүдтэй уулзсан. Тандалт судалгаагаар гарч ирсэн □с зүйтэй холбоотой асуудлын талаар товч ярилцсан.

Кампанит ажлын хүрээнд иргэдийг чадавхжуулах үр дүнгийн хүрээнд:

Төслийн хүрээнд Говьсүмбэр аймгийн иргэдийг чадавхжуулах зорилгоор дараах кампанит ажлуудыг хийхээр төлөвлөсөн байна. Үүнд:

- “Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ, даатгал, иргэдийн эрх үүргийн таниулах” 1-р кампанит ажил
- Шатлал хооронд үйлчлүүлэгч шилжүүлэх тогтолцоог хэрэгжүүлэх 2-р кампанит ажил
- “Таны мэдэх анхны тусламж” 3-р кампанит ажил
- “Нийгмийн эгэх хариуцлагын ашиг тус” 4-р кампанит ажил

Төслийн хүрээнд нийт 16 удаагийн нэвтрүүлэг, 1 удаагийн шторк, болон 5 удаагын багц мэдээ, Орон нутгийн сонин болон Монголын мэдээ сонинд 5 удаагын мэдээ, МҮОНРадиоогоор туслийн үйл ажиллагааны талаарх мэдээллийг 2 удаа бэлтгэж орон нутгийн телевиз, сонин, вебсайт, facebook дээр мэдээллийг байршуулах, гэр хорооллын иргэдэд мессежээр хүргэх, өдөрлөг зохион байгуулах зэрэг ажлуудыг хийж гүйцэтгэсэн байна. Үүнд:

- “Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ, даатгал, иргэдийн эрх үүргийг таниулах” 1-р кампанит ажлын талаарх TV нэвтрүүлэг /Төслийн нээлтийн арга хэмжээ/
- Анхан шатны эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний төрөл, жагсаалт, чадавхын талаар шторк
- Хоёрдогч шатны эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний төрөл, жагсаалт, чадавхын талаар шторк
- Эрүүл мэндийн даатгалын талаар шторк
- Эрүүл мэндийн талаарх иргэдийн эрх, үүргийн талаар нэвтрүүлэг
- Хөнгөлөлттэй эмийн талаарх нэвтрүүлэг
- Зайлшгүй мэдэх шаардлагатай сэдвүүдээр нэвтрүүлэг-1 (Жирмэсний дасгал

хөдөлгөөн, Нярайн амьсгал тоолох, Шүд угаах, Гар угаах, Нярайг усанд оруулах)

- Зайлшгүй мэдэх шаардлагатай сэдвүүдээр нэвтрүүлэг-2 (Элэгний эмгэг, түлэгдэлт өвчин)
- Цахим бүртгэлийн үйлчилгээ
- Бэлгийн замын халдварт өвчин нэвтрүүлэг
- 4-р кампанит ажлын талаарх нэвтрүүлэг /Сувилагч нэг өдөр өдөрлөг/
- Нийгмийн эгэх хариуцлагын ашиг тус буюу төслийн хүрээнд ИОК, анхан шатны болон хоёрдогч шатны тусламж үйлчилгээний чиглэлээр хийгдсэн ажлуудыг танилцуулах цуврал нэвтрүүлэг

Дүгнэлт, сургамж:

Говьсүмбэр аймгийн нэгдсэн эмнэлэг болон “Энхтүсдэм” өрхийн эрүүл мэндийн төв дээр хэрэгжиж буй “Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд хэнийг ч орхигдуулахгүй байх нь” нийгмийн эгэх хариуцлагын санаачилгын гол үр дүнг төсөл хэрэгжүүлэгчид дараах байдлаар тодорхойлж байна. Үүнд: (Эх сурвалж: төслийн багийн үйл ажиллагааны тайлан, төслийн багтай хийсэн ярилцлагаас)

- АНЭ-ийн амбулаторийн тасгаар үйлчлүүлэх иргэдийн хүлээгдэлийн цагийг бууруулах, цаг ашиглалтыг сайжруулах хүрээнд “Цахим бүртгэл”-ийн ажиллах журмыг АЭМГ-тай хамтран шинэчлэн боловсруулсан.
- Эмнэлгийн мэргэжилтний ёс зүйн салбар, хэсэг, багийн хороог төслийн хүрээнд дүрмийн дагуу шинэчлэн байгуулсан. Төслийн үр дүнгээр иргэд ёс зүйн хороонд өргөдөл гаргах мэдээлэлтэй болсон ба иргэдээс ёс зүйн хороонд өргөдөл, мэдээлэл өгч эхэлсэн.
- Амбулаторийн эмч нарын үйлчлүүлэгч үзэх үзлэгийн цагийг ажиглалтын аргаар үнэлж кабинет бүр харилцан адилгүй боловч дунджаар 6-8 минут зарцуулж байгааг тогтоож кабинет бүр 15 минутаар үзлэг

хийх хуваарь гарган иргэдэд тараадаг болохоор шийдвэрлэсэн.

- Төсөл хэрэгжүүлж эхлэхээс өмнө, хэрэгжих явцад зөвлөх болон орон нутгийн төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын төлөөллүүд нийгмийн эгэх хариуцлага, иргэдийн онооны карт зэрэг сургалтад хамрагдаж, түүний ач холбогдлыг ойлгон орон нутагтаа хэрэгжүүлж, туршлага хуримтлуулж байна.

- Тус үнэлгээг хийснээр төрийн бус байгууллагууд иргэдийн онооны картын аргачлалд суралцан эрүүл мэндийн байгууллагуудын үйлчилгээг үнэлсэн бол цаашид бусад салбар/байгууллагуудын үнэлгээг хийх бүрэн боломжтой болж чадавхжсан.

Үнэлгээнд хамрагдсан АНЭ, ӨЭМТ-үүд нийгмийн эгэх хариуцлагын талаар бүрэн ойлголттой болж өөрсдийн үйлчилгээгээ сайжруулахад иргэд, төрийн бус байгууллагуудын дуу хоолойг сонсох ёстой гэдгийг ойлгосон. Мөн үнэлгээнд хамрагдсан иргэд иргэдийн онооны картын талаар ойлголттой болохоос гадна эрүүл мэндийн үйлчилгээний талаар ойлголт дээшилсэн.

- Төслийг хэрэгжүүлснээр орон нутгийн төрийн бус байгууллагуудын хамтын ажиллагаа дээшилсэн ба хамтран ажиллах, нэгдэх туршлага хуримтлуулсан.
- Төслийг хэрэгжүүлснээр орон нутгийн төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын хамтын ажиллагаа дээшилсэн ба хамтран ажиллах, ойлголцох, бие биеэ дэмжиж ажиллах итгэлцэл, туршлага хуримтлуулсан.
- Төсөл хэрэгжсэнээр АНЭ хүний нөөцийн асуудал дээр өмнөхөөсөө илүү анхаарч эхэлсэн бөгөөд хүний нөөцийн 5 жилийн нэгдсэн төлөвлөгөө гаргасан.
- АНЭ, ӨЭМТ-ийн үйлчилгээг ИОК-ын үнэлгээний аргачлалаар үнэлэх ажлыг хоёр удаа зохион байгуулж¹⁾ эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний ёс зүй, харилцаа

хандлага 2) мэргэжлийн ур чадвар, мэдлэг боловсролоо дээшлүүлж буй байдал 3) иргэдийн мэдээллийн хүртээмж, эрүүл мэндийн боловсрол 4) эмч эмнэлгийн мэргэжилтний хүрэлцээ, цаг ашиглалтын талаар мэдээлэл цуглуулсанаар аймгийн ЗДТГ, ЗДТГ-ын НБХ, ЭМГ, АНЭ, ӨЭМТ-үүд тулгамдаж буй асуудлын талаар баримт нотолгоотой болж, цаашдын төлөвлөгөөг гарган түүнийхээ дагуу ажиллахад түлхэц болсон.

- Төслийн хүрээнд АНЭ, СЭМТ, ӨЭМТ-ийн эмч, мэргэжилтнүүдэд “Үйлчлүүлэгчдэд зөвлөгөө өгөх” сургалт, “Эрүүл мэндийн ёс зүй” сургалт, эмч, эмнэлгийн мэргэжилтнүүдийн ажлын байрны сургалтыг зохион байгуулж хүний нөөцийг чадавхжуулсан.
- Говьсүмбэр аймгийн эрүүл мэндийн байгууллагуудын удирдах ажилтнууд, салбар хороо, хэсгийн хороо, багийн хороодын гишүүдэд “Эмнэлгийн удирдах ажилтны ёс зүй, манлайлал” сэдвээр, эмч, эмнэлгийн мэргэжилтнүүдэд зориулан “Эмнэлгийн мэргэжилтний ёс зүй, харилцаа хандлага” сургалтыг зохион байгуулсан туршлага дээр үндэслэн ЭМЯ 21 аймаг, 9 дүүргийн ёс зүйн салбар хороодын дарга, гишүүдийг чадавхжуулах зорилгоор “Эмнэлгийн мэргэжилтний ёс зүйн салбар хорооны гишүүдийг чадавхжуулах сургалт, хэлэлцүүлэг”-ийг 2017 оны 5 сарын 8-ны өдөр зохион байгуулсан.

Тус сургалт, хэлэлцүүлгийн үеэр Говьсүмбэр аймгийн ИОК-ын аргачлалын нэг шалгуур болох эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний ёс зүй, харилцаа хандлагын шалгуур үзүүлэлтээр гарсан эрүүл мэндийн байгууллагын өөрсдийн үнэлгээ, иргэдийн үнэлгээний талаарх танилцуулга, туршлагаасаа бусадтай хуваалцсанаас гадна ёс зүйн салбар хорооны дүрэм, түүний хавсралтуудыг шинэчлэхтэй холбогдуулан олон чухал саналууд тус дүрэмд тусгасан ба үүнд дүрмийг хариуцлагын тогтолцоотой уяж нэрийг

нь ёс зүйн хяналтын хариуцлагын хорооны журам гэх, үүнээс гадна ёс зүйн хороод нь иргэдэд үйл ажиллагаагаа тайлагнадаг байх гэдэг санал тусгагдсан.

- Төслийн хүрээнд Говьсүмбэр аймгийн иргэдийг чадавхжуулах зорилгоор хийсэн “Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ, даатгал, иргэдийн эрх үүргийн таниулах” 1-р кампанит ажил, Шатлал хооронд үйлчлүүлэгч шилжүүлэх тогтолцоог хэрэгжүүлэх 2-р кампанит ажил, “Таны мэдэх анхны тусламж” 3-р кампанит ажил, “Нийгмийн эгэх хариуцлагын ашиг тус” 4-р кампанит ажлын хүрээнд боловсруулсан нэвтрүүлэг, шторкууд нь энэ чиглэлээр иргэдийг чадавхжуулах байнгын хэрэглэгдэхүүн болсон.

Кейсийг уншсанаар ярилцах зүйл:

1. Уг кейсэд нийгмийн эгэх хариуцлагын ямар аргыг хэрэглэсэн байна вэ? Яагаад?
2. Тулгамдсан асуудал, нөхцөл байдлаас харахад НЭХ-ийн тухайн аргыг хэрэглэсэн нь зөв шийдэл байсан гэж та үзэж байна уу?
3. НЭХ-ийн энэ аргыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд юу чухал болохыг та хэрхэн ойлгосон бэ? НЭХ-ийн энэ аргыг хэрэгжүүлэх урьдач нөхцлийг тодорхойл.
4. НЭХ-ийн энэ аргыг хэрэглэсний давуу, сул талыг тодорхойл

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

Монгол хэл дээрх эх сурвалж:

Ардчиллын боловсрол төв. (2013). *Ерөнхий боловсролын сургуулиудын ил тод байдал, хүртээмжийг үнэлэх*. Улаанбаатар.

Ардчиллын боловсрол төв. (2014). *Нийгмийн хариуцлага: Төрийн үйлчилгээг иргэдийн онооны картын аргаар үнэлэх нь*. Улаанбаатар.

Бямбасүрэн, Я., Доржсүрэн, П. (2006). *Төрийн бодлого*. Улаанбаатар: хуудас 11

Засгийн газрын 2016 оны 29-р тогтоол. *Шилэн дансны цахим хуудсанд тавигдах мэдээллийн агуулга, нийтлэг стандартыг тогтоох тухай журам*.

Засгийн газрын 2012 оны 115 дугаар тогтоолын хавсралт. (2012). *Худалдан авах ажиллагааг зохион байгуулах, хэрэгжүүлэх, гүйцэтгэлд хяналт тавих журам*. Улаанбаатар

Лувсанжамц, Л., Пүрэвтогтох, Г., Норовсамбуу, Д., Гантөгс, Г. нар. (2011). *Орон нутгийн засаглалд иргэдийн оролцоог хангах нь, иргэдэд зориулсан гарын авлага*. Улаанбаатар

Мягмарцоож, Н. (2012). *Төрийн бодлогын үйл явц дахь иргэдийн оролцоо*. Улаанбаатар

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн Тамгын газар, Азийн сан, Швецарын хөгжлийн агентлаг. (2015). *Нутгийн удирдлагын түвшинд иргэдийн оролцоо, гарын авлага*. Улаанбаатар.

МНЭММН ТББ, ОНОШ ТББ. (2017). *Говьсүмбэр аймагт хэрэгжсэн “Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд хэнийг ч орхигдуулахгүй байх нь” төслийн дунд хугацааны тайлан*. Улаанбаатар.

MDG. (2010). *“Төсвийн үйл явц дахь иргэний нийгмийн оролцоо” сургалтын гарын авлага*. Улаанбаатар.

НҮБХХ. (1993). *Хүний хөгжлийн илтгэл*. Улаанбаатар.

Нээлттэй нийгэм форум, (2007). *Төсвийн чиглэлээр ажиллах төрийн бус байгууллагуудад зориулсан гарын авлага*. Улаанбаатар.

Нээлттэй нийгэм форум. (2005). *Мэдээллийн эрх чөлөө*. Улаанбаатар: Соёмбо принтинг.

ОНОШ ТББ. (2017). *Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд хэнийг ч орхигдуулахгүй байх төслийн тайлан*. Улаанбаатар

ОНОШ ТББ. (2017). *Иргэдийн онооны картын аргачлалаар хийсэн үнэлгээний тайлан*. Улаанбаатар

Отгонтуяа Л. (2007). *Төсвийн зарлагын төлөвлөлтийг боловсронгуй болгох нь*. Улаанбаатар.

Оюунтуяа, С., Мөнхнаран, А. (2016). *Иргэний танхим-иргэдийн оролцоо, гарын авлага*. Улаанбаатар.

Садватор Шиаво-Кампо ба Пачампет Сундарам. (2010). *Иргэддээ үйлчилж төрт ёсны үнэт зүйлсээ хадгалах: өрсөлдөөнт ертөнцөд төрийн захиргааг сайжруулах нь*. Улаанбаатар

Сонгогчийн боловсрол төв, Konrad Adenauer Stiftung. (2016). *Иргэний танхим-иргэдийн оролцоо, гарын авлага*. Улаанбаатар

Төсвийн тухай хууль. (2011).

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах тухай хууль. (2005).

Төрийн албаны зөвлөл, Н. (2006). *"Нийгмийн аудит" мэдээллийн багц*. Улаанбаатар.

УИХ-ын Тамгын газар, Нээлттэй нийгэм форум. (2007). *Хууль боловсруулах үйл явц дахь иргэдийн оролцоо, олон улсын семинарын илтгэл*. Улаанбаатар

Улс төрийн боловсролын академи. (2013). *Иргэдийн оролцооны эрх зүйн орчин ба үнэлгээ*.

Гадаад хэл дээрх эх сурвалж:

ANSA. (2010). *Manual for trainers on Social Accountability*.

ANSA. (n.d.). ANSA-EAP. Retrieved 04 05, 2017, from ANSA-EAP: <http://www.ansa-eap.net/about-us/who-we-are/the-four-pillars-of-social-accountability/>

CBGA (2012). *Manual on Social accountability concepts and tools*

Civil society for poverty reduction Zambia. *Public procurement system in Zambia. A case for procurement monitoring*.

Christopher Scott. (2005). *Measuring Up to the Measurement Problem: The Role of Statistics in Evidence-Based Policymaking*. London School of Economics

Claudio Acioly Jr, Andre Herzog, Eduardo Sandino, Victor Henry Andrade. (2002). *Participatory Budgeting in the Municipality of Santo Andre. Brazil*.

Dye Thomas. (1992). *Understanding Public Policy*, Englewood Cliffs. NJ:Prentice Hall. P.8

European Commission. (2011). *Proposal for a directive of the European Parliament and of the council on public procurement*.

IBP. (2015). *Төсвийн нээлттэй байдлын судалгаа 2015*.

Kuppens, M. (2016). *Exploring the social accountability concept: a literature review*. Anwerp: Institute of Development Policy and Management.

Monitoring of public procurement. (July 2013). *Support for improvement in Governance and Management. A joint initiative of the OECD and the EU, principally financed by the EU*.

Oxford dictionary. (2002).

SIGMA (2011). *Public procurement Brief 21. Performance management*

Shah, A. (2007). *Participatory Budgeting*. Washington: World Bank.

UNICEF. (2010). *Advocacy Toolkit*. New-York.

UNICEF. (2004). Public expenditure tracking survey manual. *A social audit tool to monitor progress of Vietnam's social economic development plan*.

William N. Dunn. (1994). *Public Policy Analysis: An Introduction*. Prentice Hall. Englewood, New Jersey, p. 16

World Bank (2004). *Public Expenditure Tracking Surveys (PETS) assess (often diagnostically) Research Working Paper 3239*. World Bank, Washington, D.C. March 2004.

WorldBank. *Social accountability E-guide*.

World Bank. (2013). *Community Score Card Process*. Retrieved 06 26, 2017, from <https://siteresources.worldbank.org/INTPCENG/1143333-1116505690049/20509286/comscorecardsnote.pdf>

